T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNİN BASINA YANSIMASI: KEYHAN GAZETESİ ÖRNEĞİ (2014-2019)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Süleyman GÜNDEDE

TARİH ANABİLİM DALI

ANKARA, 2021

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNİN BASINA YANSIMASI: KEYHAN GAZETESİ ÖRNEĞİ (2014-2019)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Süleyman GÜNDEDE

TARİH ANABİLİMDALI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Salih YILMAZ

ANKARA, 2021

ONAY SAYFASI

Süleyman Gündede tarafından hazırlanan "Türkiye-İran İlişkilerinin Basına Yansıması: Keyhan Gazetesi Örneği (2014-2019)" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri heyeti tarafından oybirliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvan Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Prof. Dr. Salih Yılmaz	AYBÜ/İTBF	
Doç. Dr. Sayim Türkman	AYBÜ/İTBF	
Dr. Öğr. Üyesi Serhan Afacan	MÜ/OAE	

Tez Savunma Tarihi: 27.01.2021

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Ünvan Ad Soyad

Doç. Dr. Seyfullah Yıldırım

BEYAN

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranışlar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada kullanılmış olan kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

İmza:

Adı SOYADI: Süleyman GÜNDEDE

ÖZET

Türkiye ile İran'ın jeostratejik konumları ve Orta Doğu'da sahip oldukları önemli rol zaman zaman bu ülkelerin çıkarlarının çatışmasına neden olabilmektedir. Asırlardır bu şekilde gelişen ilişkiler özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de cumhuriyetin, İran'da Pehlevi Hanedanlığının kurulması ve her iki ülkede de ulus devlet zemininde yeni bir dönemin başlamasıyla daha da belirgin bir hal almıştır. 2002 sonrası hızla artan ikili ilişkilerdeki iş birliği Arap Baharı sonrası yerini bölgesel rekabete bırakmıştır. Özellikle Suriye konusunda farklı saflarda yer alan Türkiye ve İran'ın ilişkileri bu dönemde ciddi zarar görmüştür. Suriye'de iç savaşın şiddetlenmesinin ardından Türkiye ile İran arasında siyasi gerilim de sürekli tırmanmıştır. Tırmanan bu gerilimde iki ülke basınının özellikle de İran basınının tetikleyici bir rolü olmuştur.

2016 yılından itibaren iş birliği arayışı içerisine giren Türkiye ve İran, Rusya ile birlikte Suriye krizini çözme doğrultusunda görüşmelere başlamış ve Astana Görüşmeleri kapsamında bir dizi zirve gerçekleştirilmiştir. Süreçte İran basınının pozisyonu ise dönemsel değişimler dışında büyük oranda sabit kalmıştır. İran basınının Türkiye konusundaki pozisyonunu 2014-2019 yılları özelinde, Devrim Rehberi'nin kontrolünde bulunan *Keyhan* gazetesi üzerinden açıklayan bu çalışma yaşanan gelişmelerin bu yayın organına nasıl yansıdığını ele almaktadır. Genel Yayın Yönetmeni bizzat İran Devrim Rehberi Ali Hamaney tarafından atanan *Keyhan* gazetesi bir anlamda Hamaney'in sözcüsü olduğu kabul edildiği için bu gazetenin ortaya koyduğu pozizyon önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-İran İlişkileri, İran Basın, Keyhan Gazetesi, Suriye İç Savaşı, Türkiye-Rusya-İran Zirveleri**.**

ABSTRACT

The geostrategic positions of Turkey and Iran along with their significant roles in the Middle East have occasionally turned them against one another. Although this paradigm in bilateral relations has a centuries-long history, it became even more obvious with the foundation of the republic in Turkey in 1923 and of the Pahlavi dynasty in Iran in 1925 to unfold a new period based on nations states in both countries. In the following years, although Turkey and Iran experienced problems around border issues, they also made significant moves to improve their relations. Cooperation in bilateral relations, which increased rapidly after 2002, was overshadowed by regional competition with the inception of the Arab Spring. The two countries had particularly conflicting positions over the Syrian crisis which seriously hurt their relations. Also, the political tension between Turkey and Iran increased steadily with the further escalation of the Syrian domestic war. The press in both countries, especially in Iran, adde to the already existing tension.

As a result of the cooperation expectations from both countries since 2016, Turkey and Iran along with Russia started talks for the solution of the Syrian crisis and a number of summits were held within the framework of the Astana process. During this process, the Iranian press maintained its critical position towards Turkey with only temporary modifications. This study analyzes the position of the Iranian press towards Turkey for the years between 2014 and 2019 by focusing on the Keyhan newspaper which is controlled by Ali Khamenei, Iran's Supreme Leader, to show how this newspaper followed the developments in the relations. Since Keyhan's editor-in-chief is appointed by Khamenei, the newspaper can be viewed as reflecting his views which adds substantially to its importance.

Keywords: Turkish-Iran Relations, Iranian Press, Keyhan Newspaper, Syrian Domestic War, Turkey-Russia-Iran Summits.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI ..... **iii**

BEYAN ..... **iv**

ÖZET ..... **v**

ABSTRACT ..... **vi**

İÇİNDEKİLER ..... **vii**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM **7**

TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ **7**

1.1. Türkiye-İran İlişkileri (1923-1980) **7**

1.1.1. Cumhuriyetin Kuruluşu ve Pehlevi Hanedanı 7

1.1.2. Türkiye ve İran Arasındaki Sınır Meselesi ve Çözümü 10

1.1.3. Rıza Pehlevi'nin Türkiye Ziyareti 14

1.1.4. Sadabad Paktı 16

1.1.5. Musaddık ve Menderes Darbesi 19

1.1.6. Bağdat Paktı ve Kalkınma İçin Bölgesel İş Birliği Teşkilatı 21

1.1.7. 1979 İran İslam Devrimi 23

1.2. Türkiye-İran İlişkileri (1980-2014) **27**

1.2.1. İran-Irak Savaşı (1980-1988) 27

1.2.2. 1990'larda Türkiye-İran İlişkileri 30

1.2.3. 2000'lerde Türkiye-İran İlişkileri 33

1.2.4. İran Nükleer Sorununda Türkiye'nin Arabuluculuk Rolü ve 17 Mayıs 2010 Tahran Bildirisi 35

1.2.5. Füze Kalkanı Projesi ve İlişkilerin Bozulması 36

İKİNCİ BÖLÜM **43**

TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNİN BASINA YANSIMASI: KEYHAN GAZETESİ ÖRNEĞİ (2014-2019) **43**

2.1. İran Basınının Teşekkülü ve İlk Gazetecilik Faaliyetleri **43**

2.2. Keyhan Gazetesinin Kuruluşu ve Misyonu 49

2.3. Keyhan Gazetesinde Türkiye-İran İlişkileri (2014) 52

2.3.1. Erdoğan'ın İran Ziyareti 53

2.3.2. Ruhani'nin Türkiye Ziyareti 54

2.3.3. Gümrük Anlaşması ve Geçiş Ücreti Sorunu 55

2.3.4. Kobani Olayları ve DEAŞ Suçlamaları 57

2.4. Keyhan Gazetesinde Türkiye-İran İlişkileri (2015) 63

2.4.1. MİT Tırları ve DEAŞ İthamları 64

2.4.2. Erdoğan'ın Domine Açıklaması ve İran'ın Tepkileri 66

2.4.3. Erdoğan'ın Tahran Ziyareti 68

2.4.4. Türkiye'deki Terör Saldırıları 70

2.4.5. Türkiye-Rusya Arasındaki Uçak Krizi 71

2.5. Keyhan Gazetesinde Türkiye-İran İlişkileri (2016). 75

2.5.1. Davutoğlu'nun Tahran Ziyareti ve Doğal Gaz Tazminatı 76

2.5.2. Ruhani'nin Türkiye Ziyareti: 13. İslam Zirvesi ve YDİK Toplantısı 77

2.5.3. 15 Temmuz Darbe Girişimi 80

2.5.4. Fırat Kalkanı Operasyonu 83

2.5.5. Moskova Mutabakatı ve Karlov Suikastı 86

2.6. Keyhan Gazetesinde Türkiye-İran İlişkileri (2017) 88

2.6.1. Başika Krizi ve Cenevre Görüşmeleri 91

2.6.2. Pers Milliyetçiliği ve Mezhepçilik Suçlamaları 93

2.6.3. 16 Nisan Anayasa Referandumu 96

2.6.4. Erdoğan'ın Tahran Ziyareti 99

2.6.5. Soçi Zirvesi 103

2.7. Keyhan Gazetesinde Türkiye-İran İlişkileri (2018) 105

2.7.1. Zeytin Dalı Harekâtı 105

2.7.2. İran'da Doğal Gaz Tazminatı Tartışmaları 113

2.7.3. Ankara Zirvesi 115
2.7.4. Tahran Zirvesi 116
2.7.5. ABD Yaptırımlarının Türkiye-İran İlişkilerine Etkileri 120
2.7.6. Ruhani'nin Ankara Ziyareti 122
2.8. Keyhan Gazetesinde Türkiye-İran İlişkileri (2019) 125
2.8.1. Soçi Zirvesi 125
2.8.2. Ankara Zirvesi 128
2.8.3. Barış Pınarı Harekâtı 132
SONUÇ 139
KAYNAKÇA 142
EKLER 178
EK.1. Kagez-i Ahbâr Gazetesinin İlk Yılından Bir Örnek (1837) 178
EK.2. Vekâ-yi İttifakiyye Gazetesinin İlk Sayısı: 5 Rebiüssani 1267 (7 Şubat 1850) 179
EK.3. Aḫter Gazetesinin 2. Yılı 1. Sayısının İlk Sayfası (26 Aralık 1878) 180
EK.4. Kânûn Gazetesinin İlk Sayısı; Recep 1307 (Mart 1890) 181
EK. 5. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın İran Ziyareti 182
EK. 6. Erdoğan, Suriye Petrolünü Çalarak İmparatorluk Kuramaz (Keyhan, 3 Aralık 2015) 183
EK. 7. Bir Darbe Birçok Kuşku: Türkiye Girdaba Nasıl Düştü (Keyhan, 16 Temmuz 2016) 184
EK. 8. Referandumda Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Kırılgan Zaferi/Erdoğan Osmanlı İmparatorluğu'na Talip! (Keyhan, 17 Nisan 2017) 185
EK. 9. Huzur İçinde Uyu Türkiye; 1921-2017 (Keyhan, 18 Nisan 2017) 186
EK. 10. Hamaney: IKBY Referandumu Bölgeye İhanet ve Geleceğe Tehdittir (Keyhan, 4 Ekim 2017) 187
EK. 11. Recep Tayyip Erdoğan Yüzde 52 Oyla Seçimi Kazandı (Keyhan, 25 Haziran 2018) 188
EK. 12. ABD ve Siyonist Rejim Bölgedeki Terörizmin Ana Kaynağıdır (Keyhan, 15 Şubat 2019) 189

EK. 13. Cumhuriyet Gazetesi (15 Haziran 1934)..... 190

EK. 14. Cumhuriyet Gazetesi (16 Haziran 1934)..... 191

GİRİŞ

Asırlara dayanan ikili ilişkilere sahip iki devlet olan Türkiye ve İran, modern dönemlerde önemli süreçlerden geçmiştir. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren her iki ülkede yaşanan modernleşme hareketleri, ülkelerden her birini ve aralarındaki ilişkiyi etkilemiştir. Avrupa'nın siyasi ve ekonomik baskısının yanı sıra ülkelerin içindeki gelişmeler siyasi elitleri kapsamlı reformlara imza atmaya sevk etmiş ve bu süreç sonunda bugün bilindiği şekliyle Türkiye ve İran ulus devletleri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda 20. yüzyılın başında yaşanan gelişmeler öne çıkan dönüm noktalarıdır. Örneğin İran'da 1906 yılında Meşrutiyet ilan edilirken, Osmanlı'da 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilmiş; Birinci Dünya Savaşı'nda savaşa dahil olan Osmanlı kadar doğrudan müdahil olmayan İran da etkilenmiştir. Savaş sonrası ortaya çıkan yeni dünya düzeninde de Türkiye ve İran yerlerini almış ve bu iki komşu ülkede önemli siyasal ve sosyal dönüşümler yaşanmıştır. 1923 yılında Türkiye'de saltanatın lağvedilmesiyle cumhuriyet sistemine geçilirken iki yıl sonra İran'da Kaçar Hanedanı'nın yerini Pehlevi yönetimine bırakması bu dönüşümleri çok ileri bir aşamaya taşımıştır (Kaştan, 2015, s.1786).

Yeni dönemde Türkiye ve İran ilişkilerini üç temel dinamik şekillendirmiştir. Bunlar sınır sorunu, Kürt meselesi ve iki dünya savaşı arası dönemin koşullarıdır. Özellikle sınır meselesi ve 1925-1938 yılları arasında yaşanan Kürt isyanları bu dönemde Türkiye ile İran'ı karşı karşıya getiren başat konulardan biri olmuştur. Türkiye'deki Kürt aşiretleri İran'dan kolayca silah temin edebilmekte ve Ankara, Tahran'ın Kürt politikalarından rahatsızlık duymaktaydı. Bu dönemde Türk askerinin sınırdaki harekâtı İran tarafında huzursuzluğa neden olmaktaydı. Türkiye'nin 1927'de Kürt isyanlarını askeri yollarla bastırması iki ülke arasında "basın savaşlarının" yaşanmasına neden oldu ve iki ülke arasında karşılıklı suçlamaların yaşanmasıyla İran'da Türkiye aleyhine tahkir edici bir basın kampanyası başlatıldı. İran basını Türkiye'yi topraklarında gözü olmakla itham ederken, Türk basını İran'ı kendisini arkadan vurmakla suçluyordu. Sınır sorununun yaşandığı bu günlerde iki

ülke arasındaki "basın savaşları" ilişkilerin değişmez bir parçası haline gelmiştir. Türkiye'nin sınır karakollarını daha ileri taşımasıyla birlikte İran basınında Kurtuluş Savaşı'nı tahkir eden ve Türkiye'nin emperyalist emeller taşıdığını savunan yazılar kaleme alınmıştır. *Cumhuriyet* gazetesi ve Yunus Nadi başta olmak üzere Türk basınında karşı kampanya başlatılarak İran'ın suçlamalarına cevap verilmiştir (Çetinsaya, 1999, s.155).

Türkiye'nin doğusunda çıkan isyanlar zaman zaman iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemiş olsa da daha sonra hem bu konuda hem de ikili ilişkileri geliştirmek adına sonraki yıllarda yeni adımlar atılmıştır. 22 Nisan 1926 tarihinde Türkiye-İran Dostluk ve Güvenlik Antlaşması imzalanmış, takip eden yıllarda ise sınırları yeniden düzenlemeye dönük müzakereler yapılmıştır. Sınırlar konusunda Türkiye'nin ısrarları sonuç vermiş, iki ülke Türkiye-İran sınır çizgisini belirleyen antlaşmayı (Türkiye – İran Hudut Hattının Tayinine Dair İtilafname) Tahran'da 23 Ocak 1932 tarihinde imzalayarak meseleye kalıcı bir çözüm getirmiştir (Duman, 2016, s.6-10).

Basın yayın organları devletlerin kamuoyuna ulusal bilinci aşılamaları için en önemli araçlardır. Türkiye'de Mustafa Kemal'in talimatıyla Halide Edib Adıvar ve Yunus Nadi Abalıoğlu tarafından 6 Nisan 1920 tarihinde kurulan Anadolu Ajansı halka Millî Mücadele ruhunu daha iyi anlatma hususunda çok etkili olmuştur. Gerek Millî Mücadele döneminde halkı bilinçlendirmek gerekse de cumhuriyet sonrası yeni kimlik inşasında en önemli görevi gazeteler görmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarında basın hükümet tarafından kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Mustafa Kemal cumhuriyet sonrası hayata geçirmek istediği devrimler karşısında basının yanında olmasını istemiştir. Bu doğrultuda 5 Ocak 1924 tarihinde gazetecileri İzmir'de toplantıya çağıran Mustafa Kemal basın temsilcilerinden Ankara ile uyumlu davranışlar göstermesini istemiştir. 4 Mart 1925 tarihinde çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu'yla beraber *Tanin, Tevhid-i Efkâr, Sebil'ür Reşad, İstiklâl* ve *Aydınlık* gazetelerinin de içinde bulunduğu dönemin önemli muhalif gazete ve dergileri kapatılmıştır. Söz konusu gazetelerin yazarları tutuklanmış ve İstiklâl Mahkemelerinde yargılanmışlardır. 25 Temmuz 1931 tarihinde çıkarılan cumhuriyet döneminin ilk Basın Kanunu'nda 1938 yılında birtakım değişiklikler yapılarak hükümetin basını kontrol etme gücü artırılmıştır (Çelik, 2018, s. 316).

Türkiye'de meydana gelen gelişmeler İran tarafından yakından takip ediliyordu. Türkiye'de cumhuriyetin ilanından sonra İran'da da cumhuriyet rejimine geçilmesi fikri ortaya çıkmış ancak Rıza Şah, Pehlevi Hanedanı'nın hâkimiyetini ilan etmiştir. Özellikle

Mustafa Kemal'in yaptığı devrimler Rıza Şah'ı ciddi anlamda etkilemiş ve benzer adımları atmaya yönlendirmiştir. Rıza Şah askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda çok ciddi yenilik ve değişiklikler yapmıştır. Yüzyıllardır "Persia" olarak bilinen ülkesinin adını eski Aryenleri çağrıştırdığı düşüncesiyle "İran" olarak değiştirmiştir. İran'da bu dönemde çok yönlü yenilikler kapsamında kamuoyuna ulusal bilinci aşılamak için kültür örgütleri kurulmuştur. Fransız Akademisi'ni örnek alarak Ferhengistan (Kültür Akademisi) adlı kuruluş İran-i Bastan (Eski İran) dergisinin yanı sıra, devlet destekli *İttilaat* (Haber) ve *Journal de Teheran* (Tahran Gazetesi) ile birlikte eski İran'ı yüceltmek ve dili yabancı kelimelerden arındırmak için toptan bir kampanya başlatmıştır (Abrahamian, 2008, s. 114). Pehlevilerin ilk yıllarında da Şah'ı eleştiren muhalif yayın organlarının yayınlarına son verilmiştir. Ancak bu dönemde rejime yönelik çok sert eleştiriler getirmeyen gazetelerin basın hayatını sürdürmesine izin verilmiş ve doğrudan devlet eliyle herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Bunun bir sonucu olarak Tahran'daki gazetelerin sayısı artmış, ancak gazeteler yoluyla yönetime karşı eleştiriler getirilmeye başlayınca basına tekrar sansür uygulanmıştır.

Bu süreçte rejime karşı ılımlı bir çizgide hareket eden *İran* ve *İttilaat* gazeteleri bir istisna olarak yayın hayatlarına devam edebilmiştir (Yazıcı, 2003, s.126). Rıza Şah döneminde çıkan ve yayın hayatını günümüzde de sürdüren İran'ın en eski gazetelerinden biri olan *İttilaat*, İttilaat Haber Merkezi bünyesinde 11 Temmuz 1926 tarihinde ilk sayısını çıkarmıştır (Merkez-i İttilâât ve Nazariyât-i Ân, 1926). Türkiye açısından bu gazeteye ilişkin dikkatleri çeken en önemli husus ilk sayısında Anadolu Ajansı'ndan bahsedilmiş olmasıdır. Gazetenin misyonundan bahsedilen "İttilaat Haber Merkezi ve Görüşleri" başlıklı yazıda ajansa ilişkin şu satırlara yer verilmiştir:

> *Dost ve komşu İslam ülkesi Türkiye'de Anadolu Ajansı (AA) adında bir haber merkezi tesis edilmiştir. Kendisine gösterilen ilgi ve alakayla gelişmiş olan AA bugün bütün dünyadan haberdardır. AA, İttilaat Haber Merkezi kurulduğunda bunu memnuniyetle karşılamış ve telgraf göndermiştir. Ancak İttilaat Haber Merkezi, bu telgrafa geri dönüş yapamamış ve AA ile karşılıklı haber paylaşımı yapma ve kalıcı ilişki kurma konusunda 'teknik' açıdan yetersiz kalmıştır.*

Yazının devamında ise haber ajanslarının önemi vurgulanarak İngiltere'deki Reuters ve Fransa'daki Havas haber ajanslarından bahsedilmiş ve İran'da da buna benzer adımların atılması ima edilmiştir. Yazının sonunda ise bundan sonra günlük olarak çıkacak olan *İttilaat*

gazetesinin İran ve dünyadaki önemli haberleri aktaracağı duyurulmuştur. Pehleviler döneminde yayımlanan bir diğer gazete *Rûznâme-i İran Bastan* ise daha çok yeni yönetimin propagandasını yaparak rejime meşruiyet kazandırmaya çalışmış ve çok fazla milliyetçilik üzerine yazılar yayımlamıştır. *Rûznâme-i Mîhen, Rûznâme-i Şafak-i Sorkh* ve *Rûznâme-i Sehend* gibi gazeteler de Şah rejimine destek vermiş ve bu doğrultuda bir yayın politikası izlemişlerdir (Özkan ve Rigiderakhshan, 2019, s.987).

Türkiye-İran ilişkilerinde yaşanan dönemsel olumsuzluklara rağmen iki ülke arasında dostluk ve iş birliğinin geliştirilmesinin her iki tarafın da çıkarına olacağı kanaati ağır basmıştır. Sınır sorununu çözen iki ülke ilerleyen yıllarda çeşitli anlaşmalar yaparak ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. İran Şahı Rıza Pehlevi'nin 1934 yılında gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti ikili ilişkilerde hâkim olan samimi havayı daha da kuvvetlendirmiştir. Bu olumlu hava bölge ülkeleriyle iş birliğini de güçlendirmiştir. İki savaş arası dönem olan 1918'den 1939 yılına kadar olan süreçte küresel anlamda yaşanan gelişmeler ve Avrupa'da faşizm ve nasyonal sosyalizm gibi revizyonist aşırı hareketlerin ortaya çıkışı da bölgesel yakınlaşmayı hızlandırmıştır. Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında 8 Temmuz 1937 tarihinde Tahran'da bulunan Sadabad Sarayı'nda güvenlik alanında iş birliğine yönelik bir saldırmazlık anlaşması olan Sadabad Paktı imzalanmıştır. Ancak 1938'de Mustafa Kemal'in ölümü ve 1941'de Rıza Şah'ın tahtan uzaklaştırılarak yerine oğlu Muhammed Rıza Pehlevi'nin getirilmesi gibi etkenler ikili ilişkilerin eskiye nazaran zayıflamasına yol açmıştır. Bunlara ek olarak İkinci Dünya Savaşı ve bu dönemde Birleşik Krallık ile Sovyetler Birliği'nin İran'ı işgali gibi faktörler de iki ülkeyi de yoğun olarak kendi gündemlerine hapsetmiştir (Akşin, 2018, s.238).

Türkiye ve İran İkinci Dünya Savaşı sonrası Bağdat Paktı, Kalkınma için Bölgesel İş Birliği Teşkilatı, Ekonomik İş Birliği Teşkilatı, İslam İş Birliği Teşkilatı ve Gelişen Sekiz Ülke gibi farklı bölgesel örgütlerin çatısı altında iş birliğini devam ettirmiştir. Darbeler, devrimler ve savaşların yaşandığı bu dönemde iki ülke ilişkileri hiçbir zaman kopmamış ve her zaman bütün krizlere rağmen belirli bir seviyede devam etmiştir. İkili ilişkilerin zaman zaman gerginleştiği 1990'lı yıllarda başta PKK sorunu olmak üzere birçok nedenden dolayı Türk basınında çok farklı bir İran algısı oluşmuştur (Elhan, 2016, s.32). Her ne kadar dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan zamanında yakın ilişkiler kurulmaya çalışılmış olsa da bu yakınlık çok uzun sürmemiştir. 2002 sonrası ilişkilerde yakalanan hızlı ilerleme Arap Baharı sonrası gerilemeye başlamıştır. Bölgesel rekabetin yaşandığı bu dönemde iki ülke Suriye krizinde bütün ihtilaflarını bir kenara bırakarak ortak bir çözüm arayışı içerisinde

olmuştur. Geçmişte olduğu gibi bu dönemde de başta Suriye krizi olmak üzere basında çıkan haberler zaman zaman ikili ilişkilerde sorun yaratmıştır. İran basınında ikili ilişkilerde yaşanan en ufak fikir ayrılığında topyekûn başlatılan basın savaşlarında Türk basınının karşı hamle yapmakta yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu durum bir ülkenin kendisini uluslararası topluma ifade etmesi için yayın organlarının ne kadar önemli olduğunu bir kere daha hatırlatmıştır.

Türkiye ve İran ilişkileri bölgesel dengeler açısından her zaman önem arz etmiştir. Geçmişten günümüze yaşanan krizlere rağmen iki ülke arasında doğrudan bir çatışma söz konusu olmamıştır. Modern dönemde ise ikili ilişkiler farklı bir boyut kazanarak siyasi, ekonomik ve kültürel birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmalarda iki ülkenin ilişkilerini gazeteler üzerinden değerlendiren çok fazla çalışma bulunmamaktadır. İran bağlamında her türlü yayının sıkı devlet kontrolünde yürütüldüğü dikkate alındığında gazetelerde neler yazıldığı birçok açından önem arz etmektedir. Bu nedenle eldeki çalışmanın esas amacı diğer çalışmalardan farklı olarak Türkiye-İran ilişkilerini İran'ın en köklü ve en etkili muhafazakâr gazetesi olan *Keyhan* açısından değerlendirmek ve ikili ilişkilerin basın gözüyle nasıl ele alındığına dair yeni bir bakış açısı sunmaktır. *Keyhan*'ın, İran'ın en önemli gazetesi oluşu çalışmanın önemini artırmaktadır.

İki ana bölümden oluşan çalışmada ilk olarak Türkiye-İran ikili ilişkileri 1923'ten 2014'e kadar dönemlere ayrılarak incelenmektedir. İkinci bölümde ise 2014-2019 yılları arasında Türkiye-İran ilişkilerinin *Keyhan* gazetesi açısından nasıl değerlendirildiği ele alınmaktadır. Bu bölümde ayrıca İran'da basının doğuşu ve *Keyhan* gazetesinin kuruluşuna ilişkin detaylı bilgiler yer almaktadır.

Çalışmada 2014-2019 yıllarına odaklanmasının nedeni, bu dönemde Suriye iç savaşının da etkisiyle iki ülke arasında hem karşılıklı suçlamaların hem de iş birliğinin en üst noktaya çıkmasıdır. Özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İran'a yönelik "Fars milliyetçiliği ve mezhepçilik" suçlamaları ve İran'ın Türkiye'ye DEAŞ ve Neo-Osmanlıcık ithamları bu döneme tekabül etmektedir. Ayrıca iş birliği döneminin İran Devrim Rehberi Ali Hamaney'nin sözcülüğünü yapan *Keyhan* gazetesinin bakış açısından değerlendirilmesi ikili ilişkileri anlamlandırmak açısından önem arz etmektedir. Beş yıllık bir zaman diliminin ele alındığı bu çalışmanın 2019 yılı ile sınırlandırılmasının bir diğer nedeni de 2019'dan sonra bölgesel güçlerin dikkatinin Suriye'den Libya, Doğu Akdeniz ve Dağlık Karabağ'a çevrilmiş olmasıdır. Son yıllarda Suriye iç savaşının çözümü için yapılan görüşmelerde

Türkiye ve İran'ın aktif bir şekilde rol aldığı ve ikili ilişkilerin hem ABD yaptırımları hem de bazı konularda yaşanan fikir ayrılığına rağmen devam ettirildiği görülmektedir.

Bu çalışmanın kaynakları, öncelikle zikredilen dönemlerde yazılan eserler, araştırma ve incelemeler, konuyla ilgili olarak yazılan tez ve makaleler, gazeteler ve süreli yayınlardan oluşmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

1.1. Türkiye-İran İlişkileri (1923-1980)

1.1.1. Cumhuriyetin Kuruluşu ve Pehlevi Hanedanı

Birinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra imparatorlukların yıkıldığı ve yeni devletlerin kurulmaya başlandığı yeni dünya düzeninde hem Türkiye hem de İran yerini almıştır. Özellikle bu dönemde iki ülkede yeni rejimlerin kurulmasıyla birlikte Türkiye ve İran arasında yeni bir dönem başlamıştır. Savaş sonrası Türkiye, Mustafa Kemal önderliğinde Millî Mücadele'yi başlattı. Bütün bu mücadelenin sonunda Türkiye, 29 Ekim 1923 yılında cumhuriyeti ilan ederek bağımsızlığını bütün dünyaya duyurmuştur. Bu yeni dönemde Türkiye, Mustafa Kemal'in "yurtta sulha cihanda sulh" sözünden hareketle komşularıyla iyi ilişkiler kurarak hem bölgesel hem de küresel düzende aktif bir şekilde rol almaya gayret göstermiştir.

İngiltere ve Rusya'nın 1907'de aralarında nüfuz bölgeleri olarak paylaştıkları İran ise, Birinci Dünya Savaşı'nda büyük güçlerin mücadele alanına dönüşmüştür. Toprakları iki ülkenin işgali altında olan İran her ne kadar 1 Kasım 1914'te tarafsızlığını ilan etmiş olsa da bunun İngiltere ve Rusya açısından hiçbir geçerliliği olmamıştır (Kara, 2010, s. 12). Uzun yıllar İngiltere ve Rusya'nın mücadele alanına dönüşen İran'da savaş sonrası bütün dünyada olduğu gibi dengeler değişmiştir. 1917 yılında meydana gelen Bolşevik ihtilali sonrası Rusya, İran'daki nüfuzunu kendi isteğiyle azaltarak Rus topraklarını korumaya öncelik vermiştir. Bunun sonucunda iki ülke arasında 1921 yılında yapılan bir anlaşmayla Rusya, İran'daki daha önceki imtiyazlarından vazgeçmiştir (Türkman, 2005, s.187). Merkezî idarenin zayıf olduğu İran'da etnik grup ve aşiret ayaklanmalarının başladığı bir dönemde, Kazak Tugayı'nın önemli komutanlarından Ahmed Rıza Han, gazeteci Seyyid Ziyaeddin

Tabatabai ile birlikte, emrindeki 2500 kişilik Kazak Tugayı askerlerinin desteğiyle Şubat 1921'de Kaçar hükûmetine bir darbe tertip etmiştir. Hükûmetin düşmesiyle birlikte Tabatabai tarafından yeni kurulan hükûmette, daha önce Kaçarların son hükümdarı Ahmed Şah tarafından 'başkomutan' anlamına gelen "serdâr-ı sipah" unvanıyla genelkurmay başkanlığına getirilen Rıza Han, önce ordu komutanı ve milli savunma bakanı, daha sonra ise başbakan oldu. Kapsamlı bir tutuklama politikası izleyen Başbakan Tabatabai, Rıza Han ile anlaşamayınca Rıza Han tarafından tutuklanıp sürgüne gönderilmiştir. Tabatabai hükûmetinin düşmesi üzerine yeni bir hükûmet kuruldu ve Rıza Han bakanlık görevine devam etti. Ancak bu kez 1923 yılında Başbakan Kavamüssaltana'yı tutuklatan Rıza Han, kendisini başbakan olarak ataması için Ahmet Şah'a baskı yapmıştır. Bunun sonucunda başbakanlık görevini Rıza Han'a veren Ahmed Şah, bir ay sonra da Avrupa seyahatine çıkmış ve bir daha geri dönmemiştir (Cleveland, 2015, s.209).

Bu dönemde Türkiye ve İran hükûmetleri arasında yakın ilişkiler kurulmaya başlamıştır. Polat Kara'nın aktardığına göre (2010, s. 21) Mustafa Kemal 1 Ocak 1921'de dönemin İran hükûmetiyle ilgili yaptığı açıklamada iki ülkenin düzenli bir dostluk münasebeti içerisinde olduğunu söylemiştir. Türkiye'nin Millî Mücadele verdiği bir dönemde her iki ülke de diplomatlar aracılığıyla birbirlerine dostluk mesajları göndermiştir. Hatta bu dönemde karşılıklı büyükelçiler atanmıştır (Türkman, 2005, s.188). İran, İstanbul hükûmetindeki büyükelçisinin yanı sıra 22 Haziran 1922'de Ankara hükûmetine de Mirza İsmail Mümtazüddevle'yi elçi olarak atamıştır. Ankara'nın ilk İran büyükelçisi olan Muhittin Akyüz ise 7 Şubat 1923 yılında resmen görevine başlamıştır (T.C. Tahran Büyükelçiliği, 2020). Mustafa Kemal, Mümtazüddevle'nin atanmasıyla ilgili olarak 7 Temmuz 1992'de yaptığı bir açıklamada İran'ın doğu için çok önemli olduğunu ve iki toplumun yakın ilişkiler kurmasından bütün doğunun fayda göreceğini ifade etmiştir (Duman, 2016, s.3).

Türkiye'de 29 Ekim 1923 yılında cumhuriyetin ilan edilmesi hiç şüphesiz İran'da yankı uyandırmıştır. Öyle ki bazı kesimler arasında İran'da da cumhuriyet rejiminin kurulması fikri ön plana çıkmış ve yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Türkiye, İran'daki bu tartışmalara kayıtsız kalmamış ve İran'ın 1924 yılında cumhuriyet ilan edilmesi girişimlerine destek vermiştir. Hatta Mustafa Kemal, Muhittin Paşa aracılığıyla Rıza Han'a cumhuriyet ilan etmesini tavsiye etmiştir. Mustafa Kemal'in telkinlerini Rıza Han'a ileten Muhittin Paşa, Rıza Han'ın cumhuriyet fikrine sıcak baktığını Ankara'ya bildirmiş ve böylece Ankara, İran'da cumhuriyet ilan edileceği beklentisine girmiştir (Kara, 2010, s. 53). Ancak Rıza Han

ilk başlarda bu fikre sıcak bakmış olsa da 12 Aralık 1925'te şahlığını ilan etmiştir. 1925'te meclis tarafından şah seçilen ve 1926'da taç giyen Rıza Han, antikçağdaki İran'la bağlantılı olduğu iddia edilen "Pehlevi" kelimesini hanedan ismi seçerek resmen Pehlevi Hanedanlığını kurdu (Garthwaite, 2019, s. 206-208). Pehlevi hanedanlığını kurarak Nisan 1926'da taç giyen Rıza Şah'ın taç giyme töreninde Mustafa Kemal'in mesajını götüren iki askeri Türk uçağı gösteri düzenlemiştir (Duman, 2016, s.6).

Millî bir anlayışla, mirasçısı oldukları devletlerin dini kimliklerinden uzak ve bağımsızlıkçı temeller üzerine inşa edilen Türkiye ve İran'ın, ulus-devlet gibi kavramların giderek ön plana çıktığı bir dönemde çıkarları da uyuşmaktaydı. Tam bağımsızlık anlayışıyla hareket eden Türkiye ve İran'ın dış politikasında İngiltere'ye karşı SSCB ile yakın ilişkiler kurma düşüncesi belirleyici bir rol oynamıştır. Mustafa Kemal'in cumhuriyet sonrası Batılılaşma adına uygulamaya koyduğu devrimler ve düzenlemeler Rıza Han tarafından yakından takip edilmiştir. Türkiye'de 1926'da İsviçre medeni kanunu benimsenirken İran'da 1928'de Fransa modeli üzerine yeni medeni kanun yürürlüğe girmiştir. Aynı şekilde Türkiye'de olduğu gibi İran'da da kılık kıyafet konusunda birtakım düzenlemeler yapılmıştır. 1928'de erkeklerin Avrupai tarzda giyinmelerini zorunlu kılan kanun çıkarılmış, 1935'te şapka giymek zorunlu hale gelmiş ve 1936 yılında kadınların peçe takması yasaklanmıştır (Cleveland, 2015, s.211). Rıza Han, İran'da Türkiye'deki laikleşme hareketlerine benzer adımlar atmış olsa da Mustafa Kemal kadar başarılı olamadığı görülmüştür. Yeni kurulan iki yönetim iyi ilişkileri karşılıklı olarak geliştirmek adına eskiyi hatırlatan bazı terimlerin kullanılmasını yasaklamıştır. Ankara hükûmeti 1923 yılında İran'a verdiği bir nota ile artık "Acem" sözcüğünün kullanılmayacağını bildirmiştir. Böylece Türkiye'de "Acem" tabirinin kullanılmaması resmî olarak yasaklanmıştır. Buna karşılık Tahran yönetimi bütün resmî dairelerde Osmanlı yerine Türkiye isminin kullanılacağını duyurmuştur (Kara, 2010, s. 38). Bu dönemde Türkiye ve İran arasında yakınlaşmanın ilk adımları atılmış ve iki ülke arasında daha fazla ortaklık kurulmaya başlamıştır. Bunun en önemli nedeni söz konusu dönemde Rusya hem Türkiye'nin hem de İran'ın kısa vadeli dostu olurken, İngiltere ise ortak düşmanlarıydı. Bu nedenle iki ülke ortak çıkarlar doğrultusunda hareket etmekten kaçınmamışlardır (Çetinsaya, 1999, s.148).

1.1.2. Türkiye ve İran Arasındaki Sınır Meselesi ve Çözümü

Cumhuriyet sonrası dönemde Türkiye ve İran bir yandan dayanışma ve iş birliği zemini hazırlanırken diğer yandan iki ülke arasında birtakım sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu temel sorunların en başında sınır uyuşmazlığı meselesi gelmektedir. Bunun en önemli nedeni iki ülkenin de sınır bölgelerindeki aşiretleri kontrol edememesidir. Bununla birlikte Türkiye ve İran ilişkilerinde Doğu Anadolu'da 1925 sonrası meydana gelen Kürt isyanları yeni bir sorunun başlangıcı olmuştur. 1925-1938 arasında çeşitli Kürt isyanlarıyla mücadele eden Türkiye, bu süreçte İran'ın sergilemiş olduğu Kürt politikasından son derece rahatsız olmuştur. 1639 yılında imzalanan ve Osmanlı-İran sınırını büyük oranda belirleyen Kasr-ı Şirin Antlaşması sonrası sınır konusunda çok fazla düzenleme yapılmıştır. En son 1913 yılında İstanbul Protokolü imzalanmış lakin onaylanmadığı için her zaman tartışmalı olarak kalmıştır. Bu protokol sonrası net bir sınır tespiti yapılamadığı için iki ülkenin hudut bölgelerinde zaman zaman karşılıklı sınır ihlalleri yaşanmaktaydı (Kara, 2010, s. 70).

Türkiye ve İran arasında ikili ilişkilerin kurulduğu ilk yıllarda iki tarafın da birbirlerine karşı hissettikleri güvensizlik ortamı hâkimdi. Türkiye'nin İran'a duyduğu güvensizliğin bazı nedenleri vardı. Ankara, İran'ın Kürt politikalarından ve Kürt milliyetçilerine karşı gösterdiği tavırla birlikte özellikle Tahran yönetiminin kendi sınırlarını muhafaza etmek için bölgedeki Kürtleri Türkiye'ye karşı kullanmasından ve yeni nüfus politikasından da oldukça rahatsızlık hissetmekteydi. Ayrıca İran'ın, Mondros Mütarekesi sonrası Türk-İran sınırında hâkimiyet kurmuş olan Kürt aşiret lideri Simko (İsmail Ağa) ile yakın ilişki kurması Türkiye'nin ciddi manada rahatsızlık hissetmesinin bir diğer nedeniydi. Millî Mücadele döneminde Ankara hükûmeti tarafından bir dönem Ermeni ve Nasturilere karşı desteklenen Simko, İran'a karşı uzun yıllar savaşmıştır. 1922 yılında İran'a mağlup olan ve Irak'a kaçan Simko, Rıza Han tarafından affedildikten sonra 1925 yılında İran'a dönmüştür. Rıza Han'ın affıyla İran'a dönen Simko İsmail, Türkiye'deki önemli Kürt liderleriyle de ilişkileri sürdürmüştür. Nitekim Şeyh Sait isyanında bazı isyancılar İran'a geçip Simko İsmail'e sığınmışlardır. Simko, Türkiye ile arasının iyi olduğu bir dönemde isyancıları teslim etmek yerine, onların Türkiye'ye giderek yeniden isyan başlatmasına izin vermiştir (Şener, 2017, s. 406). Rıza Han'ın Kürt politikalarından ve Simko'ya karşı sıcak davranmasından rahatsız olan Ankara, bölgede İran öncülüğünde bir Kürt devletinin kurulmasından endişe etmiştir. Hatta Ankara bu dönemde İran'a ekonomik yaptırımlar uygulayarak gümrük vergisini arttırmış ve transit geçişe vergi koymuştur (Çetinsaya, 1999, s.151). İran ise, Türkiye'nin

İran Azerbaycan'ına yönelik yaklaşımına şüpheyle bakmaktaydı. Azerbaycan milliyetçilerinin ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mehmet Emin Rasulzade gibi önemli isimlerin Türkiye'de yaşaması ve basın faaliyetlerinde bulunması Tahran yönetimini iyice endişelendirmekteydi (Enserov, 2018, s.104). Hatta Rıza Han, Tahran Ateşemiliteri Hüseyin Tugaç Bey'e, Türkiye'nin İran Azerbaycan'ında gözü olduğunu ve burayı almak istediğini söylemiştir (Duman, 2016, s.4)

Türkiye'de 13 Şubat 1925'te Ergani'ye bağlı Piran köyünde çıkan Şeyh Said isyanı Türkiye ve İran ilişkilerine doğrudan etki ederek iki ülkenin Kürtlere karşı izlediği politikaları tamamen değiştirmesine neden olmuştur. Şeyh Said isyanı sonrası Türk sınırları içindeki bazı Kürt aşiretler, zor durumda kaldıkça İran tarafına geçmişlerdir. İran, ülkesinde yoğun bulunan Türk nüfusu nedeniyle her zaman Türkiye'ye endişeyle bakarken, Şeyh Said isyanı sonrası bu kez Türkiye kendisine karşı Kürt kozunun oynanmasından endişe etmeye başlamıştır. Sınırdaki Kürtler hakkında Türkiye daha önce olumlu düşünürken, İran olumsuz düşüncelere sahipti. Ancak isyan sonrası, Türkiye ve İran'ın Kürtler hakkında düşünceleri değişmiş ve Kürtler hakkında Türkiye olumsuz, İran olumlu düşünmeye başlamıştır (Kara, 2010, s. 69-70). Böyle bir dönemde Türkiye ve İran'ın yeni yönetimlerinin ikili ilişkilerini geliştirmek ve ortaya çıkan sorunları çözmek için hukuki zeminleri bulunmamaktaydı. Özellikle Türkiye, Osmanlı Devleti döneminde yapılmış olan bütün antlaşmaları ilga ettiği için 1913 İstanbul Protokolü'nü hukuki olarak görmemekteydi. Bu nedenle Ankara, söz konusu protokolün yerine yeni bir anlaşmayla gerekli olan sınır değişikliğini yapmak istiyordu (Özdemir, 2020, s. 180).

Türkiye ve SSCB arasında 17 Aralık 1925 yılında imzalanan üç maddelik Saldırmazlık ve Tarafsızlık Antlaşması hiç şüphesiz Türkiye ile İran arasında 22 Nisan 1926 yılında imzalanacak olan Güvenlik ve Dostluk Antlaşması'na zemin oluşturmuştur (Yılmaz, 2014, s.26). Türkiye ve İran arasında yapılacak olan antlaşmanın talebi ilk önce İran tarafından gelmiştir. Aslında İran, böyle bir antlaşma yaparak kendisine karşı kurulabilecek bir Türkiye-Rusya ittifakını engellemek istemiştir. Bu antlaşma, 1925 Türk-Rus antlaşmasıyla benzer maddelere sahiptir. Ankara ve Moskova arasında imzalanan söz konusu antlaşmanın maddeleri arasında; "taraflardan biri aleyhine üçüncü bir devlet tarafından askerî saldırı düzenlendiğinde diğer tarafın tarafsızlığını koruması ve herhangi bir saldırıda bulunmaması, tarafların üçüncü devletler tarafından, diğer tarafa yönelik hiçbir ittifakın içerisinde yer almamayı ve iki taraf söz konusu hususlar dışında üçüncü devletlerle her türlü ilişkilerde serbest olacaklarını taahhüt etmesi" gibi maddeler bulunmaktaydı (Kara, 2010, s. 75). 22

Nisan 1926'da Ankara ve Tahran arasında imzalanan ve iki ülke arasındaki ilk resmî antlaşma olan Güvenlik ve Dostluk Antlaşması'nda; "iki ülke arasındaki barış ve güvenliğin ebedi olması, bir taraf aleyhine kurulan ittifakların içerisinde yer almamak ve birbirlerine saldırmayacakları ve birbirlerinin aleyhindeki askeri, siyasi ve ekonomik ittifaklarda yer almayacakları, sınır bölgelerinde aşiretlerin eylemlerine karşı gerekli önlemlerin alınması ve gümrük, posta ve telgraf, suçluların iadesi ve ikamet konularında ikili ilişkilerin geliştirilmesi" gibi maddeler yer almaktadır. Bu anlaşmayla birlikte Türkiye ve İran arasında siyasi, ekonomik ve kültürel iş birliğinin zemini oluşturulmuştur. Türk-İran ikili ilişkileri açısından bir dönem noktası kabul edilen bu antlaşma sonrası Mustafa Kemal, 1 Kasım 1926 tarihli meclis konuşmada İran ile dostluk ve yakın iş birliğinin sağlamlaştırıldığını ifade etmiştir (Duman, 2016, s.6)

Bu anlaşmalar iki ülkenin sınır sorununu tam anlamıyla çözememiş ve 1927 ve sonrasında çıkan Kürt isyanları bu konuyu yeniden gündeme getirmiştir. Türkiye'de çıkan isyanlar sırasında Kürt aşiretler İran tarafından çok rahat bir şekilde silah ve diğer ihtiyaçlarını temin etmişlerdir. Hatta 1927 yılında meydana gelen II. Ağrı İsyanı sırasında Doğu Beyazıt'ta bazı Türk askerleri isyancılar tarafından esir alınmış ve İran'a götürülmüştür. Bunun üzerine Ankara, Tahran'dan askerlerin iadesini istemiş ve ardından Tahran Büyükelçisi Memduh Şevket Bey'i geri çağırmıştır. Tahran yönetimi Ankara'nın talepleri doğrultusunda gerekli önlemleri almış ve 10 Ekim 1927'de İran'ın çabası sonucunda esir alınan askerlerin bir kısmı serbest bırakılmıştır (Çetinsaya, 1999, s.157). Türkiye'nin doğu sınırlarında çıkan isyanlar esnasında İran tarafındaki aşiretler ise sınırın diğer tarafından ciddi anlamda eşkıyalık yapmışlardır (Kaştan, 2015, s.1787).

Türkiye isyanları ve eşkıyalığı bastırmak için sınır ötesi operasyonu yaptığı zamanlar sınırın tam olarak neresi olduğu bilinmemekte ve her zaman tartışma konusu olmaktaydı. Osmanlı döneminde yapılan 1913 Protokolünü kabul etmeyen Türkiye, sınırında yaşanan bütün bu sorunları çözmek için bir sınır değişikliği talep etmekteydi. Tahran Büyükelçisi Memduh Şevket Bey 1913 Protokolü meclis ve sultan tarafından onaylanmadığı için İran ile sınır meselesinin kolaylıkla çözülebileceğine inanmaktaydı. Bu kapsamda iki ülke arasında 15 Haziran 1928 tarihinde Tahran'da 22 Nisan 1926 Türkiye-İran Antlaşmasına Ek Protokol imzalandı. Protokolde, "iki ülkenin ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesi, taraflardan birini saldırıya uğraması durumunda diğer tarafın tarafsız kalması ve önlemeye çalışması" gibi maddeler bulunmaktadır. Türkiye, 1926 yılında yapılan anlaşmada İran'a kabul ettiremediği aktif tarafsızlık maddesini bu defa kabul ettirmiştir (Çetinsaya, 1999, s.156-157). Dışişleri

Tevfik Rüştü Aras, mecliste yaptığı konuşmada söz konusu yeni anlaşmayla birlikte iki ülkenin siyasi ilişkilerinin ekonomik alanda da devam etmesinin hedeflendiğini belirtmiştir. Ancak söz konusu protokol de iki ülkenin sınır uyuşmazlığı sorununu tamamen çözememiştir (Duman, 2016, s.8).

Bu dönemde sınırın tam olarak neresi olduğu belli olmadığı için Türk askeri sınırda yaptığı operasyonlarda zaman zaman İran tarafına geçmekteydi. Türkiye'nin 1927 yılında Kürt isyanlarını askeri yollarla bastırması iki ülke arasında "basın savaşlarının" yaşanmasına neden olmuştur. İran basınında Türkiye aleyhine tahkir edici bir basın kampanyası başlatılmıştır. Türkiye, İran topraklarında gözü olmakla itham edilirken, buna karşılık Türk basınında ise İran, Türkiye'yi arkadan vurmakla suçlanıyordu. Sınır sorununun yaşandığı bu günlerde iki ülke arasındaki "basın savaşları" ilişkilerin değişmez bir unsuru haline gelmiştir. Türkiye'nin sınır karakollarını daha ileri taşımasıyla birlikte İran basınında Kurtuluş Savaşı'nı küçümseyici ve Türkiye'nin emperyalist emelleri olduğu yönünde yazılar kaleme alınmıştır. Cumhuriyet gazetesi ve Yunus Nadi başta olmak üzere Türk basınında karşı kampanya başlatılarak İran'ın suçlamalarına cevap verilmiştir (Çetinsaya, 1999, s.155).

1930 yılında çıkan III. Ağrı İsyanı sırasında isyancıların İran sınırını rahatça kullanabilmesi ve İran'ın onlara karşı yumuşak davranması nedeniyle Türkiye-İran ilişkileri yeniden gerilmiştir. Ankara, Tahran yönetimine nota vererek sınır hattının değiştirilmesi ve Türk askerine İran topraklarında operasyon yapmasına izin verilmesini talep etmiştir. Bu dönemde Tahran Büyükelçiliği'ne Memduh Şevket Bey'in yerine Hüsrev Gerede atanmıştır. Hüsrev Gerede döneminde Türk-İran sınırının yeniden düzenlenmesine yönelik görüşmeler başlamıştır (T.C. Tahran Büyükelçiliği, 2020). Ankara ve Tahran yönetimleri, Türkiye'ye Ağrı Dağı'nın tamamının verilmesi ve karşılığında İran'a iki ayrı toprak parçasının verilmesi konusunda mutabık kaldılar. Rıza Şah, bu anlaşmanın yapılmasına büyük önem atfetmiştir ve kendisine gelen bir subaya özetle; *"Önemli olan şu veya bu tepe değil; Türkiye ile olan sınır sorununun derhal çözülmesidir. İki ülke arasından geçmişten gelen uyuşmazlıklar son bulmalı ve Türkiye ile İran arasında samimi bir dostluk kurtulmalıdır"* demiştir (Çetinsaya, 1999, s. 167). Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras başkanlığındaki bir heyet görüşmeler yapmak üzere Tahran'a gitmiştir. Böylece Ağrı Dağı'nın tamamen Türkiye'ye bırakılmasına karşılık, İran'a Van yakınlarındaki Kotur arazisinin verilmesi konusunda anlaşma sağlanmış ve Tahran'da 23 Ocak 1932'de Türk-İran Hudut Hattı Tayini ve Uzlaşma ve Adli Tesviye ve Hakemlik Antlaşması imzalanmıştır (Türkman, 2005, s.191). Sınır uyuşmazlığını ortadan kaldıran antlaşmayı İran Meclisi 26 Mayıs'ta, TBMM ise 18 Haziran tarihinde onaylamıştır.

Daha sonra 27 Mayıs 1937'de imzalanan bir antlaşmayla günümüz Türk-İran sınırı şekillenmiştir (Yıldırım, 2009, s.54).

Türkiye ve İran uzun yıllar kendilerini meşgul eden sınır sorununa kalıcı bir çözüm getirmiş ve artık iki ülke de ekonomik ve ticari ilişkilere önem vermeye başlamıştır. 5 Kasım 1932'de Ankara'da Türkiye-İran Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın maddelerine göre, Türkiye ve İran arasında barış ve dostluk olacak, taraflar karşılıklı konsolosluk açacak ve konsolosluk, ticaret, gümrük ve gemilerin gidiş gelişleriyle ilgili konularda devletler hukuku kurallarına göre düzenleme yapacaktır (Duman, 2016, s.11). Bu antlaşma ile 22 Nisan 1926 tarihli Türkiye-İran Dostluk ve Güvenlik Antlaşması ve 1928 Ek Protokolü ikiye ayrılmıştır. Söz konusu antlaşmalar Türkiye-İran Dostluk Antlaşması ve Güvenlik, Saldırmazlık ve Ekonomik İş Birliği Antlaşması şeklinde ikiye ayrılarak yenilenmiştir (Kara, 2010, s. 133). 5 Kasım 1932'de imzalanan bir diğer antlaşma olan ve sekiz maddeden oluşan Güvenlik, Saldırmazlık ve Ekonomik İş Birliği Antlaşması ise tarafsızlık, ekonomik iş birliği ve güvenlik gibi konuları kapsamaktaydı (Yıldırım, 2009, s.55).

1.1.3. Rıza Pehlevi'nin Türkiye Ziyareti

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün daveti üzerine İran Şahı Rıza Pehlevi 10 Haziran-6 Temmuz 1934 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret Rıza Şah'ın ilk yurt dışı gezisi olma özelliğini taşımaktadır. Yaklaşık iki hafta olarak planlanan gezi 27 gün sürmüştür. 10 Haziran sabahı Gürbulak'tan Türkiye'ye giriş yapan Rıza Şah, Tebriz-Erzurum-Gümüşhane yoluyla Trabzon'a, oradan da Yavuz zırhlısıyla Samsun'a gelerek ardından özel bir trenle 16 Haziran'da Ankara'ya geçmiştir (Akgül, 2012, s.19). Ankara'da Rıza Şah'ı Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, TBMM Başkanı Kazım Özalp, Başbakan İsmet İnönü Paşa ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak diğer yetkililer karşıladı. Mustafa Kemal Atatürk tarafından Çankaya Köşkü'nde Rıza Şah onuruna bir ziyafet verildi. Cumhurbaşkanı Atatürk bu ziyafette yaptığı konuşmada Rıza Şah'ı ağırlamaktan duyduğu memnuniyeti dile getirerek, bu ziyaretin sadece Türk-İran ilişkileri için değil, dünya barışı için de önemli olduğunu söyledi. Buna mukabil olarak Türkiye'de kendisine gösterilen alaka nedeniyle teşekkür eden Rıza Şah, iktidara geldiği günden itibaren Türkiye ile dostluk kurmanın gerekliliğini hissettiğini belirtmiş ve Atatürk'ü İran'a davet etmiştir (Akgül, 2012, s.24-25). Ankara'da dört gün geçiren Rıza Şah, daha sonra Mustafa Kemal ile birlikte İzmir'e geçerek tatbikatlara katılmış ve Çanakkale'yi

ziyaret etmiştir. Ardından iki lider 26 Haziran günü İstanbul'a geçmiştir. 2 Temmuz'a kadar İstanbul'da kalan Rıza Şah, daha sonra İstanbul'dan Trabzon'a oradan da İran'a geçmiştir.

Rıza Şah'ın Türkiye ziyareti basında geniş yer bulmuş ve büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Dönemin önemli yayın organlarından Cumhuriyet gazetesi 15 Haziran tarihinde ilk sayfasında Rıza Şah'ı Türkiye ve İran bayraklarının arasında bir görselle birlikte verdiği haberinde, *'Şehinşah Hz. Hoş Geldiler, Sefalar Getirdiler'* manşetini attı (Şehinşah Hz. Hoş Geldiler, Sefalar Getirdiler, 1934). Cumhuriyet gazetesi 26 Haziran 1934 tarihli sayısında Farsça, *'Cumhuriyet Gazetesi İran Şahı'na Hoş Geldiniz Diyor'* manşeti atmıştır. Bu ziyaret için Atatürk ve Rıza Şah'ın görsellerine yer verilen gazetenin ilk sayfasında, *'Şehinşah Hz. ile Gazi Hz. bu sabah 11 buçukta İstanbul'u şereflendiriyorlar. İstanbul aziz misafirini ve büyük gazisini muazzam merasim ve tezahürat ile karşılayacak'* ifadeleri kullanıldı (Şehinşah Hz. ile Gazi Hz..., 1934). Aynı gazete Rıza Şah'ın ziyaretine ilişkin 27 Haziran tarihli sayısında ise, *'İstanbul Dün Hakiki Bir Bayram Yaşadı'* manşetini attı (İstanbul Dün Hakiki Bir Bayram Yaşadı, 1934).

Türk basınının konuyu genel olarak dönemin iktidarı ile uyumlu bir şekilde ele almış ve birçok yazıda iki ülke arasındaki sorunlar geçmişe havale edilmiştir. Sorunları geçmişe mal etmek o dönemin konjonktürü gereği yetkililerin önceliği olmuştu. *Cumhuriyet* gazetesinden Yunus Nadi ve Ahmet Ağaoğlu ve *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinden Zeki Mesut gibi yazarlar Şah'ın ziyareti süresince Türkiye-İran ilişkilerine dair bu görüşte yazılar kaleme aldılar. Bunların yanı sıra *Son Posta* ve *Vakit* gazetelerinde de aynı şekilde eski dönemi kötüleyen haberlere yer verildi (Atuk, 2017, s.233-234). Rıza Şah'ın bu gezisine İran gazeteleri adına Türkiye'de bulunan *İttilaat* gazetesi sahibi ve başyazarı Cafer Mesudi eşlik etmiştir (Akgül, 20005, s.35). Rıza Şah'ın ziyareti sadece Türk basınında değil, İngiltere basınında da yakından takip edilmiştir. Çünkü Rıza Şah'ın ziyaretinin en önemli konusundan biri Türkiye ve İran arasındaki demiryollarının birbirine bağlanarak ticaretin geliştirilmesiydi. İngiltere için endişe oluşturan durum, iki ülkenin bu doğrultuda bazı demiryolu güzergâhları tasarlayarak somut hedefler koymuş olmasıdır. Aynı şekilde Mısır'daki *El-Ahram* ve Filistin'deki The Palestin Post *(The Jerusalem Post)* gazeteleri de bu ziyarete yakın ilgi göstermiştir (Atuk, 2017, s.227).

Rıza Şah, Türkiye ile siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda iş birliği yapmayı hedeflemiştir. Bu ziyaretinde Irak'la yaşanan sınır sorununda Türkiye'den destek almayı amaçlayan Rıza Şah, bir taraftan da Türkiye ile askeri ittifak oluşturmayı düşünmekteydi.

Öyle ki Rıza Şah, genelkurmay başkanlığını ziyareti sırasında Fevzi Çakmak'a *"sizi iki ordunun genelkurmay başkanı olarak görmeyi arzu ediyorum"* ifadelerini kullanmıştır (Çetinsaya, 1999, s. 169). Rıza Şah'ın Türkiye ziyareti ikili ilişkilerin daha da geliştirilmesine sebep olmuştur. Bu ziyaretinin en önemli olumlu sonuçlarından biri de Milletler Cemiyeti üyeliğine 1934 yılında aday olan İran'ın, Türkiye'nin de aday olmasıyla birlikte Türkiye lehine adaylıktan çekilmesi ve Türkiye'nin kazanması için gayret etmesidir. Rıza Şah, Afganistan ile uzun yıllardır devam eden sınır meselesinin çözümünü Atatürk'ün hakemliğine bırakma önerisinde bulunmuştur. Bunun üzerine Mustafa Kemal Atatürk, sorunun çözümü için Fahrettin Altay'ı görevlendirmiştir. İran-Afganistan Sınır Komisyonu Başkanı sıfatıyla Altay'ın çözüm önerisi iki ülke tarafından da kabul edilmiş ve sınır sorunu Kasım 1935 tarihinde çözülmüştür (Yıldırım, 2009, s.60). Türkiye gezisinde birçok yeri ziyaret eden ve bilgi alan Şah Rıza Pehlevi, şüphesiz Atatürk'ün her alanda yaptığı reformlardan etkilenmiştir. Öyle ki daha önce ülkesinde radyo istasyonu kurulmasına izin vermeyen Rıza Şah, Türkiye ziyareti esnasında Türkiye'nin radyo gücü dikkatini çekmiş ve Türkiye'deki radyo kanunlarını detaylı bir şekilde incelemiştir. Rıza Şah, ülkesine dönünce İran'da radyonun kurulmasına izin vermiştir (Hâkrend ve Subûrîmend, 2014, s.28).

1.1.4. Sadabad Paktı

Rıza Şah'ın Türkiye gezisiyle iki ülke arasında başlayan iyi ilişkiler hızla bölgeye de yansımış ve Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında 8 Temmuz 1937 yılında Tahran'daki "Sadabad Paktı" imzalanmıştır. Paktın imzalanması teklifi ilk önce Irak'tan gelmiştir. 1932 yılında bağımsızlığını kazanan ve İran ile Şattülarap sınır sorunu gibi birtakım problemler yaşayan Irak, bu sorunu çözmek için 1933'te hem İran'a hem de Türkiye'ye ayrı ayrı saldırmazlık paktları önermiştir. Ülkeler arasında ayrı ayrı saldırmazlık paktlarının yerine bölgesel bir paktın yapılmasının daha faydalı olacağını inanan Türkiye, iki ülkeye de bu düşüncesini iletmiştir. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Irak ve İran dışişleri bakanlarıyla birtakım görüşmeler yapmıştır. Aras, Tahran yönetimine, İngiltere ve Irak arasında 1930 yılında yapılan ittifak nedeniyle İngiltere'nin Irak'ta güçlü olması ve Türkiye veya İran ile savaşması durumunda Irak'ı da yanında sürükleyebileceği söylemiş ve Irak-İran ve hatta Türkiye-Irak paktının İngiltere olmazsa eksik kalacağını bildirmiştir. İngiltere'nin de içinde yer alacağı bölgesel bir ittifaka Sovyetlerin tepkisinin nasıl olacağı ise merak konusuydu. Çünkü 1925 Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı gereği Türkiye, Sovyetlere danışmadan bir karar veremezdi. Bu nedenle İngiltere ve SSCB'nin de pakta girmesi önerilmiştir. Aras, beşli bir paktın kurulmasını isterken pakta Afganistan, Yemen ve Suudi Arabistan'ın katılması da

gündeme gelmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Moskova ve Londra büyükelçiliklerine birer telgraf göndererek Rusya ve İngiltere'nin kurulması düşünülen pakt hakkındaki görüşlerinin alınmasını istedi (Çetinsaya, 1999, s. 171).

Rusya, böyle bir teklif gelmesi durumunda pakta katılacağını bildirirken, İngiltere, Milletler Cemiyeti Yasası ve Savaşa Başvurulmasını Yasaklayan 1928 Briand-Kellogg Paktı vs. gibi paktlar varken bölgede yeni bir paktın kurulmasına gerek olmadığı yönünde cevap vermiştir. İngiltere'nin katılmayacağını açıkça belirttiği bir pakta SSCB'nin davet edilmesi bölgesel dengeleri bozabileceği için Moskova'ya teklif götürülmemiştir (Kara, 2010, s. 206-207). İngiltere ve Sovyetler meselesi hallolduktan sonra İran Dışişleri Bakanı 1935 yılında antlaşmanın tasarısını hazırlamıştır. Tevfik Rüştü Aras, Irak ve İran dışişleri bakanlarıyla Cenevre'de bir araya gelerek son görüşmelerini yapmış ve Ankara'ya metnin son halini bildirerek onay istemiştir. Taraflar metnin son hali üzerinde mutabakata varmıştır. Ancak Irak'ın tavrı sebebiyle antlaşma doğrudan imzalanmamış ve 1 Ekim 1935'te Cenevre'de taraflarca parafe edilmiştir (Kara, 2010, s. 208).

1935 yılında anlaşma paraf edildikten sonra sıra İran-Irak sınır uyuşmazlığının çözülmesine gelmiştir. İran ve Irak arasındaki Şattülarap meselesinin nihayete erdirilmeden bölgesel bir paktın imzalanmasının çok doğru olmayacağı görüşü hâkimdi. İran-Irak görüşmelerinin 1936 yılında çıkmaza girmesiyle birlikte Tahran, bu meselenin çözülünceye kadar paktın imzalanmasını ertelediğini bildirdi. Daha sonra İran ve Irak meselenin çözümü için Nisan 1937 bir tasarı hazırlandı. Söz konusu tasarı Irak dışişleri bakanı tarafından Tahran'a sunulduktan birkaç gün sonra, gizli kalmak şartıyla, Ankara'ya da gönderilmiştir. Ankara hükûmeti, bunun üzerine, İran Büyükelçisi ile Rıza Şah'a Atatürk'ün mesajını iletir: *"İran-Irak arasındaki meselenin halli için bu iyi fırsatın kaçırılmaması ve Irak'ın önerdiği metnin kabulü."* Tahran yönetimi ise söz konusu metnin büyük bir çoğunluğuna olumlu baktıklarını bildirmiştir (Kara, 2010, s. 210). Tevfik Rüştü Aras, metnin geri kalanında uzlaşılamayan sorunların çözümü için 20 Haziran 1937'de Tahran'a gitti. Dışişleri Bakanı Aras'ın da arabuluculuğuyla İran-Irak Sınır Hattı Antlaşması 4 Temmuz 1937'de Tahran'da imzalandı. Bu antlaşmadan dört gün sonra Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında 8 Temmuz 1937 yılında Tahran'daki Sadabad Sarayı'nda "Sadabad Paktı" imzalanmıştır (Palabıyık, 2010, s.163).

Türkiye ve İran arasında ikili ilişkilerin zirveye çıktığı bu dönemde Sadabad Paktı'nın yanı sıra iki ülke arasında suçluların iadesinden ticarete, ikametten gümrük ve transite kadar

muhtelif alanlarda birtakım anlaşmalar yapılmıştır. İkili ilişkilerin bu denli yüksek olduğu bir dönemde 1937 yılında Türkiye'ye nezaket ziyaretinde bulunan İran dışişleri bakanı 29 Ekim törenlerine iştirak etmiştir. 10 Kasım 1938 yılında hayatını kaybeden Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün cenazesine yüksek düzeyli bir heyetle katılan İran, ülkede bir ay yas ilan etmiş ve mecliste anma töreni düzenlemiştir. İran Meclis Başkanı'nın Atatürk'ün vefatı münasebetiyle gönderdiği ve üzüntülerini dile getirdiği nutuk TBMM'de 19 Aralık 1938 tarihinde okundu (Çetinsaya, 1999, s. 174). Atatürk'ün ölümünde birkaç gün sonra İran'ın, Trabzon ve Adapazarı'nda konsolosluk açma talebine geri dönüş yapıldı. Ankara hükûmeti, İran'a, Tebriz'de Türk Konsolosluğu'nun açılması karşılığında Trabzon'da konsolosluk açabilecekleri cevabını verdi (Yıldırım, 2009, s.40).

Türkiye'de Atatürk'ün vefatından hemen sonra İsmet İnönü cumhurbaşkanı seçilmiştir. İran'da ise Rıza Şah'ın bir süredir Almanya ile yakın ilişkiler kurması İngiltere ve Rusya'yı rahatsız etmekteydi. Bu iki ülke İran'dan Almanların ülkeden çıkarılmasını istediler. Şah'n tarafsız olduğunu açıklayarak bu talebini kabul etmemesi üzerine İngilizler güneyden ve Ruslar kuzeyden İran'ı işgal ettiler. İşgal güçlerinin Tahran'a kadar gelmeleriyle birlikte Rıza Şah tahttan indirildi ve yerine 16 Eylül 1941 tarihinde 21 yaşındaki oğlu Muhammed Rıza Pehlevi getirildi. İngiltere ve Rusya'nın bu işgali 1946 yılına kadar devam etmiştir (Akşin, 2018, s.238).

İkinci Dünya Savaşı sırasında 1941 yılında İran'ın İngiltere ve Rusya tarafından işgal edilmesi hiç şüphesiz Türkiye'yi endişelendirmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1941 tarihinde yaptığı meclis konuşmasında İran'ın işgal edilmesini bölge için bir "facia" olarak yorumlamıştır. Her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle ikili ilişkilerde geçmişe göre biraz soğukluk yaşanmış olsa da bu dönemde de Türkiye-İran ilişkileri belli bir seviyede devam etmiştir. İki ülke arasındaki ulaşımı kolaylaştırmak için 1943 yılında Trabzon-İran transit yolu inşaatına başlanmıştır (Duman, 2016, s.18). Cumhurbaşkanı İnönü hem 1946 hem de 1947 yıllarında TBMM açılış konuşmasında Türkiye-İran ilişkilerine değinerek İran'ın en kısa zamanda eski günlerine dönmesini temenni etmiş ve dost ve kardeş İran ile ilişkilerin karşılıklı anlayış içerisinde devam ettiğini dile getirmiştir. Meclis Başkanı Kazım Karabekir'in 26 Ocak 1948 yılında vefatı üzerine İran Meclis Başkanlığı bir demeç göndererek taziyelerini bildirmiştir (Duman, 2016, s.22). Uzun zamandır kapalı olan İran'ın Türkiye Büyükelçiliğine 1948 yılında yeni bir elçi atanmıştır. Aynı yıl içerisinde İran Başbakanlığına Türkiye'ye karşı yakınlık duyan Muhammed Said atanmıştır. Bu iki gelişme Türkiye ve İran arasında savaş sonrası ilişkileri geliştirmeye yönelik en önemli adım

olmuştur. ABD'nin İran'ı Türkiye ile iyi ilişkiler kurması konusunda teşvik ettiği 1949 yılında Muhammed Rıza Pehlevi, Washington'a yaptığı ziyarete Türkiye Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'i davet ederek üç ülke arasında savunma paktı kurulması teklifinde bulunmuştur (Türkman, 2005, s.194**).**

1.1.5. Musaddık ve Menderes Darbesi

İran'da bir İngiliz girişimci olan William Knox D'Arcy'ye 1901 yılında İran petrollerini 60 yıllığına ticari olarak işletme imtiyazı verildikten yaklaşık yedi yıl sonra 1908 yılında Huzistan eyaletinin Mescid-i Süleyman şehrinde ilk petrol bulunmuştur (Garthwaite, 2019, s. 201). 1909'da kurulan Anglo-Persian Oil Company (İngiliz-İran Petrol Şirketi) çıkarılan petrolden çok büyük bir pay almaktaydı. D'Arcy Anlaşması olarak bilinen bu anlaşmayla birlikte çıkarılacak olan petrolün yüzde 16'sı İran'a yüzde 84'ü ise İngiliz şirketine ait olacaktı. 1914 yılında şirket hisselerinin yüzde 50'den fazlasını satın alan İngiltere, İran'ı adeta yok sayarak hiçbir şekilde ödeme yapmamıştır (Şafak, 2020). 28 Mayıs 1933 tarihinde yine 60 yıllık olarak planlanan yeni bir anlaşmayla İran'ın payı yüzde 20'ye çıkartılmıştır. Bu adaletsiz paylaşıma Şah itiraz etmese de İran içerisinden sert tepkiler geliyordu. Bu isimlerden birisi de Muhammed Musaddık'tır. 1949'da çeşitli sosyal sınıfın desteğini alarak Millî Cephe'yi kuran Muhammed Musaddık, Tahran milletvekili olarak Meclise girdi. Her ne kadar Başbakan Hac Ali Bezmara karşı çıksa da petrolün millîleştirilmesi gerektiğini savunan Musaddık'ın baskısı ve halkın da desteğiyle İran Meclisi 19 Şubat 1951 tarihinde Petrolün Millîleştirilmesi Kanunu onaylamıştır. Anglo-İran Petrol şirketinin millileştirilmesi için büyük çaba sarf eden ve Meclis'te Şah'ı sert bir dille eleştiren Musaddık, verdiği mücadeleyle 30 Mart 1951 tarihinde petrolün millîleştirilmesiyle ilgili kanunun çıkmasını sağladı. Büyük bir seçim zaferiyle göreve gelerek 28 Nisan 1951 tarihinde başbakanlık koltuğuna oturan Musaddık, İran'ın otuz beşinci başbakanı oldu (Şafak, 2020). İngiltere, İran petrollerinin millîleştirilmesi olayını Birleşmiş Milletlere (BM) ve uluslararası mahkemelere taşımış ancak Musaddık, uluslararası alanda da İran'ın hakkını sonuna kadar savunmuştur. Petrolün millîleştirilmesi konusunda uluslararası mahkemeden onay alan Musaddık, o yıl TIME Dergisi tarafından yılın devlet adamı olarak seçilmiştir (Kuduoğlu, 2018, s.46).

Musaddık, Şah ile çok ciddi ihtilaflar yaşamaktaydı. Şah, 16 Ağustos 1953'te Musaddık'ı görevden alarak yerine General Fazlullah Zahidi'yi getirmiş ancak Musaddık, görevi bırakmayı kabul etmeyince sokak gösterileri yaşanmıştır (Şafak, 2020). Musaddık'ın

adımları, Şah'ın yanı sıra İran'da petrolün millîleştirilmesini bir türlü kabullenemeyen ABD ve İngiltere'yi de rahatsız etmeye başlamış ve İngiltere, ABD'nin de desteğini alarak Musaddık'a karşı bir darbe tertip etmiştir. Musaddık, 19 Ağustos 1953 günü MI6 (İngiltere'nin Dış İstihbarat Servisi) ve ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı'nın (CIA) ortak düzenlediği ve tarihe "Ajax Operasyonu" olarak geçen darbeyle görevinden uzaklaştırıldı. Tutuklanıp idamla yargılanan Musaddık ev hapsi cezasına çarptırılmış ve vefat ettiği 5 Mart 1967 yılına kadar göz hapsinde tutulmuştur (Kuduoğlu, 2018, s.57).

Türkiye-İran ilişkileri Musaddık'ın iktidara geldiği dönemde eskisi kadar iyi değildi ve bir süredir özellikle basın savaşları gibi gerginlikler yaşanmaktaydı. İran'da hem milliyetçiliğin hem de Sovyet yanlısı Tudeh Partisi'nin gittikçe güç kazanması ve Türkiye'nin Batı bloğunda aktif rol oynamak istemesi gibi bazı nedenlerden dolayı Musaddık'ın iktidarı döneminde (1951-1953) Türkiye-İran ilişkileri neredeyse kopma noktasına kadar gelmiştir. Musaddık'ın uyguladığı politikalardan bir süredir rahatsızlık duyan Türkiye, Musaddık'ın, İran'ı istikrarsızlığa sürüklediğine ve Sovyetlere bölgede avantaj sağlayacağına inanmaktaydı. Musaddık yönetimine bir Sovyet projesi olarak yaklaşan Türkiye, İngiltere'nin petrolün millîleştirilmesi konusunu uluslararası mahkemeye taşıdığında İngiltere'ye her açıdan destek vermiştir. İran'da yaşanan bu gelişmeler karşısında Türkiye, Musaddık'a karşı tavır almış ve İngiltere'nin İran'daki haklarını tanımıştır. Türkiye, Musaddık'a olası bir müdahaleye olumlu yaklaşmış ve tarihe "Ajax Operasyonu" olarak geçen darbede İngiltere ve ABD'nin yanında yer almıştır (Kara, 2010, s. 265-266). Bundan dolayı Türkiye, İran tarafından *"emperyalizmin gönüllü maşası"* olmakla itham edilmiştir (Özel, 2020, s.15). Musaddık darbesine Başbakan Adnan Menderes'ten herhangi bir açıklama gelmezken Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Muhammed Rıza Pehlevi'yi destekleyen demeçler vermiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1953 Musaddık Darbesi sonrası Muhammed Rıza Pehlevi'ye tebriklerini bildirmiştir (Özel, 2020, s.14). Türk basını Musaddık darbesinin yakından takip etmiştir. Musaddık'a darbe yapıldığında Irak'a kaçan Muhammed Rıza Şah, Kral Faysal ile yaptığı görüşmede İran tahtını bırakmadığını ve anayasal olarak Musaddık'ı azledip yerine Zahidi'yi atadığını söyledi. *Milliyet* gazetesi 19 Ağustos tarihli sayısında İran'da yaşanan gelişmeleri *'İran'da Dahili Harp Tehlikesi Baş Gösterdi'* şeklinde manşete taşımıştır. Haberde, Zahidi'nin Bahtiyari kabilelerinin bulunduğu dağlarda mukavemet karargâhı kurduğu ve Musaddık'a karşı isyan bayrağını çektiği bilgisi paylaşıldı. Yine aynı gün *Milliyet* gazetesinde çıkan bir başka haberde kendisini meşru başbakan olarak gören Zahidi'nin açıklamalarına yer verildi. Hükûmet

darbesinin kendisi tarafından değil Musaddık tarafından tertip edildiğini ileri süren Zahidi, Musaddık'ı vatan haini olmakla itham etmiştir. Haberin devamında Zahidi içi, *"Bu general bir zamanlar Musaddık'ın hükûmetinde Dahiliye Vekili idi. Fakat Musaddık tarafından takip edilen diktatorya siyasetine karşı gelmiş ve muhalefete geçmişti"* ifadelerine kullanıldı. Bu dönemde başta *Milliyet* olmak üzere *Cumhuriyet, Hürriyet* ve diğer gazetelerde Musaddık aleyhinde çokça yazı kaleme alınmıştır. Saltanatı yıkmaya çalışmakla suçlanan Musaddık için "diktatör" ifadesi kullanılmıştır. Şah'ın 23 Ağustos'ta ülkesine dönmesiyle ilgili haberlerde ise Musaddık'ın diktatörlük kurması sonucu Şah'ın İran'ı terk ettiği ve ülkeye dönüşünün sevinç gözyaşları ve büyük tezahüratı arasında karşılandığı yazılmıştır (Özel, 2020, s. 16-17). *Hürriyet* gazetesinden Sedat Simavi ise *'Yeni İran Politikası'* başlıklı yazısında İran'daki darbeyle ilgili, *"Ben Musaddık'ın iktidardan uzaklaştırılmasını İran için hayırlı bir başlangıç addediyordum"* demiştir (Simavi, 1953). Eski İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ise *Hürriyet* gazetesinde 18 Ağustos'ta çıkan *'Görüşler: İran'ın Başına Gelenler'* yazısında Musaddık'ın petrol davası bahanesiyle İranlıların milli ve vatani hislerini İngiltere, ABD ve Pehlevi hanedanın aleyhine kışkırttığını yazdı (Kaya, 1953).

Türk basınında Musaddık darbesi genel anlamda dönemin Türkiye-İran ilişkileri ve siyasi atmosferi doğrultusunda değerlendirilmiştir. Muhammed Rıza Şah'tan övgüyle bahsedilirken "diktatör" olarak adlandırılan ve rejim değişikliği peşinde olmakla suçlanan Musaddık, Stalin ve Hitler ile mukayese edilmiştir (Özel, 2020, s. 20). Musaddık darbesinin yaşandığı dönemde Türkiye, ABD'ye daha yakın politikalar izlemekteydi. Bu nedenle gerek yetkililerin gerekse de basının darbeye yönelik tepkisi bu açından değerlendirilmelidir. Musaddık döneminde iyi ilişkiler kuramayan Türkiye ve İran, darbeden yalnızca iki yıl sonra 1955 yılında Bağdat Paktı'nda dostane ilişkiler kurmak amacıyla tekrar bir araya gelmiştir.

1.1.6. Bağdat Paktı ve Kalkınma İçin Bölgesel İş Birliği Teşkilatı

İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş döneminde Türkiye-İran ilişkilerinde zaman zaman bazı krizler çıkmış olsa da iki ülke çeşitli alanlarda iş birlikteliğini sürdürmüşlerdir. Savaş sonrası Batı bloğunda yer alan Türkiye ve İran, Sovyetleri tehdit olarak algılamış ve siyasi, ekonomik ve güvenlik gibi bazı konularda ittifak kurmaya başlamışlardır. Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında 1937 yılında imzalanan Sadabad Paktı'ndan sonra iki ülke bu kez Bağdat Paktı'nda bir araya gelmiştir. ABD, komünist yayılmasını önlemek amacıyla "Kuzey Kuşağı" projesini oluşturmak istiyordu (Sayın ve Kılıncarslan, 2019, s. 243). Bu projenin öncülüğünü yapması konusunda hem Batı ile hem de Arap ülkeleriyle iyi ilişkileri

bulunan ve hatta Balkan Paktı'nın mimarı sayılan Türkiye, bölgedeki en ideal ülke olarak görünmekteydi (Kara, 2010, s. 284). Bağdat Paktı'nın ilk adımını Türkiye ve Irak'ın 12 Ocak 1955'te ortak yayımladıkları bildiri oluşturmuştur. Bu bildiride öngörülen Karşılıklı İş Birliği Antlaşması, Bağdat'ta 24 Şubat 1955 tarihinde Türkiye ile Irak arasında imzalanmasıyla birlikte pakt resmen kurulmuş oldu (Serbest, 2016, s.409). ABD'nin "Çevreleme Stratejisi"nin bir parçası olan ve bölge devletlerini Sovyet tehdidine karşı korumak amacıyla kurulan Bağdat Paktı'na, Kasım 1955'te İngiltere, Pakistan ve İran katıldı (Kara, 2010, 289). Böylece Sovyet tehdidine karşı yeni bir bölgesel pakt teşkil edilmiş oldu. Irak, 1958 yılında meydana gelen askeri darbesi sonrası Bağdat Paktı'ndan çekildiğini bildirmiştir. Irak'ın paktan ayrılmasıyla birlikte Bağdat Paktı'nın ismi 21 Ağustos 1959 tarihinde Merkezi Anlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization-CENTO) olarak değiştirilmiştir (İnat, 2015, s.9). 11 Mart 1979 tarihinde İran ve Pakistan'ın teşkilattan ayrılma kararını resmen açıklamaları üzerine, CENTO 26 Eylül 1979'da daimî üyeler tarafından feshedilmiştir (Kara, 2010, s. 316).

Musaddık darbesinden yedi yıl sonra bu kez Türkiye'de 1960 darbesi vuku bulmuştur. 1950 seçimlerinde yüzde 55,2 oy alan Demokrat Parti (DP) Türkiye'de 27 yıldır devam eden tek parti yönetimine son vermiştir. Hemen sonrasında yapılan Cumhurbaşkanlığı oylamasında DP Genel Başkanı ve İzmir Milletvekili Celal Bayar, Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olurken, DP Aydın Milletvekili Adnan Menderes hükûmeti kurmakla görevlendirilmiştir. Türkiye'de bir süredir devam eden karışıklık neticesinde ordu içerisinde bulunan general ve subaylarda oluşan 38 kişilik Milli Birlik Komitesi (MBK) "DP'nin ülkeyi gitgide kardeş kavgasına götürdüğü" gerekçesiyle 27 Mayıs 1960'ta sabaha karşı yönetime el koydu. Darbe sonrası yargılanan Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan 1961 yılında idam edildi (Tosun, 2020). Bu darbe İran ile ilişkileri olumlu yönde etkilemiştir. Başbakan Adnan Menderes'in son zamanlarda Rusya ile yakın ilişkiler kurma gayretinden rahatsız olan Muhammed Rıza Şah, darbe sonrası Milli Birlik Komitesi'nin NATO ve CENTO'ya bağlılığını bildirmesinden mutluluk duymuştur. Öyle ki darbeden birkaç gün sonra (29 Mayıs 1960) Avrupa seyahatinden dönerken İstanbul'a uğrayan Şah, havaalanında Milli Birlik Komitesi üyeleriyle görüşerek darbeden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir (Kara, 2010, s. 280). Dönemin Tahran Büyükelçisi Mahmut Dikerdem, "Üçüncü Dünyadan" isimli anılarında Rıza Şah'ın darbeden haberdar olduğunu ancak bunu Menderes hükûmetinden gizlediğini aktarmıştır. Dikerdem: *"İran gizli servisleri Türk ordusunda darbe hazırlıkları yapıldığından haberli idi. Bu*

istihbaratı İranlıların CIA kanalıyla aldıkları düşünülebilir, çünkü 1953'te Musaddık'ı deviren komployu başarıyla sonuçlandırdığından beri CIA'nın İran haber alma servisleriyle sıkı iş birliği halinde olduğu biliniyor. Belki de Şah, Menderes'in Moskova ziyaretinin kendilerine danışılmadan kararlaştırılması üzerine Amerikalıların DP iktidarını kaderiyle baş başa bırakmayı uygun gördüklerini anlamıştı." (Muradoğlu, 2005*).*

Türkiye, İran ve Pakistan arasında, Bağdat Paktı ile daha önce altyapısı hazırlanmış olan ve güvenlik ve ekonomi alanında iş birliğini geliştirmeyi hedefleyen Kalkınma İçin Bölgesel İş Birliği Teşkilatı (RCD) 21 Temmuz 1964'te İstanbul'da kuruldu (Sayın ve Kılıncarslan, 2019, s. 244). Böylece Orta Doğu'nun iki önemli aktörü olan Türkiye ve İran, 1964 yılında tekrar bir araya gelmişlerdir. Bu dönemde Türkiye-İran ilişkilerinde çeşitli alanlarda ve teşkilatlarda iş birliğinin hâkim olduğu görülmektedir (Yetim ve Kalaycı, 2011, s.91). İran ve Türkiye, İslam ülkeleri arasında ekonomik, askeri, kültürel ve siyasal iş birliğini amaçlayan ve 25 Eylül 1969 tarihinde kurulan "İslam İş Birliği Teşkilatı" çatısı altında tekrar bir araya gelmiştir. İslam İş Birliği Teşkilatı (İİT), 21 Ağustos 1969 tarihinde Mescid-i Aksa'nın radikal bir Yahudi tarafından kundaklanmasından sonra 22-25 Eylül 1969'da Fas'ın başkenti Rabat'ta ilk defa düzenlenen İslam Zirve Konferansı'nda alınan kararla "İslam Konferansı Örgütü" adıyla kurulmuştur (Yüzbaşıoğlu, 2019).

1.1.7. 1979 İran İslam Devrimi

İran'ın bir kuşak sonra ABD, SSCB, Japonya ve Çin'den sonra dünyanın en büyük beşinci ülkesi olacağını iddia eden Muhammed Rıza Pehlevi, tabandan gelebilecek solcu bir devrimi engellemek için 1963 yılında "Beyaz Devrim"i başlattı. Kapsamlı bir reformu içeren Beyaz Devrim'in içeriğinde toprak reformu, sosyal güvenlik sistemi, ormanların millîleştirilmesi, kamu fabrikalarının özelleştirmesi, satışı ve işçilerin ortak edilmesi, kadınlara oy hakkı verilmesi ve okuryazarlık ve sağlık hizmetlerinin arttırılması gibi maddeler yer almaktaydı. Bu süreçte köylere eğitim ve sağlık birimleri gönderildi, kültürel alanda yeni hedefler belirlendi, ders müfredatları tamamen değiştirildi ve batı tarzı giyim, yaşam ve müzik teşvik edildi. ABD'nin de desteklediği bu reformla birlikte köylüler toprak sahibi olabilmekte ve bazı büyük toprak sahipleri ise ticari çiftçilere dönüşmekteydi. Şah'ın uygulamaya koyduğu Beyaz Devrim, 1979 yılında gerçekleşecek olan İran İslam Devrimi'ne giden sürecin en önemli sacayaklarından biri olmuştur. Zira 1963 sonra Şah'a halk tabanından yönelik İslamcı, milliyetçi ve komünist ayaklanmalar yükselmeye başlamıştır (Abrahamian, 2019, s. 175-183).

1967 yılında Aile Koruma Kanunu'nun çıkarılarak kadınlara evlilik, boşanma ve velayet konusunda yeni haklar verildi. Medeni kanunun laikleştirilmesi din adamlarının etkisinin yok edilmeye çalışılması olarak algılandı. Ayetullah Humeyni'nin de aralarında bulunduğu mollalar, kadınlara yeni haklar verilmesine ve toprak reformuna karşı çıktılar. Özel mülkiyetin korunmasını isteyen ulema sınıfı, özel mülk kapsamına giren toprakların müsadere edilmesini engelleyerek yeniden dağıtımına karşı çıktılar (Garthwaite, 2019, s. 229-230). Kum'da ulemanın önemli temsilcileriyle görüşen Humeyni, onların da onayıyla 22 Ocak 1963 tarihinde yayımladığı bildiriyle Şah'ın politikalarını kınadı. Humeyni, 21 Mart günü düzenlenecek olan Nevruz kutlamalarının da hükûmeti protesto etmek için iptalini sağladı. 3 Haziran'da yaptığı bir konuşmada, ABD ve İsrail yanlısı olmakla suçladığı Şah'ın politikalarını sert bir biçimde eleştiren Humeyni, Şah'ı Yezid'e benzetti. Bunun üzerine Humeyni, 5 Haziran 1963'te Muhammed Rıza Pehlevi'nin talimatıyla tutuklandı (Bir Devrim Hikâyesi, 2020). Humeyni'nin tutuklandığını öğrenenler Kum başta olmak üzere Tahran, İsfahan, Tebriz ve Şiraz gibi büyük kentlerde Humeyni'ye destek için gösteri düzenlediler. Humeyni için düzenlenen bu kalabalık gösterilerde çok sayıda kişi hayatını kaybetti. Kanlı bir şekilde bastırılan ve tarihe "15 Hordad Ayaklanması" olarak geçen bu hadiseler devrimin ayak sesleri olmuştu (Gökalp, 2016, s. 60). 1957 yılında FBI ve MOSSAD'ın desteği ile kurulan gizli istihbarat örgütü SAVAK, gösterileri kanlı bir şekilde bastırarak ülkede korku salmaya devam etmekteydi (Balkan ve Tiryaki, 2014, s.102).

7 Nisan 1964'te serbest bırakılan Humeyni, Şah'ın İran'daki Amerikalıların İran mahkemelerinde yargılanmadan muaf tutulmasına yönelik resmî bir karar alınmasını protesto etti. Söz konusu kararı, İran'ın bağımsızlık ve egemenliğini ortadan kaldırdığını ileri süren Humeyni, anlaşmayı onaylayanları vatan haini olmakla suçlamıştır. Bunun üzerine 4 Kasım 1964 yeniden tutuklanan Humeyni bu kez ülke dışına sürgün edildi. İlk önce 4 Kasım 1964'te Türkiye'ye gönderilen Ayetullah Humeyni, yaklaşık bir yıl Bursa'da kaldı. 1965 yılında Türkiye'den ayrılma izni alan Humeyni, 13 yıl kalacağı Irak'taki Şiilerin kutsal kenti Necef'e gitti (Cleveland, 2015, s.471). İran'da yaşanan protesto gösterilerinden Humeyni'yi sorumlu tutan Şah'ın Irak yönetimine baskı yapması sonucu Humeyni 6 Ekim 1978 günü, Irak'tan da ayrılarak Paris'e gitmek zorunda kalmıştır. Humeyni, 1 Şubat 1979'da Tahran'a dönünceye kadar Paris'in batısındaki Neauphle le Château kasabasında ikamet etmiştir. Humeyni yaptığı çalışmaları çeşitli araçlarla İran halkına Fransa'dan ulaştırmaktaydı (Gökalp, 2016, s. 64).

Muhammed Rıza Pehlevi devleti ordu, bürokrasi ve saray olarak üç temel üzerine inşa etmiştir. Bazı sosyolog ve tarihçilere göre Şah'ın büyük servete sahip olması ve petrol gelirlerinden en büyük payı yönetici kadronun elde etmesi nedeniyle bu dönemde "Petro-Burjuvazi" olarak adlandırılan yeni bir toplumsal sınıf ortaya çıkmıştır (Gökalp, 2016, s.63). Büyük petrol gelirlerinin halka ulaşmaması ve daha çok askeri alanlarda harcamaların yapılması, halkın günden güne Şah yönetimine karşı isyan etmesine neden olmuştur. Özellikle Şah'ın 1971 yılında Pers İmparatorluğu'nun kuruluşunun 2500'üncü yılını çok gösterişli bir törenle kutlaması halkı, yönetimden bir kez daha uzaklaştırmıştır. Şiraz'ın Persepolis antik kentinde Pers İmparatoru Kiros'un mezarının çevresinde 12-14 Ekim 1971'de düzenlenen kutlamalara dünyanın dört bir yanından devlet yetkilileri katıldı. Muhammed Rıza Şah yaptığı konuşmada, Ahameniş İmparatorluğu'nun kurucusu Kiros'a seslenerek kendisini onun halefi ve İran'ın koruyucusu olarak ilan etti (Elhan, 2019, s.26). Bu törene Türkiye'yi temsilen Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay katılmıştır (Kılınç, 2018).

1973 yılında Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) Arap-İsrail Savaş'ından istifade ederek petrol fiyatlarını dört katına çıkarmasıyla birlikte İran, artık dünyanın dördüncü petrol üreticisi ve dünyanın ikinci büyük petrol ihraç eden ülkesi konumuna gelmişti. İran'ın petrol gelirleri 1955 yılında 34 milyon dolar iken 1976 yılında 20 milyar dolara kadar çıkmıştır. Şah, petrol gelirlerinin büyük bir kısmını ordu için kullanmaktaydı. Öyle ki 1954'te 60 milyon dolar olan askeri bütçe 1977'de on iki kat arttırılarak 7,3 milyar dolar olmuştur (Abrahamian, 2019, s.164). Şah, petrol gelirlerini halka yansıtmak yerine ordu, bürokrasi ve saraya aktarmaktaydı. İran halkının büyük çoğunluğunun yoksulluk sınırında yaşadığı bir dönemde Şah'ın müsrif ve gösterişli bir törenler düzenlemesi ve ülkenin parasını belli bir kesime peşkeş çekmesi halkın sabrını taşırmıştı. Necef'te sürgünde olan Humeyni ise Şah'ın büyük paralar harcayarak yapmış olduğu bu töreni şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. 1970'lerde Humeyni'nin Necef'te yaptığı konuşmalar banda kaydedilerek gizlice İran'a sokulmaktaydı. İran devrimine giden süreçte kasetlerin ayrı bir önemi olmuştur. Humeyni'nin kasetleri gittikçe halk arasında yaygınlaşmaktaydı (Balkan ve Tiryaki, 2014, s.103). Humeyni, Necef'te bulunduğu yıllarda, devrim sonrası İran'da yeni bir yönetim sistemi olarak kurumsallaştıracağı Velayet-i Fakih teorisini altyapısını oluşturmuştu. Şii ulemaya göre, mutlak otorite gaip imama aittir. Humeyni ise, ulemanın On İkinci İmam'ın gaybet döneminde onun görevlerini yerine getirebileceğine ve siyaset sahnesinde olabileceğine inanmaktaydı. Hatta bu dönemde Humeyni'nin verdiği bazı vaazlar *Hükûmet-i İslami* adıyla kitap haline getirilmiştir (Garthwaite, 2019, s. 232).

Sürgünde bulunan Humeyni'nin 15 Hordad Ayaklanması'nın olaylarının yıldönümünü anma çağrısına halk büyük destek verdi. 1975 yılında Kum'da başlayan gösterilere, güvenlik güçleri müdahale etti ve çok sayıda öğrenci hayatını kaybetti. Bu olay halkın Şah'a olan öfkesini daha da arttırmıştır (Balkan ve Tiryaki, 2014, s.104).

Devrime giden süreçte en önemli olaylardan birisi Şah yanlısı *İttilaat* gazetesinden Ahmad Rashidi Motlagh'ın 7 Ocak 1978'de "İran ve Kırmızı ve Siyah Kolonileşme" başlıklı bir yazı yayımlaması olmuştur. Humeyni'ye hakaret içeren ve halkın gözünde itibarını sarsmayı amaçlayan bu yazıda Humeyni'nin İranlı olmadığı, aslen Hintli olduğu ve hatta dedesinin Keşmir'de yaşadığı iddia edilmiştir. Ayrıca yazıda din adamları emperyalizm ve komünizmle iş birliği içerisinde olan "kara irticacılar" olarak suçlanmıştır (Abrahamian, 2019, s.207). Yazının yayımlandığı gün Kum şehrinde olaylar cereyan etmiş, güvenlik güçlerinin ateş açması sonucu yüzlerce kişi hayatını kaybetmiş ve olaylar artık durdurulamaz hale gelmiştir. Kum olayından kırk gün sonra, 18 Şubat 1978'de bütün büyük kentlerde anma törenleri ve gösteriler düzenlenmiştir. Tebriz'de şiddete dönüşen gösterilerde yüzden fazla kişi hayatını kaybetti (Cleveland, 2015, s. 473). 19 Ağustos 1978'de Abadan'da bulunan Rex Sineması'nda çıkan yangında ise dört yüz kişi hayatını kaybetti. Şah'ın sıkıyönetim ilan etmesinden kısa bir süre sonra güvenlik güçlerinin 8 Eylül günü Tahran'daki Jale Parkı'nda toplanan kalabalığın üzerine rastgele ateş açması sonucu etraf kan gölüne dönmüştür. Bu olay sonrası 8 Eylül günü artık, 1905-1906 Rus Devrimi'ndeki 'Kanlı Pazar'ı çağrıştıracak şekilde 'Kara Cuma' olarak anılmıştır. Yapılan kalabalık gösterilerde ise artık tek çözümün Şah'ın gitmesi olduğu dile getirilmekteydi (Abrahamian, 2019, s.208-209).

İran'da artan toplumsal olaylar nedeniyle ülkeyi 37 yıl boyunca yöneten Muhammed Rıza Pehlevi, 16 Ocak 1979'da ailesiyle birlikte ülkeyi terk ederek Kahire'ye gitti. Bir yıl önce Humeyni'ye hakaret içerikli yazı yayımlayan *İttilaat* gazetesi 16 Ocak günü 'Şah Gitti' manşeti attı (Salihyâr, 1979). Humeyni 1 Şubat 1979'da Fransa'dan Air France'e ait Boeing 747 uçağıyla İran'a dönmüş ve Tahran'da kimilerine göre yeryüzünün en kalabalık insan topluluğu tarafından karşılanmıştır (Simpson, 2019). Aynı gazete (*İttilaat*) bu kez Humeyni'nin dönüşünü 'İmam Geldi' manşetiyle okuyucularına duyurmuştur (İmâm Âmed, 1979). Keyhan gazetesi de Şah'ın gidişini aynı manşetle duyurmuştur (Şâh Reft, 1979). Tarihler 11 Şubat 1979'u gösterdiğinde Humeyni, ülkede İslam Devrimi'ni ilan etti ve ardından 1 Nisan 1979'da İran'ın yönetim şeklinin İslami olup olmayacağını belirleyen referandum yapıldı. Referanduma katılan yüzde 71,6 İranlının yüzde 95'inin 'evet' oyu

vermesiyle birlikte İran İslam Cumhuriyeti resmen kurulmuş oldu (İran'da İslam Devrimi'nin 40. Yılı, 2019).

İran'da yaşanan toplumsal hareketliliği sessiz bir şekilde takip eden Türkiye, devrimden hemen sonra 13 Şubat 1979 tarihinde yeni İran rejimini resmen tanımıştır. Devrim sonrası yeni hükûmetin kurulmasıyla birlikte Başbakan Bülent Ecevit İran'a ılımlı bir mesaj göndererek Türkiye'nin İran'a her konuda yardıma hazır olduğunu bildirmiştir. Ekonomik olarak zor günler geçiren ve İran'la kayda değer bir ticari ilişkisi bulunan Türkiye, Tahran ile diyalog kapısını açık tutmuş ve 1980'lerde Batı tarafından İran'a uygulanan ambargoya katılmamıştır (Bağcı ve Sinkaya, 2005, s.5). Türkiye, İran'ın uluslararası ortamdan soyutlanması ve Sovyetlerle yakınlaşmasını önlemek için 'ülkelerin iç işlerine karışmama' ilkesini benimseyerek bu adımları atmıştır (Gürcemal, 2016, s.5). 1979 İslam Devrimi sonrası İran'ın dini bir devlete dönüşmesi, Türkiye'nin ise laik bir cumhuriyet olması ideolojik çatışmayı ortaya çıkarmıştır. Batı karşıtı ve İslamcı İran ile Batılı ve laik bir yapıyı temsil eden Türkiye arasındaki ideolojik farklılık Türkiye-İran ilişkilerinde rekabeti öne çıkaran bir unsur olmuştur. Türkiye'de özellikle laik kesim İran'da meydana gelen İslami devrimden endişe ederken, Humeyni ise Türkiye'nin laik devlet yapısını kendisi için bir tehdit unsuru olarak algılamaktaydı. Türkiye ve İran arasında genel olarak söylem düzeyinde kalan ideolojik farklılıktan kaynaklanan rekabet zaman zaman krizlere neden olmuştur. Birbirlerinin yönetim şekillerine eleştiride bulunan iki ülke de rejim ihracı konusunda temkinli davranmışlardır. Devrim sonrası uluslararası platformlarda yalnız kalan İran, Türkiye başta olmak üzere komşularına dostça mesajlar göndererek iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır (Geçmişten Günümüze Türkiye-İran İlişkileri, 2014). İran'daki devrimin ardından Türkiye'de ise 12 Eylül 1980 askeri darbesi meydana geldi. Bölgedeki iki önemli ülkede eş zamanlı olarak bu tür gelişmelerin yaşanmasıyla birlikte İran, devrim sonrası yeni rejimi kurumsallaştırmaya çalışmış, Türkiye ise sivil siyasete dönmenin arayışı içerisinde olmuştur. Türkiye ve İran kendi iç meselelerini çözmeye çalıştığı dönemde Irak'ın İran'a savaş açması Orta Doğu'da yeni krizlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

1.2. Türkiye-İran İlişkileri (1980-2014)

1.2.1. İran-Irak Savaşı (1980-1988)

İran'da devrimin meydana gelmesiyle birlikte Saddam Hüseyin, İran İslam Devrimi'ni, nüfusunun çoğunluğu Şii olan Irak için büyük bir tehdit olarak algılamıştır. Irak

Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz'e 1980 yılında düzenlenen başarısız suikast girişiminden İran'ı sorumlu tutan Saddam, buna karşılık 1 Nisan 1980'de Irak'ın önemli Şii din adamı Ayetullah Muhammed Bekir As-Sadr'ı idam etti. Bu olay İran ile Irak arasındaki ilişkilerin kopmasına neden olmuştur (Daban ve Daban, 2018, s. 95). Humeyni, Şii Irak halkından Saddam'ın devrilmesi için ayaklanmalarını istedi. Bunun üzerine Saddam Hüseyin, 17 Eylül 1980 tarihinde Meclis'te yaptığı konuşmada İran ile 13 Haziran 1975'te imzalanan ve Şattülarap Nehri'nin kontrolünü İran'a veren Cezayir Anlaşması'nı feshettiğini açıklayarak nehrin iki yakasının da Irak'a ait olduğunu söyledi (Readh, 2009, s. 10). 22 Eylül 1980'de başlayan İran-Irak Savaşı (1980-1988), Saddam'a göre çok kısa sürecekti ancak hiç öyle olmadı. 8 yıl süren ve yaklaşık 1 milyon insanın hayatını kaybettiği savaşı ne İran ne de Irak kazanabildi. İki tarafından kazanamadığı savaş, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararıyla 20 Ağustos 1988'de sona erdi. Humeyni savaşı bitiren bu karar için "baldıran zehri içmekten beter" ifadelerini kullandı (Duman, 2017).

Türkiye Dışişleri Bakanlığı 2 Ekim 1980 tarihinde resmî bir açıklamada bulunarak tarafsız olduğunu bildirdi. Türkiye hem İran'a hem de Irak'a lojistik veya silah desteği vermeyeceğini ve havadan ve karadan iki ülkeye giden silahların geçmesine müsaade etmeyeceğini açıkladı. Sorunların barış yoluyla çözülmesi gerektiğini savunan Türkiye hem İran hem de Irak ile iyi ilişkiler kurmak istediğini ifade etmiştir. İki komşu arasında meydana gelen bu savaşta dış müdahaleye karşı olan Türkiye, İran'a yönelik askeri bir operasyonda kendi topraklarında bulunan ABD ve NATO karargâhlarının kullanılmasına izin vermeyeceğini açıkça belirtmiştir. Türkiye'de hem Cumhurbaşkanı Kenan Evren hem de Başbakan Bülent Ulusu verdikleri demeçlerde savaş nedeniyle üzüntü ve endişe duyduklarını ve Türkiye'nin, savaşın barış yoluyla çözülmesi için gayret göstermeye devam edeceğini açıklamıştır (Readh, 2009, s. 11). Türkiye'de yeniden serbest seçimlerin yapıldığı 1983 yılında iktidara gelen Turgut Özal, İran-Irak Savaşı'nda Türkiye'nin tarafsız tutumunu değiştirmeyeceğini vurgulamıştır. Özal, *"Türkiye'nin tarafsız tutumu, kolay değil, aksine oldukça zor bir tutumdur. Çünkü her iki ülke doğal olarak kendi lehine Türkiye'den olumlu bir tutum beklemektedir. Bu baskıların karşısında iki ülkeden birisini haklı olduğunu düşünüp de onun safına geçmemiz Türkiye'ye ne kazandıracaktır ki? Dolayısıyla bütün bu baskılara rağmen Türkiye bu tarafsız tutumunu değiştirmeyecektir"* açıklamasında bulunmuştur (Akt. Readh, 2009, s. 12).

Türkiye, savaş boyunca "aktif tarafsızlık" politikası uygulayarak hem İran hem de Irak'la yakın ilişkiler kurmuş ve bunun sonucunda ekonomik ve ticari kazanımlar elde

etmiştir (Yaycı, 2019, 338). Dış politikada pragmatist bir anlayışla hareket eden Başbakan Turgut Özal, sekiz yıl süren İran-Irak Savaşı'nın (1980-1988) en yoğun yaşandığı dönemde bile İran ile ekonomik ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Türkiye ve İran 1980'li yıllarda ideolojik rekabete rağmen iş birliği yapmaktan kaçınmamıştır. İran'da henüz tam oturmayan yeni rejim, savaş nedeniyle daha da zor bir sürece girmiştir. Batı ile ilişki kurmak ve uluslararası yapıya entegre olmakta zorlanan İran, Türkiye ile yakın ilişkiler kurarak bu sorunu en aza indirgemek istemiştir. Bu dönemde Türkiye ve İran arasındaki ticari ilişkilerde büyük ilerlemeler kaydedilmiştir (Bağcı ve Sinkaya, 2005, s.2-3). İdeolojik farklılıkları bir kenara bırakan Türkiye ve İran arasında ticaret hacmi 1980-1985 yılları arasında 1 milyar dolardan 2,5 milyar dolara yükselmiştir (Olson, 2005, s.23).

Bu dönemde Türkiye, artan PKK saldırılarına karşı Suriye ve Irak ile iş birliği yapmıştır. İlk olarak dönemin Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu ve Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Necdet Öztorun'un Bağdat ziyareti sırasında 15 Ekim 1984'te Irak ile Türk askerlerinin Irak topraklarında teröristleri (5 km boyunca) takip etmesine izin veren bir protokol imzalanmıştır. Bu protokol Türkiye'nin 1986 ve 1987 yıllarında bölgeye yaptığı sınır ötesi operasyonların hukuki altyapısını oluşturmuştur (Akutay ve Ateş, 2013, s.133). Aralık 1984'te Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'a mektup yazan Cumhurbaşkanı Kenan Evren, bölgede terörizme karşı ortak mücadele önerisinde bulunmuştur. Bu doğrultuda Suriye ile 5 Mart 1985'te Sınır Güvenliği Protokolü imzalanmış ve sonrasında dışişleri bakanları düzeyinde görüşmeler yapılmıştır (Öğür, Baykal ve Balcı, 2014, s.21). Komşusunu kaybetmek istemeyen Tahran yönetimi benzer bir anlaşmaya çok sıcak bakmasa da 28 Kasım 1984 tarihinde iki ülkenin de kendi topraklarında diğerinin güvenliğine tehdit oluşturacak faaliyetlere izin verilmemesine ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre iki ülke kendi sınırları içerisinde bir diğerinin emniyetine tehdit oluşturan faaliyetlere izin vermeyecektir (Bağcı ve Sinkaya, 2005, s.3).

Türkiye-İran arasındaki yakın ilişki sonucunda ticari ilişkilerin daha da iyi bir noktaya taşınabilmesi için Türkiye, İran ve Pakistan arasında 1985 yılında merkezi Tahran olan Ekonomik İş Birliği Teşkilatı'nı (Economic Cooperation Organization-ECO) kuruldu. ECO, 1964 yılında bu üç ülke tarafından bölgesel ekonomik iş birliğini geliştirmek ve güçlendirmek amacıyla tesis edilen Kalkınma için Bölgesel İş Birliği Teşkilatı'nın (RCD) devamı ve canlandırılması niteliğinde bir örgüt olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan ile Afganistan da bu örgüte katılmıştır. Ekonomik

İş Birliği Teşkilatı, 1992 yılına gelindiğinde toplam 7 milyon kilometre alan üzerinde yaklaşık 400 milyon nüfusa sahip bir bölgesel örgüte dönüşmüştür. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020a). Siyasi alanda yaşanan birtakım mücadeleler bu teşkilatın daha verimli kullanılmasını engellemiştir. Siyasi çekişmeler ekonomik olarak atılması gereken adımlara mâni olduğu gibi iktisadi iş birliğini sınırlı kılmıştır. Kimi uzmanlara göre ECO çok başarılı bir entegrasyon örneği gösterememiştir. Bu nedenle Türkiye ve İran arasındaki ekonomik ilişkiler arzu edilen seviyeye çıkamamış ve iki ülkenin de bölgesel hedeflerini destekleyen ekonomik iş birliği mümkün olmamıştır (İnat, 2015, s.8).

1.2.2. 1990'larda Türkiye-İran İlişkileri

Türkiye ve İran ilişkileri 1990'lı yıllarda hem çeşitli konularda karşılıklı suçlamaların yaşandığı hem de iş birliğinin devam ettiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde karşılıklı rejim ihracı suçlamalarının yanı sıra İran'ın gerek PKK'yı gerekse Türkiye'deki İslami hareketleri desteklemesi ve iki ülkenin Kafkaslar ve Orta Asya'daki bölgesel rekabetleri ikili ilişkileri belirleyen temel etkenler olmuştur (Sarıaslan, 2013, s.72). Ankara, Tahran'ı sadece PKK terör örgütünü desteklemekle değil aynı zamanda Türkiye'de gerçekleşen bazı suikastlarda parmağı olmakla da itham ederken İran ise Türkiye'yi kendi iç işlerine müdahale etmek ve Halkın Mücahitleri Örgütü'ne destek vermekle suçlamıştır (İnat, 2015, s.9). Türkiye'nin 1984 yılında İran ve Irak ile imzaladığı anlaşmaya rağmen PKK terör örgütünün, ortak sınırları kullanmaya devam etmesi üzerine Ankara, Tahran'ın PKK'yı desteklediği yönündeki söylemini devam ettirmiştir. Bu olay iki ülke arasında krize neden olmuştur. Sorunu çözmeye yönelik adım yine Türkiye'den gelmiş ve Türkiye İçişleri Bakanı İsmet Sezgin 1992 yılında Tahran'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyarette, Türkiye-İran Güvenlik ve İş Birliği Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, Türkiye, Halkın Mücahitleri Örgütü'nün faaliyetlerine izin vermeyecek, İran ise PKK'nın kendi topraklarına geçmesine ve faaliyette bulunmasına müsaade etmeyecektir. İki ülke bu örgütlere karşı eş zamanlı operasyonlar yapılması konusunda da anlaşmışlardır. Söz konusu anlaşma sonrası kurulan güvenlik komisyonları günümüzde de aktif olarak çalışmaktadır (Bağcı ve Sinkaya, 2005, s.3).

İki ülke arasında oluşan bu güvensizlik hiç şüphesiz ticari ilişkileri de doğrudan etkileyen bir unsur olmuştur. Bu nedenle Türkiye ve İran arasındaki ithalat-ihracat oranı çok düşük seviyede kalmıştır. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin İran ile toplam ticaret hacmi (1996 hariç) hep 1 milyar doların altında gerçeklemiştir. Örneğin; 2000 yılında Türkiye'den İran'a sadece 236 milyon dolar değerinde ihracat yapılmıştır (Sarıaslan, 2013, s.75). Türkiye ve

İran arasında karşılıklı suçlamaların yapıldığı ve ilişkilerin gergin olduğu bu dönemde zaman zaman iş birliği zemini de oluşmuştur. Türkiye-İran Güvenlik ve İş Birliği Anlaşması'nın yanı sıra bölgede bir Kürt devletinin kurulması ihtimalini iki ülkenin de güvenliğine tehdit olarak algılaması iş birliğini zorunlu hale getirmiş ve böylece Irak'ın istikrarı ve toprak bütünlüğünün iki ülkenin ortak çıkarı haline gelmiştir. Türkiye dönem dönem İran'ı PKK'yı desteklemekle suçlamış olsa da iki ülke ulusal güvenlikleri doğrultusunda PKK gibi terör örgütlerine karşı ortak hareket etmişlerdir. Dönemin İran Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani (1989-1997) bölgede bir Kürt devletinin kurulmasının imkânsız olduğunu belirterek PKK'ya karşı Türkiye'nin yanında olduklarını dile getirmiştir (Olson, 2005, s.23). Ayrıca 1994 yılında yapılan bir anlaşma ile İran, PKK üyelerinin Irak'tan İran'a ya da İran'dan Ermenistan'a geçmelerine izin vermeyeceğine söz vermiştir. Türkiye ve İran'ın Kuzey Irak ve PKK konusunda ortak hareket etmesi ekonomik ilişkilere de yansımıştır. (Sayın ve Kılıncarslan, 2019, s. 244-245).

Bu dönemde, iki ülke arasında imzalanan ve geçerliliği hala devam etmekte olan Doğal Gaz Alım Satım Anlaşması bunun en önemli örneğidir. Başbakan Necmettin Erbakan'ın İran ziyaretinde 8 Ağustos 1996 yılında imzalanan doğal gaz anlaşmasıyla İran, Türkiye'ye yıllık 3 milyar metreküp doğal gaz vermeyi taahhüt etmiştir. Bu rakamın 2007 yılında 10 milyar metreküpe çıkarılacağını konusunda da mutabık kalınmıştır. Süresi 25 yıl olarak belirlenen anlaşma kapsamında İran'dan Türkiye'ye ilk doğal gaz teslimatı Aralık 2001 tarihinde yapılmıştır (Ekinci, 2008, s.3-4). Erbakan döneminde İran ile imzalanan doğal gaz anlaşması Batı tarafından eleştirilmiştir. Çünkü bu anlaşma, ABD Kongresi'nin 1996 yılında çıkardığı, İran ve Libya'ya enerji alanında 20 milyon doların üzerinde yatırım yapılmasını yasaklayan "Iran and Libya Sanctions Act" (ILSA) isimli yasayı onayladıktan sonra imzalanmıştır. Söz konusu yasa, yasağa uymayan şirketlere yaptırımlar öngörmekteydi. Avrupa, Erbakan'ın bu yasaya rağmen İran ile kapsamlı bir doğal gaz anlaşması imzalamasını Clinton'ın İran politikasına karşı çıktığı yönünde yorumlar yapılmıştır (İnat, 2015, s.12). 1996 yılında imzalanan doğal gaz anlaşmasından sonra Türkiye ve İran, 1997 yılında Türkiye Başbakanı Necmettin Erbakan'ın öncülüğünde kurulan Gelişen Sekiz Ülke (D-8) Ekonomik İş Birliği Örgütü çatısı altında yeniden bir araya gelmiştir. Bu örgüt, Türkiye'nin davetiyle 15 Haziran 1997 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen ve İran, Pakistan, Bangladeş, Endonezya, Malezya, Mısır ve Nijerya'nın katıldığı Devlet/Hükûmet Başkanları Zirvesi ile resmen kurulmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020b). 15 Haziran 1997'de yapılan zirve sonrası İstanbul Deklarasyonu ile resmen tesis edilen D-8; üye ülkelerin refahını ve huzurunu arttırmayı,

ticaret ve kalkınmada iş birliğini sağlamayı hedeflemektedir. D-8'in kurulmasının ilk adımı yine Türkiye'nin daveti üzerine 22 Ekim 1996 tarihinde İstanbul'da düzenlenen "Kalkınmada İş Birliği Konferansı" oluşturmuştur. İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır ve Nijerya'dan temsilcilerin katıldığı konferansta Başbakan Erbakan, Güney Doğu Asya'dan Afrika'ya uzanan ve gelişmekte olan Müslüman ülkeler arasında iş birliği yapma fikrini ortaya atmıştır (Yılmaz, 2020).

Türkiye'de 28 Şubat 1997 yılında Refah-Yol Hükûmeti'ne yapılan darbeye giden süreçte hiç şüphesiz Erbakan'ın İran ile yakın ilişkiler kurması da etkili olmuştur. Refah Partisi Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız tarafından 31 Ocak 1997 tarihinde tertip edilen "Kudüs Gecesi" etkinliğine İran'ın Ankara Büyükelçisi Muhammed Rıza Bakıri de katılmıştır. Bakıri'nin burada yaptığı konuşmada İran'daki dini yönetimi övmesi tartışmalara neden olmuş ve belediye başkanı hakkında soruşturma açılmıştır (Sincan'a DGM İncelemesi, 1997). Aynı tarihlerde Dışişleri Bakanlığına çağrılan İran'ın Ankara Büyükelçisi Bakıri ise protesto edilmiştir (Hafızalardaki Kara Leke 28 Şubat, 2018). 1990'lı yıllarda Türkiye'nin İsrail ile stratejik ve askeri iş birliği yapması İran'ı rahatsız etmiş ve kendisine karşı yapılan bir ittifak olarak algılamıştır. Bu nedenle İran, 1997'de Tahran'da düzenlenen İslam Konferansı Örgütü Zirvesi'nde Türkiye-İsrail ilişkisini ve Türkiye'nin Kuzey Irak'a yaptığı sınır ötesi operasyonunu kınayan bir karar aldırması neticesinde dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, zirveyi erken terk etmiştir (Demirel Erken Döndü, 1997). Bu olay, Türkiye-İran ilişkilerinin kırılma noktalarından biri olmuştur. Ankara ise Tahran yönetiminin Yunanistan ve Kuzey Kıbrıs Rum Kesimi ile ilişkiler kurmaya çalışmasından rahatsızlık duymuştur (Doğan, 2016, s.2). Türkiye, İran'ın Suriye ile yakın ilişkilerini Türkiye düşmanlığı ve PKK'yı desteklemek hususundaki iş birliği olarak algılamıştır. Artık Türkiye, İran'ın PKK'yı desteklediğini en üst düzeyden dile getirmeye başlamıştır. Başbakan Bülent Ecevit 1999 yılında yaptığı açıklamada İran'ın, PKK elebaşı Abdullah Öcalan'ı kendi ülkesinde tutan ve PKK'yı destekleyen Suriye'nin yerini aldığını ifade etmiştir (Bağcı ve Sinkaya, 2005, s. 3-4).

Türkiye ve İran arasındaki diplomatik ve ekonomik ilişkilerin kopma noktasına geldiği bu sancılı süreçte, terörizme destek verdiği gerekçesiyle daha önce İran'a gitmeyi reddeden Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, 2002 yılında yaklaşık 120 iş adamıyla beraber İran'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Türk-İran ilişkilerinin dönüm noktası sayılan bu ziyarette Sezer, Tahran ve Tebriz'de incelemelerde bulunmuş ve iki ülke arasında güvenlik sorunlarının çözüldüğü mesajı verilmiştir. 3 Kasım 2002 tarihinde Türkiye'de muhafazakâr

bir partinin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye-İran ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmıştır. (Sinkaya, 2011, s.22).

1.2.3. 2000'lerde Türkiye-İran İlişkileri

Türkiye'de 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan genel seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) oyların yüzde 34,2'sini alarak iktidara geldi (TBMM, 2002). AK Parti Hükûmeti; aktif dış politika, komşularla sıfır sorun, maksimum iş birliği ilkelerini benimsemiş ve komşu ülkelerle yakın ilişkiler kurmaya özen göstermiştir (Tamer, 2018, s.19). Türkiye'de muhafazakâr bir partinin iş başına gelmesiyle birlikte Türkiye ve İran ilişkilerinde yumuşama dönemi başlamış ve böylece ekonomik ilişkilere de önem verilmiştir (Doğan, 2016, s.2). Bu dönemde hem İran'ın bölgede yalnız kalması hem de Türkiye'nin Orta Doğu'da daha aktif bir rol oynamak istemesi sonucu bölgesel gelişmelerin de etkisiyle Türkiye ve İran arasında yakın ilişkiler kurulmaya başlamıştır. Bunun bir diğer etkeni ise, 11 Eylül 2001 saldırısı ABD'nin İran'ı "şer ekseni" arasında telaffuz etmesi olmuştur. ABD Başkanı George W. Bush'un 29 Ocak 2002 tarihinde yaptığı "Ulusa Sesleniş" konuşmasında Kitlesel İmha Silahları geliştirmekte olduklarını iddia ettiği İran, Irak ve Kuzey Kore'yi teröre destek vermekle suçlayarak 'şer ekseni' ilan etti (Altunışık, 2009, s. 76). 20 Ocak 2005'te yaptığı bir başka konuşmasında İran'ın terörü destekleyen ülkelerden biri olduğunu vurgulayan Bush, İran halkına seslenerek *"Özgürlüğünüz için ayağa kalktığınızda Amerika yanınızda olacaktır"* mesajını vermiştir (Bush, İran ve Suriye'yi Açıkça Hedef Aldı, 2005).

ABD'nin Irak'a müdahalesiyle birlikte Kuzey Irak'ta bağımsız bir devlet kurulması ihtimali de Ankara ve Tahran'ı yakınlaştıran faktörlerden biri olmuştur. Ancak nükleer çalışmaları nedeniyle uluslararası alanda krize neden olan İran'da 24 Haziran 2005'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini Tahran eski Belediye Başkanı olan Mahmud Ahmedinejad kazandı. Muhafazakâr Ahmedinejad hükûmeti İran'ın nükleer çalışmalarına hız vermiştir. İran, ABD'nin 'önleyici savaş' doktrinini uygulamasıyla birlikte teröre destek veren ülke konumuna düşmüştür. Bu dönemde komşularıyla yakın ilişkiler kurmaya çalışan ve ikilemde kalan Türkiye, denge politikası uygulamaya çalışmıştır. Tahran'la olan ilişkilerinde hassas davranan Ankara, daha önce olduğu gibi İran'a karşı uygulanan yeni yaptırımlara katılmamıştır (Geçmişten Günümüze Türkiye-İran ilişkileri, 2014). Bush'un açıklamalarından sonra Türkiye, İran ile kurduğu ilişkide biraz daha temkinli davranmış olsa da iki ülkede arasındaki siyasi yakınlaşma diğer alanlara da yansımıştır. Özellikle 2000-2010 yılları arasında Türkiye-İran ilişkileri siyasi, güvenlik, ekonomik ve ticari alanlarda gelişme

göstermiştir (Tamer, 2018, s.11). Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 2004 yılında Türkiye-İran 18. Karma Ekonomik Komisyonu toplantısı için Tahran'ı ziyaret etti. Türk şirketlerinin İran'daki yatırımlarının arttığı 2004 yılında İran'la Türkiye'nin ticaret hacmi yüzde 2,7 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye ve İran arasında 2002 yılında 1,1 milyar dolar olan dış ticaret hacmi, 2008 yılında 10,2 milyar ve 2012 yılında ise 21,8 milyar dolara çıkmıştır (Sarıaslan, 2013, s.76). İkili ilişkilerin olumlu yönde ivme kazandığı bu dönemde Türkiye ve İran arasında 2004 yılında güvenlik alanında imzalanan iş birliği anlaşması neticesinde Tahran, PKK'yı resmen terör örgütü olarak kabul etmiştir. Türkiye ve İran bu dönemde hem sınırlarının hem de bölgenin güvenliği açısından PKK terör örgütünü ortak bir tehdit olarak görmüştür. Anlaşma sonrası İran'ın PJAK'a karşı mücadele etmeye başlamasıyla birlikte iki ülke bu iki terör örgütüne karşı ortak hareket etmiş ve istihbarat paylaşımında bulunmuşlardır. Ayrıca İran, Türkiye'nin 2007 ve 2008 yıllarında Kuzey Irak'a düzenlediği operasyonlara da destek vermiştir (Yetim ve Kalaycı, 2011, s.96).

İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, göreve geldikten üç yıl sonra 15 Ağustos 2008 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyarette enerji alanında herhangi bir şekilde uzlaşı sağlanamamış olsa da iki ülke arasında terörle mücadele, organize suçlar ve uyuşturucu kaçakçılığı konularında birtakım anlaşmalar imzalandı. Bu ziyaret kapsamında Türkiye ve İran arasında çevre, ulaştırma, turizm ve kültür alanlarında iş birliği anlaşmaları yapıldı (Ahmedinejad İstanbul'dan Diyalog Mesajı Verdi, 2008). Bu dönemde Türkiye'den de İran'a çok sayıda üst düzey ziyaretler düzenlenmiştir. Bir yıl sonra Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan 28 Ekim 2009 tarihinde Tahran'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Başbakan Erdoğan, Tahran ziyareti kapsamında İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Muhammed Rıza Rahimi ve İran Meclis Başkanı Ali Laricani ile bir araya gelmiştir. Erdoğan ve Rahimi, düzenlenen ortak basın toplantısında Türkiye ve İran arasındaki ticaret hacminin 2011 yılının sonuna kadar 20 milyar dolar, 2015 yılına kadar ise 30 milyar dolara çıkarılmasını hedeflediklerini açıklamıştır. Türkiye bu amaçla Türk iş adamlarını İran'da yatırım ve iş yapmaya teşvik etmiştir Muhammed Rıza Rahimi bu toplantıda, *"Daha önceki ilişkilerimiz, özellikle iktisadi ilişkilerimiz sınırlı seviyedeydi. Başbakan Erdoğan'ın katkılarıyla bu rakamı önce 20, sonra 30 milyar dolara çıkarmayı umuyoruz"* açıklamasını yapmıştır (Türkiye-İran Ticaretini Artırma Sözü, 2009).

1.2.4. İran Nükleer Sorununda Türkiye'nin Arabuluculuk Rolü ve 17 Mayıs 2010 Tahran Bildirisi

Türkiye, İran'ın uluslararası sisteme entegre olmasındaki en büyük sorunlardan biri olan nükleer sorunun çözümü için Brezilya'yla birlikte arabulucu rolü üstlenmiştir. Türkiye'nin nükleer krizde aktif bir şekilde rol oynamaya başlaması; İran ve Viyana Grubu (ABD, Fransa, Rusya ve UAEA) arasında daha önce yapılan nükleer takas anlaşmasının 2009 yılında sonuçsuz kalmasıyla birlikte başlamıştır. Söz konusu anlaşmanın çökmesiyle birlikte dönemin Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) Başkanı Muhammed El Baradey, İran'ın sahip olduğu az zenginleştirilmiş uranyumun Türkiye'de geçici olarak depolanmasını önermiştir. Böylece Türkiye, İran'ın nükleer programı ile ilgili sürece aktif olarak dâhil olmuştur (Ürküt ve Sarı, 2014, s.201). Bu çerçevede Türkiye, İran ve Brezilya arasında 17 Mayıs 2010'da Tahran'da üçlü bir zirve gerçekleştirilmiştir. Bu zirvede Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, İran Dışişleri Bakanı Manuçehr Muttaki ve Brezilya Dışişleri Bakanı Celso Amorim tarafından Nükleer Takas Anlaşması imzalanmış ve zirve sonunda Tahran Bildirisi yayımlanarak uranyum takası konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Böylece Tahran yönetimi, nükleer çalışmalarında kendisine gereken uranyumu ülke dışında zenginleştirmeyi kabul etmiştir. Bu anlaşma, İran'ın elinde bulunan düşük derecedeki zenginleştirilmiş uranyum miktarını (1200 kg) teslim etmesine karşılık olarak Viyana Grubu'ndan Türkiye aracılığıyla Tahran Nükleer Araştırma Reaktörü'nde kullanılacak olan zenginleştirilmiş uranyum nükleer yakıt çubukları ile takas etmesini öngörmekteydi. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, zirve sonrası düzenlenen basın toplantısında, *"Artık İran'a uluslararası yaptırım gündemden kalkmalıdır ve Türkiye'nin böyle bir şeyi kabul etmesi kesinlikle söz konusu olamaz. İran, bu adımıyla, uluslararası toplumun beklentilerine olumlu cevap verdiğini göstermiş ve İran'la ilgili şüpheler bertaraf edilmiştir"* açıklamasında bulunmuştur (Albayrak, 2010).

ABD ve Batı başta olmak üzere Tahran Bildirisi'ne uluslararası birçok platformdan tepki gelmiştir. Viyana Grubu ülkelerinden ABD, Tahran Bildirisi'ne ilişkin yaptığı açıklamada İran, Türkiye ve Brezilya'nın adımlarının yetersiz olduğunu bildirmiştir (Ürküt ve Sarı, 2014, s.210). Türkiye, İran ve Brezilya arasında varılan anlaşmanın yürürlüğe girmesi için Viyana Grubu'nun onaylaması gerekmekteydi. Ancak bu anlaşma Viyana Grubu tarafından reddedildi. Türkiye'nin girişimleri ve Davutoğlu'nun İran'a yaptırım uygulanmasına gerek olmadığını dile getirmesine rağmen ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, İran'a yeni ambargolar öngören paket konusunda Birleşmiş Milletler Güvenlik

Konseyi (BMGK) üyelerinin anlaştığını ve Konsey'e sunacaklarını açıklamıştır (Yetim ve Kalaycı, 2011, s.106). İran'a yeni yaptırımlar öngören 1929 Sayılı Yaptırım Kararı ABD tarafından 9 Haziran 2010 tarihinde BMGK'ya sunuldu. Türkiye ve Brezilya'nın 'hayır' oyu kullandığı ve Lübnan'ın 'çekimser' kaldığı 1929 numaralı karar 12 'evet' oyu ile kabul edilmiştir. Türkiye, hayır oyu kullanmasına karşın Birleşmiş Milletler (BM) kararlarına uyacağını da belirtmiştir (Yetim ve Kalaycı, 2011, s.107). Türkiye'nin İran'a yaptırımların kaldırılmasına yönelik diplomatik girişimleri ve BMGK'nın İran'a ambargo öngören kararına 'hayır' oyu kullanması, Türkiye'nin uluslararası toplumda bir 'eksen kayması' yaşadığı tartışmalarına ve İran'ın nükleer programını desteklediği yönünde eleştirilere neden olmuştur (Ürküt ve Sarı, 2014, s.201).

Türkiye, her ne kadar komşusu İran'ın uluslararası sistemde yaşadığı sorunların çözümü için adımlar atmış olsa da nükleer meselede iki ülke arasında bölgesel üstünlük ve siyasi rekabetin etkileri hissedilmiştir. Bu bağlamda İran, Türkiye'nin nükleer sorundan yararlanarak kendisini uluslararası meselelerin merkezine oturtmaya çalıştığını düşünmeye başlamıştır. Bu nedenle İran, tek başına Türkiye'nin arabulucu rolünü üstlenmesine izin vermemiş ve Brezilya'yı da buna dahil etmiştir (Stein, 2012, s. 6). Ankara her fırsatta İran'ın barışçıl nükleer teknoloji geliştirmeye hakkı olduğunu ve bu konunun diplomatik yollarla çözülmesi gerektiğini savunmuştur. Türkiye, bu amaçla Çin, Fransa, Rusya, İngiltere, ABD ve Almanya'dan oluşan P5+1 ülkeleri ile İran İslam Cumhuriyeti arasında yapılan nükleer müzakerelerde arabulucu rolünü sürdürmüştür. Hatta Türkiye müzakereler kapsamında P5+1 ve İran arasında yapılan görüşmelere iki kez (Ocak 2011 ve Nisan 2012) ev sahipliği yapmıştır (Stein, 2012, s. 7). Ancak Türkiye müzakerelerde eskiye nazaran daha kısıtlı bir rol oynamış ve pozisyonunu arabuluculuktan diyaloğu kolaylaştırıcı olarak değiştirmiştir. 13-16 Şubat 2011 tarihleri arasında İran'ı ziyaret eden Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Tahran'a hareket etmeden önce bu sorunun diplomatik yollardan barışçıl çözümü için Türkiye'nin 'kolaylaştırıcı' rolünü sürdüreceğini açıklamıştır. İran'ın içişlerine karışılmaması gerektiğini vurgulayan Türkiye, bu dönemde Batılı ülkelerin İran'da rejim değişikliğine yönelik politikalarından uzak durmuştur (Sinkaya, 2011, s.28).

1.2.5. Füze Kalkanı Projesi ve İlişkilerin Bozulması

Türkiye'nin İran'ın yaşadığı nükleer sorunda ön plana çıkarak 'eksen kayması' tartışmalarının yaşandığı bir dönemde en önemli dış politika imtihanı 2010 yılında vermiştir. 19-20 Kasım 2010 tarihlerinde yapılan NATO Lizbon Zirvesi'nde kararlaştırılmış olan Füze

Savunma Sistemi (Missile Defence System) kapsamında Türkiye'ye erken uyarı sistemlerinin konuşlandırılması Türkiye-İran ilişkileri yeni bir boyuta taşımış ve Türkiye ile İran arasında son yıllarda kurulan iyi ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur (Kibaroğlu, 2012, s.193). NATO'nun Füze Kalkanı Projesi (FKP) kapsamında Türkiye'de kurulacak olan erken uyarı radar sistemlerini kendisine yönelik bir adım olarak değerlendiren ve bunu kendi güvenliği açısından bir tehdit olarak algılayan İran'dan Türkiye'ye yönelik tehdide varan açıklamalar gelmiştir (Kibaroğlu, 2012, s.198). Aynı şekilde Rusya da NATO'nun FKP kapsamındaki girişimlerini kendisi için yeni bir tehdit olarak görmüşlerdir. (İnat, 2012, s.16) Bu hassas süreçte Obama yönetiminin bunun, İran tehdidine karşı savunma gücünü arttırmak amacıyla alınan bir tedbir olduğunu sürekli dile getirmesi Tahran tarafından sert tepkilerin gelmesine sebep olmuştur. Türkiye, İran'ın endişelerini gidermek için olumlu açıklamalarda bulunarak söz konusu sistemin İran'a yönelik olmadığını bildirmiştir. Fakat radar sistemlerinin Malatya'nın Kürecik ilçesine konuşlandırılması kararı, Eylül 2011'de Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından resmen açıklanması, iki ülke arasında yeni krizlerin başlamasına sebep olmuş (Ürküt ve Sarı, 2014, s.214).

İran Meclisi Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu üyesi Muhammed Kevseri, Türkiye'ndeki radar sisteminin İsrail'i korumayı amaçladığını ve İran'ın füze kabiliyetini azaltmaya yönelik olduğunu iddia etti. Kevseri, *"İran, bu kararın karşısında sessiz kalamaz. Eğer bu karar uygulanırsa, Türkiye'nin, bölgesel bir güç olan komşusu İran ile ilişkilerine büyük bir zarar verecek"* dedi (İranlı Yetkili: Türkiye Çifte Standart Yaptı, 2011). İran Devrim Rehberi Ali Hamaney'nin askeri danışmanı Tümgeneral Yahya Rahim Safevi, Türkiye'nin NATO Füze Savunma Sistemi kapsamında topraklarına erken uyarı sistemleri yerleştirmesine yönelik kararını eleştirerek Ankara'nın yönünü değiştirmediği takdirde iki ülke arasındaki ticaret ilişkilerinin tehlikeye gireceğini belirtti. Safevi, *"Türkiye'nin Suriye ve İran'a yönelik tavırları çok yanlış. Ben Amerika'nın hedefleri doğrultusunda hareket ettiklerine inanıyorum. Türk yetkililer dış politikalarını ve İran'la ilişkilerini netleştirmezse problemler yaşayacaklar. Eğer iddia ettikleri gibi İran'la ticaret hacmini 20 milyar dolara çıkarmak istiyorlarsa, en kısa sürede İran'la uzlaşmaları gerekiyor"* açıklamasını yaptı (İran'dan Türkiye'ye Ticaret Tehdidi, 2011). İran'ın bu tehditleri bunlarla sınırlı kalmamıştır. İran Devrim Muhafızları Ordusu Hava-Uzay Kuvvetleri Komutanı Tuğgeneral Emir Ali Hacızade de yaptığı açıklamada olası bir saldırıya uğramaları halinde ilk olarak Türkiye'deki füze kalkanını hedef alacaklarını söylemiştir (İranlı Komutandan Türkiye'ye Tehdit, 2011). Devrim Muhafızları Komutanı General Mesud Cezayiri ise ABD'nin İsrail'i

korumak için füze kalkanı sistemini Türkiye'ye konuşlandırdığını söyledi (Türkiye Acı Deneyimlerden Ders Çıkarmalı, 2011). Yahya Rahim Safavi, 2012 yılında da isim vermeden Türkiye'yi tehdit etmiştir. Safevi, *"Eğer ABD veya İsrail tarafından tamamen barışçıl olan nükleer tesislerimiz vurulursa buna orantılı şekilde karşılık veririz. Amerika'daki siyasetçiler ve ordu komutanları, bu ülkenin bölgedeki bütün üslerinin İran füzelerinin menzilinde olduğunu ve öyle bir durumda çok korunmasız kalacaklarını biliyorlar"* dedi. Türkiye'yi İran'ın 'stratejik rakibi' olarak gördüklerini hatırlatan Safevi, Türkiye ile iyi halen ilişkileri olduklarını ve İran olarak ABD ve Siyonistlerin bu ilişkiyi bozmayacağını umduklarını söyledi (İran'dan Türkiye'yi Vururuz Tehdidi, 2012).

Bu süreçte, her ne kadar Türkiye'nin gayretleri neticesinde İran'ın ismi NATO belgesinde Füze Savunma Sistemi'nin hedefi olmaktan çıkarılmışsa da bazı İranlı yetkililer Türkiye'ye radar sisteminin yerleştirilmesini, "İsrail'i korumaya yönelik" bir adım olarak değerlendirmişlerdir (İnat, 2012, s.16-17). İran'da bu konuda bazı yetkililerden tehdit açıklamaları gelmiş olsa da İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihi 14 Aralık 2011'de Türkiye ziyaretinde bu konuya açıklık getirmiştir. Söz konusu açıklamaların İran'ın resmî görüşü olmadığını ve kişileri bağladığını vurgulayan Salihi, *"İran'da son dönemde bazıları sorumluluk alanları dışında ve bilmeyerek Türkiye ile ilgili görüş beyan ettiler. Biz, bu görüşlerin tamamını reddediyoruz. İran'ın uluslararası konular ve dış politikadaki resmî tutumu, Devrim Rehberi Ayetullah Ali Hamaney, Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı tarafından beyan edilir. Bu yüzden bilinçsiz açıklama ve görüşler İran'ın dış politikası açısından geçersizdir. Sorumsuzca ve bilinçsizce açıklama yapanlara gereken uyarıda bulunduk"* ifadesini kullandı (İran'dan Türkiye'ye Ilımlı Mesaj, 2011). Türkiye ve İran, son dönemde yaşanan krizlere rağmen ekonomik ilişkilerin devamını sağlamış ve ilişkilerin belirli bir düzeyin altına inmesine izin vermemişlerdir. Bunun en belirgin göstergesi 2011 yılında Türkiye ve İran arasında ticaret hacminde yaşanan artış olmuştur. 2011 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi o zamana kadarki en yüksek seviyesine çıkarak, bir önceki yıla göre yaklaşık yüzde 55 artış göstererek 16 milyar dolar şeklinde gerçekleşmiştir (Stein, 2012, s. 2).

9 Haziran 2010 tarihinde İran'a yeni yaptırımlar öngören 1929 Sayılı Yaptırım Kararını BMGK'da onaylatan Amerika Birleşik Devletleri, bu kez 2011 yılında terörizmi desteklediği ve nükleer programının barışçıl amaçlı olmadığı gerekçesiyle İran'a yönelik yeni ve daha çok bankacılık sektörünü hedef alan ekonomik yaptırımlar getirmiştir. ABD Başkanı Barack Obama tarafından 1 Temmuz 2010 tarihinde imzalanan Kapsamlı İran

Yaptırımları Yükümlülük ve Tasfiye Yasası (Comprehensive Iran Sanctions, Accountability and Divestment Act-CISADA), diğer ülkelerin özel ve kamu şirketlerine, İran ile ekonomik faaliyette bulundukları takdirde yaptırım öngörmekteydi (İnat, 2012, s.23). ABD, bu yaptırımlar kapsamında, Türkiye'de faaliyet gösteren İran'ın en büyük bankalarından biri olan Bank Mellat'ın terörü ve nükleer silahlanmayı finanse ettiğini ileri sürerek Türkiye'deki şubelerinin izole edilmesi istedi. 28 Nisan 2011'de Türkiye'ye ziyarette bulunan ABD Hazine Bakanlığı Terörizm ve Finansal İstihbarattan Sorumlu Müsteşar Vekili David Cohen, Ankara'yı bu konuda dikkatli olmaları hususunda uyardıklarına işaret etti. Cohen ayrıca, Bank Mellat ile çalışmaya devam etmeleri durumunda Türk bankalarının ABD yaptırımlarına maruz kalabileceklerini söyledi (ABD: Bank Mellat'ın İzolesini İstiyoruz, 2011). Türkiye'deki özel sektör kurumları ABD'nin tehditlerini ciddiye alarak Bank Mellat ile ilişkilerini kesmişlerdir. Bank Mellat'ın Türkiye Genel Müdürü Yunus Hürmizi, *"Türkiye'deki bütün bankalar bizimle ilişkisini kesti; şu anda iş yapamaz duruma geldik. Türkiye'de bütün işlerimizi Türk kanunlarına ve uluslararası kanunlara uyarak yaptık, bizim yaptığımız tamamen meşru ticareti kolaylaştırmak"* açıklamasında bulundu (Türk Bankalar Bizimle İlişkisini Kesti, 2011). Ancak Ankara, Amerika'nın Bank Mellat'ın Türkiye'deki faaliyetlerinin durdurulması talebini reddetmiş ve İran ile ekonomik ilişkilerini arttırmaya çalışmıştır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız, 29 Mart 2012'de Tahran ziyareti sırasında yaptığı açıklamada ABD ve AB'nin Türkiye'den İran yaptırımları konusunda beklenti içerisinde olmamaları gerektiğini söyledi. Yıldız, *"Türkiye'nin İran'a enerji konusundaki bağımlılığını görmezden gelmek istiyorlar, ama buna izin vermeyeceğiz. Biz ABD ya da AB değiliz. Onların aldıkları kararların hukuken bizi bağlamayacağı açıktır. Türkiye enerji tedarikinin büyük bir kısmını İran'dan yapıyor. Doğal gazın yüzde 18'ini İran'dan alıyoruz. Bu nedenle bizden İran'a yaptırım konusunda ağır beklentilerin olmaması gerekir. Çünkü bizim önceliğimiz Türkiye'nin ihtiyaçlarıdır"* dedi (Yıldız: İran'a Yaptırım Konusunda Türkiye'den Beklenti Olmamalı, 2012).

Tunus'ta Muhammed Buazizi adlı üniversite mezunu bir gencin, 17 Aralık 2010'da kendini yakmasından sonra Tunuslular sokağa döküldü. Sokak gösterileri sonucu Tunus'u 24 yıldır yöneten Bin Ali'nin 14 Ocak 2011'de ülkeden kaçmasıyla birlikte Orta Doğu'da bir Arap Baharı başlamıştır (Yılmaz, 2019a, s.250). Tunus'ta meydana gelen olaylar bir domino etkisi oluşturarak bölgedeki Mısır, Yemen, Bahreyn, Libya ve Suriye gibi diğer ülkelere de sıçramıştır (Yılmaz, 2016, s.143-144). Füze Kalkanı Projesi nedeniyle ilişkilerin gergin olduğu bir dönemde Orta Doğu'da başlayan Arap Baharı, Türkiye ve İran ilişkilerini

doğrudan etkileyen bir unsur olmuştur. Bölgedeki ülkelerde art arda sokak gösterilerinin yaşandığı bir dönemde Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Türkiye-İran Karma Ekonomik Komisyon Eşbaşkanı Cevdet Yılmaz, milletvekilleri, sınır illerinin valileri, 100'den fazla iş adamı, akademisyen ve gazetecilerden oluşan bir heyetle 13-16 Şubat 2011 tarihleri arasında İran'a bir ziyaret gerçekleştirdi. Tahran'daki basın toplantısında konuşan Cumhurbaşkanı Gül, bölgede çok ciddi bir değişim sürecinin yaşandığına işaret ederek, halkların taleplerinin dikkate alınması ve bu doğrultuda siyasi ve ekonomik reformların yapılması gerektiğini söyledi. Gül, "*Bazen yönetimlerin, liderlerin yapamadığını halk zorluyor. Aslında bölgede gördüğümüz şeyler budur. Liderlerin önderlik yapamadığına halk önderlik yapıyor"* dedi (Sinkaya, 2011, s.25). Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, İran'daki resmi temasları çerçevesinde Devrim Rehberi Ayetullah Ali Hamaney ile görüştü. Bu görüşmede Türkiye'nin dış politikasını öven Hamaney, *"Batı karşısındaki bağımsız politikası, siyonist İsrail ile araya mesafe koyması ve Filistin halkını desteklemesi Türkiye'yi, İslam dünyasına yakınlaştırdı. Türkiye, büyük İslam dünyasına ne kadar çok yaklaşırsa bu hem kendisinin hem de İslam dünyasının yararınadır"* ifadelerini kullandı (Cumhurbaşkanı Gül, Hamaney'le Görüştü, 2011). Cumhurbaşkanı Gül, Tahran'daki temaslarından sonra Tebriz ve İsfahan şehirlerine giderek burada turistik yerleri ve pazarları ziyaret etmiştir (Cumhurbaşkanı Gül'e Tebriz'de Büyük İlgi, 2011). Türkiye ve İran, son günlerde bölgede yaşanan Arap Baharı sürecini kendi ulusal çıkarları çerçevesinde değerlendirmiş ve özellikle Suriye konusuna çok farklı açılardan yaklaşmıştır. Bu, iki ülke arasında yeni bir rekabet alanı oluşmasına zemin hazırlamıştır. İran, bölgedeki diğer ülkelerde yaşanan gelişmeleri (Arap Baharı) 'İslami Uyanış' olarak yorumlarken Suriye konusuna aynı görüşle yaklaşmamıştır. İran, Esad rejiminin yanında yer alırken Türkiye, halkın taleplerine cevap verilmesi gerektiğini savunarak Suriye'de bir rejim değişikliği talebinde bulunmuştur. Suriye'de yaşanan gösterilerin bir iç savaşa dönüşmesiyle birlikte Türkiye ulusal çıkarları bağlamında muhalifleri desteklemiş, İran ise mezhepsel olarak tamamen zıt olduğu Esad rejimine bütün imkânlarıyla destek olarak kendi güvenliğini Suriye'nin güvenliğiyle eş değer görmüştür (Sayın ve Kılıncarslan, 2019, s.247). Suriye'de çatışmaların devam ettiği günlerde siyasi bir çözüm bulunması için bir taraftan BM ve diğer taraftan Türkiye başta olmak üzere birçok bölge ülkesi toplantılar düzenleyerek çözüm önerisinde bulunmuştur. Arap Birliği ve Avrupalıların "sivilleri koruma" gerekçesiyle 4 Şubat 2012'de BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu Suriye'ye müdahaleyi öngören karar taslağı Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir (Yılmaz, 2020a, s.342). BM Suriye özel temsilcisi Kofi Annan öncülüğünde 30 Haziran 2012'de Cenevre'de "Suriye Eylem Grubu"

toplanmıştır. Altı maddeden oluşan ateşkesin uygulanması için toplanan bu zirveye BM daimi üyelerinin yanı sıra Türkiye, Irak, Katar ve Kuveyt temsilcileri de katılmıştır. Cenevre Eylem grubu olarak adlandırılan bu toplantıya Suriye rejimi katılmazken toplantıdan çıkan "Geçiş Hükûmeti" önerisi İran'ın baskıları sonucu Esad rejimi tarafından kabul edilmemiştir. Görüşmelerin sonuçsuz kalmasıyla birlikte BM, Suriye rejiminin ağır silahları teslim etmemesi halinde ağır yaptırımlara maruz kalacağına ilişkin karar tasarısını gündeme getirmiştir. BM'de 19 Temmuz 2012'de görüşülen bu karar yine Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir. Bu süreçte Türkiye, ABD, Rusya ve İran arasındaki ihtilaflar daha da derinleşmiştir. Türkiye ve ABD, Esad'ı Geçiş Hükûmetinde istemezken Rusya ve İran, Esad'ın buna başkanlık etmesini istemiştir (Yılmaz, 2020b, s.176-177).

İran, Esad rejiminin ciddi kayıplar verdiği 2012 yılında Lübnan Hizbullahı'nı rejime destek olması için Suriye'ye çağırmıştır. Bununla yetinmeyen İran, Devrim Muhafızları Ordusu'nu da Suriye'ye göndermiştir. İran'ın Suriye'deki milis güçlerinin ana unsurunu, İran Devrim Muhafızları Ordusu'nun dış operasyonlarından sorumlu Kudüs Gücü tarafından Suriye'de savaşmak için örgütlenen Şii Afganlardan oluşan Fatimiyyun Tugayı ve Şii Pakistanlılardan oluşan Zeynebiyyun Tugayı oluşturmaktadır. İran, Suriye'de hem yüzlerce askerini hem de milyarlarca dolarını kaybetmiştir. Savaşın başından bu zamana kadar Esad rejimine yıllık 6- 7 milyar dolar mali yardımda bulunan İran'ın, üst düzey generaller de dâhil olmak üzere 1500'e yakın askeri Suriye'de hayatını kaybetmiştir (Sarı ve Farzam, 2018). Ancak İran yine de kendi ulusal güvenliğini Suriye'de sağlamaktan vazgeçmemiştir. Nitekim Suriye'yi ABD ile mücadelede ileri bir hat olarak gören Devrim Rehberi Ali Hamaney, 2016 yılında yaptığı bir konuşmada, *"Eğer gençler Suriye'ye gidip savaşmasalardı düşmanla Kermanşah, Hemedan ve diğer eyaletlerimizde savaşacaktık"* demiştir (Rehber-i İnkılâb: Eger Medâfeân-i Harem, 2016).

İran'ın FKP'yi kendisine karşı yapılan bir hamle olarak telakki etmesinin yanı sıra Suriye'de iki ülkenin farklı taraflarda yer almaları Türkiye ile İran ilişkilerinin daha da bozulmasına sebep olmuştur (İnat, 2015, s.10). İki ülke arasındaki siyasi atmosferin değişmesiyle birlikte Türkiye, daha önce dile getirmediği doğal gaz fiyatları konusunu da artık açıkça dile getirmeye başlamıştır. Türkiye, İran'dan aldığı doğal gaza Azerbaycan ve Rusya'dan aldığı gazdan daha fazla ücret ödemekteydi. Bu nedenle Türkiye ve İran fiyat indiriminde anlaşamayınca Ankara, konuyu Uluslararası Tahkim Heyeti'ne taşımak durumunda kalmıştır (Temizer ve Erkul, 2016).16 Ocak 2012 yılında yaptığı bir açıklamada Rusya'dan sonra ikinci büyük doğal gaz tedarikçilerinin İran olduğunu hatırlatan Enerji ve

Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız, İran'dan doğal gazı daha yüksek fiyata almaya başladıklarını ve arada çok ciddi bir fiyat farkı olduğunu söyledi. Yıldız, *"İran ile doğal gaz fiyatı konusunda ortak bir noktada buluşamadık. Uluslararası hakem heyetine gitmek kaçınılmaz oldu"* dedi (Yapar, 2012). Türkiye tahkime başvurarak fiyatların düşürülmesi istemiş ancak İran doğal gaz fiyatlarında indirim yapmayı kabul etmemiştir. Bu durumda Türkiye İran'dan ham petrol alımlarını yüzde 20 oranında azaltma kararı aldı. Böylece Türkiye ham petrol için (yaklaşık 1 milyon ton) Libya gibi diğer kaynakların kapısını çalmıştır (Türkiye'den İran Petrolüyle İlgili Önemli Karar, 2012).

Türkiye ve İran ilişkileri Suriye'de yaşanan krizle beraber yeni bir boyuta taşınmıştır. Bundan sonraki süreçte iki ülke özellikle Suriye olmakla beraber bölgesel konularda zaman zaman karşı karşıya gelmiştir. Bu dönemde Türkiye'den İran'a "Fars milliyetçiliği ve mezhepçilik" suçlamaları yöneltilirken, İran'dan Türkiye'ye "Neo-Osmanlıcılık" ithamları gelmiştir. Bu çalışmanın ana konusunu belirleyen 2014-1019 yılları arasında bu suçlamalar çok yoğun bir şekilde devam etmiştir. Ancak iki ülke bir taraftan Suriye'de bölgesel rekabet içerisine girerken diğer yandan iş birliğini geliştirmeyi ihmal etmemişlerdir. Bunun en açık örneği; Suriye'de kalıcı barışın sağlanması için tarafların Astana ve Soçi Zirvelerinde bir araya gelmeleri olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNİN BASINA YANSIMASI: KEYHAN GAZETESİ ÖRNEĞİ (2014-2019)

2.1. İran Basınının Teşekkülü ve İlk Gazetecilik Faaliyetleri

İran'da basın faaliyetlerinin ortaya çıkışı 19. yüzyılın başlarına kadar uzanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde başlayan modernleşme hareketleri İran'ı ve İranlı aydınları da etkilemiştir. Komşusu Osmanlı'da bir süredir devam eden modernleşme hareketlerinden etkilenen İran'da ilk olarak Batılılaşma hareketleri Feth Ali Şah Kaçar (1797–1834) döneminde başlamıştır. İran bu yüzyılda askerî, siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda çok önemli dönüşümler ve değişimler geçirmeye başlamıştır. İran'ın Batılılaşma serüveninde Mirza Taki Han, Hüseyin Han Sipehsalar ve özellikle Kaçarların ikinci hükümdarı Feth Ali Şah'ın veliahdı ve Azerbaycan Valisi olan Abbas Mirza gibi isimler modernleşmesinin öncüleri olarak ön plana çıkmıştır. Kaçarlar ordusunda ilk yenilik hareketlerini 1807'de Fransa'dan getirilen subaylar başlatmıştır (Sümer, 2001, s.53). Devamında Abbas Mirza, Fransa dışında İngiltere ve Rusya'dan da subaylar ve uzmanlar getirterek modern bir ordu kurmaya gayret etmiştir. Nitekim Rusların düzenli ve modern bir orduya sahip olmaları İran karşısında verilen savaşların kazanılmasında büyük bir etken olmuştur. İran, Ruslarla yapılan 1813 Gülistan Antlaşması ve daha sonra 1828 Türkmençay Antlaşması ile beraber çok büyük toprak kayıpları yaşamıştır (Aydoğmuşoğlu, 2011, s.130). Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Kaçarlar'da da askeri alanda alınan başarısız sonuçlar devlet adamlarını, sorunun çözümünü Batı'da aramaya sevk etmiş ve ilk olarak askeri sistemde yenilik yapmaya yöneltmiştir (Karacan, 2013, s. 83). Abbas Mirza'nın kendisine idol olarak gördüğü ordular Rus ordusu ve Osmanlı Devleti'nde III. Selim tarafından kurulan Nizâm-ı Cedîd ordusuydu. Bu dönemde İran'da başta ordu olmak üzere birçok alanda reform hareketleri hızlandırılmıştır. Abbas Mirza, başta vali olarak görev yaptığı Azerbaycan bölgesi olmak üzere uyguladığı reformlarla Kaçar ordusunu modernleştirmek için gayret sarf etmiştir.

Orduyu modernleştirmenin yanı sıra Tebriz'de barut ve askerî teçhizat atölyesi de yaptıran Abbas Mirza, Tebriz'i İran'ın Batı'ya açılan ilk kapısı haline getirdi (Karacan, 2013, s.86).

İran'ın reform hareketlerinde ve modernleşme sürecinde özellikle ülkedeki matbuat faaliyetlerinin başlamasında önemli bir rolü olan Abbas Mirza, askerî, idari ve eğitim alanlarında Batı tarzı birtakım düzenlemeler yaparak bu alanda gerçekleştirdiği Avrupai tarzdaki ıslahat hareketleriyle reformcu biri olarak tanındı. Abbas Mirza, askeri reformların yetersiz kaldığını görünce daha köklü yenilikler için Avrupa'ya tahsil görmeleri için öğrenciler göndermiştir. Kaçarlar döneminde Avrupa'ya öğrenci gönderimi ilk olarak 1811'de İngiltere Büyükelçisi Sir Harford Jones'un iki İranlı öğrenciyi eğitim amacıyla İngiltere'ye götürmesiyle başlamıştır. Bunlardan Mirza Haci Baba-yi Efşar İngiltere'de 6 yıl tıp eğitimi almış ve İran'a döndüğünde politikada etkili bir isim olmuştur (Kılıç, 2006, s.17). 1815'te ise askerî, teknik ve bilimsel konularda eğitim görmeleri amacıyla ikinci öğrenci grubu Londra'ya gönderildi. Abbas Mirza tarafından, tahsil görmeleri için Avrupa'ya gönderilen beş kişilik heyet arasında bulunan Mirza Salih Şirazi, 1815-1819 yılları arasında bulunduğu İngiltere'de yabancı dil, baskı teknikleri ve gazetecilik konusunda eğitim almıştır. İngiltere'ye dair izlenimlerini "Mirza Salih Şirazi'nin Sefernamesi" isimli eserinde aktaran Şirazi, İngiltere'den döndüğünde yanında matbaa kurmak için gerekli teçhizatı getirmiş ve İran'da ilk matbaayı kurmuştur (Kiyanfer, 2009, s.273). Tebriz'de ilk matbaa kurulduktan sonra öncelikle Veliaht Abbas Mirza'nın Rusça ve diğer yabancı dillerden Farsçaya tercüme ettirdiği askerî sanatlarla ilgili kitaplar basılmıştır (Sümer, 2001, s.53). İngiltere'ye tahsil görmeleri için gönderilen Mirza Salih Şirazi ve Mirza Cafer Han gibi öğrenciler, geri döndüklerinde İran'daki reform hareketlerine öncülük etmişlerdir. Mirza Salih Şirazi, İran'da ilk matbaayı kurmanın yanı sıra Dışişleri Bakanlığı ve Posta İdaresi'nin kurulması (1821) ve yabancı dildeki eserlerin tercüme edilmesi gibi yenilikler yapmıştır. Şirazi ile birlikte İngiltere'ye gönderilen Mühendis Mirza Salih ise eserlerinde İran yönetimi ve parlamenter hükûmet sistemini mukayese etmiştir (Karacan, 2013, s.83-84).

İran'da ilk gazetecilik faaliyetleri yine Mirza Salih Şirâzî öncülüğünde başlamıştır. İlk olarak 1837 yılında Tahran'da *"Kagez-i Ahbâr"* (Haber Kâğıdı) gazetesi çıkarılmıştır (Enteşâr-i Nahostîn Rûznâme Der İran, 2015). İran'da yayımlanan ikinci gazete ise Urumiye'de 1851 yılında çıkarılan *Zâhârîrâdî Bâhârâ* (Aydınlık Işını) gazetesidir (Matbuât, Rukn-i Agahi Der Cenbeş-i Meşrute, 2016). Osmanlı Devleti'nde 1831 yılında *Takvim-i Vekayi* adıyla çıkarılan ilk resmî gazeteden yaklaşık yirmi yıl sonra 7 Şubat 1851 tarihinde İran'ın üçüncü gazetesi *Vekâ-yi İttifakiyye* yayımlanmaya başlamıştır. Kaçarlar döneminin

reformcu devlet adamı Mirza Takî Han Emir Kebir'in emriyle çıkarılan bu gazete ayrıca İran'ın ilk resmî gazetesidir (Kiyanfer, 2009, s.274). V*ekâ-yi İttifakiyye* gazetesi zaman zaman isim değişikliğine uğrasa da yayın hayatını elli yedi yıl sürdürmüştür. Hatta 1861 yılında ismi *Rûznâme-i Devlet-i Aliyye-i İran* olarak değiştirilmiştir. Nasirüddin Şah'ın matbaa ve gazetelerden sorumlu yaptığı İ'timâdüssaltana Muhammed Hasan Han Sâniü'd-devle *Rûznâme-i Devlet-i Aliyye-i İran, İlmiye ve Millet-i Seniye* gazetelerinin yerine resmî gazete olarak *İran* (Rûznâme-i Devlet-i İran) ismiyle yeni bir gazete çıkarmıştır. Daha sonraki yıllarda da isim değişikliğine uğrayan gazete, 1915 yılında *İrân-i Sultânî*, 1928'de ise *İrân (Rûznâme-i İrân)* ismini almıştır (Nuhoğlu, 2012, s.85).

Vekâ-yi İttifakiyye gazetesinden sonra *Rûznâme-i İlmiyye-i Devlet-i İrân* (1863), *Rûznâme-i İlmiyye-i Devlet-i Âliyye- İrân* (1864) ve *Rûznâme-i Devletî* (1868) gibi gazeteler yayın hayatına başlamıştır. Kaçarlar döneminde resmî özelliklere sahip olan gazetelerin yanı sıra çok farklı alanlarda ve muhtelif şehirlerde çıkan gazeteler de bulunmaktaydı. Tahran'da 1876'da *Rûznâme-i Nizâmî-yi İlmiye*, 1881'de *İttila'* ve 1882'de *Dâniş* gazeteleri çıkmıştır (Yazıcı, 2003, s.126). 10 Haziran 1882 yılında yayın hayatına başlayan *Dâniş* gazetesi Ali Kuli Han Muhbirü'd-devle tarafından on beş günde bir yayımlanmaktaydı. *Dâniş* gazetesi Tahran'daki Dârülfünun tarafından çıkarılan ilk bilimsel gazete ve İran basın tarihinin üçüncü bilimsel gazetesi olarak tarihe geçmiştir. Bu gazete Dârülfünun hocalarına ve öğrencilerine ücretsiz olarak dağıtılmaktaydı (Kiyanfer, 2009, s.288). Toplam 14 sayı çıkaran gazete 27 Aralık 1882 yılında kapanmıştır (Nuhoğlu, 2012, s.86). İ'timâdüssaltana Muhammed Hasan Han tarafından 1882 yılında aylık olarak çıkarılan ve dönemin devlet adamlarının portrelerini yayımlayan *Şeref* gazetesi çıkarılmıştır. On yıllık yayın hayatında 87 sayı çıkaran gazete 1891 yılında kapanmıştır (Kiyanfer, 2009, s.293).

Şair Muhammed Hüseyin Ferrûgi, ilmi ve edebi mahiyeti olan *Terbiyet* gazetesini 1896'da çıkardı. Ayrıca bu dönemde 1896'da yayın hayatına başlayan ve haftanın beş günü çıkan *Hülâşatü'l Havâdis* gazetesi Reuters haber ajansından aldığı dış haberleri aktarmaktaydı. Bunların yanı sıra Kaçarlar döneminde yabancı dilde çıkarılan gazeteler de bulunmaktaydı. Louis de Nornam tarafından 1876'da çıkarılan *Potrie* gazetesi İran'da yabancı dilde yayımlanan ilk gazete olmuştur. Bu gazeteyi 1885'te *Echo de Perse* ve 1920'de *Alliance Française* takip etmiştir. Bu dönemde basın alanında yaşanan gelişmeler başkent Tahran ile sınırlı kalmamıştır ve diğer şehirlerde de gazetecilik faaliyetleri devam etmiştir. Diğer şehirlerde çıkan belli başlı gazeteler şu şekilde sıralanabilir: Şiraz'da *Fârisî* (1872), Tebriz'de *Tebriz* (1879), *el-Hadid* (1897), daha sonra *İkbâl* adını alacak olan *İhtiyâc*

(1898) ve ilmi yazıların olduğu ve haftalık çıkan *Edeb* (1900), İsfahan'da *Ferheng* (1879), Meşhed'de *Beşâret* (1906), *Horasân* (1909) ve *Nevbahâr* (1910), Kâşân'da *Süreyyâ* (1910) ve *Kâşân* (1911), Hemedan'da *Adl-i Muzaffer* (1906), Kazvin'de *Hidâyet* (1908) ve *Yâdigar-ı İnkılab* (1909) önemli bölgesel gazetelerdir (Yazıcı, 2003, s.126). Bunlara ek olarak Tahran'da *Temaddun* (1907), *Âdemiyet* (1907), El-*Cemal* (1907), *Şark* (1909), *İstiklâl-i İrân* (1909) Tebriz'de *Encumen* (1906) ve *Mucahîd* (1907), İsfahan'da *Nâgûr* (1908), Şiraz'da *Nedâ-yi İslâm* (1907) (Özkan ve Rigiderakhshan, 2019, s. 983-984), Reşt'de *Nesîm-i Şimâl* (1907), yine Tebriz'de *Musâvât* (1907) (Nuhoğlu, 2012, s. 90) ve Tahran'da 1906'da *Nidâ- yi Vatan* gazeteleri dönemin önde gelen yayınları olmuştur (Braun, 1963, s.33).

Kaçarlar döneminde yurtdışında Farsça yayımlanan bazı gazeteler de neşredilmiştir. *Ahter* gazetesi Mirza Necef Kuli Han Tebrizî'nin desteğiyle Muhammed Tâhir Tebrizî'nin müdürlüğünde İstanbul'da 13 Ocak 1876 yılında neşredilmeye başlamıştır. İran ve Osmanlı hükûmetleri tarafından maddi destek sağlanan *Ahter* gazetesi bir süre sonra sınırlarını genişleterek Tahran, Tebriz, İsfahan, Bakü, Haydarabad, Lahor ve Farsça konuşulan diğer bölgelere kadar yayıldı (Yıldız, 2017, s.192-193). İran ve Osmanlı'nın yanı sıra, Kafkasya ve Hindistan'da çok sayıda okuyucuya ulaşan *Ahter*'in Tebriz, Tahran, Reşt, Tiflis, Bakü, Bombay, Midras, Haydarabad, Leknev, Lahor, Karaçi, Kerbela, Musul, Beyrut gibi şehirlerde temsilcilikleri bulunmaktaydı (Yıldız, 2017, s.198).

Altmış sayı sonra maddi yetersizlikler nedeniyle kapanan gazete Sultan II. Abdülhamid'in desteğiyle yeniden yayın hayatına başlamıştır. Yeni yayın döneminde daha çok meşrutiyet ve anayasa fikirleri işleyen *Ahter* gazetesi anayasal düzenin faydalarını konu almış ve anayasal düzen hakkında İran kamuoyunu bilgilendirmeye çalışmıştır (Salehi, 2019, s.205). II. Abdülhamid'in meşrutiyet ilânını Farsça yayımlayarak yeni siyasal sistemi İran halkına duyuran *Ahter* gazetesi, İran'da meşrutiyet fikrinin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır (Kurtuluş, 2016, s.56-57). Gazetedeki yazılardan rahatsız olan Nâsırüddin Şah özellikle İran'da 1892 yılında çıkan Tütün İsyanına dair yazıları nedeniyle gazetenin ülkeye sokulmasını yasaklamıştır (Yıldız, 2017, s.194). *Ahter*'de çıkan bazı yazılar Osmanlı hükûmetinin de tepkisine neden olduğu için yirmi yıl süren yayın hayatı Osmanlı Devleti tarafından 4 Ağustos 1896'da sona erdirildi (Kurtuluş, 2016, s. 56-57). *Ahter'*ten sonra İstanbul'da çıkarılan ikinci gazete Mirza Abdulrahman Talbuf tarafından 1888 yılında aylık olarak yayımlanan *Şahseven* gazetesi olmuştur (Özkan ve Rigiderakhshan, 2019, s.981). *Ahter* ve *Şahseven* dışında İstanbul'da yayımlanmaya başlayan bir diğer Farsça gazete ise

Şems gazetesidir. *Şems* gazetesi İstanbul'daki Şems Kütüphanesi'nin sahibi olan Seyyid Hasan Tebrizî tarafından 5 Eylül 1908 tarihinde yayımlanmaya başlamıştır. İçerik olarak makaleler, raporlar, telgraflar ve fotoğraflar yayımlayan *Şems*, meşrutiyet konusu oldukça yoğun işlemiştir. *Şems* gazetesi de *Ahter* gibi meşrutiyetçilerin İran içindeki ve dışındaki faaliyetlerini desteklemiş ve meşrutiyet talebini her defasında dile getirmiştir (Salehi, 2019, s.211-213). İkinci meşrutiyet döneminde ise İstanbul'da yine Farsça bir gazete çıkarılmıştır. Bu gazete, Ali Ekber Dehkhoda tarafından 1909 yılında çıkarılan *Surûş* gazetesidir (Özkan ve Rigiderakhshan, 2019, s.984).

İstanbul'un yanı sıra diğer ülkelerde de Farsça gazeteler çıkarılmıştır. Bunlardan birisi de Mirza Malkum Han tarafından Londra'da çıkarılan ve haftalık olarak çıkarılan *Kânûn* gazetesidir (Braun, 1963, s.25). *Kânûn* gazetesinin ilk sayısı Mart 1890'da yayımlanmıştır (Kânûn, 1890). Mirza Mehdi Han Tebrizî Kahire'de 1898'de *Hikmet* dergisini neşretmeye başlamıştır. Yine Kahire'de Mirza Ali Muhammed Han Kâşânî'nin müdürlüğünde 1898'de *Süreyyâ* adlı Farsça gazete çıkarılmıştır. *Süreyyâ* gazetesi Kahire'den sonra önce Tahran ve sonrasında Kaşan'da çıkmaya başlamıştır. Uzun yıllar yayın hayatını devam ettiren gazete 1954 yılında kapatılmıştır (Afrasyabi, 2011). İran dışında yayımlanan gazeteler genellikle anayasal düzen ve meşrutiyeti konu alan yazılar kaleme alarak İran'da meşrutiyet fikrinin ortaya çıkmasında ve başarıya ulaşmasında etkili olmuşlardır. Bu nedenle bazı dönemlerde çeşitli gazetelerin ülkeye girişi yasaklanmıştır. Buna örnek olarak *Ahter* gazetesi ve Kalküta'da yayımlanan *Hablü'l-metin* gazetesi gösterilebilir (Yazıcı, 2003, 126).

Muzaffereddin Şah'ın 1906 yılında yeni anayasayı onaylaması ve ilan etmesiyle birlikte İran'da 1906 Meşrutiyet Devrimi gerçekleşmiş ve basın hayatında da birtakım yenilikler olmuştur (Karacan, 2013, s.95). Bunlardan birisi de 25 Kasım 1906'da *Meclis* gazetesinin yayın hayatına başlamasıdır (Braun, 1963, s.33). Muhammed Sadık Tabatabai tarafından Tahran'da neşredilen gazete meclis görüşmelerini yayımlamaktaydı. Meşrutiyet Devrimi İran basın hayatı için de bir dönüm noktası olmuş ve basın doğrudan bir yasal düzenleme konusu olarak 1906 Anayasasında ele alınmıştır. Anayasanın 13. maddesinde ülkedeki bütün gazetelerin *"milletin ve memleketin temel kurallarına"* aykırı olmamak kaydıyla kamunun faydasına olan hususları yayımlama yetki ve iznine sahip olduğunu belirtilmiştir (Metn-i Kânûn-i Esasi-yi Meşrute, 2010). Meşrutiyet Devrimi'nin getirdiği bir diğer yenilik ise İran'da ilk Basın Kanunu'nun çıkarılması olmuştur. 1881 tarihli Fransız Basın Kanunu esas alınarak hazırlanan ve 52 maddeden oluşan 1908 İran Basın Kanunu bu

konuyu daha ayrıntılı bir şekilde işlemiştir (İbrahimzâde, 2014). Bu dönemde gazeteciler geçmişe nazaran daha iyi şartlarda çalışma fırsatı bulmuşlar.

1905 yılında yayın hayatına başlayan *Şâhinşâhî* gazetesi resimli çıkan ilk gazetelerden biridir. Dört sayfa şeklinde çıkarılan gazetenin bir sayfası devlet büyüklerinin portrelerine ayrılmaktaydı (Özkan ve Rigiderakhshan, 2019, s.979). 1906'da Hacı Şeyh Hasan Tebrizî tarafından Londra'da çıkarılan *Hilâfet* gazetesi Farsça, Arapça ve Türkçe olarak üç dilde yayımlanmış ve döneminin etkili gazetelerinden biri olmayı başarmıştır (Nuhoğlu, 2012, s. 92). 30 Mayıs 1907'de Ali Ekber Dehhoda'nın da baş yazarlık yaptığı ve haftalık olarak çıkarılan *Sûr-i İsrâfîl* gazetesi neşredilmeye başlamıştır (İntişâr-i Nahostîn Şomâre-i Sûr-i İsrâfil, 2019). 1906 yılında meclis müzakerelerini yayımlayan *Rûznâme-i Âzâd* ve 1907'de çıkarılan *Müsâvat* da dönemin önemli gazeteleri arasında gösterilebilir (Yazıcı, 2003, s. 126). Alikulî Seferof tarafından 1907 yılında Tebriz'de haftalık olarak neşredilen Farsça ve Azerbaycan Türkçesi ile yayımlanan *Azerbaycan* gazetesi Tebriz'de kurşun harflerle basılan ilk gazetedir. Mirza Rıza Han Tabatabai tarafından 1908 yılında çıkarılan *Teyatr* gazetesi on beş günde bir yayımlanmıştır. *Teyatr* gazetesinde genellikle Kaçar döneminin devlet adamları eleştirilmiştir. Bunların dışında Tebriz'de *Ümîd, Âzâd, İttihâd, Uhuvvet, İblâğ, Misbâh*, gibi gazeteler neşredilmiştir. Mirzâ Habîbullah Akazâde tarafından 1907 yılında haftalık olarak çıkarılan *Feryâd* gazetesi ise Urumiye'de neşredilen ilk gazete olmuştur (Nuhoğlu, 2012, s. 91). Kaçar Şahı Muhammed Ali'nin 22 Haziran 1908 tarihinde meclisi bombalatarak darbe yapması sonucu basın hayatına tekrar kısıtlamalar getirilmiştir (Muzaffermagam, 2009, s.652). Muhammed Ali Şah'ın darbesi sonrası gazeteler kapatılmış, gazeteciler farklı şekillerde cezalandırılmış ve İran'da birinci meşrutiyet dönemi sona ermiştir (Kılıç, 2006, s.120). Ancak yaklaşık bir yıl sonra meclis yeniden açılmış ve gazeteler yayın hayatına kaldıkları yerden devam etmişlerdir.

İran basın tarihi için 1910-1921 yılları arası çok büyük bir öneme sahiptir. Zikredilen dönem modern İran basınının temellerinin atıldığı bir dönem olarak ifade edilebilir. Bu dönemin en önemli gazete ve dergileri: *Sitâre-i Ra'd* (1913), *Sitâre-i İrân* (1915), *Sadâ-yi İrân* (1917), *Mîhen* (1919), *İrân-ı Âzâd* (1921), *Şems* (1922) bu dönemin önemli gazeteleri arasında yer almaktadır (Yazıcı, 2003, s.126). 25 Temmuz 1909 yılında Mahmud Şebüsterî Azerbaycanî'nin müdürlüğünde *İrân-ı Nov* gazetesi çıkarılmıştır (Afrasyabi, 2011). 1910 yılında yayımlanmaya başlayan *Asr-ı Cedid* gazetesi ve yine aynı yıl Meşhed'de çıkan ve 1914 yılına kadar yayın hayatını sürdüren *Nevbahar* gazetesi de bunlara ek olarak söylenebilir. 1910-1921 yılları arasında özellikle kadınlara hitap eden bazı gazeteler de

çıkarılmıştır. Bu gazetelerin önde gelenleri ise; Sadık Devletabadi tarafından 1916 yılında çıkarılan *Zenân,* Hüseyin Kehhâl tarafından 1910 yılında çıkarılan *Dâniş* ve Meryem Mir Amid Semnani tarafından çıkarılan *Şükûfe* gazeteleridir. Nasıreddin Şah'ın ordusunda başhekim olan Seyyid Mir Rıza'nın kızı Meryem Mir Amid Semnani tarafından çıkarılan İran'ın ilk kadın gazetesi olan *Şükûfe* ise 1912-1916 yılları arasında yayın hayatını sürdürmüştür (Yazıcı, 2003, s.126). Haftalık olarak sekiz sayfa şeklinde yayımlanan ve 15 Eylül 1910 yılında ilk sayısını çıkaran *Dâniş* aslında gazeteden ziyade bir kadın dergisi olup, 24 Temmuz 1911 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür (Torkçi, 2013).

İran, Birinci Dünya Savaşı sırasında her ne kadar 1 Kasım 1914 tarihinde tarafsızlığını ilan etmiş olsa da savaştan ister istemez etkilenmiştir (Kara, 2010, s. 12). Savaş döneminde bazı gazetelerin yayınlarına son verilmiştir. Özellikle sık sık hükûmetin izlemiş olduğu politikaları ele alması nedeniyle *Sitâre-i Ra'd, Gülşen* ve *Sitâre-i İran* gibi gazeteler kapatılmıştır (Özkan ve Rigiderakhshan, 2019, s.986).

2.2. Keyhan Gazetesinin Kuruluşu ve Misyonu

Keyhan gazetesi, 1942 yılında Muhammed Rıza Pehlevi'nin maddi desteğiyle kurulmuştur (Mâcerâ-yi Tesîs-i Rûznâme-i Keyhan…, 2012). İlk önce Abdurrahman Feramerzi'nin idaresinde yayımlanan ancak daha sonra Mustafa Misbahzade'nin idaresine geçen *Keyhan*, 27 Mayıs 1942 yılında yayın hayatına "Ulusal Birliği Korumak" mottosuyla başlamıştır (Rûznâme-i Keyhan Heftad-û Penç Sâle Şod, 2017). Fransa'da hukuk doktorası yapmış olan gazetenin kurucularından Mustafa Misbahzade'nin gazetenin ismini ünlü Fransız gazetesi *Le Monde*'dan esinlenerek *Keyhan* (evren) olarak adlandırdığı iddia edilmektedir (Bonyângozâri Keyhân Der Gozeşt, 2006). İlk yıllarında Şah yanlısı yayın yapan *Keyhan*, petrolün millileştirilmesi konusunda Başbakan Musaddık'ı desteklemiştir. Gazetenin sahibi olan Mustafa Misbahzade'nin 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi sonrası yurt dışına kaçması sonrası *Keyhan, İttilaat* gazetesiyle birlikte Mustazaflar Vakfına devredilmiştir (Bonyâd-i Mustazafân Ez Âgâz Tâ Eknûn, 2017). Bu iki gazete (Keyhan ve İttilaat) daha sonra Devrim Rehberi'nin (Veli-yi Fakih) denetimi altında günümüzde kadar yayın hayatına devam etmiştir (İttilâât Çegûne Tevessud-u Bonyâd…, 2017). Devrim sonrası İngiltere'ye kaçan Misbahzade ise İranlı bazı yazarlarla beraber 1984 yılında Londra'da *"Keyhan London"* isimli Farsça yayın yapan bir gazete çıkarmıştır. Bu gazete hâlihazırda yayın hayatına devam etmektedir (Dîrûz Ra Poşt-i Ser Nehâdîm, 2020). Devrim Rehberi Ali Hamaney 1994 yılında Hüseyin Şeriatmedari'yi Keyhan Kurumu'na hem

Devrim Rehberi'nin temsilcisi hem de *Keyhan* gazetesinin yöneticisi olarak atamıştır (İttilâât Çegûne Tevessud-u Bonyâd…, 2017). *Keyhan*'ın genel yayın yönetmenliğini de yapan ve yazdıklarıyla bazı çevreler tarafından Hamaney'in "silahşörü" olarak adlandırılan Hüseyin Şeriatmedari gazetedeki görevine halen devam etmektedir (Keyhan About, 2020). Muhafazakâr görüşü benimseyen gazetenin internet sitesinde Farsça'nın yanı sıra Arapça ve İngilizce yayın yapılmaktadır. Gazetenin bağlı olduğu Keyhan Kurumu bünyesinde bilimsel konuların ele alındığı *keyhanshenas* haber sitesi, çocuklar için haftalık çıkan *Keyhan Beççeha* (çocuklar) dergisi, iki ayda bir çıkan *Keyhan Ferhengi* (Kültür), aylık çıkan *Keyhan Karikatür* ve haftalık çıkan *Keyhan Verzişî* (spor) gibi yayınlar bulunmaktadır. (Vezâret-i Farhang ve İrşâd-i İslamî…, 2020). Genel olarak adeta rejimin ve özellikle Devrim Rehberi Ali Hamaney'in sözcüsü olarak bilinen *Keyhan*, zaman zaman hem ülkede reformist kanata karşı hem de İran'ın bölgesel rekabet içerisinde olduğu ülkelere karşı çok sert eleştiriler yayımlamaktadır. Bazen eleştirinin dozunu kaçırarak tehditkâr yazılar yayımlayan *Keyhan*, bu nedenle daha önce yayın yasağı cezası almıştır. Bunun son örneği, 2017 yılında yayımlanan bir yazıda alenen Dubai'yi hedef göstermesi sonrası olmuştur. *Keyhan* gazetesi 5 Kasım 2017'de Yemen'deki Husilerin Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'a füze saldırısı sonrası *'Riyad'tan Sonra Hedef Dubai'* manşeti atmıştır (Şelik-i Mûşek-i Ensârullâh…, 2017). Tahran Savcılığı, Millî Güvenlik Yüksek Konseyi Sekterliğinin şikâyeti üzerine *Keyhan* gazetesinin haberini, "ülkenin bölgesel politikalarına aykırı" bulmuş ve gazeteye iki gün (11-12 Kasım 2017) yayın durdurma cezası vermiştir (Keyhân Tovgîf Şod, 2017).

Devrim Rehberi Ali Hamaney'in doğrudan söyleyemediği konuları Keyhan gazetesi ve özellikle Hüseyin Şeriatmedari yoluyla dile getirdiği ve kamuoyu yoklaması yaptığı bilinmektedir. Bunun son örneği, Hamaney'in temsilcisi olarak bilinen Şeriatmedari'nin 26 Eylül 2020 tarihinde *'Saygıdan Dolayı'* başlığıyla kaleme aldığı yazıda Irak'ın en önemli Şii dini merci Ayetullah Ali Sistani'yi hedef alması olmuştur. Sistani 13 Eylül 2020 tarihinde BM Irak Özel Temsilcisi Jeanine Hennis-Plasschaert'ı Necef'teki evinde kabul etti. Bu görüşmede Sistani, Haziran 2021'de yapılması planlanan erken seçimlerin BM denetiminde ve zamanında yapılmasını talep etmiştir. Ayrıca Sistani halkın seçime yoğun katılım göstermesi ve şeffaf sonuçların elde edilmesi için gerekli şartların oluşturulması çağrısında bulundu (Karaalp, 2020). Sistani'nin açıklamalarına tepki gösteren Şeriatmedari yazısında, "*BM'yi seçimleri izlemesi için bir ülkeye davet etmek, o ülkenin iflasını ilan etmektir. Bu millete karşı karamsar, yabancılara ise iyimser bir yaklaşım anlamına gelir"* ifadelerini kullandı. Yazının devamında BM'nin Yemen ve Filistin gibi ülkelerde taraflı bir rol

takındığına işaret eden Şeriatmedari, BM'den yardım beklenilmemesi gerektiğini belirtti. Şeriatmedari son olarak Sistani'nin Ofisi tarafından yapılan açıklamada yanlışlık olduğuna inandığını ve açıklama metninin tashih edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Şeriatmedari, 2020a). Şeriatmedari'nin söz konusu yazısı iki ülke arasında tartışmalara yol açtı. Irak'ta başta Cumhurbaşkanı Berhem Salih, Başbakan Mustafa el-Kazimi ve Meclis Başkanı Muhammed el-Halbusi olmak üzere birçok yetkiliden Şeriatmedari'nin yazısına tepki gelmiştir. Şeriatmedari'nin yazısına sadece Irak'tan değil İran içerisinden de tepki gösterilmiştir. İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, sosyal medya hesabından Arapça bir paylaşımda bulunarak Sistani hakkında; *"Ayetullah Sistani Irak'ın kalesi, bölgenin güvenlik ekseni ve İslam dünyasının azığıdır. İran, Irak'ta güvenlik ve istikrarın sağlanması, toprak bütünlüğünün korunması ve yeni bir Irak inşa etmedeki rolünü takdir ediyor"* ifadelerini kullanmıştır (Zarif, 2020). İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Said Hatibzade de konuya ilişkin *"Bu konunun İran'ın resmî yetkilileriyle hiçbir ilgisi olmadığını söylemeliyim. Ayetullah Sistani, Irak'ta eşsiz bir role ve İran ve Irak dâhil bütün dünyadaki Şiiler arasında yüksek bir konuma sahiptir. Dini merciiyete özel bir saygımız var ve bu makama zarar verilmesine tahammül edemeyiz"* açıklamasından bulunmuştur (Sohengû-yi Vezâret-i Harici, 2020).

Keyhan'da çıkan bu yazısının iki ülke arasında tartışmalara neden olmasının en önemli sebeplerinden birisi hiç şüphesiz Şeriatmedari'nin sıradan bir gazeteciden ziyade Devrim Rehberi Hamaney'in kalemi olarak görülmesidir. Çünkü *Keyhan* gazetesinin genel yayın yönetmeni doğrudan Hamaney tarafından atanmakta ve gazetede, Devrim Rehberliği makamının temsilcisi olarak bulunmaktadır. Konuya bu yönden bakıldığında yapılan tenkitin Kum-Necef çekişmesinin dışa vurumu olarak yorumlanmaktadır (Yılmaz, 2020). Şeriatmedari, gelen tepkiler üzerine bir yazı yayımlayarak Sistani'nin ifadelerini yanlış anladığını ve bu sebeple yanlış yorumlarda bulunduğunu belirtmiş ve Sistani'den özür dilemiştir (Şeriatmedari, 2020b). Şeriatmedari'nin Sistani'ye yönelik bu tür saldırısı ilk değildir. Şeriatmedari, 8 Ağustos 2004 tarihinde Sistani'nin İngiltere'ye yaptığı tıbbi seyahat nedeniyle *'Neden İngiltere?'* başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Söz konusu yazıda Sistani'nin ziyaretini hesaplanmış bir komplo şeklinde yorumlayan Şeriatmedari, bunu ABD-İngiltere planı olarak değerlendirmiş ve Sistani'nin acilen Irak'a dönmesini istemiştir. Şeriatmedari yazısında ayrıca Sistani'yi İngiltere'ye götüren kişilerin hesap vermeleri gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca 2019'un ekim ayında Irak'ta meydana gelen protesto gösterilerine Sistani destek vermiş ve hükûmetin istifasını talep etmişti. Lakin İran Devrim Rehberi Ali Hamaney olayları ABD ve Arap devletlerinin bir oyunu olduğunu ve ayaklanmaların

bastırılmasını istemiştir. Hüseyin Şeriatmedari bu konuyu dile getirdiği yazılarında Hamaney'in açıklamalarını desteklemiştir. Hamaney ile benzer görüşleri paylaşan Şeriatmedari, gençlerin ayaklanmasını ABD-Suud komplosu olduğu ileri sürerek her iki devletin Bağdat'taki büyükelçiliklerinin işgal edilmesi çağrısında bulunmuş ve gösterilerin bastırılmasını istemiştir (El-Hılo, 2020).

Bu örnekler Hamaney'in sözcülüğünü yapan *Keyhan* gazetesinin misyonunu bizlere açıklamaktadır. Özellikle *Keyhan* Genel Yayın Yönetmeni Hüseyin Şeriatmedari'nin yazdığı yazılar bu açıdan dikkate alınmalıdır. Türkiye-İran ilişkilerinin *Keyhan* gazetesine yansımalarını bu bağlamda değerlendirmek isabetli olacaktır.

2.3. Keyhan Gazetesinde Türkiye-İran İlişkileri (2014)

Türkiye ve İran arasında 2014 yılında karşılıklı olarak üst düzey ziyaretler gerçekleştirildi. İki ülke arasında gümrük alanında iş birliği anlaşmaları yapılarak Türkiye-İran Ortak Gümrük Komitesi kurulmasına ilişkin anlaşma imzalandı. Bu sene iki ülke arasında tırların geçiş ücretleriyle ilgi birtakım sorunlar yaşanmış ancak kısa süre sonra bu sorunlar aşılmıştır. İran'da 2013 yılında Mahmud Ahmedinejad sonrası Hasan Ruhani'nin cumhurbaşkanı seçilmesi iki ülkenin yakın ilişkiler kurmasında önemli bir etken olmuştur. Ahmedinejad'ın dış politikadaki sert söylemlerine göre daha ılımlı bir dil kullanan Ruhani'nin itidalli yaklaşımını Ankara olumlu karşılamıştır. Uluslararası ilişkilerde 'kazan-kazan' yaklaşımını ve bölgesel iş birliği ve istikrarı ön plana çıkaran Ruhani, Türkiye-İran ilişkilerinin geliştirilmesi ve bölgesel sorunların çözümü için potansiyel bir ortak olarak algılandı (Sinkaya, 2014). 2014 yılı Türkiye-İran ilişkileri açısından Suriye krizinde farklı saflarda yer almaları nedeniyle sorunlu olduğu ancak ilişkilerin bozulmaması için ciddi gayretlerin gösterildiği ve ikili ilişkilerde itidal, yakınlaşma ve rekabetin aynı anda gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Her ne kadar iki ülke Suriye ve Irak konularında çok ciddi bir fikir ayrılığı yaşamış olsalar da bu ihtilafın ikili ilişkileri, bilhassa ekonomik ilişkileri olumsuz etkilemesine izin verilmemiştir. Ankara ve Tahran, bölgesel rekabetin ilişkileri etkilemesini engellemek istemiş ve bunun için siyasi ve ekonomik ilişkileri birbirinden ayrı tutulmuştur (Tamer, 2018, s.48). Öyle ki Türkiye'nin dış politikada ileri iş birliği aracı olarak 2000'li yıllarda aktif bir şekilde kullandığı Yüksek Düzeyli İş Birliği Konseyi (YDİK) mekanizması Türkiye ve İran arasında 2014 yılında kurulmuş, iki ülke arasında üst seviyede bir istişare mekanizması oluşturulmuş ve ikili ilişkiler, siyasi açıdan en üst düzeye çıkmıştır. Nitekim bu mekanizmanın ikili ilişkilerin üst seviyede olduğu 2009-2010 yıllarında

kurulamaması ve ikili ilişkilerde gerginliğin yaşandığı 2014 yılında kurulmuş olması dikkatlerden kaçmamalıdır (İnat, 2015, s.10-11). *Keyhan* gazetesi, 2014 yılında Türkiye'yi DEAŞ saldırıları ve Kobani olayları üzerinden hedef almıştır.

2.3.1. Erdoğan'ın İran Ziyareti

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Hasan Ruhani'nin 2013 yılında cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra 28-29 Ocak tarihlerinde İran'a ilk resmî ziyaretini gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette özellikle ikili ilişkilerde bir önceki yıllardaki seviyenin yakalanması amaçlanmıştı. Türkiye ile İran arasındaki ticaret hacmi son yıllarda hızlı bir artış göstermiş ve 2011 yılında iki ülkenin ticaret hacmi 16 milyar dolara yükselmiştir (İnat, 2012, s.14). Beş iş birliği anlaşmasının imzalandığı bu ziyarette Başbakan Erdoğan, iki ülke arasındaki ticaret hacminin 2015'te 30 milyar dolara çıkarılmasını hedeflediklerini söyledi (Erdoğan'dan İran'a Çok Önemli Ziyaret, 2014). Erdoğan, *"2012 yılında 21,8 milyar dolarlık ticaret hacmine ulaştık, dengeli bir ticaret hacmiydi. Maalesef 2013'te bu 13,5 milyar dolara düştü. 2015 sonu itibariyle hedefimiz 30 milyar dolardır. Taraflarda bunu gerçekleştirebilecek siyasi irade mevcut. Temenni ederim ki 2014 önemli bir milat olur. Bir diğer hedefimiz ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde iki ülke arasında Serbest Ticaret Anlaşması'nı sağlamaktır"* açıklamasında bulundu. Bu ziyarette Başbakan Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Ruhani tarafından imzalanan iki ülke arasında Yüksek Düzeyli İş Birliği Konseyi kurulmasına dair ortak siyasi bildirinin yanı sıra Türkiye ve İran arasında Ortak Ticaret Komitesi Kurulmasına dair anlaşma, Tercihli Ticaret Anlaşması ile İran Haber Ajansı (IRNA) ve Anadolu Ajansı (AA) arasında iş birliği anlaşması imzalandı (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2014). Başbakan Erdoğan Tahran temasları kapsamında İran Devrim Rehberi Ali Hamaney tarafından kabul edildi. Kazan-kazan esasına dayalı olarak iki ülkenin ortak adımlar atabileceğini kaydeden Başbakan Erdoğan bütün görüşmelerin olumlu geçtiğini ifade etti (Erdoğan, Ruhani ve Hamaney ile Görüştü, 2014).

Keyhan gazetesi Erdoğan'ın bu ziyaret kapsamında Ruhani ve Hamaney ile görüşmesini iki ayrı haber olarak sunmuştur. Keyhan'ın 29 Ocak tarihindeki sayısında öncelikle Erdoğan ve Hamaney'in görüşmesi ilk sayfada verilmiştir. Bu haberin başlığında İran Devrim Rehberi Ali Hamaney'in görüşmede ifade ettiği '*Son Yüzyıllarda İki Ülkenin Kardeşliği ve Dostluğu Eşsizdir'* sözleri ön plana çıkarılmıştır. Hamaney ve Erdoğan'ın ikili görüşmesine yer verilen haberde öncelikle Hamaney'in, *"İki ülkenin kapasiteleri, ilişkilerin olabildiğince genişlemesi ve derinleşmesi için uygun bir zemindir. Bugün imzalanan*

anlaşmalarının uygulanmasında Tahran ve Ankara'nın ciddiyeti ilişkileri güçlendirecek ve daha hızlı ilerleyecektir. Mevcut fırsatlar doğru bir şekilde kullanılmalıdır" yönündeki ifadelerine ardından Erdoğan'ın, *"İran'ı ikinci evimiz olarak görüyoruz. Günden güne artan ve ilerleyen iki ülke ilişkilerinin bölge ve dünya için model olmasını diliyoruz"* yönündeki açıklamalarına yer verilmiştir. (Rehber-i İnkılâb Der Dîdâr-i Erdoğan…, 2014). *Keyhan,* aynı gün yaptığı bir diğer haberde Erdoğan ve Ruhani'nin görüşmesini, Erdoğan'ın *'Terörizmle Mücadelede İran'ın Yanındayız'* ifadelerini başlığa taşıyarak okuyucularıyla paylaşmıştır. İki liderin açıklamalarına yer verilen haberde özellikle Erdoğan'ın bölgede yaşanan gelişmeler hakkında açıklamalarına dikkat çekildi. Erdoğan, *"İslam kisvesi altında faaliyet gösteren terörist grupların İslam ile hiçbir alakası yoktur. Masum insanları en vahşi şekilde öldürmek İslam'ın neresinde var? Terörizmle mücadelede İran'ınyanındayız"* dedi. Bu yazının devamında ise iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi'nin kurulmasının önemine işaret edildi. Söz konusu konsey için, *"Türkiye ve İran arasındaki bölgesel ilişkilerin geliştirilmesinde kapsamlı iş birliğinin önünü açacak olan Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi, İslam Devrimi'nden sonra ilk kez bu düzeyde gerçekleşecektir. Bu anlaşma, Türkiye ve İran arasındaki ikili ilişkileri ve bölgeler arası iş birliğini en üst düzeye çıkarabilir"* yorumu yapıldı (Der Dîdâr-i Reis- Cumhur-i İran..., 2014).

2.3.2. Ruhani'nin Türkiye Ziyareti

Erdoğan'ın ziyaretinden yaklaşık beş ay sonra bu kez İran Cumhurbaşkanı Ruhani, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün davetlisi olarak yedi Bakan, İran Merkez Bankası Başkanı ve 100'den fazla iş adamı eşliğinde 9-10 Haziran 2014 günlerinde Ankara'ya resmî bir ziyaret gerçekleştirdi. İran'dan Ankara'ya cumhurbaşkanlığı düzeyinde gerçekleştirilen bu ziyaret iki ülke yetkilileri tarafından 'tarihi' olarak nitelendirildi. İran'dan Türkiye'ye cumhurbaşkanı düzeyinde son resmi ziyaret 1996 yılında yapılmıştı (İran Cumhurbaşkanı Ruhani Ankara'da, 2014). Bazı uzmanlara göre Ruhani'nin bu ziyareti, Türkiye ile İran arasındaki buzları eritme umudunu taşımaktadır (Ruhani'nin Ziyareti..., 2014). Bu ziyaret kapsamında Başbakan Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Ruhani başkanlığında Yüksek Düzeyli İş Birliği Konseyi'nin (YDİK) ilk toplantısı yapıldı. Bu toplantıyı önemli hale getiren bir diğer husus ise iki ülkeden çok sayıda Bakan'ın katılması nedeniyle 'ortak bakanlar kurulu' gibi olmasıdır. Toplantıda Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlarının üç ayda bir toplanıp bölgesel gelişmeleri değerlendirmeleri karara bağlandı. Böylece iki ülke arasında orta düzeyli bir mekanizma kurulmuş oldu (Sinkaya, 2014). Türkiye ve İran, Yüksek Düzeyli İş Birliği

Konseyi (YDİK) kapsamında bankacılık, enerji, turizm, sivil havacılık ve kültürel iş birliği vs. alanlarında on anlaşma imzaladı (İran'la İş Birliği Artacak, 2014).

Türkiye ve İran arasında 2014 yılında tesis edilen Yüksek Düzeyli İş Birliği Konseyi çerçevesinde iki ülke liderleri bu zamana kadar beş kez bir araya gelmiştir. 9 Haziran 2014'te Ankara'da yapılan toplantıdan sonra; ikinci toplantı Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İran'ı ziyareti sırasında 7 Nisan 2015'te Tahran'da; üçüncü toplantı Ruhani'nin Türkiye ziyareti sırasında 16 Nisan 2016'da Ankara'da; dördüncü toplantı 4 Ekim 2017 tarihinde Erdoğan'ın İran'ı ziyareti sırasında Tahran'da, beşinci ve son toplantısı ise Ruhani'nin 20 Aralık 2018 tarihinde Türkiye ziyareti sırasında Ankara'da yapılmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019). Bu ziyarette doğal gaz meselesi de gündeme gelmiştir. Türkiye, İran'ın hem yüksek fiyattan doğal gaz satmasına hem de özellikle kış aylarında Türkiye'ye taahhüdünün altında gaz teslim etmesinden bir süredir şikâyetçiydi. Türkiye ve İran arasında doğal gaz konusunda uzun zamandır devam eden görüşmeler sonuçsuz kalınca Türkiye, konuyu şubat ayında Uluslararası Tahkim'e taşımıştır. Ruhani'nin ziyareti sırasında doğal gaz konusunda iki ülke heyetleri arasında görüşmeler yapıldı ancak herhangi bir anlaşma sağlanamadı. Konuya ilişkin açıklamalarda bulunan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız, *"İran, doğal gaz aldığımız ülkeler içinde en pahalısı. Biz İran'a bu fiyatın sürdürülebilir olmadığını söyledik. Dört sayfalık teklif sundular. Bu teklifi yeterli bulmadık. Somut bir indirim teklifi sunmadılar. Bizi anladıklarına inanıyorum"* dedi (İran ile Anlaşma Yok, 2014).

Ruhani'nin ziyaretini ilk sayfadan veren *Keyhan*, *'İki Ülke Cumhurbaşkanlarının Katılımıyla İran ile Türkiye Arasında 10 İş Birliğinin İmzalanması'* başlığıyla verdi. Erdoğan ve Ruhani'nin ortak basın toplantısında yaptığı açıklamalardan satır başlarının aktarıldığı haberde herhangi bir yorumda bulunulmamıştır. Özellikle ticaret hacminin 2015 yılında 30 milyar dolara çıkarılması ve bölgesel konulara dair yapılan beyanatlar üzerinde durulmuştur (İmzâ-yi Deh Sened..., 2014). Bölgesel meseleler nedeniyle ikili ilişkilerin hassas olduğu bu dönemde iki ülke liderlerinden karşılıklı olarak olumlu açıklamalar gelmiştir. *Keyhan*, bu süreçte özellikle Hamaney'in Erdoğan ile görüşmesinde komşuluk ve kardeşlikten bahsetmesi nedeniyle Türkiye hakkında olumsuz haber yapmaktan kaçınmıştır.

2.3.3. Gümrük Anlaşması ve Geçiş Ücreti Sorunu

İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin Ankara ziyaretinden kısa bir süre sonra Türkiye ve İran arasında gümrük iş birliği arttırılmış ve Türkiye-İran Ortak Gümrük

Komitesi kurulmasına ilişkin anlaşma imzalanmıştır. Türkiye- İran Gümrük İdaresi Başkanları dördüncü toplantısında imzalanan bu anlaşmaya göre Gürbulak Kara Hudut Kapısındaki peron sayısı iki katına yükseltilerek mevcut kapasite arttırılacak ve ticaret eşyaları Irak'a İran üzerinden ulaştırılabilecektir. Bu dönemde Irak'ta yaşanan gelişmeler nedeniyle Habur Gümrük Kapısında çok yoğun bir trafik oluşmaktaydı. Konuyla ilgili açıklama yapan Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Müsteşarı Ziya Altunyaldız, *"Bu şekilde Gürbulak ve Esendere kapılarımızdan çıkış yapan araçlarımız herhangi bir aktarma işlemine gerek duymadan İran-Irak hududundaki Mehran kapısından Irak'ın orta kesimine ve Bağdat istikametine ayrıca daha güneyde Hürremşehir yoluyla Irak'ın güneyine ve Basra istikametine geçebilecekler"* dedi. Gürbulak-Bazargan Gümrük Kapısının iki ülke arasındaki geçişlerin en önemlisi olduğuna işaret eden İran Gümrük İdaresi Başkanı Mesud Karbasyan ise, *"Bizim Irak ile güvenli kapılarımız mevcuttur. Bu kapılardan en önemlisi de Mehran, Shalamcha ve Celsade'de mevcuttur. Türkiye'nin kamyon ve tırları da İran toprakları ve bu hudut kapıları yoluyla güvenilir şekilde Irak ile ticaretlerini gerçekleştirebilirler"* açıklamasında bulundu (İran ile Türkiye Arasında Kritik Anlaşma, 2014). Bu anlaşmadan birkaç ay sonra ise iki ülke arasında tırların geçiş ücreti konusu yeni bir sorun oluşturmuştur. İran'ın sınırdan geçen Türk taşıtlarından akaryakıt fiyat farkı uygulaması olarak tek taraflı ücret almasına Ankara itiraz etmiştir. Türkiye, Türk taşıtlarının mühürlenmiş dolu depoyla İran'a giriş yapacağını ve İran'dan yakıt almayacaklarını ve bu yüzden akaryakıt farkının alınmamasını talep etmişti (İran'dan Türkiye'ye 72 Lira Tehdidi, 2014). Türkiye'nin bu konudaki itirazları sonuç vermeyince Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı 10 Ekim 2014 tarihinden itibaren mütekabiliyet uygulaması kapsamında İran taşıtlarından "ağır geçiş" ücreti almaya başlamıştır. Türkiye'nin bu kararına karşılık olarak İran, bir gün sonra akaryakıt fiyat farkını iki katına çıkarmıştır. Türkiye ise yine mütekabiliyet esasları çerçevesinde fiyatları yükseltmiştir (İran'dan Türk Tırlarına..., 2014). Ancak İran tarafı bu kez fiyat artışında bulunmamıştır. İran Yol ve Şehir Planlama Bakan Yardımcısı Davud Keşaverziyan, ikili ilişkilerin gelişmesine zarar gelmemesi için ikinci bir fiyat artışında bulunmadıklarını açıkladı (İran ve Türkiye Arasında Gümrük Restleşmesi, 2014). Fakat bu kez İran yakıt deposu mühürleme uygulamasını 1 Aralık 2014'ten itibaren sınırlarına girecek olan Türk tırlarına uygulama kararı aldı. Gürbulak Sınır Kapısı'nda, iki ülke arasındaki "yakıt depolarını mühürleme" uygulaması nedeniyle 20 kilometrelik tır kuyruğu oluştu (İran'dan Türk Tırlarına Yeni Yasak, 2014).

2.3.4. Kobani Olayları ve DEAŞ Suçlamaları

Türk basınının aksine İran basınında hâlihazırda Türkiye hakkında her gün haber ve analizler görmek mümkündür. *Keyhan* gazetesi özellikle bölgesel meseleler bağlamında Türkiye hakkında tenkit içerikli çok fazla haber yapmaktadır. Türkiye ve İran arasında en ufak bir sorun yaşanması durumundaysa eleştiri dozunu daha da arttırmaktadır. *Keyhan* özelinde değerlendirecek olursak, 2014 yılında ikili ilişkilerin çok hassas olduğu ve liderlerin karşılıklı olarak herhangi bir ithamda bulunmadığı bu dönemde Türkiye'yi DEAŞ ile ilişkilendirmiştir. Örneğin; *Keyhan* gazetesinde 13 Haziran tarihinde yayımlanan bir yazıda, DEAŞ'ın, Irak'ın kuzeyinde gerçekleştirdiği saldırının arkasında Türkiye'nin olduğu alenen belirtilmiştir. *'Türkiye'nin Projesi Olan DEAŞ Savaşının Perde Arkasının İfşası ve Suud Dolarları'* başlığıyla verilen haberde, *"Nuri El Maliki'nin lideri olduğu Kanun Devleti Koalisyonu, son günlerde Irak'ın kuzey kentlerinde meydana gelen olayların Türkiye tarafından planlandığını ve Suudi Arabistan rejimi tarafından mali olarak desteklendiğini söyledi"* ifadeleri kullanılmıştır (İfşâ-yi Poşt-i Sahne-i Cenk-i DAEŞ..., 2014). Türkiye ve İran arasında birtakım sorunların yaşanmaya başladığı bu günlerde *Keyhan*, Türkiye'yi Suriye konusunda alenen suçlamış ve muhtelif iddiaları ortaya atmıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye'ye karşı adeta bir kara propaganda savaşı açan *Keyhan*, Türkiye'yi DEAŞ'a yardım etmek ve "teröristleri" desteklemekle itham etmiştir. Bu konuyu neredeyse her gün geniş bir şekilde işleyen *Keyhan*, Türkiye'nin Suriye'de desteklediği muhalifleri "terörist" olarak nitelendirmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin terör örgütü olarak tanıdığı ve yıllarca mücadele ettiği PKK terör örgütü, *Keyhan* başta olmak üzere İran basınında genellikle isminin açılımındaki şekliyle (Kürdistan İşçi Partisi) ve teröristleri ise Kürdistan İşçi Partisi üyeleri (unsurları) olarak vermektedir.

Keyhan'da 2011 yılında yayımlanan *'PKK Türkiye'deki Kürtlerin Gerçek Siyasi Temsilcisidir'* başlıklı yazıda PKK ve PJAK terör örgütleri kıyaslanmıştır. Yazıda PKK'nın Türkiye'deki Kürtlerin büyük bir kısmından destek bulduğu PJAK'ın ise ABD gibi dış güçlerden yardım aldığı iddia edilmiştir. Daha da ileri gidilerek, PKK'nın, cinayet işlemesi ve insanlık dışı yöntemlere başvurması nedeniyle reddedilmiş bir grup olarak görülse de aslında PJAK'tan farklı olarak belli politikaları ve stratejileri olan bir örgüt olduğu yazılmıştır (Keyhân: PKK Vâgien Nemâyende-i…, 2011). Ayrıca *Keyhan*, Türkiye'nin PKK, PYD ve YPG gibi terör örgütlerine karşı meşru hakkını kullanarak sınır ötesinde yaptığı operasyonları ise kasıtlı olarak *"Türkiye Kürtleri ve Sivilleri Öldürüyor"* şeklinde haberleştirerek algı operasyonu yapmaktadır. Bu algı operasyonları, özellikle 2016 yılından

itibaren Türkiye'nin Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı gibi sınır ötesi harekâtlarında çok açık bir şekilde görülecektir.

Bu dönemde Türkiye, 19 Ocak 2014 tarihinde MİT tırlarına düzenlenen FETÖ operasyonu sonrası Batılı ülkeler tarafından karalama kampanyasıyla karşı karşıya kalmıştır. Batı'nın kasıtlı olarak kullandığı Türkiye karşıtı söylemler İran basınında çok ciddi bir şekilde kaynak olarak kullanılmış ve sürekli benzer söylemler tekrarlanmıştır. Özellikle muhafazakâr yayın organları yaptıkları haberlerle Türkiye'yi ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı bölgedeki krizin sorumlusu olarak göstererek DEAŞ'ı desteklediği yönünde ithamlardan bulunmuş ve Türkiye'yi DEAŞ terör örgütüyle ilişkilendirme gayretine girmiştir. Kobani olaylarının cereyan ettiği ve iki ülke ilişkilerinde gerginliğin yaşandığı bu dönemde *Keyhan* gazetesinde 6 Ekim tarihli *'Ankara, Suriyeli Kürtlere Yardım Etmenin Tek Şartının Esad Muhalefetine Katılmak Olduğunu İlan Etti'* başlığıyla servis edilen haberde terörist Demokratik Birlik Partisi'nin (PYD) elebaşlarından Salih Müslim'in Ankara'nın, DEAŞ ile mücadelede PYD'ye lojistik destek için Beşşar Esad rejimine karşı savaşma şartı koştuğu yönündeki açıklamalarına yer verildi. Haberde daha önce olduğu gibi yine Türkiye'nin Suriye'de "teröristleri" silahlandırdığı ve DEAŞ'a yardım ettiği çok fazla işlenmiştir (Ankara Peyvesten Be Muhâlefân-i Esed.., 2014). *Keyhan* gazetesi yazarı Sadullah Zarei 10 Ekim tarihinde *'ABD ve Türkiye'nin Ortak Bataklığı: Suriye'de Operasyon'* başlığıyla kaleme aldığı köşe yazısında DEAŞ terör örgütünün Ninova kentine düzenlediği saldırı değerlendirilmiştir. DEAŞ'ın operasyon sonrası Irak'ın Ninova ve Suriye'nin Haseke kentlerine yönelmesi, güvenlik tehdidini Suriye ve Irak'tan Türkiye ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'ne (IKBY) kaydırdığına işaret eden Zarei şu yorumu yaptı:

> *DEAŞ'ın Halep ve Rakka'dan Ayn el-Arab'a (Kobani) hareket etmesi yeni bir güvenlik vaziyetidir (...) DEAŞ'ın dikkatini Rakka ve Deyrizor'dan Türkiye sınırındaki kuzey bölgelere çevirmesi Ankara için büyük bir tehdit ve başka bir deyişle büyük bir baş ağrısı olacaktır. Zira Türkiye'nin DEAŞ karşısında sessiz kalması-daha doğrusu sessizliğini koruması- DEAŞ'ı Türkiye'nin güney topraklarına sürükleyecektir. Türkiye'nin sessiz kalmaması ve özellikle Erdoğan'ın Kobani operasyonunun öncelikli olacağı Suriye karşıtı tutumu harekete geçerse, Kürtlerin tahammülsüzlüğü ve özellikle tutuklu lider Abdullah Öcalan önderliğindeki PKK'nın ciddi muhalefetiyle karşılaşılacaktır. Nitekim bu günlerde 19 milyon Kürt nüfusu bulunan Türkiye'nin Kürt bölgelerinde pek çok sokak protestolarını görmekteyiz. Aslında bu açıdan bakıldığında her iki durum (Türkiye'nin olaylara sessiz kalması veya DEAŞ'ın*

Kobani'deki hâkimiyetine karşı harekete geçmesi) büyük bir güvenlik ikileminde olan Ankara için kayıp sayılıyor (Zarei, 2014a).

DEAŞ'ın Rakka ve Halep'ten Haseke'ye yönelmesiyle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Suriye'nin kuzeyinde tampon bölge oluşturmaya çalışmasının yakın bir bağlantısı olduğunu ileri süren Zarei, Türk Milli İstihbarat Teşkilatı'nın (MİT) DEAŞ içerisinde ciddi ve etkili bir nüfuzu olduğunu, bu örgütü Haseke ve Kobani'ye yönlendirdiği ve Türkiye'nin DEAŞ'ı silahlandırdığı iddiasında bulundu.

Keyhan gazetesi 11 Ekim 2014 tarihinde yaptığı *'Washington ve Ankara'dan Suriye'deki Teröristleri Eğitme ve Donatma Konusunda Anlaştı'* başlığıyla ilk sayfadan verdiği bir haberde Türkiye'nin ABD ile birlikte Suriye'de teröristleri (muhalifler) silahlandıracağını ve eğiteceğini bildirdi. *Keyhan*'ın, ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Marie Harf'ın *"Suriyeli ılımlı muhaliflerin eğitilmesi ve donatılması çabalarına destek verme konusunu Türkiye kabul etti"* açıklamalarını, *"ABD ve Türkiye teröristleri eğitecek"* şeklinde yorumlaması hiç şüphesiz İran'ın bu konudaki resmî görüşüyle doğrudan ilgilidir. ABD ve Türkiye'nin "ılımlı muhalifler" olarak gördüğü grubu İran açık bir şekilde "terörist" ve DEAŞ'ı ise "tekfirci teröristler" olarak tavsif etmektedir. Söz konusu haberde bu minvalde bir değerlendirme yapıldı:

> *Tekfircilerin Suriye ve Irak'ta işledikleri acımasız suçlardan sonra, Batı ve Arap destekçilerinin, bu suçlardan kurtarmak için onları "muhalifler" ve "teröristler" olarak ikiye ayırdıklarını belirtmekte fayda var. (...) ABD, Kürtlerin yaşadığı Kobani şehrinin düşmesini önlemeyi kendi önceliklerinden biri olarak görmedi. DEAŞ tekfircileri, Türkiye ve Batı'nın desteğiyle Kobani'de Kürtlere soykırım yapmaktadırlar. ABD'li bir haber merkezi olan World Net, Ankara ve Washington arasında Kobani'nin düşüşüyle ilgili gizli bir anlaşmayı açıkladı. Anlaşmaya göre, Türkiyeli Kürtlerin güçlenmesini engellemek için Türkiye-Suriye sınırındaki Kobani'nin, DEAŞ'lı tekfirci unsurları tarafından ele geçirilecektir* (Tevâfuk-i Washington ve Ankara..., 2014). Türkiye'nin PKK terör örgütüne karşı verdiği mücadele *Keyhan* gazetesinde sık sık 'savaş' şeklinde belirtilmektedir. *Keyhan*, Türkiye'nin kendi sınırlarını ve güvenliğini korumak için terör örgütlerine yapmış olduğu operasyonları kasıtlı olarak 'çatışma' yerine 'savaş' olarak nitelendirmekte ve zaman zaman daha da ileriye giderek PKK/PYD ve YPG gibi teröristler için "Kürtler" ifadesini kullanmaktadır. Kobani olaylarının şiddetlendiği dönemde sık sık bu konuyu

işleyen *Keyhan*, 13 Ekim tarihli haberine, *"Kobani Ateşi Ankara'nın Sınırlarında: Türkiye ile PKK Arasındaki Savaş Başladı"* başlığını atmıştır. Türkiye, DEAŞ'ı desteklemek ve Kobani'de teröristlerin Kürt halkına karşı işlediği katliamlara sessiz kalmakla suçlanmıştır. Türkiye'nin 30 şehrinde protesto gösterilerinin düzenlendiğine dikkat çekilen haberde, *"Protestocular, Türkiye'nin sadece şehirdeki sivillere yardım etmekle kalmadığını aynı zamanda "Kürtlere" karşı DEAŞ ile iş birliği yaptığına da inanıyorlar… Türk halkı, ülkedeki karışıklığın sebebi olarak Türkiye'nin Suriye'ye müdahalesi ve Ankara'nın Suriye'de faaliyet gösteren teröristlere verdiği destek olarak görüyorlar. Ankara bu politikası doğrultusunda geçtiğimiz hafta Suriyeli teröristleri Türkiye topraklarında eğitme kararı aldı"* ifadelerin yer verildi (Âteş-i Kobânî Der Dâmen- i Ankara, 2014).

İran basınında zaman zaman ortaya atılan büyük iddiaların "üst düzey bir yetkilinin dediğine göre" şeklinde verilmesi veya doğrudan dile getirmek istenilmeyen cümlelerin başka haber kaynaklarına dayandırılarak verilmesi çok sık karşılaşılan bir durumdur. *Keyhan*, bu kez 13 Ekim tarihinde, '*Türkiye, DEAŞ ile Mücadele Bahanesiyle İncirlik Üssünü ABD'nin Kullanımına Açtı'* başlığıyla verdiği haberde dolaylı yollardan Türkiye'nin teröristleri desteklediğini ima etmiştir. Haber içeriğinde, "*BBC, Türkiye'nin Suriye'deki terörist grupların en tanınmış destekçilerinden biri olduğunu bildirdi (…) Diğer taraftan bir Türk hükûmet yetkilisi(!) Ankara'nın, Washington'un Suriye hükûmetine karşı çıkan 4 bin teröristi eğitme teklifini kabul ettiğini doğruladı."* ifadeleri kullanılmıştır (Türkiye Be Bahâne-i Mukabele-i DEAŞ..., 2014). Yine benzer bir davranış bu kez İran Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkiliye dayandırılarak gösterilmiştir. Dışişleri Bakanlığı'nda üst düzey bir yetkilinin yaptığı açıklamada, Türkiye'nin Suriye'nin içişlerine müdahalesinin savaşın uzamasına, birçok insanın hayatını kaybetmesine ve yerinden edilmesine neden olduğu ifadelerini kullandı. Kimliği belirsiz yetkili, *"Eğer Türkiye hırslı eğilimlerine ve duygusal farklılıklarına engel olsaydı, Suriye sorunu çoktan çözülürdü. Türk yetkililer, Suriye'nin meşru hükûmetini değiştirmeye çalışmamış ve teröristleri desteklememiş olsaydı, bu sorunun üç yıl önce çözüleceğine ve masum insanların öldürülmeyeceğine inanıyoruz."* şeklinde beyanatta bulundu (Makâm-i Vezâret-i Hârici İrân, 2014).

Keyhan, Kobani olaylarının en başından itibaren bu konuya her gün sayfasında yer vermiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin DEAŞ ile iş birliği yaptığı ve teröristlere mühimmat sağladığı yönünde onlarca haber/yorum yapılmıştır. Elbette bunların yanı sıra "terör" unsurları kasıtlı olarak "Kürt" şeklinde haberleştirilmiştir. Bunlarla birlikte, *"DEAŞ*

unsurlarının Kürt savaşçılara karşı ağır kayıplar verdiği son günlerde Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar gibi DEAŞ destekçisi komşu ülkeler tekfircileri yeniden silahlandırmaya başladı" yönünde haberler yapıldı (Suudi Arabistan, Türkiye ve Katar Teslîhî Tekfirîhâ…, 2014). *Keyhan,* Amerika'nın ortaya attığı DEAŞ'ın Türkiye üzerinden petrol sattığı iddiaları da bu dönemde çokça işlenmiştir. Bu dönemde Türkiye ve ABD arasında Suriye'ye yönelik ortak operasyon konusunda fikir ayrılıkları yaşanmaktaydı. ABD sadece DEAŞ'a karşı saldırı düzenlemek isterken Ankara, Esad rejimine yönelik askerî harekâtların hayata geçirilmesinin ana talebi olduğunu dile getirmiştir. *Keyhan* gazetesinin dış politika yazarlarından Sadullah Zarei bu konuyu *'Erdoğan'ın Suriye Saldırısına Güçlü Bir Engel'* başlığıyla kaleme aldığı yazısında değerlendirmiştir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) Suriye'ye girişinin önünde iç ve dış engelleri olduğuna belirten Zarei, TSK komutanlarının uzun süreli bir çatışma ihtimalini göze alamayacaklarını ve Erdoğan'ın bu ordu ile ciddi bir savaşın içine giremeyeceğini ileri sürdü:

Türkiye, İran'ın Suriye'de ne kadar etkili olduğunu ve İran için Suriye'nin güvenliğinin ve rejiminin hayatta kalmasının ne kadar önemli olduğunu biliyor. Türkiye, İran'a askerî olarak karşı koyamayacağının farkındadır. Ayrıca Erdoğan, Türk ordusunun İran'a çok ilgi duyduğunu ve İran'a karşı atılacak her adımı reddettiklerini de biliyor (…) Mısır'da Müslüman Kardeşlerin ve Tunus'ta Nahda Hareketi'nin iş başına gelmesi, Erdoğan'ı İran, Irak, Libya ve Suriye ile bir süredir devam ettirdiği barışçıl ve köklü ilişkileri bir kenara bırakarak savaşın ortasına gelmeye teşvik etti.

ABD ve Türkiye'nin fikir ayrılıklarının bir müddet çözülmeyeceğine dikkat çeken Zarei, iki ülkenin de İran'ın "Direniş Cephesine" karşı ciddi bir savaşa girmeye cesaret edemeyeceğini söyledi (Zarei, 2014b). Keyhan'ın en önemli yazarlarından biri olan Zarei Türkiye hakkında oldukça fazla yazı kaleme almıştır. Yine bu dönemde yazdığı *'Erdoğan, Öfke ve Stratejik Hata'* isimli makalesinde de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı ve politikalarını şiddetli bir şekilde eleştirmiştir (Zarei, 2014c). *Keyhan*, 24 Ekim tarihinde *'DEAŞ Irak Petrolünü Türkiye Üzerinden Satıyor'* başlığıyla verdiği haberde ABD Hazine Bakanlığı'nın iddiaları geniş yer buldu:

> *ABD Hazine Bakanlığı, DEAŞ'ın Irak ve Suriye'deki ham petrolleri Türkiye yoluyla daha ucuza sattığını açıkladı. Her ne kadar bu alışverişin nasıl yapıldığını tam belirtmeseler de haber kaynaklarına göre Türk İstihbarat Teşkilatı'nın teröristlerle bağlantısı vardır. Bu ucuz petrolün çoğunu tüketen Türkiye bir kısmını Siyonist rejime*

(İsrail) satıyor (…) Türkiye'deki muhalefet partileri de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı defalarca DEAŞ'ı desteklemekle itham ettiler (DÂEŞ Ez Tarik-i Türkiye…, 2014).

Türkiye-İran ilişkilerinin günden güne bozulmaya başladığı bu dönemde İran basını, Türkiye'yi sadece yukarıda değinilen konularda değil, aynı zamanda Neo-Osmanlıcılık ve yayılmacı politika izlemekle de itham etmiştir. Bu suçlamalar, Suriye krizi derinleştikçe daha da ileri seviyeye taşınmış ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'a "Sultan" ve "Diktatör" gibi yakıştırmalar yapılmıştır. *Keyhan* yazarlarından Muhammed Rıza Kalhor 24 Kasım tarihinde *'Türkiye Böylece Neo-Osmanlıcılıktan Pişman Oldu'* başlıklı bir görüş yazısı kaleme aldı. Kalhor yazısında, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) 2002 yılında iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye'nin bölgesel politikalarının değiştiğini ve Türkiye'nin 'Komşularla Sıfır Sorun' doktrininin aslında 'yayılmacı' ve 'Neo-Osmanlı' politikalarını benimsemek olduğunu vurguladı:

Göründüğü üzere Neo-Osmanlıcılık, geçmişe ve Osmanlı yönetiminin Irak, Suriye, Lübnan, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Mısır gibi ülkeler üzerindeki hâkimiyet ve istila yıllarına dönüşü ifade etmektedir (…) Bugün AK Parti 'dinsel milliyetçiliği' yeniden canlandırmaya ve böylece bölge ülkeleri üzerinde dolaylı bir hâkimiyet kurmaya çalışıyor (…) Türkiye'nin izlemiş olduğu bu politikaların hem Suriye, Irak ve Mısır'da sonuçsuz kalması hem de DEAŞ'a karşı uluslararası koalisyonun kurulması Türkiye'nin Neo-Osmanlıcılık politikasına darbe vurmuştur (…) Erdoğan ve Davutoğlu artık Neo-Osmanlı politikaları izlemeyecektir. Çünkü ikisi de 2011 öncesi şartlarına dönmek istiyor (Kalhor, 2014).

Türkiye'nin Suriye'de müdahaleci bir politika izlediğini ve DEAŞ'lı tekfircileri güçlendirdiğini savunan Kalhor, Türkiye'nin amacının, kendisini Suriye'ye karşı Batı-Arap-Türk üçgeninin merkezi ve ana unsuruna dönüştürmek suretiyle kendisini Arap dünyasında güçlü bir destekçi olarak tanıtmak olduğuna iddia etti. Türk medyasında Suriye konusunda dahi İran'a dair çok az habere rastlanmaktadır. İran basınında ise neredeyse her gün her konuda Türkiye'ye yönelik özellikle olumsuz yazılar bulmak mümkündür. Türkiye'nin Suriye başta olmak üzere bölgesel ve küresel attığı bütün adımlar İran medyasında yankı uyandırmakta ve Türkiye'nin bu girişimleri karşısında onlarca yorum/analiz yapılmaktadır. Türkiye-İran ilişkilerinde gerginliğin had safhaya çıktığı 2014 sonunda, İran basını Türkiye karşıtı eleştirilerinin dozunu arttırmıştır. Bu süreçte *Keyhan* gazetesinden çıkan onlarca haberde Türkiye'nin DEAŞ ile iş birliği yaptığı ve Suriye ve Irak'ta "teröristleri" destekleyen

bir ülke olduğu yönünde algı operasyonları yapılmıştır. İkili ilişkilerde yaşanan fikir ayrılığı artık Türkiye'ye karşı hem üst düzey yetkililerden hem de gazetecilerden Neo-Osmanlıcılık ve yayılmacı suçlamalarını da beraberinde getirmiştir.

2.4. Keyhan Gazetesinde Türkiye-İran İlişkileri (2015)

Türkiye ile İran arasında 2015 yılında öncelikli olarak geçen sene yaşanan akaryakıt fiyat farkı uygulamasından kaynaklanan sorunlar çözüme kavuşturulmuştur. Ancak iki ülke arasında tahkime taşınan doğal gaz meselesi de 2015'in en önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan nisan ayı içerisinde İran'a üst düzey bir ziyaret gerçekleştirmiş ve burada da en pahalı doğal gazı İran'dan aldıklarını belirtmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Tahran ziyaretinden yaklaşık bir hafta önce yaptığı açıklamada İran'ın bölgeyi adeta domine etmeye çalıştığını ve mezhepçilik yaptığını söyledi. İran'dan Erdoğan'ın bu açıklamalarına hem yetkililer hem de basın yoluyla tepkiler gelmiştir. İran açısından 2015'i çok önemli kılan ise P5+1 ülkeleriyle Nükleer Anlaşmanın imzalanmasıdır. İran'ın 14 Temmuz 2015'de P5+1 olarak bilinen (BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesi ABD, Çin, Rusya, İngiltere, Fransa ve Almanya) ile Viyana'da imzaladığı Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP) *(Joint Comprehensive Plan of Action)* Ruhani hükûmeti için tarihi bir başarı olmuştur. Bu anlaşmadan sonra İran'a uygulanan bazı yaptırımlar kaldırılmıştır (İran ile 5+1 Anlaştı, 2015). Türkiye söz konusu Nükleer Anlaşmayı olumlu karşılamıştır. İran nükleer sorununun çözümü için aktif bir şekilde arabulucu rolü oynayan Türkiye, 2010 yılında Brezilya ile birlikte Tahran Bildirisi'nin imzalanmasını sağlamıştır. Bu anlaşma her ne kadar Viyana Grubu tarafından kabul edilmemiş olsa da KOEP'in imzalanmasıyla birlikte aslında Türkiye'nin gayretleri de sonuçsuz kalmamıştır. Nükleer Anlaşmanın imzalanması, ABD ve BM yaptırımlarına rağmen İran ile ekonomik ve ticari ilişkilerini kesmeyen Türkiye açısından İran ile ilişkilerini geliştirmesi için yeni fırsatların habercisi olmuş ve bu bağlamda Türkiye-İran ilişkilerinde ilerleme beklentisi oluşmuştur. Fakat Suriye krizi ve bölgesel rekabetin ekonomik ilişkileri etkisi altına alması nedeniyle iki ülke geçtiğimiz yıllarda hedefledikleri 30 milyar dolarlık ticaret hacmini bir türlü yakalayamamış ve bu rakam her geçen yıl daha da düşmüştür. 2015 sonuna doğru Türkiye-Rusya ilişkilerinde yaşanan uçak krizi İran ile ilişkileri de dolaylı olarak etkilemiştir. 24 Kasım tarihinde Suriye sınırında Türk hava sahasını ihlal eden Su-24 tipi bir Rus savaş uçağının Türk F-16'lar tarafından düşürülmesi Türkiye-Rusya ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Bu dönemde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Türkiye'nin Rus savaş uçağını DEAŞ ile "petrol ticaretini korumak için" düşürdüğü yönündeki iddiaları İran basınında en çok işlenen konulardan biri

olmuştur. Türkiye Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz ve İran İletişim ve Enformasyon Bakanı Mahmud Vaizi, 15 Ocak'ta Ankara'da bir araya geldi. Bu görüşmede Türkiye ile İran arasında akaryakıt fiyat farkı uygulamasından kaynaklanan sorunların çözümüne yönelik olarak toplantı zaptını imzalandı. Böylece İran topraklarına giren Türk araçlarından akaryakıt fiyat farkı litre başına 1,60 avrodan 0,30 avroya düşürüldü. Bu toplantıda transit taşımacılık faaliyetlerinde ise 1 Şubat 2015'ten itibaren mühürleme uygulamasına geçilmek suretiyle İran topraklarına giren Türk taşıtlarından akaryakıt fiyat farkı adı altında herhangi bir ücret talep edilmeyeceği yönünde karar alındı (Türkiye ve İran Akaryakıt Fiyat Farkında Anlaştı, 2015).

2.4.1. MİT Tırları ve DEAŞ İthamları

İran, Türkiye'nin Esad rejimine karşı mücadele eden muhaliflerle ortak hareket etmesinden ciddi derecede rahatsız olmuştur. Çünkü İran, en başından itibaren Esad muhaliflerini "terörist" olarak görmektedir. Bu nedenle Türkiye, muhaliflerin yanında yer alması nedeniyle İran'ın gözünde her zaman terör destekçisi bir ülke konumunda olmuştur. Kobani olayları ve Suriye'de yaşanan çatışmalar boyunca *Keyhan* başta olmak üzere İran basınında bu hususta bilinçli olarak Türkiye'nin terörü desteklediği mesajı verilmiştir. Örneğin; Esad güçleri ve muhaliflerin Halep'te yaşadığı çatışma sonrası rejim güçlerinin bölgeyi kuşattığı bir dönemde *Keyhan*'da 7 Ocak tarihinde yapılan bir haberde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın emriyle Türk subaylarının "teröristleri" kurtarmak için Halep'e geldiği iddia edilmiştir (Efsorân-i Türk Berâyi Necat-i Teröristhâ…, 2015).

ABD'nin Suriyeli muhaliflere yönelik "eğit donat" programına Türkiye'nin dâhil olması ve Katar ve Suudi Arabistan ile birlikte bu projede ev sahipliği yapması İran tarafından tepkiyle karşılandı (Suriyeli Muhalifleri 400 ABD Askeri Eğitecek, 2015). Bir süredir bölgenin üç ülkesini DEAŞ'a mühimmat sağlamakla suçlayan *Keyhan*'da çıkan haberde Suriye'nin BM Temsilcisi Beşşar El-Cafer'in hem bu konuda hem de Paris saldırısına ilişkin açıklamalarına yer verildi. Caferi'nin 7 Ocak 2015 tarihinde Paris'te meydana gelen Charlie Hebdo saldırısına yönelik kullandığı *'DEAŞ Batı Açısından Suriye'de İyi Fransa'da Kötü!'* ifadesinin başlık olarak kullanıldığı haberde ABD'nin bu projesinin "Suriyeli teröristleri" eğitme projesi olduğu belirtildi. MİT tırları meselesinin ele alındığı haberin devamında ise şu ifadelere yer verildi:

Ankara'nın Suriye hükûmetine karşı çıkan terörist gruplara silah ve askeri teçhizat göndermede doğrudan bir rol oynamıştır ve Suriye'ye füze, havan topu ve uçaksavar ekipmanlarını taşıyan birçok kamyon göndermiştir (...) Türk hükûmeti, bunların insani yardım kamyonları olduğunu açıklasa da bazı Türk yetkililer kamyonların içinde füze ve roket başlıklarının bulunduğunu söyledi. Türk hükûmeti, Suriye'deki teröristlere kaçak silah gönderilmesi konusunda inceleme yapan beş savcı ve araştırma görevlisini görevden aldı (DEAŞ Ez Nigâh-i Garb…, 2015).

MİT tırları, 1 Ocak 2014'te Hatay'ın Kırıkhan ilçesinde ve 19 Ocak 2014'te ise Adana'nın Ceyhan ilçesinde durdurulmuştu. MİT tırlarını durduran savcıların görevden alınmasını *'Türkiye Girdaba Girmenin Eşiğinde'* başlıklı köşe yazısında değerlendiren Sadullah Zarei, Güney Avrupa'ya teröristlerin sızmasının söz konusu olduğu bu günlerde savcıların görevden alınmasının endişe yarattığını ve Türkiye'nin DEAŞ, El-Nusra Cephesi ve diğer terörist gruplarla askeri, emniyet, istihbarat, siyasi ve sosyal yollarla en üst düzeyde muhtelif iş birliği yapan dünyadaki tek ülke olduğundan bahsetmiştir (Zarei, 2015). Ayrıca MİT tırlarının, Hizbullah'ın Suriye'de "teröristlere" yönelik yapacağı geniş çaplı operasyonla aynı zamanda gönderilmesinin Türkiye'nin DEAŞ ve El-Nusra Cephesine kapsamlı bir lojistik destek sağladığına işaret ettiğini ve Erdoğan hükûmetinin savaşmaları için binlerce Sünni Türk vatandaşını Suriye'ye gönderdiğini belirtmiştir. Yazısında Türkiye'nin Esad muhaliflerine mühimmatın yanı sıra 5-10 milyar dolar maddi destek sağladığını ileri süren Zarei, bu kez Ankara yönetiminin Türkiye'de eğitilen on binlerce Kuzey Afrika vatandaşını Suriye'ye savaşmak için gönderdiğini iddia etmiştir. Ancak Zarei'nin iddialarının aksine Suriye'de bu faaliyetleri Türkiye değil İran gerçekleştirmektedir. Çünkü Suriye'de rejim güçleri safları savaşan Şii Afganlardan oluşan Fatimiyyun Tugayı ve Şii Pakistanlılardan oluşan Zeynebiyyun Tugayı, İran Devrim Muhafızları Ordusu'nun dış operasyonlarından sorumlu Kudüs Gücü tarafından Suriye'de savaşmak için örgütlenmiştir. İran'ın Suriye'de savaşın başlamasından bu yana Esad rejimine yılda 6-7 milyar dolar, Lübnan Hizbullahı'na ise yıllık 800 milyon dolar mali destek sağladığı bilinmektedir (Sarı ve Farzam, 2018).

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun Suriye meselesindeki 'inatçı' ve 'maliyetli' politikalarının sadece başarısız olmakla kalmadığını aynı zamanda pratikte İran'ın artan ve etkili olan rolünün güçlenmesine neden olduğunu söyleyen Zarei, Batı'nın Türkiye'nin Paris saldırısında dahili olduğu yönündeki

suçlamalarının, Türkiye'nin Suriye konusunda sona yaklaştığına işaret ettiğini vurguladı. Zarei, son olarak ilginç bir analizde bulundu:

> *Aslında Batı, Suriye krizini ateşlemek için Türkiye'yi kullandıktan ve bu krizde başarısız olduktan sonra yenilginin bedelini Türkiye'ye ödetmeye çalışıyor (...) Batı'da, Fransa başta olmak üzere birçok ülkeden Avrupa vatandaşı DEAŞ, El-Nusra ve diğer örgütlere katılarak Suriye ve Irak'a gönderildi. Bugün Avrupa'da Müslümanların yaşadığı sorunları aslında siyasi kriz bir krizdir (...) Türkler, şu anda Avrupa'nın en büyük dini ve etnik azınlığıdır. Avrupa Müslümanlarının yüzde 90'ı ise Hanefi'dir ve Din ve Hanefi Müslümanları İnceleme Merkezi Türkiye'de bulunmaktadır. İslam'ın en fazla yaygınlaştığı Fransa, İngiltere, İtalya Almanya ve İspanya'nın yetkilileri, Müslümanların Güney Avrupa'da 10-20 yıl içerisinde bu ülkelerin nüfusunun yüzde 40'ına ulaşmasının ve Avrupa'nın yanında bir İslam ülkesinin bulunmasının demografik bir değişim tehlikesi olacağına inanıyorlar. Türkiye ile uğraşan Batı aslında bu potansiyel kapasiteyle meşgul ve bugünün sınırlı savaşını yarının büyük savaşından elzem görüyor* (Zarei, 2015).

Keyhan, El-Nusra'nın İdlib'i rejim güçlerinden aldığı günlerde Esad ile yapılan bir röportajı paylaşarak Esad'ın *'Türkiye Teröristlere Yardımı Etmeseydi İdlib Düşmezdi'* ifadelerini başlık olarak kullanmıştır. Esad'ın, İdlib'in düşmesinin en önemli sebebinin Türkiye'nin El-Nusra ve DEAŞ'alojistik destek sağladığı yönündeki iddialarına yer verilen haberin sonunda *"Türkiye sınırından birçok teröristin Suriye'ye girmesiyle 28 Mart günü İdlib tekfircilerin eline geçti"* şeklinde bir yorum yapılmıştır (Komekhâ-yi Türkiye Be Teröristhâ…, 2015).

2.4.2. Erdoğan'ın Domine Açıklaması ve İran'ın Tepkileri

Bu dönemde Türkiye'den de İran'a artık birtakım eleştiriler resmî makamlardan gelmeye başlamıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 26 Mart'ta Fransa devlet kanalı France24'e verdiği röportajda Yemen'de gelişen olaylara ilişkin, *"İran ve terörist gruplar Yemen'den çekilmeli. İran, Musul'da DEAŞ'ın yerini almamalı. Husi karşıtı operasyona lojistik destek verebiliriz"* ifadelerini kullandı (Erdoğan: İran'a Tahammül Etmek Mümkün Değil, 2015). Erdoğan aynı gün Fildişi Sahili Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Alassane Vattara ile görüşmelerin ardından düzenlenen ortak basın toplantısında Yemen'de yaşanan gelişmelerle ilgili açıklamalarda bulundu. İran'ın bölgeyi domine etmeye çalıştığına vurgu

yapan Erdoğan, *"Bu durum bizi, Körfez ülkelerini rahatsız etmeye başlamıştır. Buna gerçekten tahammül etmek mümkün değil"* dedi. Husilerin Yemen'de mezhepsel bir çatışma yaptığını ve bunun adeta Şia- Sünni çatışmasına dönüştüğüne işaret eden Erdoğan, *"Biz böyle bir şeye asla olumlu bakmayız. İran bölgeyi kendine domine etmenin gayreti içerisinde. Buna müsaade edilebilir mi? İran'ın yaptığı bizi rahatsız etmiştir. İran'ın bunu görmesi lazım. Irak'a bakın. Bir taraftan DEAŞ ile uğraşılıyor diğer bir taraftan İran'ın oraya gönderdiği Devrim Muhafızlarıyla. İran'ın Yemen'den, Suriye'den ve Irak'tan artık oralarda hangi güçleri varsa onları çekmesi lazım. Bu ülkelerin toprak bütünlüğüne saygı göstermesi lazım"* yönünde açıklamalarda bulundu (Erdoğan: İran Yemen'deki Güçlerini Çekmeli, 2015). Türkiye'nin Yemen'de iç savaş boyutuna ulaşan çatışmalardan İran'ı sorumlu tutarak Suudi Arabistan öncülüğünde gerçekleştirilen hava operasyonuna destek vermesi ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu açıklamaları iki ülke ilişkilerinin geldiği son noktayı göstermesi açısından önem arz etmektedir (İnat, 2015, s.10).

İran'da resmî olarak Hicri-Şemsi takvim kullanılmaktadır. Her yıl 21 Mart ile yeni yıla girilen İran'da iki haftalık resmî bir tatil bulunmaktadır. Nevruz Bayramı münasebetiyle başlayan tatil 4 Nisan tarihine sürmekte olup tatil günlerinde herhangi bir gazete yayımlanmamaktadır. Bu sebeple *Keyhan* gazetesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Yemen hakkındaki açıklamalarına söz konusu tarihlerde hiçbir haber çıkmamıştır. Ancak Erdoğan'ın açıklamalarına İran'dan farklı tepkiler gelmiştir. Türkiye ile çeşitli alanlardaki stratejik ilişkilere önem vererek saygı duymakta olduklarını belirten Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, mevcut durumda, tüm ülkelerin bölgede istikrarın sağlanması ve güvensizliğin önlenmesi için çaba göstermesi gerektiğine vurgu yaptı. Zarif, Erdoğan'a, "*Stratejik hatalar, iddialı politikalar ve kendi hayallerindeki yöntemleri uygulayarak telafisi mümkün olmayan zararlara neden olan kişilerin, sorumluluk politikalarını benimseyerek bölgede huzur ve yakınlığı oluşturmak için mevcut potansiyeli kullanmaları daha iyi olur"* sözleriyle cevap verdi (Vâkoneş-i Zarif Be İzhârât-i Erdoğan…, 2015). Zarif'in açıklamalarından birkaç gün sonra Türkiye'nin Tahran Maslahatgüzarı Barış Saygın'ın, İran Dışişleri Bakanlığı'na çağrılarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ifadelerine açıklık getirilmesi istendi. Ankara'dan bu konuda 'ikna edici' bir cevap istediklerini belirten İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Merziye Afham ise Erdoğan'ın açıklamalarını, "Teamüllere aykırı ve uygunsuz olduğunun" bakanlığa çağrılan Türk temsilcisine iletildiğini söyledi. (İran'dan Türkiye'ye Nota, 2015). İran Parlamentosu'ndaki bazı milletvekilleri Cumhurbaşkanı Ruhani'ye, Erdoğan'ın 7 Nisan'da Tahran'a gerçekleştireceği ziyareti iptal etmesi çağrısında bulundu. Ziyaretin iptal

edilmesi için 50'den fazla milletvekili aralarında imza topladı (Davet-i Resmi-yi Ruhani Ez Erdoğan, 2015).

2.4.3. Erdoğan'ın Tahran Ziyareti

İran'da milletvekillerinin bu çabaları sonuçsuz kalmış ve Cumhurbaşkanı Erdoğan 7 Nisan tarihinde Türkiye ile İran arasında oluşturulan Yüksek Düzeyli İş Birliği Konseyi mekanizmasının ikinci toplantısına katılmak üzere İran'a resmî bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret çerçevesinde sekiz anlaşma ve bir mutabakat metni imzalandı. Ticaret, kültür ve ekonomi alanlarında atılabilecek adımların geniş bir şekilde değerlendirildiğini kaydeden Erdoğan, ikili ilişkilerin yanı sıra terörle mücadele konusunda ikili ve uluslararası alanda atılabilecek adımlar hususunda görüş alışverişinde bulunduklarını ifade etti (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2015). Erdoğan ve Ruhani heyet toplantısından sonra ortak basın toplantısı düzenledi. Toplantıya Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekci, Enerji Bakanı Taner Yıldız, Gümrük Bakanı Nurettin Canikli, Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz, Kültür Bakanı Ömer Çelik ile MİT Müsteşarı Hakan Fidan katıldı.

Cumhurbaşkanı Erdoğan düzenlenen ortak basın toplantısında İran'ın doğal gaz ihracatının yüzde 90-95 oranında Türkiye'nin aldığına dikkat çekerek fiyat konusunda sitemde bulunmuştur. Erdoğan, *"Şimdi bu gerçeği ben burada söylemek durumundayım. Şu anda en pahalı doğal gazı biz İran'dan alıyoruz. Bu noktada olmak istemeyiz. Bunu uygun bir yere taşımamız lazım"* dedi. Ayrıca Erdoğan, iki ülkenin dolar ve avronun baskısı altında kalmadan alışverişte yerli paraların kullanılması önerisinde bulundu ve böylece Türkiye ve İran'ın hem bölgeye hem de uluslararası camiaya örnek olacağını söyledi (En Pahalı Doğal gazı İran'dan Alıyoruz, 2015). Irak ve Suriye'de yüzbinlerce insanın, kültürün ve tarihin katledildiğine işaret eden Erdoğan, o dönem çok konuşulan 'Beni ne Şia ne Sünni ilgilendirir' ifadelerini sarf etmiştir. Müslüman kanının döküldüğünü belirten Erdoğan, "*Ölen kim? Müslüman ve insan. Kim kimi öldürüyor diye baktığımız zaman ben burada mezhebe bakmıyorum. Beni ne Şia ne Sünni ilgilendirir. Beni burada Müslüman ilgilendiriyor. Ben insan odaklı olarak bakmak durumundayım. Öyleyse bizim bir araya gelerek, konuşarak bu işin müzakeresini yaparak artık bu kana, ölüme hep birlikte bir son vermemiz lazım"* açıklamasında bulundu (Akan Kanı Durduralım, 2015). Erdoğan, Tahran ziyareti kapsamında daha sonra Devrim Rehberi Ali Hamaney ile yaklaşık bir saatlik bir görüşme gerçekleştirdi.

Keyhan gazetesi Erdoğan'ın ziyaretini Hamaney ile yaptığı görüşmeden bir görsel kullanarak *'İslam Ülkeleri ABD'ye Güvenmekten Fayda Görmüyor'* başlığıyla manşetten girerek Hamaney, Erdoğan ve Ruhani'nin açıklamalarına yer verilmiştir. Ancak Erdoğan'ın *"Beni ne Şia ne Sünni ilgilendirir. Beni burada Müslüman ilgilendiriyor"* ifadesinin haberin içerisinde hiçbir şekilde yer almaması dikkatlerden kaçmamıştır. Haberde daha çok Hamaney'in bazı açıklamaları ön plana çıkarılmıştır:

> *Amerika ve Siyonistler, İslam ülkelerinin yaşadığı iç problemlerden mutludur. Bu sorunların çözümü, Müslüman ülkelerin iş birliği ve pratikte yapıcı adımların atılmasıdır. Batı ve Amerika'ya güvenmek İslam ülkelerinin çıkarına değildir. Batı'nın icraatlarının bugün bölgenin ve İslam ülkelerinin aleyhine olduğunu görüyoruz. İslami genel uyanıştaki büyük değişiklik, İslam düşmanlarının kaygı nedenidir* (Kişverhâ-yi İslami Ez İ'timad Be Emrikâ…, 2015).

Erdoğan'ın Tahran ziyaretinin ana başlıklarından birisi olan doğal gaz fiyatı konusunda bir süredir devam eden anlaşmazlıklar yine çözülememiştir. Doğal gaz ihtiyacının yüzde 20'sini İran'dan karşılayan Türkiye, bazı kaynaklara göre her bin metreküp gaz için Rusya'ya 425 dolar, Azerbaycan'a 335 dolar öderken aynı miktarda gaz için İran'a 490 dolar ödemektedir. Böylece Türkiye, İran'a yıllık yaklaşık 2 milyar dolardan fazla ödeme yapıyor. Dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan'ın 1996 yılında İran ile imzaladığı 25 yıllık doğal gaz ticareti anlaşmasına kapsamında Türkiye, 2001 yılından bu yana İran'dan yılda 10 milyar metreküp doğal gaz ithal etmektedir (İran Gazının Fiyatı Yeniden Gündemde, 2015). Türkiye ve İran arasında 2005 yılında da bu konudaki anlaşmazlık gündeme gelmiş ve Türkiye, konuyu uluslararası tahkime taşımıştı. Türkiye'nin taleplerini yerinde bulan mahkeme, İran'ın yaklaşık 900 milyon dolar tazminat ödemesine ve doğal gaz fiyatında yüzde 16 indirim yapmasına karar vermişti. Uluslararası Tahkim Mahkemesi (ICC) Türkiye ile İran arasında doğal gaz alımında yaşanan fiyat anlaşmazlıklarından kaynaklı ikinci tahkim sürecine 17 Şubat 2014'te başlamıştır. Türkiye, doğal gaz fiyatında İran'dan yaklaşık yüzde 25 indirim talep etmişti. (Bakan Yıldız'ın Tahran'daki Gündemi Doğal Gaz, 2015). Erdoğan'ın ziyaretinden yaklaşık bir hafta sonra İran Petrol Bakanı Bijen Namdar Zengene, Ankara'ya doğal gaz fiyatında indirim için doğal gaz ihracatını iki kat artırmayı teklif ettiklerini söyledi. Türkiye Enerji Bakanlığı ise İran'ın, "*İlk 10 milyar metreküp doğal gazın fiyatını değiştirmeyelim. Size ikinci 10 milyar metreküp doğal gaz verelim, onun fiyatını da tedricen düşürelim"* yönünde bir teklif yaptığını ve bunun kabul edilemez olduğunu açıkladı (Türkiye'den İran'a Sert Doğal Gaz Cevabı, 2015).

2.4.4. Türkiye'deki Terör Saldırıları

Türkiye'de 2015 yılında farklı bölgelerde çok fazla terör saldırı meydana gelmiştir. Özellikle DEAŞ terör örgütünün yaptığı bombalı eylemler kamuoyunun güvenliğini tehdit etmiş ve huzurunu kaçırmıştı. Şanlıurfa'nın Suruç ilçesinde 20 Temmuz tarihinde düzenlenen bombalı intihar saldırısı da bunlardan birisiydi. Suruç saldırısında 30'dan fazla kişi hayatını kaybetti ve 100'den fazla kişi yaralandı (IŞİD'den Suruç'ta Katliam, 2015). *Keyhan* gazetesinde Suruç'ta meydana gelen patlamanın verildiği haberde ilk etapta olayı henüz kimsenin üstlenmediği ancak DEAŞ'ın Ankara'yı bir süredir bu tür olayların yaşanmasıyla tehdit ettiği aktarıldı. Haberin devamında söz konusu patlamanın, siyasi grupların ve halkın hükûmete karşı protestolarını arttıracağına işaret edilerek, *"Çünkü onlar, Türk yetkililerini, Suriye ve Irak'taki "teröristlerin" hamisi olarak görmektedir. Türkiye, bölgedeki bazı terör olaylarına alenen destek veriyor ve herkes bu desteğin farkındadır"* yorumu yapıldı (İnficâr-i Bomb Der Cunûb-i Türkiye…, 2015). *Keyhan*, patlama sonrası meydana gelen hükûmet karşıtı protestoları *'Türkiye'nin 19 Şehrinde Erdoğan'ın DEAŞ Desteğine Karşı Gösteriler'* başlığını atarak okuyucularıyla paylaştı. Türk hükûmetinin Suriye ve Irak'ta "teröristleri" desteklediği yönündeki iddiaların yinelendiği haberde, "Erdoğan'ı DEAŞ'ın suç ortağı ve Türk vatandaşlarının katili olarak" gören binlerce vatandaşın Türkiye'nin 19 şehrinde hükûmeti protesto ettiği yazıldı (Tezâhürât Der 19 Şehr-i Türkiye…, 2015).

Ankara Garı'nda 10 Ekim 2015 tarihinde meydana gelen bombalı terör saldırısında 100'den fazla vatandaş hayatını kaybederken 240'a yakın kişi yaralandı. *'Erdoğan'ın DEAŞ'a Desteği Başına İş Açtı'* başlığıyla verilen haberde *Keyhan*, daha önce Türk hükûmeti tarafından desteklenen tekfirci teröristlerin beklendiği gibi Ankara Tren Garı'nda iki bomba patlatarak sivilleri hedef aldığını yazdı:

> *Recep Tayyip Erdoğan, son dört yıldır DEAŞ ve diğer tekfirci terörist gruplara mali ve silah desteği sağladı. Türkiye'de birçok iç siyasi akımlar ve komşu ülke Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı bu destek ve yanlış politikanın sonuçları konusunda uyardılar (...) Türk hükûmeti ve PKK'lı milisler Mart 2013'te ateşkes anlaşması imzaladılar. Ancak Suruç saldırısı sonra Türk hükûmeti ateşkesi bozarak PKK'ya yönelik operasyonlar başlattı. Karşılıklı saldırılar sonucu 1000'i PKK'lı milisler olmak üzere toplam 1200 kişi hayatını kaybetti* (Himâyet Ez DÂEŞ…, 2015).

Muğla'nın Bodrum ilçesinde 2 Eylül 2015 tarihinde içinde 14 kişinin bulunduğu teknenin batması sonucu 5 kişi hayatını kaybetti. Bunlardan birisi de Suriye'deki iç savaştan kaçan bir ailenin bebeği olan Aylan Kurdi idi. 3 yaşındaki Aylan bebeğin cansız bedeninin kıyıya vurması göçmenlerin yaşadığı dramın sembolü haline geldi. Aylan bebeğin ölümü bütün dünya kamuoyunu derinden etkiledi. *Keyhan*, 5 Eylül tarihinde ilk sayfasından Aylan bebeğin fotoğrafını paylaşarak *'Batı, İsrail ve Arap'ın Müşterek Cinayetlerine Tepkiler Devam Ediyor: 3 Yaşındaki Aylan Dünya Medyasında Hala İlk Sırada'* başlığını kullandı. Haberde dünyadaki bazı önemli gazetelerin Aylan bebek hakkındaki yazılarına yer verildi. Birçok gazete Arap ve Batı dünyasını bu konuda suçlarken haberin devamında, *"Suriye krizinin müsebbibi olan neredeyse bütün Batılı ülkeler, Arap gericiler ve hatta Türkiye'nin bu üç yaşındaki çocuğun ölümünde rolü vardır"* şeklinde bir yorum yapıldı (Âylân Se Sâle…, 2015).

Bu konuyu *'Kâğıt İmparatorunun Sorunları'* başlıklı yazısında değerlendiren gazetesinden Cafer Boloori genel olarak Erdoğan'ın politikalarını eleştirmiştir. Türkiye'nin hem ekonomik alanda hem de dış politikada bir krizin içinde olduğunu hatırlatılan Boloori, Türkiye'de sokakların PKK ile güvenlik güçleri arasında bir savaş alanı haline geldiğini söyledi. Birçok İranlı gazeteci gibi Erdoğan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nu ihya etmeye çalıştığı yönündeki asılsız tezlerini tekrarlayan Boloori, DEAŞ'ın eylemlerinin göstermelik olduğunu ileri sürdü:

> *Osmanlı İmparatorluğunu ihya etme hayali, bugünlerde Erdoğan'ın büyük hatalarında etkili olduğu söylenebilir. Erdoğan'ın ülke içindeki ve bölgesel ilişkilerdeki maceraları, bu imparatorluğu yeniden canlandırma arayışında olduğu ihtimalini arttırdı (…) DEAŞ'ın zaman zaman Türkiye'de gerçekleştirdiği ve yüzlerce Türk sivilin ölümüne neden olan bombalı eylemleri, Erdoğan'ın DEAŞ ile bağlantılarını gizlemek için göstermelik yapılan eylemler olabilir* (Boloori, 2015).

2.4.5. Türkiye-Rusya Arasındaki Uçak Krizi

24 Kasım 2015 tarihinde Türk hava sahasını ihlal eden Su-24 tipi bir Rus savaş uçağının Suriye sınırındaki Hatay Yayladığı bölgesinde Türk F-16'lar tarafından düşürülmesi Türkiye-Rusya ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Rus uçağının düşürülmesinden birkaç saat sonra açıklamalarda bulunan Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Türkiye'yi DEAŞ'ı korumakla itham ederek, Rusya'nın arkadan vurulduğunu iddia

etmiştir (Yılmaz, 2016, s. 256). Bu dönemde Rusya, Türkiye'ye karşı topyekûn bir enformasyon savaşı başlatmıştır. Rusya makamları tarafından Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve ailesi hakkında çeşitli iddialar ortaya atılmış ve DEAŞ ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Rusya Savunma Bakanlığı ise 2 Aralık 2015 tarihinde Suriye'deki DEAŞ militanlarının finansal kaynaklarına ilişkin bir toplantı düzenledi. Toplantıda konuşan Rusya Savunma Bakan Yardımcısı Anatoly Antonov, Suriye'de DEAŞ tarafından yasadışı yollarla satılan petrolün güzergahının Türkiye olduğunu ve Erdoğan ve ailesinin bu sevkiyatla bağlantısı olduğunu söyledi. Rusya Savunma Bakanlığı, bu hususstaki iddiaların yakında kamuoyuyla paylaşacağını açıklamış olsa da henüz bir delil sunamamıştır (Yılmaz, 2016, s. 258). Türkiye ve DEAŞ arasında petrol ticareti olduğu iddiaları Rusya tarafından sık sık gündeme getirilmiş olsa da Türkiye ve ABD, DEAŞ terör örgütünün petrollerini Esad'ın aldığını ve Rus şirketlerinin de buna aracılık ettiğini belgelendirmiştir. Bunun yanı sıra Rusya'nın söz konusu iddiaları gerek Rus uzmanlar gerekse de Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nden (IKBY) yapılan "petrol taşıyan tırlar bizim" açıklamalarıyla da çürültümüştür (Yılmaz, 2016, s. 265-266).

Bu dönemde birçok Rus yetkilisinin dile getirdiği "Türkiye Rus savaş uçağını DEAŞ ile petrol ticaretini korumak için düşürdü" yönündeki iddialar İran basınında ana malzemelerden biri olmuştur. İran basınında ve özellikle *Keyhan*'da bu konu hakkında neredeyse her gün haber yapılarak adeta Rusya'nın avukatlığı üstlenilmiştir. Putin'in Türkiye'ye yönelik tehditlerinin ve ortaya attığı iddialarının çok sık gündeme geldiği bu dönemde zaman zaman Türkiye hakkında benzer yazılar kaleme alınmıştır. Uçak krizinden birkaç gün sonra, *'Türkiye Moskova'nın Baskıları ve NATO'nun Kayıtsızlığı Arasında'* başlığıyla yapılan haberde Ankara'nın Rus baskıları karşısında yalnız kaldığı ve NATO'dan istediği desteği göremediği belirtildi. Türkiye'nin NATO'nun teşvikiyle Lazkiye semalarında Su-24 savaş uçağını düşürmeye cesaret ettiği ileri sürülen yazıda Cumhurbaşkanı Erdoğan'a yönelik ağır eleştirilerde bulunuldu:

> *Uçağın düşürülmesinden sonra, güç sendromunun birkaç yıldır kendisini mağrur ve bencil yaptığı Recep Tayyip Erdoğan daha önce hiç yapmadığı bir şeyi yaparak NATO'yu Ankara'nın yanında yer almaya çağırdı. NATO yetkililerinden farklı cevaplar alan ve pratikte herhangi bir yardım göremeyen 'Sultan Erdoğan' zillete düşünce aklını başına topladı. Ancak kendisiyle birlikte Türk halkının da gururunu zedeledi* (Türkiye Der Berzah…, 2015).

Yazının devamında ise Türkiye'nin gazın yüzde 60'ını Rusya'dan ithal ettiği ve Rusya'nın Türkiye'nin en büyük ikinci ticaret ortağı olduğu hatırlatılarak benzer ithamlarda bulunuldu:

> *Uçağın düşürülmesi Türkler için yıkıcı ekonomik ve ticari sonuçlarının yanı sıra, Ankara hükûmetine ve Erdoğan'ın kendisine de telafisi mümkün olmayan bir haysiyet darbesi indirdi. DEAŞ canilerinden petrol satın almak çok kötü bir şekilde yükseldi ve bu darbenin Erdoğan hükûmetini birçok iç ve dış zorluklarla karşı karşıya bırakması muhtemeldir. Türk makamları belki de bu günlerde tekfircilerin suçlarına ortak olduğu beş yılın cezasını ödüyor.*

Yine uçak krizinden birkaç gün sonra Muhammed Rıza Moradi'nin kaleminden çıkan *'Erdoğan Kendi Yarattığı Arafta'* başlıklı yazıda, uçak olayının 30 milyar dolarlık ticaret hacmi bulunan ve bunu gelecek beş yılda 100 milyar dolara çıkarmak isteyen Türkiye ve Rusya arasındaki ticaret anlaşmalarına ağır bir darbe vuracağına dikkat çekildi. Erdoğan'ın son yıllarda Arap ülkelerine müdahale ederek, Türk hükûmet modelini İslam dünyasında başarılı bir model olarak tanıtmaya çalıştığına değinen Moradi, Erdoğan'ın açıkça Osmanlı dönemine dönmekten bahsettiğini söyledi:

> *Osmanlı padişahlarının kaftanını giyme aşkı, Erdoğan'ı o kadar kör etti ki gerçeği göremedi. Türkiye geçtiğimiz günlerde Suriye'nin kuzey sınırında bir Rus savaş uçağını hedef aldı (...) Batılı ülkelerin yardımıyla teröristleri desteklemek Erdoğan'ı gücünün gerçek olduğu vehmine kaptırdı. Bu nedenle en büyük siyasi hatasını yaparak ateşle oynadı ve Rus savaş uçağını düşürdü (...) Erdoğan şimdi Suriye'ye müdahalesinin ve DEAŞ'a desteğinin bedelini ödemelidir* (Moradi, 2015). Türkiye-Rusya arasında gerginliğin yaşandığı günlerde *Keyhan*, daha önce Türkiye'nin "teröristlere" yardım ettiği yönündeki haberlerine aralıksız bir şekilde devam etmiştir. Bu dönemde Rus yetkililerinin "Türkiye DEAŞ'tan petrol" satın alıyor yönündeki asılsız iddiaları da İran medyasında en çok kullanılan malzemelerden biri olmuştur. *Keyhan* zaman zaman yayımladığı yazılarda dünyanın en zengin terör örgütü olan DEAŞ'ın petrol satışından günde yaklaşık 1,5 milyar dolar gelir elde ettiği ve Türkiye'nin bu petrol satışında çok önemli bir rol oynadığı gibi iddialar ortaya atmıştır (DÂEŞ Mî Dozded…, 2015).

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan kendisi ve ailesi hakkında gerçek dışı iddiaların İran medyasında çok fazla yer almasına tepki göstermiş ve rahatsız olduğunu dile getirmiştir. Erdoğan, İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'yi arayarak kendisi ve ailesiyle ilgili çıkan iddialar nedeniyle uyardığı ve bunun üzerine haberlerin kaldırıldığını söyledi. İran Dışişleri Bakanlığı Sözcülüğü böyle bir telefon görüşmesinin gerçekleşmediğini iddia etmiş, Türkiye Dışişleri Bakanlığı'ndan ise İran tarafından yapılan açıklamalara yalanlama gelmişti (Dışişleri'nden İran Açıklaması, 2015). Erdoğan, İran Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı İshak Cihangiri ile Türkmenistan'da yaptığı ikili görüşmede İran medyasını ailesi konusunda yaptığı yayınlar nedeniyle eleştirdi. Cihangiri ise İran'da medyanın hükûmet kontrolünde olmadığı yönünde cevap verdi. Bu görüşmede Türkiye ve Rusya arasındaki gerginliğe de değinen Cihangiri, gerginliği giderilmesi için arabulucu olmaya hazır olduklarını söyledi (Erdoğan, Ailesiyle İlgili…, 2015). İran'dan Türkiye-Rusya arasında arabuluculuk yapmaya hazır olduklarına dair bir başka açıklama İran Devrim Rehberi Ayetullah Ali Hamaney'in başdanışmanı Ali Ekber Velayeti'den gelmiştir. İki ülke arasında yaşanan gerilimin bölgedeki herhangi bir ülkenin yararına olmayacağını dile getiren Velayeti, *"Moskova- Ankara arasındaki gerginliğin düşürülmesi için ne gerekiyorsa yapılmalıdır. Dostane ilişkilerimizin olduğunu komşularımız arasında gerilim ve sorun olmasını istemeyiz"* diye konuştu (İran'dan Rusya-Türkiye Krizi Mesajı, 2015).

Erdoğan'ın İran medyasına yönelik eleştirileri İran'dan bazı çevreler, özellikle muhafazakâr kanat tarafından çok sert tepkiyle karşılanmıştır. *'Erdoğan, Suriye Petrolünü Çalarak İmparatorluk Kuramaz'* başlığıyla verilen haber bazı yetkililerin açıklamalarına yer verildi. Kum Milletvekili Ahmed Emirabadi son birkaç yılda Suriye halkının en şiddetli saldırı ve zulümlere maruz kaldığını ve bu saldırıların ana destekçilerinden birinin Türk hükûmeti olduğu söyledi. Ankara'nın DEAŞ'a hem istihbarat hem de eğitim konusunda yardım ettiğini belirten Emirabadi, *"Türk ekonomisi büyük ölçüde İran ekonomisine ve İran İslam Cumhuriyeti'nin elindeki bölgenin güvenliğine bağımlıdır ve Türk hükûmeti bu gerçeği fark etmelidir. Hükûmet yetkililerimiz Erdoğan'ın iddialarına karşı sağlam bir duruş sergilemelidir"* dedi. Türk milletine saygı duyduklarını hatırlatan Kuzey Horasan Milletvekili Kasım Caferi ise, *"Erdoğan'ı Batılıların tahrikiyle İran ile çatışan Saddam'ın kaderinden ders almaya davet ediyoruz (…) Erdoğan, teröristlerin bir gün onların da başına dert açacağından emin olmalı ve o gün geldiğinde kendisi tüm milletler ve hatta Türk milleti tarafından lanetlenecektir. Eğer imparatorluğu canlandırmak istiyor ve mazlum*

Suriyelilerin petrol parasını çalarak onun temellerini güçlendirebileceğini düşünüyorsa bunun yanlış olduğunu bilmelidir." (Erdoğan Nemî Tavâned…, 2015).

Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2015'in sonlarında İran'ın mezhepçilik yaptığını her fırsatta dile getirmeye başlamıştır. Türkiye'nin mezhepçilik karşıtı bir ülke olduğunu ancak bölgede mezhepçilik temelli politika güden ülkeler olduğuna işaret eden Erdoğan, *"Irak şu anda İran'la böyle bir mezhepçilikte iş birliği halindedir. Ve bu iş birliği Suriye'de de devam etmektedir. Suriye'deki sıkıntının altında yine mezhepçilik yatıyor. Eğer İran mezhepçilik gayesiyle Esad'ın arkasında durmasaydı belki bugün Suriye diye bir meseleyi konuşuyor olmayacaktık" dedi* (Erdoğan İran'ı, Suriye'de Mezhepçilik Yapmakla Suçladı, 2015). Erdoğan'ın açıklamalarına hem İranlı yetkililerden ve hem de basın yayın organlarından daha önceki iddialar ve suçlamalar çerçevesinde cevaplar verilmiştir. Suriye konusundaki politikalarının açık ve net olduğunu belirten İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hüseyin Cabir Ensari, Türk yetkililerce İran'a karşı bu tarz ifadelerin ilk defa söylenmediğini ve bölgedeki mevcut anlaşmazlıklarla bağlantılı özel siyasi hedefler doğrultusunda kullanıldığını söyledi (İran'dan Erdoğan'ın Sözlerine Tepki, 2015).

Bu hususta yaptığı haberlerde zaman zaman nezaket kurallarını çiğneyen içeriklere yer veren *Keyhan,* 2015 yılında yaptığı haberlerin içeriğini geçen sene olduğu gibi neredeyse hiç değiştirmemiştir. Türkiye-Rusya krizinde Rus yetkililer tarafından ortaya atılan suçlamalar benzer şekilde sürekli gündemde tutulmuştur. Bu dönem *Keyhan*, İran'ın resmî görüşü doğrultusunda Türkiye aleyhine haber yapmaya devam etmiştir. 2015 yılı, Türkiye-İran ilişkileri açısından değerlendirildiğinde bölgesel rekabetin devam ettiği ve karşılıklı suçlamaların yaşandığı bir dönem olmuştur. Ancak 2016 yılında iki ülke artık bölgesel konularda yavaş yavaş iş birliği arayışına girerek Suriye konusunda çözüm ortak masada bir araya gelmişlerdir.

2.5. Keyhan Gazetesinde Türkiye-İran İlişkileri (2016).

2016 yılında gerek Türkiye ve İran'da meydana gelen gelişmeler gerekse de bölgesel olaylar Türkiye-İran ilişkileri açısından bir kırılma noktası olmuştur ve iki ülkeyi daha fazla iş birliği yapmaya yönlendirmiştir denilebilir. Türkiye ve İran arasında 2016 yılında karşılıklı resmî ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Türkiye Başbakanı Ahmet Davutoğlu 5 Mart 2016 tarihinde İran'a resmî bir ziyaret gerçekleştirirken, İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani 14-15 Nisan tarihlerinde hem İslam İş Birliği Teşkilatı'nın İstanbul zirvesi hem de Yüksek

Düzeyli İş Birliği Konseyi'nin (YDİK) üçüncü toplantısı için Türkiye'ye gelmiştir. Türkiye'de 15 Temmuz 2016 tarihinde Fetullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ) hain darbe girişimi yaşanmış ve bu darbe teşebbüsünde 251 vatandaşımız şehit olurken 2196 kişi gazi olmuştur. İran'da ise Kasım 2016 tarihinde yapılacak olan ABD Başkanlık Seçimleri ilgiyle takip edilmekteydi. ABD Başkanı Barack Obama döneminde İran ile 2015'te yapılan Nükleer Anlaşmayı "felaket" olarak nitelendiren Donald Trump, başkan seçilmesi durumunda anlaşmadan çekileceğini açıkladı ve 2018 yılında anlaşmadan resmen çekildi. Türkiye, 15 Temmuz darbe teşebbüsünden yaklaşık bir buçuk ay sonra Suriye'de terör örgütü DEAŞ'a karşı Fırat Kalkanı Harekâtı'nı başlattı. 15 Temmuz sonrası Türkiye, İran ve Rusya ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu dönemde kurulan yakın ilişkiler, Suriye meselesinin çözümü için Aralık 2016 tarihinde Türkiye-Rusya-İran öncülüğünde Moskova Mutabakatı'nın yapılmasına olanak sağlamıştır. Üç ülke arasında güçlenen ilişkiler Astana Görüşmelerinin habercisi olmuş ve iş birliği zeminini oluşturmuştur. Moskova'da Türkiye, Rusya ve İran'ın katılacağı Suriye konulu toplantıdan bir gün önce 19 Aralık 2016 tarihinde Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov'un öldürülmesi bu dönemin önemli olaylarından biri olmuştur. 2016 yılında Uluslararası Tahkim Mahkemesi'nin doğal gaz fiyatıyla ilgili davada Türkiye'yi haklı bulması, Irak'taki Musul Operasyonu ve Suriye'nin Halep kentinin Esad/İran güçlerince ele geçirilmesi ve Türkiye'nin Başika kampı, Türkiye-İran ilişkilerinde gerginlik yaratan unsurlar olmuştur.

2.5.1. Davutoğlu'nun Tahran Ziyareti ve Doğal Gaz Tazminatı

Türkiye Başbakanı Ahmet Davutoğlu, 5 Mart tarihinde gerçekleştirdiği Tahran ziyaretinde İran Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Cihangiri tarafından resmî törenle karşılandı. Davutoğlu ve Cihangiri heyetler arasında yapılan görüşmenin ardından ortak basın toplantısı düzenlendi. Nükleer Anlaşmadan duyduğu memnuniyeti dile getiren Davutoğlu, İran'ın dünya ekonomisine entegrasyonunun önünün açıldığını ve iki ülke arasında yeni dönemde yakın ilişkilerin kurulacağının sinyallerini verdi. Türkiye ve İran'ın bazı konularda görüş ayrılığı yaşadığına işaret eden Davutoğlu, Türkiye ile İran'ın ortak perspektifler geliştirmesini gerektiğini ve bölgenin kaderinin bölge dışı aktörlere bırakılmaması gerektiğini vurguladı. Davutoğlu, *"İkili ilişkilerdeki büyük potansiyeli değerlendirirsek, bölgemizde şu anda söz konusu olan istikrarsızlıkları, terör tehdidini ve kardeş kavgasını da engellemek üzere ortak bir zeminde buluşmamız kolaylaşır. Bölgemizdeki kardeş kavgasının sona ermesi, etnik ve mezhebi çatışmaların durması için Türkiye ile İran'ın ortak bazı perspektifler geliştirmesi büyük bir önem taşımaktadır. Biz zor*

günlerinde İran'la birlikteydik, önümüzdeki günlerde de birlikte çalışmamız hem iki ülkenin hem de bölgenin yararına olacaktır" dedi (Başbakan Davutoğlu İran'da, 2016). Başbakan Davutoğlu, Cihangiri ile görüşmesinden sonra Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ile bir araya geldi. Görüşmede ikili ilişkiler, Nükleer Anlaşma, bölgesel ve küresel meseleler ele alındı.

Keyhan gazetesi Davutoğlu'nun ziyaretini Ruhani'nin *'Tahran-Ankara İlişkilerinin Gelişmesine Hiçbir Engel Yoktur'* ifadelerini başlığa taşıyarak paylaştı. Davutoğlu ile yaptığı görüşmede Ruhani, *"İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde herhangi bir engel yoktur ve bugün, Tahran-Ankara ilişkilerinden iki milletin çıkarları doğrultusunda en iyi şekilde yararlanmak için iyi bir fırsattır. İki önemli komşu ülke olan Tahran ve Ankara, İslam dünyasını birleştirmede yapıcı ve etkili adımlar atabilirler"* açıklamasını yaptı. *Keyhan,* haberin devamında Davutoğlu'nun ziyaretinde iki taraf arasındaki siyasi görüşmelerin yanı sıra, İran'ın Türkiye'ye doğal gaz tazminatını nasıl ödeneceğinin de önemli konulardan biri olduğuna dikkat çekti. Haberde Türkiye'nin İran'a açtığı davayı kazandığı ve İran Ulusal Gaz Şirketi Genel Müdürü Hamid Rıza Iraki'nin, *"Türkiye'ye en az 1 milyar dolar tazminat ödememiz gerektiği tahmin ediliyor"* açıklamaları hatırlatıldı (Hîç Mâni-yi Der Tovsie-i Revâbıd, 2016). Türkiye, bir süredir en pahalı doğal gazı İran'dan aldığını ve her yıl fazladan en az 2 milyar dolar ödendiğini zaman zaman dile getirmişti. Türkiye'nin Rusya'dan sonra ikinci doğal gaz tedarikçisi olan İran, Türkiye'ye yıllık ortalama 10 milyar metreküp doğal gaz satıyor. Türkiye, 2012 yılında Uluslararası Tahkim Mahkemesi'ne İran doğal gaz fiyatında 2010'dan itibaren yüzde 35,5 oranında indirim talebiyle dava açmıştı. Mahkeme, İran'ın Türkiye'ye tazminat ve 2011 yılından itibaren 4 yıl boyunca satılan doğal gaz fiyatının yüzde 10-15'ini ceza olarak ödemesine karar vermişti (Türkiye, İran'a Açtığı Doğal Gaz Davasını Kazandı, 2016).

2.5.2. Ruhani'nin Türkiye Ziyareti: 13. İslam Zirvesi ve YDİK Toplantısı

Türkiye'nin ilk kez ev sahipliği yaptığı ve İslam Zirvesi'nin dönem başkanlığının Türkiye'ye devrinin gerçekleştiği İslam İş Birliği Teşkilatı (İİT) 13. İslam Zirvesi 14-15 Nisan 2016 tarihlerinde İstanbul'da düzenlendi (İslam İş Birliği Teşkilatı 13. Zirvesi Başladı, 2016). Teşkilata üye 56 ülkenin temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşen zirveye İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani de iştirak etti. Zirvenin açılış konuşmasını yapan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın mezhepçilik karşıtı ifadeleri ön plana çıkmıştır. İran ve Suudi Arabistan liderlerinin önünde konuşan Erdoğan, *"Müslümanlar olarak üstesinden gelmemiz gereken sorunların başında mezhepçilik fitnesi geliyor, ırkçılık fitnesi*

geliyor. Her zaman ifade ettiğim gibi benim dinim Sünnilik de değildir Şiilik de değildir, benim dinim İslâm'dır. Ben tıpkı 1 milyar 700 milyon kardeşim gibi sadece ve sadece bir Müslümanım" açıklamasını yaptı (Erdoğan: Mezhepçilik Fitnedir, 2016). 13. İslam Zirvesi'nin sonuç bildirisinde İran'a karşı sert uyarıların yapılması İran Cumhurbaşkanı Ruhani'yi rahatsız etmiş ve Ruhani, zirvenin kapanış oturumuna katılmamıştır. Zirvenin sonunda yayımlanan 'Sonuç Bildirisi'nde Bahreyn, Yemen, Suriye ve Somali gibi üye ülkelerin iç işlerine müdahale ettiği belirtilen İran, Suudi Arabistan'a yönelik uluslararası hukuku ihlal ettiği yönünde de uyarıldı. İran'ın terörü desteklemesinin kınandığı bildiride ayrıca İran'ın desteklediği Hizbullah'ın eylemleri "terörist eylemler" olarak tanımlandı ve Yemen'de Husilere olan desteklediğini geri çekme çağrısı yapıldı. Krize neden olan taslak metni, İran'ın tüm itirazlarına rağmen kabul edildi (Göksedef, 2016a).

Türkiye'nin Dönem Başkanlığını yaptığı zirvede İran aleyhine bir bildirinin yayımlanması ve altında Türkiye'nin de imzasının bulunması Türkiye ve İran arasında tansiyonun yükselmesine neden olmuştur. Ancak zirveden bir gün sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Beştepe'de Ruhani'yi ağırlaması ve iki liderin ikili ilişkilere dair olumlu açıklamalar yapması krizin derinleşmesini önlemiştir. Ruhani'nin Ankara ziyaretinde YDİK'nın üçüncü toplantısı düzenlenmiştir (İran Cumhurbaşkanı Ruhani…, 2016). Toplantı sonrası sosyal güvenlik, bitki koruma, kültür varlıklarının yasa dışı transferi, hukuk eğitimi, yükseköğretim, teknoloji ve sanayi araştırmaları alanında mutabakat metinleri imzalanırken, YDİK kapsamında imzalanan sekiz mutabakat metni içerisinde turizm, enerji ya da ulaşım kapsamında bir anlaşmanın yer almaması dikkat çekti. Ortak basın toplantısı düzenleyen Erdoğan ve Ruhani konuşmalarında bölgesel sorunları ele aldıklarını ve ancak iki ülke arasında muhtelif konularda fikir ayrılıkları olduğunu söyledi. Türkiye-İran ticaret hacminin 10 milyar doların altına düştüğünü hatırlatan Cumhurbaşkanı Erdoğan, bunu 30 milyar dolara çıkarmayı hedeflediklerini yineledi. 2012 yılında 21,89 milyar dolar olan Türkiye-İran ticaret hacmi 2015'te 9,77 milyar dolara gerilemiştir (Göksedef, 2016b).

Keyhan gazetesi İİT Zirvesi'nden bir gün önce yaptığı haberde Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Suudi Arabistan Kralı Selman'ın görüşmesini *'Kral Selman ve Erdoğan'dan Terörle Mücadele Gerekliliğine Vurgu!'* başlığıyla ilk sayfadan vermiş ve iki ülkeye DEAŞ üzerinden suçlamalar yöneltilmiştir. Erdoğan'ın Kral Selman'ı 'bölgenin güvenlik eksini' olarak gördüğüne işaret edilen haberde şu ifadeler yer aldı:

DEAŞ'ın en önemli destekçileri olarak İstanbul'da bir araya gelen Suudi Arabistan Kralı Selman ve Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan terörle mücadele gerekliliğine vurgu yaptı. S. Arabistan, referans olarak kabul ettiği Vahhabilik öğretileriyle aşırılık yanlılarını ikna etmek ve DEAŞ'a katılmalarını sağlamak için, binlerce terörist ve milyarlarca dolar silah göndererek DEAŞ teröristlerinin korkunç cinayetlerinde önemli rol oynadı. Türkiye ise, güney sınırlarını açarak DEAŞ teröristlerinin Suriye'ye girmesine izin verdi ve DEAŞ'tan kaçak petrol satın alarak bu terörist grubun gücünün artmasında çok büyük rol oynadı (Tekîd-i Melik Selman ve Erdoğan…, 2016).

Bir başka haberinde İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin tepki olarak İslam Zirvesi'nin kapanış oturumuna katılmadığını aktaran *Keyhan*, İslam Zirvesi'nde İran ve Hizbullah aleyhine alınan kararların S. Arabistan tarafından milyarlarca dolar harcanarak tertip edildiğini ve bazı ülkelerin S. Arabistan'ın bu projesine katıldıkları için önemli imtiyazlar elde ettiğini ileri sürdü (Ruhânî Der Nişest-i Pâyâni…, 2016). *Keyhan,* İstanbul'da düzenlenen İslam Zirvesi'ni bu kez Londra'da yayın yapan Ray El Yevm Gazetesi'ndeki bir habere yer vererek eleştirmiştir. Zirve sonunda yayımlanan bildiride İran ve Hizbullah aleyhindeki maddelerin S. Arabistan'ın siyasi baskısı doğrultusunda eklendiği yönündeki iddialarını sürdüren *Keyhan*, Ray El Yevm Gazetesi'nden aktardığı haberi ilk sayfadan *'İstanbul Toplantısı, İslam İş Birliği Teşkilatı'nın Kuruluşundan Bu Yana Gerçekleştirdiği En Kötü Toplantı Oldu'* başlığıyla sundu. Ray El Yem Gazetesi'nde çıkan söz konusu yazıda İİT'nin zayıf ve etkisiz olduğu, İslam dünyasının sorunlarını ve ihtilaflarını çok kötü bir şekilde yansıttığı yorumu yapıldı. Ayrıca bu teşkilatın başarısızlığı olarak gösterilebilecek bir diğer hususun, Erdoğan'ın Mısır Cumhurbaşkanı'nı davet etmemesi ve Sisi adına konuşan Mısır Dışişleri Bakanı ile görüşmeyi reddetmesi olduğu belirtildi. *Keyhan* ise haberin devamında İİT Zirvesi'nin başarısız olmasının bir diğer faktörünün ise bazı üye ülkelerin teröristlerle ilişkisine bağlayarak Türkiye ve S. Arabistan'a imada bulunmuştur (Nişest-i İslâmbûl…, 2016). *Keyhan*, İİT İstanbul Zirvesi'ni ve zirve sonunda yayımlanan İran karşıtı bildiriyi genel olarak bu şekilde yorumlamıştır. İran basın yayın organlarında en fazla kaynak gösterilen yayın kuruluşlarından biri Londra'da yayın yapan Ray El Yevm Gazetesi'dir. Özellikle Arap dünyasının tanınmış gazetecilerinden biri olan ve Ray El Yevm'ün Genel Yayın Yönetmeni Abdulbari Atvan'ın görüşlerine ve analizlerine birçok gazete ve haber ajanslarında sıklıkla yer verildiği görülmektedir.

2.5.3. 15 Temmuz Darbe Girişimi

Türkiye'de 15 Temmuz 2016 tarihinde Fetullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ) hain darbe girişimi yaşanmış ve 251 vatandaş şehit olurken 2196 kişi gazi olmuştur (Akbaş, 2017). Darbe girişimine İran'dan birçok üst düzey yetkiliden Türk halkına destek mesajı gelmiştir. Darbe gecesi endişe duyduklarını dile getiren İranlı yetkililer o gece sabaha kadar uyumadıklarına sık sık vurgu yapmıştır. Türkiye-İran ilişkilerinin gergin olduğu bir dönemde darbe girişiminin yaşanması bu konunun İran basınında ele alınış şeklini etkilemiş ve çok farklı tepkiler gösterilmiştir. Bunun en önemli nedeni iki ülkenin Irak ve Suriye konusunda yaşadıkları fikir ayrılıkları sebebiyle İranlı siyasetçilerin ve İran basınının birkaç senedir Türkiye'ye karşı suçlayıcı eleştiriler yöneltmiş olmasıdır. İran Milli Güvenlik Yüksek Konseyi, darbe gecesi gelişmeleri takip etmek ve İran'ın pozisyonunu değerlendirmek amacıyla Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani başkanlığında toplandı. Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi Genel Sekreteri Ali Şemhani, toplantıda İran'ın resmî tutumunun ele alındığını, darbeyi kınadıklarını ve bunun halkın iradesine aykırı olduğunu söyledi. Halkın tercihine ve oyuna saygı duyulması gerektiğini belirten Şemhani:

Olayın başından itibaren Türk güvenlik ve siyasi yetkililerle iletişim halindeyiz ve süreci yakından izliyoruz. Türkiye'nin meşru hükûmetini destekliyoruz ve içeride veya dışarıda her türlü darbeye karşıyız (Defâ Ez Dovlet-i Kânûni-yi Ankara…, 2016).

Türkiye'nin Tahran Büyükelçisi Rıza Hakan Tekin söz konusu gece İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin sabaha kadar uyuyamadığını ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı arayıp destek verdiğini açıklamıştır (Ruhani Darbe Gecesi Uyuyamadı, 2016). Ruhani, darbe girişiminden birkaç gün sonra yaptığı konuşmada Erdoğan'ın halkı sokağa çağırmasını Humeyni'ye benzetmiştir. Ruhani, "*Son darbe olayında Türk liderlerin halkı sokaklara çağırma hamlesi İmam Humeyni'nin 10-11 Şubat 1979 günlerinde yaptığı çağrının tekrarıdır"* ifadelerini kullandı. İran basınında Devrim Rehberi Ali Hamaney'in sabaha kadar olayları kaygıyla takip ettiği yönünde haberler çıkmıştır. Hamaney 1 Ağustos günü yaptığı konuşmada darbe girişimi hakkında şu ifadeleri kullandı:

Türkiye'deki son gelişmelere gelirsek, ortada darbeye Amerika'nın tasarı ve desteğiyle girişildiğine dair güçlü bir iddia bulunmaktadır. Eğer bunun böyle olduğu kanıtlanırsa bu Amerika açısından büyük bir skandal olacaktır. (…) Elbette bu hareket akim kalmış

Amerika da Türk halkı nezdinde menfur olmuştur. Amerikalılar Irak'ta, Suriye'de ve diğer noktalarda da aynı şekilde zaaf içindedirler (Afacan, 2017a, s.298):

İran Devrim Ali Hamaney'in Başdanışmanı ve eski İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti, darbe girişiminden bir gün sonra verdiği röportajda İran'ın Türkiye'de darbeye karşı olduğunu söyledi. Velayeti, *"Elbette biz ve Türkiye, Suriye meselesi gibi konularda farklı görüş ayrılıkları yaşıyoruz. Ancak Türkiye bizim komşu ve kardeş ülkemizdir ve biz darbe gibi bir ülkeyi kalkınma, adalet ve demokrasi yolunda uzaklaştıran girişimleri hiçbir zaman onaylamayacağız. (...) Ayrıca Erdoğan'ın hükûmeti İslami değerleri canlandırmaya çalışıyor ve bu onu bize yaklaştırıyor"* (Velâyetî: İran Muhâlif-i Kûdetâ Der Türkiye Est, 2016). Daha sonraki günlerde Türkiye'nin Tahran Büyükelçisi Rıza Hakan Tekin ile bir araya gelen Velayeti, "Türk hükûmetinin ve Türk halkının yanındayız" mesajı verdi (Türkiye'nin Yanındayız, 2016). Darbe sonrası kaygılarını dile getiren ve Hamaney'e yakınlığıyla bilinen bazı muhafazakâr çevreler açıklamalarının devamında Türkiye'yi eleştirmeyi ve politik mesajlar vermeyi ihmal etmemişlerdir. Ancak İran hükûmetinden Türk halkına destek mesajları verilmiştir. Darbe girişimine hükûmetten ilk tepki Dışişleri Bakanı Cevad Zarif'ten gelmiştir. Zarif 16 Temmuz günü sabaha karşı sosyal medya hesabından *"Türk halkının demokrasi ve seçilmiş hükûmetleri için sergilediği cesur müdafaa darbelerin bölgemizde yerinin olmadığını ve başarısız kalmaya mahkûm olduğunu kanıtlamaktadır"* mesajını paylaşmıştır (Afacan, 2017a, s.303). Hatta Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, darbe gecesi en çok görüşme yaptığı ismin İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif olduğunu söyledi (Bakan Çavuşoğlu'nun 15 Temmuz Gecesi…, 2016).

Keyhan gazetesi darbe girişimini 16 Temmuz tarihinde *'Bir Darbe Birçok Kuşku: Türkiye Girdaba Nasıl Düştü?'* duyurdu. Haber analiz şeklinde ele alınan darbe girişimi hakkında Erdoğan karşıtı söylemlerini sürdüren *Keyhan*, darbe teşebbüsünün ordu içerisindeki bazı komutanların yanlış hesapları üzerine inşa edildiğini ve bu girişimin meydana gelmesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yanlış politikalarının etkisi olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca *Keyhan*, söz konusu darbenin senaryo olduğuna dair iddiaları İran'da dillendiren ilk gazete olmuştur. Bu darbenin partiler arasında hiçbir dayanağının olmamasına ve muhalefet dahil bütün partilerin darbeye karşı tavır aldığına dikkat çeken *Keyhan*, darbe gecesi yaşananlara yer verdiği haberde, her zaman olduğu gibi 'bazı uzmanlara göre' şeklinde başlayan cümlelerle darbenin ordudaki ve diğer kurumlardaki muhalifleri bastırmak için Erdoğan tarafından planlandığını iddia etti. Erdoğan'a suçlamaların yapıldığı haberde

darbenin sorumlusu olarak yine Erdoğan gösterildi. Ancak yazının sonunda ise Türkiye'nin İran ve Rusya ile yakınlaşmasının darbeye neden olabileceğine işaret edildi:

> *İlk ibretlik konu Erdoğan'ın son yıllarda içeride ve dışarıda takip ettiği ve ülkeyi geren politikalarla ilgilidir. Halkın mevcut şartlardan ve Erdoğan'ın girişimlerinden dolayı hayal kırıklığı yaşadığını düşünen askerler işe girişmiş ve elbette hesaplarında yanılmışlardır. Bazı kimseler, Erdoğan hükûmetinin son günlerde DEAŞ'a karşı tavır almasına ve bazı Türk yetkililerin Suriye Cumhurbaşkanı ile barıştan söz etmesinin yanı sıra Türkiye'nin İran ve Rusya ile yakınlaşmış olmasına işaret etmektedirler. Bu kişiler, ordu içerisinde Batı yanlısı laik kesimlerin Türkiye'nin bu gidişatına tahammül edemeyip darbeye kalkıştığı ancak halkın buna izin vermeyip mevcut düzeni muhafaza ettiğini düşünmektedirler* (Yek Kudetâ ve Çend Gomâne…, 2016).

Keyhan Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hüseyin Şeriatmedari *'Bu Şarap Sirke Olacak mı?'* başlığıyla kaleme aldığı köşe yazısında öncelikle halkın darbe gecesi sokaklara nasıl döküldüğünü sorgulamış ve bu darbenin kim tarafından yapıldığı hususunda iki ihtimal üzerinde durmuştur. Birincisi; bu darbe girişimi sonradan faydalanmak üzere Erdoğan tarafından planlanan yüzeysel bir harekettir. İkincisi; iç veya dış bir merkezden ayaklanan darbeciler gerçekten Erdoğan'ı devirmek isteyenlerdi. Halkın darbecilerin karşısında geniş bir şekilde yer almasının inkâr edilmez bir gerçek olduğunu ve insanların bu gerçek veya yüzeysel (tiyatro) darbeye karşı çıkmasının iki sebebi olduğuna dikkat çeken Şeriatmedari, bunun öncelikle insanların kâbusa benzer iki sonuçtan korkmasından kaynaklandığını söyledi:

> *Birincisi; Türk ordusu, daha önce yapılan dört askeri darbe örneğinde olduğu gibi ülkeyi diktatörlük ve kaba kuvvetle yönetebilmişti. İkincisi; son aylarda meydana gelen terör olaylarının, olası bir darbe sonrası tekrarlanması ihtimalini güçlenmesidir. Darbenin, Türkiye'nin Beşşar Esad hükûmeti ile dostane ilişkiler kuracağını, Irak ve Suriye hükûmetlerinin terörizmle mücadelesini desteklediğini ve Rusya'dan özür dilediğini açıklamasından sonra yapılmış olması, doğal olarak halk arasında darbecilerin, Türk hükûmetinin son pozisyonlarına karşı darbeye başvurmuş olma ihtimalini güçlendirdi* (Şeriatmedari, 2016).

Yazar takip eden bölümlerde Cumhurbaşkanı Erdoğan'a yönelik eleştirilerini ve bölgedeki teröristleri desteklediğine dair iddialarını devam ettirmiştir. Erdoğan'ın son

yıllardaki eylemlerinin sadece Türkiye'deki Müslüman halkı değil, laik ve milliyetçi kesimleri de rahatsız ettiğini savunan Şeriatmedari, Erdoğan'ın DEAŞ'ı açıkça destekleyerek Suriye karşıtı koalisyonu savunmasının ve bunun yanı sıra "bebek katili" S. Arabistan ile yakın ilişki kurmasının halk nezdindeki konumunu çok ciddi bir şekilde zayıflattığını ileri sürdü. Ayrıca Şeriatmedari farklı bir konuya işaret ederek, *"İran İslam Cumhuriyeti'nin danışmanlarının varlığı ve dirayeti sayesinde Suriye ve Irak'ta DEAŞ'ın yenilgisi ve tekfirci grupların felç edilmesinin, son birkaç yıldır bu bölgedeki teröristlere tam destek veren Erdoğan için bu tam bir kâbus olmuştur"* ifadeleri kullandı.

Türkiye'de darbe sonrası ordu ve yargıdaki tasfiyeleri sık sık konu edinen *Keyhan*, Erdoğan'ın darbe sonrası güçlendiği ve muhalifleri bastırmak için eline fırsat geçtiği yönünde çok fazla haber yapmıştır (Erdoğan Tasfiye-i Bî Sâbıga…, 2016). Bir başka haberde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın darbe sonrası "komşularla olan anlaşmazlıklara son vereceğiz" mahiyetindeki açıklamaları değerlendirildi. '*Erdoğan'ın Dostluk Eli Bugün Beşşar Esad'a Uzanacak Mı?'* başlığıyla verilen haberde Erdoğan'ın ifadelerinin Türkiye'nin altı komşusunu (Rusya, Yunanistan, Suriye, Irak, İran ve Azerbaycan) kapsadığı belirtilerek Türkiye'nin diğer komşularıyla ilişkilerini düzeltmeye başladığı ancak sadece Suriye ile gerçek anlamda bir anlaşmazlık yaşadığına değinildi. Son olarak Erdoğan'ın kullandığı ifadelerin muhatabının doğal olarak Suriye ve Beşşar Esad olduğu sonucuna varıldı: *"Türkiye Başbakanı'nın (Binali Yıldırım) Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerini iyileştirme kararına ilişkin son açıklamalarına göre, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın dostluk elini, 5 yıllık sonuçsuz düşmanlıktan sonra bugün muhtemelen Esad'a uzatacağı söylenebilir."* (Âyâ Dest-i Dusti-Yi Erdoğan…, 2016).

2.5.4. Fırat Kalkanı Operasyonu

Türkiye, BM Sözleşmesi'nin 51'inci maddesinden kaynaklanan meşru müdafaa hakkını kullanarak, Suriye'nin kuzeyinde güvenliğini tehdit eden DEAŞ başta olmak üzere diğer teröristleri etkisiz hale getirmek ve sınır güvenliğini sağlamak için 24 Ağustos 2016 tarihinde Fırat Kalkanı Harekâtı'nı başlattı (TSK'dan DAEŞ'e Operasyon, 2016). Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) Müşterek Özel Görev Kuvveti ve Özgür Suriye Ordusu tarafından terör örgütü DEAŞ'a karşı başlatılan askerî harekâtın ilk etabında Suriye'nin Halep kentine bağlı Cerablus bölgesi teröristlerden temizlendi (Cerablus'a Fırat Kalkanı Harekâtı…, 2016). Türkiye'nin Fırat Kalkanı Harekâtı'na bir süre sessiz kalan İran'dan ilk resmî tepki Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Behram Kasımi'den geldi. Yapılan yazılı açıklamada askerî

harekâtın Şam yönetimiyle koordineli olarak yapılması gerektiğini belirten Kasımi, *"Suriye topraklarındaki terörist gruplarla mücadele, uluslararası hukukun temel ilkelerinden biri olan o ülkenin toprak bütünlüğü ve egemenlik haklarına saygı gösterilerek merkezi yönetimle koordineli şekilde yapılmalı"* dedi (İran'dan Fırat Kalkanı'na İlk Tepki, 2016). İran basını geniş yer ayırdığı Fırat Kalkanı harekâtıyla ilgili manipülasyon içeren haberler üretmiştir. Operasyonu çok farklı noktalara çekmeye çalışan İran medyasında Cerablus'taki DAEŞ mensuplarının Türkiye'ye kaçtığı yönünde haberlere yer verildi. İran'ın resmî haber ajansı IRNA'da Hamid Ovzah imzalı makalede, *"Operasyonla ilgili Beşşar Esad yönetiminden izin alınmadı. Türk makamları operasyonun Rusya ve İran'ın bilgisi dâhilinde gerçekleştiğini açıkladı. Buna rağmen DAEŞ'le mücadele bahanesiyle Suriye topraklarına müdahalede bulunmak uluslararası hukuka uygun değildir" i*fadeleri kullanıldı. Mehr Haber Ajansı ise Türkiye'de yaklaşık 15 yıl görev yapan emekli diplomat Sadık Meleki'nin röportajını paylaştı. Türkiye'nin Cerablus'a jeopolitik üstünlük elde etmek için müdahalede bulunduğunu savunan Meleki röportajın devamında, *"Türkiye, ABD'nin izniyle Suriye'ye girdi. ABD gibi Türkiye de demokrasi söylemini suistimal ediyor. Asıl amaç Ankara'nın eliyle bölgede jeopolitik üstünlük elde etmektir"* ifadelerini kullandı (Ahıshalı, 2016b).

İran için Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) da dâhil bütün Esad muhalifleri terörist olarak algılanmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin ÖSO ile yaptığı iş birliği veya ortak operasyonlar Ankara'nın teröristleri desteklediği şeklinde görülmüştür. *Keyhan* gazetesinde harekâttan birkaç gün sonra Dr. Muhammed Hüseyin Muhterem tarafından, *'Türkiye ile Ya Da Türkiyesiz Bölgede Yeni İttifak'* başlığıyla kaleme alınan yazıda Fırat Kalkanı Harekâtı değerlendirildi. Türk yetkililerin başarısız darbe girişimi sonrası İranlı ve Rus yetkililerle yaptıkları görüşmelerde de bölgede özellikle Suriye'de daha önce izledikleri yanlış politikaları değiştirme niyetinde olduklarını gösterdiklerine dikkat çeken Muhterem, ancak pratikte Ankara'nın henüz mevcut politikalarını değiştirmediğini söyledi. Cerablus'un, Türkiye tarafından "işgal" edildiği belirtilen yazıda Cerablus'un DEAŞ terör örgütünün elinden çıkıp bir başka terör örgütünün (ÖSO) eline geçtiği ifade edildi. Türkiye ve Suriye arasında 20 Ekim 1998'de imzalanan Adana Mutabakatı'nın, Ankara yönetimine Suriye topraklarında terör gruplarına operasyon yapma hakkı tanıdığı ve bugün Türkiye'nin bu mutabakatın kendisine tanıdığı hakla Cerablus'a girdiğine dikkat çekilen yazıda, Türkiye'nin söz konusu mutabakatı Suriye'nin merkezi hükûmeti ile imzaladığının farkında olması gerektiği belirtildi. Ankara'nın Suriye'de her türlü operasyonu Amerikan Koalisyonu

ile değil Şam yönetimiyle koordine etmesi gerektiğini ve Türkiye'nin Suriye'nin egemenlik haklarını ihlal ettiğini vurgulayan Muhterem:

> *Türkiye, Halep'in kuzeyindeki Cerablus şehrini işgal eden ÖSO adındaki terörist grupları desteklediği halde DEAŞ ile mücadeleden söz etmektedir. Uluslararası hukukun ve özellikle Suriye'nin egemenliğinin ihlal edilmesi suretiyle terörle mücadele kabul edilemez. Türkiye, Suriye topraklarındaki her türlü askerî harekâtı Şam ile koordine etmelidir. Türkiye, El-Nusra gibi terör örgütlerini destekleyerek Suriye'de DEAŞ'ın ortaya çıkmasına zemin hazırladı ki şu anda kendisi de bu örgütün saldırılarına maruz kalmaktadır. Türkiye, en başından DEAŞ teröristlerinin Suriye'ye geçmesi ve bu terörist grubun Suriye petrolünün kaçakçılığını yapması için sınırlarını açık bırakmıştı* (Muhterem, 2016).

Yazının devamında Türkiye'nin şimdiye kadar Suriye politikasında herhangi bir değişiklik olmadığı ve Türkiye'nin Cerablus'u işgal etmesinin, müzakere masasında avantaj elde edebilmek için Suriye hükûmetine baskı yapma senaryosu olabileceğini iddia eden Muhterem son olarak, *"Türkiye'nin Suriye ve Beşşar Esad konusundaki çelişkili söylem ve eylemlerini bir kenara bırakırsak, Ankara'nın İran ve Rusya ile ilişkilerini güçlendirmek için siyasi alanlarda ve sahada hangi tavizleri vereceği ve hangi tavizleri isteyeceği henüz belirsizliğini koruyor"* ifadelerini kullandı.

Fırat Kalkanı Harekâtı'nın devam ettiği günlerde *Keyhan* gazetesinden Cafer Boloori *'Osmanlı Devleti'nin Canlanması Erdoğan'ın Sorunlu Hayalidir'* başlığıyla çıkan yazısında Türkiye'yi ABD'ye güvenmeme konusunda uyarmış ve Suriye'deki gelişmelerin günden güne daha karmaşık olduğunu belirtmiştir. Türkiye'deki darbe girişiminin ABD (Obama) darbesi olduğunu ve Türkiye'nin ABD ile yakınlık kurmasının kendisi için bir çözüm olmadığını söyleyen Boloori, bugün Ankara'nın, ABD'nin dost ve düşman tanımadığını ve çıkarları doğrultusunda en yakın müttefiklerini bile feda ettiğini anlaması gerektiğini söyledi. Boloori özetle şu analizde bulundu:

> *Türkiye'deki başarısız darbeden kısa bir süre önce Suriye'deki gelişmelerin karmaşık hale geldiğine ve şu an Suriye'de "Esad Muhalifleri" ve "Esad Destekçileri" olarak iki grubun birbiriyle savaştığına dikkat çeken Boloori, "Rusya, İran ve Hizbullah gibi "Esad Destekçilerinin" yanında yer alıyor, ancak hem Moskova hem de Ankara, Suriye konusunda ilişkilerini geliştirdiklerini ve bu konuda birbirlerine*

yakınlaştıklarını söylüyor. Bu arada Türkiye, Putin'in arkadaşı Beşşar Esad ile savaş halindedir (...) ABD bir taraftan Türkiye'nin güvenliğine tehdit oluşturan teröristlere karşı verdiği savaşa yardım ederken, diğer taraftan Türkiye'nin ana düşmanı Suriyeli Kürtleri alenen destekliyor. ABD, bazen de aynı Kürtlere karşı hamle yapıyor. Mesela Cerablus olayında Kürtleri sırtlarından bıçaklayarak Türkiye'ye teslim ettiği gibi (...) Öyle görünüyor ki, Erdoğan'a Osmanlı İmparatorluğu'nu canlandırma düşüncesi geri döndü ve bilerek aynı başarısız yoldan gitmeyi planlıyor. Ancak Erdoğan, Osmanlı İmparatorluğu'nu ihya etme yolunun bile Amerika'dan uzaklaşmaktan geçtiğinin farkında değil (Boloori, 2016).

Türkiye Başbakanı Binali Yıldırım, 29 Mart 2017 tarihinde Fırat Kalkanı Harekâtı'nın bittiğini ve başarıyla tamamlandığını açıklamıştır. *Keyhan* gazetesinde bu süre zarfında operasyona yönelik çok fazla haber yapılmıştır. Özellikle Türkiye'nin Suriye'nin egemenliğini ihlal ettiği, teröristlere destek verdiği ifadelerinin yanı sıra Suriye'deki terör örgütlerini bilinçli bir şekilde "Suriye Kürtleri" olarak sunmuştur. *Keyhan*'ın bu benzer tavrı sadece Fırat Kalkanı ile sınırlı kalmamış, Türkiye'nin Zeytin Dalı ve Barış Pınarı gibi sınır ötesi hareketlerinde devam ettirilmiştir.

2.5.5. Moskova Mutabakatı ve Karlov Suikastı

Türkiye'nin 15 Temmuz sonrası Rusya ve İran ile kurduğu yakın ilişkiler Moskova Mutabakatı ve Astana Görüşmeleriyle güç kazanmış ve iş birliği alanları geliştirilmiştir. Moskova Mutabakatı'nda Suriye'nin toprak bütünlüğü konusunda anlaşan taraflar, Mayıs 2017 tarihinde Suriye'de çatışmasızlık bölgelerinin tesis edilmesi konusunda konsensüse varmışlardır. Böylece Rusya ile ilişkilerini normalleştirme konusunda ciddi adımlar atan Türkiye, Suriye krizinin çözümü için ilk kez İran'la ortak bir mekanizmada yer almıştır. Bu her iki ülke için bölgesel rekabetin iş birliğine ve ittifaka dönüştürülmesinde adına önemli bir adım olmuştur (Tamer, 2018, s.30). Türkiye, Rusya ve İran Dışişleri Bakanları 20 Aralık 2016 tarihinde Rusya'daki ilk görüşmede 8 maddelik Moskova Mutabakatı'nı imzaladılar. Türkiye, Rusya ve İran garantörlüğünde Suriye'de 5 yılın ardından 30 Aralık 2016'da ateşkes ilan edildi ve Rusya birliklerinin bir kısmını Suriye'den çekme kararı aldı (Yılmaz, 2018a, s.86). Suriye'nin egemenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü içeren Moskova Mutabakatı'ndan yaklaşık bir yıl sonra üç ülke devlet başkanları düzeyinde ilk kez Soçi Zirvesi'nde bir araya gelmişlerdir. Soçi, Tahran ve Ankara Zirvelerinde toplantılar

gerçekleştiren üç ülke Astana Görüşmeleri kapsamında yedi kez bir araya gelmiştir (Dünden Bugüne Astana Görüşmeleri, 2019).

2016 sonlarına doğru Türkiye, Rusya ve İran'ın Moskova Mutabakatı üzerinde konsensüs sağlamasıyla birlikte *Keyhan*'ın Türkiye hakkındaki haberlerinde olumlu yönde dönemsel bir değişiklik olmuştur. Türkiye, Rusya ve İran dışişleri bakanlarının Moskova'da bir araya gelecekleri toplantıdan bir gün önce 19 Aralık 2016 tarihinde Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov katıldığı bir resim sergisi açılışında uğradığı suikast sonucu hayatını kaybetti. Türkiye ve Rusya'nın son günlerde geliştirdiği yakın ilişkileri hedef alan bu saldırı, üç ülkenin dışişleri bakanlarının Moskova'da Halep ve Suriye konusunda yapacakları toplantıyı engelleyememiştir (Yılmaz, 2018a, s.58). Bu tür hamlelerin genellikle Türkiye'nin Rusya'yla yakın ilişkiler kurduğu dönemlere denk gelmesi bir tesadüf olarak düşünülmemelidir. Erdoğan ve Putin'in 9 Ağustos 2016 tarihinde St. Petersburg'daki görüşmesinden önce 15 Temmuz darbe girişiminin yaşanması ve Adnan Menderes'in 2 Temmuz'da gerçekleştireceği Moskova ziyaretinden önce 1960 darbesinin vuku bulması iki ülkenin yakın ilişkiler kurmasını önlemeye yönelik adımlara örnek olarak gösterilebilir (Yılmaz, 2018, s.36). Moskova'da bir araya gelen Türkiye, Rusya ve İran'ın dışişleri bakanları Suriye'de ateşkesin genişletilmesi ve Şam yönetimi ile muhalifler arasında barış görüşmelerinin yeniden başlaması konusunda anlaşma sağlamış ve ortak bir deklarasyonu kabul ettiklerini açıklamıştır (Türkiye, Rusya ve İran'dan Suriye Mutabakatı, 2016).

Üç ülkenin Suriye konusunda iş birliği arayışı içerisine girmesi İran basınındakısmen olumlu karşılanmıştır. Türkiye karşıtı ithamlarına bir süre ara veren *Keyhan*, Moskova toplantısından bir gün önce Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov'un suikast sonucu yaşamını yitirmesini *'Washington'da Plan, Ankara'da Tetiğe Basma'* başlığıyla duyurdu. Ankara'nın Suriye krizindeki pozisyonunu değiştirme girişiminin bu kez Rusya'nın Türkiye Büyükelçisinin canına mal olduğu ancak bu olaya rağmen Türkiye, Rusya ve İran dışişleri bakanlarının Moskova'daki Suriye konulu toplantıyı iptal etmediklerine dikkat çekildi. Olayın perde arkasında ABD'nin olduğuna işaret eden *Keyhan,* 15 Temmuz darbe girişimi ve Karlov suikastı ile Cumhurbaşkanı Erdoğan'a 'kırmızı çizgiyi geçmek yasak' mesajı verilmeye çalışıldığı değerlendirmesinde bulunmuştur (Tarrâhî Der Washington, Çekânden-i Mâşe Der Ankara, 2016). Türkiye, Rusya ve İran dışişleri bakanlarının Moskova'da yaptığı üçlü zirveyi Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un *'Teröristlere Fidye Ödemeyeceğiz'* ifadeleriyle aktaran *Keyhan*, söz konusu haberde Suriye'deki terör faaliyetlerinin ana sponsorlarının İngiltere, Fransa ve ABD olduğu ve ayrıca Halep'te Batı destekli teröristlerin

savaştığı yönünde beyanat veren uzmanların görüşlerine yer vermiştir (Lavrov: Be Teröristhâ Bâc Nemî Dehîm, 2016). *Keyhan*, Karlov suikastının ayrıntılarını paylaştığı bir başka haberinde ise, 15 Temmuz darbe girişiminde olduğu gibi ABD'nin Karlov suikastında da müdahalesi olabileceğini yazmıştır (Cüziyyat-i Tâze…, 2016). Suikast girişiminin, Türkiye'nin Rusya ve İran'a dönüş olasılığının arifesinde gerçekleştiği göz önüne alındığında, bazı uzmanların son başarısız darbe gibi, Amerikalıların da bu olaya müdahale etmiş olabileceğine inandığı belirtildi.

Keyhan'ın Türkiye'ye ve Erdoğan'a karşı sert söylemlerini bu denli değiştirmesi son dönemde Türkiye'nin İran ve Rusya'ya yakınlaşmasından kaynaklandığı söylenebilir. Ancak *Keyhan*'ın bu değişimi çok uzun sürmeyecektir.

2.6. Keyhan Gazetesinde Türkiye-İran İlişkileri (2017)

Türkiye'nin 15 Temmuz sonrası Rusya ve İran ile kurduğu yakın ilişkiler Moskova Mutabakatı ve Astana Görüşmeleriyle güç kazanmış ve iş birliği alanlarını bundan sonraki süreçte de ettirmişlerdir. Türkiye, Rusya ve İran arasında devam eden Barış Görüşmeleri olumlu sonuçlar vermiştir (Yılmaz, 2018a, s.101). 2017 yılında Türkiye ile İran arasında yeni sınır kapılarının açılmasına yönelik adımlar atılmıştır. Yine bu sene içerisinde İran, Türkiye'ye ihraç edilen doğal gaz fiyatlarında yüzde 13,3 indirim yapılacağını ve 1,9 milyar dolar tazminat ödeneceğini açıklamıştır (İran'dan Türkiye'ye Doğal Gaz İndirimi ve Tazminat, 2017). Uluslararası Tahkim Mahkemesi, 2016 yılında İran'ın Türkiye'ye verilen doğal gaz fiyatlarında yüzde 13,3 indirim uygulamasına ve yaklaşık 1,9 milyar dolar tazminat ödemesine karar vermiştir. Türkiye ve İran'da 2017 yılında iç politikada önemli gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye'de 16 Nisan 2017 tarihinde Anayasa değişikliği referandumu gerçekleştirilirken, ABD Başkanı Donald Trump'ın Nükleer Anlaşmadan çekileceğini açıklamasıyla zor bir süreçten geçen İran'da ise 19 Mayıs tarihinde cumhurbaşkanlığı seçimleri yapıldı. 2017 yılının Türkiye-İran ilişkileri açısından önem arz eden bir diğer hususu ise İran'dan Türkiye'ye genelkurmay başkanlığı düzeyinde ilk ziyaretin yapılmış olmasıdır. Bu ziyaretten kısa süre sonra Türkiye Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar da İran'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Astana Görüşmeleri kapsamında devlet başkanları düzeyinde Soçi'deki Türkiye-Rusya-İran Üçlü Zirvesi'nin ön görüşmeleri 19 Kasım 2017 tarihinde Antalya'da Dışişleri Bakanları ve 21 Kasım 2017 tarihinde Soçi'de Genelkurmay Başkanları seviyesinde gerçekleşmiştir (Tamer, 2018, s.31). Hemen ardından üç ülke başkanları arasında Soçi'de üçlü zirve düzenlenmiştir. Türkiye-Rusya ilişkileri,

Rusya'nın 2015 yılında Suriye'ye müdahale kararı vermesi ve yaşanan uçak krizi sonrası gerilmiş olsa da Astana Görüşmelerinin başlamasıyla birlikte tekrar yakın ilişkiler kurulmuştur. Bu doğrultuda Suriye'deki krizin çözümü için Türkiye-Rusya ve İran inisiyatif kullanarak barış görüşmelerini ABD ve bölge dışı bir ülkenin katılımı olmadan kendi aralarında çözüme kavuşturma kararı vermiştir (Yılmaz, 2019b, s.264). Ayrıca bu dönemde Türkiye ve İran, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) 25 Eylül tarihinde gerçekleştireceği referanduma karşı da ortak tepki göstermiş ve benzer tavır sergilemiştir. Bunun yanı sıra Cumhurbaşkanı Erdoğan, 4 Ekim tarihinde Tahran'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve ikili ilişkiler açısından önemli adımlar atılmıştır.

Keyhan gazetesi 2017 yılında farklı konular üzerinden Türkiye'ye yönelik eleştirilerini sürdürürken diğer yandan devam etmekte olan Fırat Kalkanı Harekâtı'yla ilgili haber ve analizlere de yer vermiştir. Türkiye'ye 2 milyon dolar yatırım yapan veya 1 milyon dolarlık ev alana vatandaşlık verilmesine imkân sağlayan karar 11 Ocak tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi (1 Milyon Dolara Vatandaşlık, 2017). Bu haberi, Erdoğan'ın yanlış dış politika nedeniyle ekonomik krizle karşı karşıya kalan Türk ekonomisini kurtarmak için vatandaşlık satışına başladığı şeklinde veren *Keyhan*, konuyu Suriye meselesine bağlamıştır:

> *Dış ticaretini ve ekonomisini geliştirmeye odaklanan Türk hükûmeti, 2011 yılından bu yana ABD ve Avrupa ile birlikte Suriye'nin içişlerine müdahale ediyor. Ankara, o günden beri Suriye'ye binlerce terörist göndererek bu ülkenin iç yapısının yıkılmasında ve yüz binlerce Suriye vatandaşının öldürülmesinde önemli bir rol oynadı. Türkiye'nin iktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi sadece Suriye'deki hedeflerine ulaşamamakla kalmadı, aynı zamanda Türk halkı, son yıllarda tekfirci unsurların ve DEAŞ teröristlerinin düzenledikleri son saldırıların hedefi olmuştur. Bu kanlı patlamalar Türk turizm sektörünü karmaşık hale getirmiş ve ülke ekonomisini sarsmıştır* (Erdoğan Berâyi Necât-i İktisad-i Türkiye…, 2017).

Türkiye'nin Fırat Kalkanı Harekâtı kapsamında nihai hedefi olarak görülen El-Bab'a doğru ilerlediği günlerde Esad rejimi de aynı bölgede harekete geçerek bazı köyleri ele geçirmişti. Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyinde yürüttüğü operasyonları en başından itibaren "işgal" olarak tanımlayan *Keyhan* gazetesi yukarıdaki gelişmelerin yaşandığı sırada rejim güçlerinin Halep'te bazı bölgeleri terör unsurlarından temizledikten sonra El-Bab'da ilk kez "işgalci Türk askerleri" ile karşılaştığını yazdı. Türk ordusunun birkaç ay önce Fırat Nehri

üzerindeki Kürt militanları püskürtmek amacıyla Fırat Kalkanı Harekâtı'nı başlattığı belirtilen yazıda, bazı uzmanların görüşlerine yer verildi. Bazı uzmanlara göre Kürt militanları püskürtmek bir bahanedir ve aslında Ankara Suriye'nin kuzeyinde askeri varlık bulundurmak ve tampon bölge oluşturmak istemektedir. Yazının devamında ise Suudi Arabistan'ın Ankara Büyükelçisi Doktor Adil bin Serraç Merdad'ın Suriye konusunda Türkiye'yi ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı eleştiren sözlerine yer verildi (Erteş-i Suriye Der El-Bab…, 2017).

Daha önce *Keyhan* başta olmak üzere İran'daki yazılı ve görsel basında Ray El Yevm Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Abdulbari Atvan'ın yazılarına çok fazla yer verildiğini dile getirmiştik. Özellikle Atvan tarafından Türkiye karşıtı yazılan her yazı *Keyhan*'da mutlaka yerini almaktadır. *Keyhan*, Erdoğan'ın Bahreyn ziyaretinden bir gün önce Atvan'ın, *'Erdoğan Suriye Kuyusunda, Kral Selman Yemen Kuyusunda Sıkıştı'* başlığıyla kaleme aldığı yazıyı okurlarıyla paylaştı. Türkiye'nin Fırat Kalkanı Harekâtı'nda DEAŞ ile girdiği mücadelede 10 askerin öldürülmesine (şehit) ve 20 askerin yaralanmasına işaret edilen yazıda, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, birkaç yıldır Yemen kuyusunda mahsur kalan Suudiler gibi Suriye'de kendisini kuyuya attığı yorumunda bulunuldu. Atvan:

> *Türkiye, S. Arabistan'ın Yemen'de yaşadığı gibi bir yıpratma savaşına girmiş görünüyor. Türkiye, üç aydır El-Bab'ın yakında düşeceğini söylüyor ancak bu kent henüz düşmedi. Bu durum savaşın uzayacağını, Türkiye'nin insani ve maddi kayıplarının artacağını ve bunun Türk kamuoyunu kızdıracağını gösteriyor. Suriye ordusu, kontrolünü kaybettiği şehirleri geri almak için kendi topraklarında savaşıyor ve ayrıca Türk askeri varlığını bir işgal ve Suriye egemenliğinin ihlali olarak görüyor. Erdoğan beş bin kilometrekarelik bir alanda 'güvenli bölge' oluşturma bahanesiyle Suriye hükûmetinin bağımsız bir bölümünü Türk yönetimi altına almak ve Suriye'nin mezhepsel bölümlere ayrılmasına zemin hazırlanmak için Türk askerini Suriye'nin derinliklerine gönderdi* (Ray El-Yem: Erdoğan Çâh-i Suriye, 2017).

Türkiye karşıtı haberlerin yapıldığı bir dönemde TBMM, İran ile iki yeni sınır kapısının açılmasını ön gören kanun tasarısını onaylamıştır. Kanun tasarısına göre, uluslararası yolcu, eşya ve araç trafiğinde kullanılacak güzergâh sayısını arttırmak için, Dilucu-Maku Kara Hudut Kapısı ve Kapıköy-Razi Kara Hudut Kapısı faaliyete geçirilecektir (Türkiye ile İran Arasında Yeni Sınır Kapıları Açılacak, 2017). Bu konu kapsamında İran'da bir dizi görüşmeler gerçekleştiren Gümrük ve Ticaret Bakanı

NurettinCanikli, Türkiye ile İran arasındaki üçüncü gümrük kapısını hayata geçirmek istediklerini ve Kapıköy'ün açılması için İran tarafından 75 kilometrelik yol yapılması gerektiğini söyledi. Canikli, *"Teknik heyetler İran'da gerekli görüşmeleri yaptı. İran tarafındaki 75 kilometrelik yolu Türkiye yaptıracak ve daha sonra İran'dan parası alınacak. Yolun maliyetinin 250-300 milyon lirayı bulacağı hesaplanıyor. Gürbulak kapısından daha kısa ve daha kullanışlı bir yol. Türkiye açısından çok önemli"* açıklamasında bulundu (İran ile Türkiye Arasında Yeni Sınır Kapıları…, 2017).

2.6.1. Başika Krizi ve Cenevre Görüşmeleri

Türkiye ve İran ilişkilerine Musul ve Halep Operasyonları sırasında dönemsel bir gerginlik atmosferi hâkim olmuştur. Ankara'nın Başika kampıyla ilgili son dönemdeki açıklamaları ve Irak'a yönelik tezkere kararının 1 Ekim'de TBMM'de uzatılması gerekçe gösteren Irak parlamentosu, 4 Ekim 2016 tarihinde Türk askerinin ülkedeki varlığını sonlandırmasını ve Başika kampını boşaltmasına yönelik bir bildiri yayımlamıştı. Irak Büyükelçisi'ni bakanlığa çağıran Türkiye Dışişleri Bakanlığı, bu bildiriyi kınayarak cevap verdi. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ise Irak parlamentosunun kararına "Irak'tan kaynaklanan terör nedeniyle uluslararası hukuktan doğan tedbirleri almak zorundayız" şeklinde tepki göstermiştir (Irak'la Yeniden Başika Krizi, 2016). Cumhurbaşkanı Erdoğan, daha önce yaptığı açıklamalarda Türkiye'nin Irak Başbakanı Haydar El-İbadi'nin, talepleri doğrultusunda Başika Kampı'nı kurduğunu hatırlatmıştı (Cumhurbaşkanı Erdoğan: Başika Kampı…, 2015). Türkiye'nin Başika kampı Irak'ın yanı sıra bir süredir İran ve İran destekçisi Şii milisleri de rahatsız etmekteydi. Özellikle Musul Operasyonu sırasında Türkiye'nin Irak'taki Başika Kampı ve İran destekli Şii milislerin "Türkiye'yle savaşırız" yönündeki tehdit içeren açıklamaları ikili ilişkilerde gerginliğe sebep olmuştur (Haşdi Şabi'den Küstah Tehdit…, 2016). Aralık 2016 tarihinde Halep'in İran destekli rejim güçlerinin eline geçmesi ise iki ülkenin birbirlerine sert mesajlar göndermesine neden olmuştur. Bu olay İran'ın Irak'taki güvenlik endişelerini arttırmış ve iki ülke arasında hem rekabet ve hem de çatışma riski doğurmuştur (Tamer, 2018, s.28).

Türkiye'nin Irak ile yaşadığı Başika krizi sonrası Başbakan Binali Yıldırım 7 Ocak 2017 tarihinde Irak'a resmî bir ziyaret gerçekleştirmiştir. YDİK toplantısı düzenleyen iki lider, daha sonra ortak basın toplantısı düzenlemiştir (Başbakan Binali Yıldırım Irak'ta, 2017). *Keyhan* yazarlarından Sadullah Zarei, Binali Yıldırım'ın Irak ziyaretinden bir süre sonra *'Erdoğan'ın Altındaki Kaygan Zemin'* başlığıyla bir yazı kaleme aldı. Yazısında

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Suriye ve Irak'ta yaşanan kriz sonrası "Komşularla Sıfır Sorun" politikasını unutarak Osmanlı İmparatorluğu'nu ihya etmenin peşine düştüğünü belirten Zarei:

> *Erdoğan, Mısır'da Müslüman Kardeşlerin yükselişini, Türkiye'nin Arap bölgesindeki kontrolünü yeniden tesis etmek ve Irak ve Suriye'deki terörist grupları donatmak için bir fırsat olarak gördü. Erdoğan, Sultan Abdülhamid'in mirasını canlandırma konusundan çok geçmeden, Osmanlı İmparatorluğu'nu canlandırma imkânı olmadığını anladı ve geri adım atarak "Büyük Türkiye" projesini başlattı. "Büyük Türkiye", Türkiye'nin kuruluşu sırasında 'Jön Türkler' veya 'Atatürkçüler' tarafından ileri sürülen tarihi iddiayı ifade eder. Erdoğan, Kerkük'ün kuzeybatısındaki Başika'ya asker göndererek, Musul'un batısındaki Telafer bölgesindeki varlığını genişletmeye çalışıyor. Erdoğan'ın oradan Azez'e asker göndererek Halep'in kuzeybatısındaki El Bab'ı ele geçirmek için yaptığı kapsamlı çabalar, Kerkük ile Suriye'nin Akdeniz kıyısı arasındaki bölgelerin Türkiye'ye ilhak edilmesi içindir.*

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın dış politikada değişiklik yapma ihtiyacı ile Türkiye'nin önemli bölgesel meselelerde rol oynama ihtiyacı arasında bir çelişki bulunduğunu söyleyen Zarei, Erdoğan'ın dış politikadaki tavrını en önemli bölgesel rakibi İran'a fayda sağlamadan değiştirmek istediğini yazdı. Aynı zamanda Türkiye'nin İran'ı Suriye'de siyasi bir çözüm istememekle suçladığını hatırlatan Zarei:

> *Erdoğan yavaş yavaş İran'ın desteğini kaybetmektedir ve bu Recep Tayyip Erdoğan'ın en büyük kumarıdır. Türkiye'nin İran'dan uzaklaşması, Türkiye'deki iktidar partisi yetkililerinin, İran'ın Türkiye'deki Kürtler ve Aleviler arasındaki büyük etkisini ve Türkiye'nin istikrarında ve AK Parti'nin başarısında etkili olduğunu bilmelerine rağmen bu gerçekleşmektedir. İran, 15 Temmuz darbesine karşı çıkan ve hükûmetin yanında yer alan Türkiye'nin tek komşusuydu. Türkiye'nin İran'dan uzaklaşması Tahran'ın Recep Tayyip Erdoğan hükûmetinin devam etmesine olan ilgisini azaltacak ve bir sonraki adımda yeni koşullara yol açacaktır. Erdoğan ayağının altının sağlam olmadığını ve her an kasırgalara maruz kalabileceğini biliyor. İşte o vakit, Ankara'nın Tahran'dan uzaklaşması Erdoğan'ın sorunlarını arttıracak ve çözüme ulaşmasını daha da zorlaştıracaktır* (Zarei, 2017).

Türkiye, Rusya ve İran'ın garantörlüğünde Kazakistan'ın başkenti Astana'da 23-24 Ocak 2017 tarihlerinde yapılan görüşmelerde taraflar Suriye'de barışın nasıl sağlanacağı konusunda temel prensiplerde anlaşma sağladı (Yılmaz, 2018a, s.91). Bu kapsamda Suriye hükûmeti ve muhalifleri ilk kez ortak görüşmelerde bir araya geldiler. Türkiye ve Rusya'nın garantörlüğü ile İran'ın katılımıyla Suriye hükûmetini ve muhalif grupları aynı masada bir araya getirmeyi amaçlayan Astana Görüşmelerinin ilk hedefi Suriye'deki ateşkesin devamını ve Birleşmiş Milletlerin (BM) 7 Şubat tarihinde Cenevre'de yapacağı toplantılar için bir temel oluşturmaktır (Arslan, 2017). Ateşkesin ardından Rusya'nın Astana Görüşmelerinde Suriye Anayasası'nı gündeme getirmesi küçük çaplı bir kriz neden olmuştur. Rusya'nın sunduğu anayasa, Suriye'de Arapların yanı sıra Kürtlere de özerklik tanımakta ve fedaralizm kavramlarını içermekteydi. Bu nedenle söz konusu anayasa, Astana Görüşmelerinde ÖSO temsilcileri tarafından kabul edilmemiştir. Türkiye'de bu konuda temkinli yaklaşarak Rusya'nın teklifine sıcak bakmamıştır. Cenevre'deki toplantının düzenlenebilmesinin ön şartı olan yeni anayasa konusunda bir anlaşmaya varılamaması, 8 Şubat'taki görüşmelerin 20 Şubat tarihine ertelenmesine neden olmuştur (Yılmaz, 2018a, s.92).

Astana toplantılarını, İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Hüseyin Cabir Ensari'nin *"Suriyeli İsyancılara Yasadışı Silah ve Mali Yardım Durdurulmalı"* sözlerini ön plana çıkararak aktaran *Keyhan*, haber içeriğinde Türkiye karşıtı söylemlerini bir kenara bırakmıştır. Bununla birlikte Türkiye, Rusya ve İran'ın Astana bildirisinde ele alındığı üzere Suriye'de ateşkesin sağlanması için üçlü bir gözlem mekanizması kuracağını ve üç ülkenin DEAŞ ve El-Nusra'ya karşı ortak mücadele edeceğini yazmıştır (İntikâl-i Gayr-i Kânûni-yi Silah…, 2017). Astana Görüşmelerinin gerçekleştiği bu günlerde İran Petrol Bakan Yardımcısı ve Ulusal Gaz Şirketi Genel Müdürü Hamid Rıza Iraki, Türkiye'nin İran aleyhine açtığı uluslararası tahkim davasını kazandığını ve Türkiye'ye ihraç edilen doğal gaz fiyatında yüzde 13,3 indirim yapılmasının kararlaştırıldığını söyledi. Iraki, fiyat indiriminin dışında Tahran'ın Ankara'ya yaklaşık 1.9 milyar dolar da tazminat ödeyeceğini açıkladı (İran'dan Türkiye'ye Doğal Gaz İndirimi, 2017).

2.6.2. Pers Milliyetçiliği ve Mezhepçilik Suçlamaları

2017'nin şubatında Türkiye ve İran arasında "Pers milliyetçiliği" tartışması yaşanmış ve karşılıklı olarak sert mesajlar verilmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 12-13 Şubat 2017 tarihlerinde Bahreyn'e resmî bir ziyaret gerçekleştirdi (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2017a). Erdoğan, Bahreyn'de yaptığı konuşmada İran'ın bölgesel politikalarını eleştirmiş ve

"Birileri hem Suriye'nin hem Irak'ın bölünmesini istiyor. Irak'ın bölünmesi çalışmasını yapanlar var. Oradaki mezhebi, etnik bir mücadele. Çünkü orada da bir Pers milliyetçiliği olayı var. Bu Pers milliyetçiliği olayıyla da orada bir bölünme söz konusu. Bunların önünü kesmemiz gerekiyor" açıklamasını yapmıştı (Erdoğan: Pers Milliyetçiliğinin Önünü Kesmeliyiz, 2017). Erdoğan'ın bu açıklamalarında sonra Türkiye-İran arasında karşılıklı sert söylemler başlamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın eleştirilerine cevap veren İran Dışişleri Bakanlığı, Erdoğan'ın bölge liderleri arasında, İran'ın başta Irak olmak üzere bölgedeki yapıcı rolünü herkesten daha çok bildiği vurgulandı. İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Behram Kasımi açıklamanın devamında *"Bölgedeki terörist grupların gizli veya açık şekilde desteklenmesi ve kullanılması, komşu ülkelerin toprak bütünlüğü ve egemenlik haklarına saygı gösterilmemesi, bölgedeki istikrarsızlığın sürmesine neden olup kaygı vericidir"* ifadelerini kullandı (İran'dan Erdoğan'ın O Sözlerine Açıklama, 2017). Erdoğan'ın açıklamalarından sonra bu kez Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, 53. Münih Zirvesi'nde İran'ın Suriye ve Irak'ı iki Şii devleti haline getirmeye çalıştığını söyledi. Çavuşoğlu, *"Türkiye her türlü ayrışmaya karşı, dini ya da mezhepçi ayrışmalara karşıyız. İran, Suriye ve Irak'ı iki Şii devleti haline getirmeye çalışıyor. Bu çok tehlikeli. Bu eğilime son vermeli, bölgede güvenlik ve istikrar ancak o şekilde sağlanır"* dedi (Göksedef, 2017).

Erdoğan ve Çavuşoğlu'nun açıklamalarına aynı sertlikte karşılık veren İran, Türkiye'nin İran Büyükelçisi Rıza Hakan Tekin'i bakanlığa çağırarak izahat istemiştir (Türkiye'nin Tahran Büyükelçisi İran Dışişleri Bakanlığı'na Çağrıldı, 2017). Türkiye'nin imparatorluğa geri dönme hayalleri kurduğunu iddia eden İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Behram Kasımi, *"Türkiye'nin, müdahaleci adımlarla gayri meşru bir şekilde terörist grupları desteklemeleri, bölgede şiddetin ve dökülen kanın artmasına ve istikrarsızlığa sebep oluyor. Türkiye konusunda sabırlı davranıyoruz ancak sabrımızın da bir sınırı var. Türk dostlarımız bu tip ifadelerini tekrarlarsa biz de susmayıp karşılık vereceğiz"* yönündeki açıklamalarına bu kez Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan çok sert karşılık verilmiştir (Vâkoneş-i İran Be İzhârât…, 2017). Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hüseyin Müftüoğlu, *"Bölgedeki krizler nedeniyle ülkesine mülteci olarak sığınan insanları dahi savaş alanına sürmekten çekinmeyen bir ülkenin bölgedeki gerginliğin ve istikrarsızlığın sorumlusu olarak başkalarını itham etmesini kabul etmek de anlamak da mümkün değildir. İran'ın kendisine yönelik eleştirileri dile getiren ülkeleri itham etmek yerine, yapıcı adımlar atması ve bölgesel politikalarını gözden geçirmesi beklenir"* dedi (Türkiye ve İran Arasında Karşılıklı Söylemler Sertleşiyor, 2017).

İki ülke arasında karşılıklı sert söylemlerin kullanılması, Musul ve Halep sonrası artan gerginliğin daha da zirveye çıkmasına neden olmuştur. Bu söylemlerin örnekleri hiç şüphesiz basında da görülmüştür. *Keyhan* gazetesi, zaman zaman saygı sınırlarını aşan manşetlerle haberleri vermekle maruftur. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Bahreyn, Katar ve S. Arabistan ziyaretlerini değerlendiren gazete, Erdoğan'ın ve Çavuşoğlu'nun İran'a yönelik açıklamaları nedeniyle tepki göstermiştir. *'Erdoğan ve Kral Selman Hangi Tokattan İnliyor?'* başlığını atan gazete, haberde Erdoğan'ın imparatorluğu ihya etme hayalinin gece yarısı darbesiyle kâbusa döndüğünü ve Irak ve Suriye'deki kazanımlarının tam anlamıyla yenilgi olduğunu yazdı. *Keyhan*, Erdoğan'ın Bahreyn, Katar ve S. Arabistan ziyaretlerinde İran'a düşmanca tavır aldığını ve Türk yetkililerinin yaptıkları son görüşmelerle İran'a karşı yeni bir cephe oluşturmaya çalıştığını anlamına geldiğini belirtti. Son günlerde Türkiye, İsrail, ABD ve İngiltere'nin NATO benzeri bir askeri ittifak kurulmasını gündeme getirmesinin amacının İslam Cumhuriyeti ile mücadele etmek olduğunu savunan *Keyhan*, darbe gecesi İran'ın Erdoğan'a verdiği destek görmezden gelinerek yönünü değiştirmek ve Neo-Osmanlıcılık politikalarını sürdürmek için Trump'a umut bağladığı ifade etti. Son olarak *"Ankara ve Riyad'ın son günlerde İran'a yönelik açıklamaları ilginç ve beklenmedik değildir. Tartışmalı ve tehditkâr görünümüne rağmen, bu inleme sesi, direniş ekseninin onların bölgede oynadıkları saldırgan planlarının kulaklarında duydukları tokattan kaynaklanmaktadır"* yorumunu yapıldı (Erdoğan ve Melik Selmân…, 2017).

Burada İran'ın darbe gecesi Türkiye'ye verdiği desteğin hatırlatılması manidardır. Çünkü bu konu, Türkiye-İran ilişkilerinde en ufak bir gerginliğin yaşanması durumunda İran basınında en çok dile getirilen hususlardan biri olabilmektedir. İranlı yetkililer tarafından darbe gecesi sabaha kadar uyumadıkları sıklıkla dile getirilmiştir. Hatta İran Devrim Rehberi Ali Hamenei, Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ve Dışişleri Bakanı Cevad Zarif'in o gece olayları yakından takip ettiği ve sabaha kadar uyumadıklarına dair basında birçok haber çıkmıştır. İran "uykusuz gece" vurgusunu farklı vesilelerle Türkiye'ye hatırlatmıştır. Bundan dolayı İran basınında ve *Keyhan* gazetesinde İranlı yetkililerin 15 Temmuz darbe gecesi sabaha kadar uyumadıkları birçok haberin içerisinde yer almaktadır. Öyle ki İran, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Bahreyn ziyaretinde Tahran'a yönelik kullandığı "Pers milliyetçiliği" suçlamalarına cevap verirken yine "uykusuz gece" vurgusunu yapmıştır. İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, 24 Şubat günü yaptığı açıklamada, *"Türkiye'nin geldiği noktayı görüyor musunuz? Biz Türk hükûmetine sempati duyarken dostlarımız unutkanlık içindeler. İran'ı mezhepçilikle suçluyorlar ama Şii olmayan hükûmetleri için darbe gecesi*

sabaha kadar uyumadığımızı unutuyorlar. Dostlar hem unutkanlık hem de kendilerine muhabbet ve yoldaşlık eden kimselere karşı kadirbilmezlik yapıyorlar" demiştir (Afacan, 2017a, s. 311).

Cumhurbaşkanı Erdoğan 25 Mart günü Antalya'da düzenlenen Tatlı Dil Forumu'nda yaptığı konuşmada da İran'a yönelik eleştirilerini sürdürmüştür. Erdoğan, *"Irak'ta mezhep gerilimi yükseliyor. Irak'taki olay aynı zamanda mezhep geriliminden dinamizmini alan aslında bir ırkçılıktır, o da İran'ın adeta kendi o tarihten gelen ırkçılığını bölgede yayılmacı politikalarıyla geliştirmesidir"* ifadelerini kullandı. İran Dışişleri Bakanlığı ise yaptığı yazılı açıklamada Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın sözlerinin "kabul edilemez" şeklinde nitelendirerek, Ankara'yı komşularıyla ilgili "yayılmacı ve müdahaleci" politika yürütmekle suçladı (İran Dışişleri: Erdoğan'ın Sözleri Kabul Edilemez, 2017). Erdoğan'ın bu açıklamaları yaptığı günler İran'da Nevruz Bayramı nedeniyle resmî tatil günlerine denk geldiği için Keyhan gazetesinde konuya ilişkin herhangi bir haber çıkmamıştır. Çünkü Nevruz tatili boyunca İran'da yaklaşık iki hafta gazete çıkmamaktadır.

2.6.3. 16 Nisan Anayasa Referandumu

2017 yılında hem Türkiye'de hem de İran'da önemli gelişmeler yaşanmıştır. 16 Nisan 2017 tarihinde Türkiye'de Anayasa değişikliği referandumu yapıldı. Yüzde 85,5 oranında bir katılımla gerçekleştirilen referandum sonucunda yüzde 51 oyla 'evet' kararı çıktı (Referandum 2017…, 2017). Yaklaşık bir ay sonra İran'da 19 Mayıs tarihinde cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmıştır. 12'nci dönem Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oyların yüzde 57'sini alan Hasan Ruhani ikinci kez Cumhurbaşkanı seçildi (Tedâvüm-i Riyaset-i Cumhuri-yi Hasan Ruhani, 2017). 5 Ağustos tarihinde yapılan yemin töreniyle birlikte İran'da ikinci Ruhani dönemi resmen başladı. Törene Türkiye'yi temsilen Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi katıldı. Zeybekçi, Tahran'da Ruhani'nin yemin töreni öncesi İran ve Katarlı yetkililerle bir araya geldi. Toplantıda İran üzerinden Türkiye'den Katar'a yapılması planlanan karayolu taşımacılığı ele alındı (Ruhani Yemin Etti, 2017).

21 Ocak tarihinde Türkiye'nin yönetim şeklinin parlamenter sistemden 'Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi'ne dönüştürülmesini içeren 18 maddelik anayasa değişikliği teklifi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) 339 oyla kabul edilerek halkın oyuna sunulmasına karar verildi (Anayasa Değişikliği Kabul Edildi, 2017). *Keyhan,* Türkiye'deki bu gelişmeleri, *'Erdoğan Diktatörlüğünün Başlangıcı İçin Geri Sayım'*

şeklinde gördüğü haberinde Recep Tayyip Erdoğan'ın tam iktidarının önündeki en büyük engel olan parlamentoyu aştığı ve mutlak iktidara ulaşmak için tek bir adım (referandum) kaldığını dile getirildi. Erdoğan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nu ihya etmeye çalıştığı yönündeki iddiaların tekrarlandığı yazıda Erdoğan'ın 2029 yılına kadar gücü elinde bulunduracağını belirtildi. Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas'ın 2015 yılında Türkiye'ye yaptığı ziyarette kendisini 16 Türk devletini temsil eden askerlerin karşıladığı hatırlatılan yazıda dolaylı yoldan İran tarihine de gönderme yapılmıştır:

> *Erdoğan 13 yıl önce Türkiye'nin 27. Başbakanı olarak seçildiğinde hiçbir uzman, onun demokrat görünümlü yüzünün altında maskesini çıkarmak için doğru zamanı ve mekânı bekleyen tam bir diktatörün gizli olduğunu öngöremiyordu. Osmanlı padişahlarının kaftanlarını giymeye özel bir ilgi duyan Erdoğan, Osmanlı İmparatorluğu'nu canlandırmayı düşündüğünü eylemleriyle defalarca göstermiştir (...) Recep Tayyip Erdoğan, sarayın merdivenlerinden kendisini selamlamak için indiğinde, sanki 2200 yılı aşan tarihe sahip 16 imparatorluğun tahtının varisi gibi tarihi merdivenlere adım atıyordu (...) Türkiye'nin yeni anayasası, Erdoğan'ı 'Türkiye'nin Sultanı' olarak tanıtacak. Bu anayasaya göre cumhurbaşkanının yürütme yetkisi artacak ve bakanları doğrudan atayıp azledebilecektir. Yeni anayasa cumhurbaşkanına yargıya doğrudan müdahale etme izni de verecektir* (Şomâreş-i Ma'kûs…, 2017).

İran basını, Türkiye'deki referandum sürecini öncesinde ve sonrasında Türkiye'de bir 'tek adam' rejiminin kurulacağı ve Erdoğan'ın 'sultan' olacağı yönünde algı operasyonlarıyla geçirmiştir. İran basınında Türkiye'ye yönelik bu tür haberler neredeyse her görüşten gazete ve haber ajansında görülmektedir.

Türkiye'de 16 Nisan'da yapılan referandum sonucu başta İran olmak üzere bölge ülkelerinde yakından takip edildi. Referandum sonucuna ilişkin İranlı yetkililerden ılımlı mesajlar gelirken İran basınında sonuç çok hoş karşılanmamış ve Türkiye karşıtlığı devam ettirilmiştir. Referandum sonrası İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif, mevkidaşı Mevlüt Çavuşoğlu'nu telefonla arayarak tebrik etti (Zarif Pirûzi-yi Referândum…, 2017). Referandumun Türkiye'nin iç meselesi olduğunu ve Türk halkının kararına saygı duyduklarını vurgulayan İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Behram Kasımi ise bu referandumun Türkiye'de barış, istikrar, güvenlik ve uzlaşmaya katkı sağlayacağını ümit ettiklerini söyledi (Rezai, 2017). Referandum süreci boyunca Cumhurbaşkanı Erdoğan

aleyhinde haberler yayımlayan İran medyası, referandum sonrası aynı tavrını devam ettirmiş ve Avrupa medyasına hâkim olan argümanları kullanmıştır. Bu süreçte İran basınında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a yönelik 'Osmanlıcılık' yapmak ve 'Diktatörleşmek' yönünde çeşitli ithamların yer aldığı görüldü. Örneğin; Ilımlı İran Gazetesi, Türkiye'deki referandum sonucunu 'Demokrasi Komada' şeklinde yorumlarken, Şehrvend Gazetesi ise Atatürk'ün getirdiği sistemin değiştirildiğini öne sürerek referandum sonuçlarını 'Atatürk Tarihinin Sonu' başlığıyla haber yaptı (Pâyân-i Târih-i Atatürk, 2017).

Türkiye'de gerçekleştirilen anayasa referandumunu ertesi gün birinci sayfadan *'Referandumda Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Kırılgan Zaferi/Erdoğan Osmanlı İmparatorluğu'na Talip!'* başlığıyla duyuran *Keyhan*, çok kırılgan bir zafer kazanan Erdoğan'ın Neo-Osmanlıcılık rüyasına bir adım daha yaklaştığını ve referandumla birlikte Erdoğan'ın en az 2029 yılına kadar cumhurbaşkanlığına devam etmesinin yolunun açıldığını yazdı. Referandum sonrası Türkiye'de meydana gelen gelişmelerin aktarıldığı yazıda referanduma yüzde 49'luk bir kesimin 'hayır' oyu verdiği hatırlatılarak, bunun Türkiye'de, Erdoğan'ın imparatorluğunu ciddi derecede sarsacak iki kutuplu derin bir atmosfer yaratacağı belirtildi. Son olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın referandum sonrası yaptığı konuşmada idam cezasının yeniden gündeme getirilebileceği yönünde ifadelerinin, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmek için uzun süredir devam eden girişimlerini sonuçsuz bırakabileceği yorumu yapıldı (Pirûzi-yi Şikende Reis-i Cumhur-i Türkiye…, 2017). Referandum sonrası ABD'li Foreign Policy dergisinde *'Huzur İçinde Uyu Türkiye; 1921-2017'* başlığıyla Steven A. Cook'un kaleminden çıkan yazıdan bölümler paylaşan *Keyhan*, haberin devamında uluslararası medya kuruluşlarında konuya ilişkin çıkan yazıları ve Avrupa'dan gelen tepkileri derlemiştir (Vâkoneş-i Câlib Be Heme Porsi-yi Türkiye, 2017).

Bölge politikaları konusunda önemli fikir ayrılıkları yaşayan Türkiye ve İran arasında zaman zaman karşılıklı eleştiri sesleri yükselse de yetkililerden gelen itidal çağrısı ile ilişkiler normale düzelebilmektedir. Fakat son yıllarda İran medyasında gözle görülür bir Türkiye karşıtlığı hâkim olmuştur. Esasen Türkiye gündemine tam anlamıyla vakıf olmamaktan kaynaklanan bu tavrın asıl nedeni İran medyasının önemli bir bölümünde Türkiye konusunda bariz görülen olumsuz havadır. Bu durum İran basınının olgusallıktan uzak ithamkar bir dil kullanmasına neden olduğu gibi ikili ilişkilerin iyileşmesini de zorlaştırmaktadır.

2.6.4. Erdoğan'ın Tahran Ziyareti

Türkiye, Rusya ve İran'ın garantörlüğünde Suriye krizinin çözümü için başlatılan Astana Görüşmeleri devam ederken üç ülkenin devlet başkanları ilk kez 22 Kasım 2017 tarihinde Rusya'nın Soçi kentinde bir araya gelmiştir (Yılmaz, 2018a, s.129). Ancak bundan önce Türkiye ve İran arasında üst düzey görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ağustos ayının başında İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Hüseyin Cabir Ensari, Moskova'dan sonra Türk yetkililerle görüşmek üzere Ankara'ya geldi. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ümit Yalçın ve bazı üst düzey yetkililerle görüşen Ensari'nin ziyaretinde Suriye ve Filistin başta olmak üzere bölgesel ve uluslararası konularda fikir alışverişinde bulundular (Ensari'nin Moskova ve Ankara Ziyaretleri Sona Erdi, 2017). Bu süreçte dikkat çeken olaylardan birisi Soçi Zirvesi'nden önce İran'dan Türkiye'ye 38 yıl sonra ilk kez genelkurmay seviyesinde bir ziyaretinde gerçekleşmiş olmasıdır. Türkiye-İran sınırına kontrolsüz geçişlerin önlenmesi amacıyla yapılacak olan yaklaşık 144 kilometrelik duvarın inşaatına başlanmasından birkaç gün sonra 15 Ağustos tarihinde İran Genelkurmay Başkanı Muhammed Bakıri, İran Devrim Muhafızları Ordusu Kara Kuvvetleri Komutanı Muhammed Pakpur gibi üst düzey askerî yetkililerle birlikte Ankara'yı ziyaret etti. Ankara'ya geldikten sonra gazetecilere açıklamalarda bulunan Bakıri, İran İslam Cumhuriyeti'nin önemli komşularından biri olan Türkiye'nin bölgede ve İslam dünyasında önemli bir konuma sahip olduğunu söyledi. Bakıri, *"Türkiye ile yüzyıllardır dostane ilişkilerimiz var, güvenli ve sakin bir sınırı paylaşıyoruz. Bu ziyaret, askerî ve çeşitli bölgesel meseleler, iki ülkenin sınır güvenliği ve terörle mücadele konularında daha fazla fikir alışverişi ve iş birliği açısından gerekliydi"* dedi. *Keyhan* gazetesi, Bakıri'nin *"Terörle Mücadelede İkili İş Birliği İçin Türkiye Ziyareti Gerekliydi"* ifadeleriyle bu ziyareti paylaştı (Berâyi Hemkâri-yi Du Cânibe…, 2017). Üç günlük ziyaret için Ankara'ya gelen Bakıri, Türkiye Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar ile görüştükten sonra ertesi gün Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda bir araya geldi (İran Genelkurmay Başkanı'nın Türkiye Ziyareti, 2017). TSK'dan yapılan açıklamada hudut güvenliği ve bölgesel konuların ele alındığı bilgisi paylaşıldı. Bu görüşmeyi önemli kılan bir diğer husus ise, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) 25 Eylül tarihinde planladığı bağımsızlık referandumundan önce gerçeklemiş olmasıdır. Türkiye ve İran her ne kadar Suriye meselesinde fikir ayrılıkları yaşasalar da Katar Krizi ve IKBY'nin bağımsızlık referandumuna karşı aynı safta yer almışlardır. Suudi Arabistan, Bahreyn, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin bölgede "terörü" desteklediği iddiası ile Katar'la diplomatik ilişkilerini kesmelerine Türkiye ve İran ortak tepki göstermiştir. İki ülke

bu sene karşılıklı yapılan suçlamalara rağmen bölgesel konularda ortak hareket ederek iş birliğini arttırmış ve ilişkilerde yeniden güven ortamı tesis edilmiştir. Bu ziyaretten yaklaşık iki ay sonra 1 Ekim tarihinde Türkiye Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar, İranlı mevkidaşı Muhammed Bakıri'nin davetlisi olarak Tahran'ı ziyaret etmiştir. Bakıri ile görüşen Akar, daha sonra Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, İran Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi Genel Sekreteri Ali Şemhani ve Savunma Bakanı Emir Hatemi ile de bir araya geldi (Genelkurmay Başkanı Orgeneral Akar İran'da, 2017). Akar'ın bu ziyareti 1979'dan bu yana Türkiye'nin genelkurmay başkanı düzeyinde İran'a yaptığı ilk ziyaret olma özelliğini taşımaktadır. Akar, Bakıri ile görüşmesinin ardından düzenlenen ortak basın toplantısında, *"Türkiye ve İran yüzyıllardır dost ve ortak değerlere sahip iki ülkedir. Bu ortak değerler doğrultusunda mevcut tehdit ve risklere karşı iş birliğimizi geliştiriyoruz. Siyasi ve ekonomik ilişkilerimize ilaveten askeri ilişkilerimizi de geliştiriyoruz. Özellikle önümüzdeki günlerde terörle mücadele ve buna bağlı olarak sınır güvenliği konularında mutabakata varmış bulunuyoruz"* dedi. İran Genelkurmay Başkanı Bakıri ise görüşmelerde iki ülke için tehdit oluşturan konuların ele alındığını ve her iki ülkenin de Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) tarafından gerçekleştirilen gayrı meşru referanduma karşı ortak tavır geliştirdiklerini söyledi (Ahıshalı, 2017).

Akar'ın ziyaretinden birkaç gün sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan, 4 Ekim'de İran'a günübirlik resmî ziyaret gerçekleştirdi. Erdoğan'ın "çok önemli" olarak nitelendirdiği bu ziyaretin en önemli gündem maddesi IKBY'nin 25 Eylül'de gerçekleştirdiği bağımsızlık referandumu sonrası atılacak adımlar oluşturmuştur. Önce İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ile görüşen Erdoğan, ardından İran Devrim Rehberi Ali Hamaney ile bir görüşme gerçekleştirmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2017b). Erdoğan, Türkiye ile İran'ın bağımsızlık referandumu konusunda benzer kararlar aldığına dikkat çekerek, *"İran'ın kararı bizimle örtüşüyor. Geleceğe yönelik bazı yaptırımlar konusunda İran ile adımları atmamız lazım ki, geri adım atılmasın"* demişti. Her iki ülke de IKBY'ye yönelik bazı yaptırımları devreye sokarken İran, IKBY'ye uçuşları durduran ilk ülkelerden biri olmuştur (4 Soruda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Kritik İran Ziyareti, 2017). Erdoğan'ın Nisan 2015'ten bu yana İran'a yaptığı ilk ziyaret, Türkiye-İran ilişkilerinin iniş çıkışlar yaşadığı bir dönemin ardından iki ülkenin bölgedeki müşterek kaygı ve menfaatleri ekseninde ortak bir zemin oluşturmaya çalıştığı bir dönemde geldi. İkili ilişkilerin son yıllarda 1990'lardan beri en sıkıntılı süreci yaşadığı atmosferde, Erdoğan'ın Tahran ziyareti daha da önem kazanmaktadır. Suriye ve Irak'ta yaşanan gelişmeler her iki ülkeyi de endişelendirmektedir.

Türkiye, ABD'nin PYD-YPG'ye destek olmasına tepki gösterirken İran, Rusya'nın Suriye'de artan etkinliğinden kaygı duymaktadır. Böyle bir dönemde IKBY'nin bağımsızlık kararı alması iki ülkenin ortak hareket etme gerekliliği daha da belirginleşmiştir (Afacan, 2017b). Erdoğan'ın ziyaretinde iki ülkenin liderleri tarafından Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, IKBY referandumuna karşı sergilenen ortak tavır ve bölgede terör unsurlarına karşı mücadele edilmesi gerektiği özellikle vurgulanmıştır. 10 milyar dolar olan mevcut ticaret hacmini 30 milyar dolara çıkarma hedeflerinin ana gündem maddesini belirlediği YDİK üçüncü toplantısının ardından Türkiye ve İran arasında gümrük, merkez bankaları, iki ülkenin radyo ve televizyon kurumları ve milli arşivler alanlarında dört anlaşma imzalandı (İran ve Türkiye 4 Sened-i Hemkâri…, 2017). Erdoğan'ın bu ziyaretinde iki ülkenin ticarette milli para birimlerini kullanması da ele alınan konulardan biri oldu. Cumhurbaşkanı Erdoğan, *"Ekonomik ilişkileri mevcut kur baskısından kurtarmak suretiyle yerli parayla alışveriş yapma sürecini hayata geçirme kararı verdik"* açıklamasında bulundu. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ile İran Merkez Bankası arasında imzalanan Mutabakat Zaptı'nda yerli para kullanımının kolaylaştırılması ve finans sektörünü canlandırmak için bankaların karşılıklı şube sayılarını arttırmaları ve Merkez Bankaları'nın ortak çalışmaları da yer almaktadır (Aslan ve Çakır, 2017).

Yaşanan son gelişmeler neticesinde iki ülkenin daha fazla ortak zeminde buluşmasıyla birlikte İran basının Erdoğan ve Türkiye karşıtı sert söylemini değiştirdiği görülmektedir. İran basınında özellikle 16 Nisan referandumu sürecinde Erdoğan'a yönelik 'Yeni-Osmanlıcılık' ve 'Diktatörleşmek' ithamlarının yerini ılımlı bir tutum almıştır. Erdoğan'ın 2015 yılındaki son ziyaretinde olduğu gibi İran basınında yine iki ülkenin bölgesel konularda ortak hareket etmesi ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. *Keyhan* gazetesi Erdoğan'ın ziyaretini Ali Hamaney'in ifadesine yer vererek *'IKBY Referandumu Bölgeye İhanet ve Geleceğe Tehdittir'* sözlerini manşete taşımıştır. *Keyhan*, Erdoğan ve Hamaney'in görüşmede yaptıkları açıklamaları paylaşarak bu ziyareti aktarmıştır. Erdoğan, Hamaney'le yaptığı görüşmede Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) Başkanı Mesud Barzani'nin bağımsızlık referandumuyla ilgili "affedilemez bir hata" yaptığına işaret ederek, *"ABD, Fransa ve İsrail Orta Doğu'daki ülkeleri parçalamak istiyorlar. Suriye için de aynı planı yapıyorlar. İran ve Türkiye'nin bu konuda ortak bir tutum sergilemesi çok önemlidir"* dedi. İki ülke arasındaki ekonomik iş birliğini arttırmanın gerekliliğini vurgulayan Hamaney ise, İran ile Türkiye arasında İslam dünyasının önemli meselelerinde anlaşma ve iş birliği yapmasının çok önemli olduğunu söyledi. ABD ve

Avrupalıların güvenilmez olduğunun ve referandum ile "yeni bir İsrail kurma" peşinde olduklarına dikkat çeken Hamaney, *"İran ve Türkiye, IKBY'nin bağımsızlık referandumuna karşı 'her türlü önlemi' almalıdır. ABD ve Avrupa devletlerinin bu konudaki görüşleri, İran ve Türkiye'den çok farklı. Amerika her zaman İran ve Türkiye'ye karşı bölgede sıkıntı yaratacak bir kaynak yaratma peşinde olmuştur. Bu nedenle Amerikalılar ve Avrupalılara asla güven olmaz"* ifadelerini kullandı (Heme Porsi-yi Der Kurdistan-ı Irak…, 2017). Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda hemfikir olan Türkiye ve İran, ortak bir tehdit olarak gördükleri IKBY'nin bağımsızlık referandumu karşısında birlikte hareket ederek dayanışma göstermişlerdir. Erdoğan, İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ile yaptığı toplantıda iki ülkenin Suriye ve Irak konusunda da mutabık kaldıklarını söylemiştir. Bütün bu olumlu gelişmeler yaşanırken *Keyhan* gazetesinin İngilizce bölümünden Türkiye'nin Kerkük petrollerinin yeniden Ceyhan boru hattı üzerinden gönderilmesine ilişkin Irak Başbakanı Haydar El-İbadi ile görüşmeler yapmasına tepki gösterilmiştir. Bu konuda *"Türkiye Irak'taki petrol yatırımlarını canlandırmak için harekete geçiyor. İran yerinde sayıyor"* başlığıyla haber yaparak Ruhani hükûmetine mesaj vermeye çalışmıştır (Tamer, 2018, s.42).

Irak Dışişleri Bakanlığı, Türkiye ve İran'dan IKBY ile olan sınır kapılarının kapatılmasını ve başta petrol satışı olmak üzere tüm ticari faaliyetlerin durdurularak bunların sadece Bağdat hükûmetiyle yapılmasını istedi. Bu açıklamalarını haber yapan *Keyhan*, Türkiye ve İran'ın bu konuda ortak hareket ettiğine ve iki ülkenin de IKBY ile ticari ilişkilerini keserek artık petrol satın almadığını yazdı. Haberin devamında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın *"İran ve Irak hükûmeti ile sınır bölgelerindeki gelişmeleri izlemek için üçlü bir mekanizma üzerinde anlaştık"* açıklamaları da ön plana çıkarılmıştır (Derhâst-i Resmî-yi Irak…, 2017). *Keyhan* gazetesinin Türkiye'ye karşı tavrındaki bu değişikliğin en önemli sebebi Erdoğan'ın Tahran ziyareti ve yakın zamanda Türkiye-Rusya-İran arasında Üçlü Zirvesi'nin düzenlenecek olmasıdır. Soçi Zirvesi'nden birkaç gün önce Norveç'teki NATO tatbikatında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın fotoğrafının "düşman hedefler" olarak kullanılması skandalı yaşanmıştı. Türkiye bu skandala sert tepki göstermiştir. Durumun Genelkurmay Karargâhına intikal etmesi üzerine, yaşanan olayların kabul edilemez olduğu vurgulanarak, konu NATO askeri makamları nezdinde yazılı ve sözlü olarak protesto edilmiş ve tatbikata katılan Türk Silahlı Kuvvetlerinin 40 personelinin derhal tatbikattan geri çekilmeleri emredilmiştir. Konuyla ilgili açıklama yapan NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, Türkiye'den özür dilemiştir. "NATO'nun güvenilirliğinin sorgulanır hale geldiğini" söyleyen Erdoğan, söz

konusu olayın "kuru bir özür ile geçiştirilerek üzeri örtülebilecek bir konu olmadığını" kaydetti (Erdoğan'dan NATO'ya Tepki…, 2017). Bu olayı *'NATO'nun Erdoğan ve Atatürk'e Hakaretleri Türkiye'nin NATO ile İlişkilerini Baltaladı'* başlığıyla paylaşan *Keyhan* gazetesi, bunu Türkiye'nin Suriye'de değişen politikalarına ve Rusya'ya yakınlaşmasına bağladı:

> *Türkiye, 1952 yılından itibaren NATO üyesidir. Ancak başarısız darbe girişiminde sonra Ankara'nın muhaliflere karşı girişimleri ve Rusya'ya yakınlaşması Türkiye'nin NATO ve Almanya gibi Batılı ülkelerle ilişkilerini sarsmıştır. NATO'nun en büyük ikincisi ordusuna sahip olan Türkiye, İran, Suriye ve Irak ile olan sınırları nedeniyle NATO için stratejik öneme sahiptir* (İhânet-i NATO…, 2017):

2.6.5. Soçi Zirvesi

BM'nin yürüttüğü Cenevre Görüşmelerinin sonuçsuz kalması üzerine Türkiye-Rusya ve İran Suriye'deki çözüm için yeni arayışlar içerisine girmiştir. İlk olarak üç ülkenin dışişleri bakanları Rusya'da bir araya gelerek sekiz maddelik Moskova Mutabakatı'nı imzalamıştır. Türkiye, Rusya ve İran'ın Suriye'deki barış sürecinin garantörü olacaklarına dair Moskova Mutabakatı'nı imzalamalarıyla birlikte Suriye'deki siyasi çözümün inisiyatifi bu üç ülkeye geçmiştir (Yılmaz, 2020b, s.185). Suriye'nin geleceği açısından oldukça önemli olan Soçi'deki Türkiye-Rusya-İran Üçlü Zirvesi'nin ön görüşmeleri 19 Kasım 2017 tarihinde Antalya'da Dışişleri Bakanları düzeyinde ve 21 Kasım 2017 tarihinde Soçi'de Genelkurmay Başkanları seviyesinde gerçekleşmiştir. Moskova Mutabakatı'ndan Astana Müzakereleri'ne uzanan Türkiye- Moskova-İran arasındaki iş birliği ve uzlaşı süreci, devlet başkanları düzeyinde 22 Kasım tarihinde gerçekleşen Soçi Zirveleri'yle birlikte üst düzeyli bir ittifaka dönüşmüştür. İlk aşamada Suriye'deki çatışmasızlık bölgelerinde gözlem noktaları oluşturulmasına öncelik veren garantör ülkeler, ateşkes sürecinin kontrolünü sağlamayı amaçlamış ve daha sonra ülkenin geleceğinin belirlenmesi adına Soçi Zirvesi kapsamında Cenevre süreciyle uyumlu bir Ulusal Diyalog Kongresi'nin düzenlenmesini kararlaştırmışlardır. Ardından Astana Süreci'nde kritik bir aşama olan Anayasa Komitesi'nin belirlenmesine geçilmiştir (Tamer, 2018, s.31).

Soçi Zirvesi'nde Suriye'de çözüme yönelik üç lider önemli açıklamalarda bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Soçi'deki üçlü Suriye zirvesine ilişkin, *"Bu üçlü zirve Suriye'de akan kanın artık tamamen durması, yıllardır yaşanan*

trajedinin son bulması bakımından son derece önemli. Türkiye, Rusya ve İran'ın Suriye meselesinde yakın bir çalışma ortamı tesis etmelerinin müspet sonuçlarına dünya şahit olmuştur" dedi. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, *"Türk ve İranlı liderlerin üstlendikleri rol olmasaydı Suriye'de askeri sürecin sonlanması mümkün olmazdı. Suriye'de artık siyasi çözüme yönelik yeni bir aşamaya geçildi. Türkiye ve İran'ın desteğiyle Suriye'nin parçalanması engellenmiştir. Yıllardır süren iç savaşın sonlandırılması mümkün olabilecek durumdadır"* açıklamasını yaptı. İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ise, *"Suriye'deki çözüm için zemin hazır, Türkiye ve Rusya ile iş birliği yapmaktan memnunuz. Suriye'de terörizmin son hücrelerini de kurutmak gerekiyor"* diye konuştu (Soçi'de Üçlü Liderler Zirvesi, 2017).

Soçi'deki Üçlü Zirveyi *'İran Bölgedeki İstikrar ve Güvenliğin Merkezidir'* başlığıyla gören *Keyhan* gazetesi, habere şu cümlelerle başlamıştır.: "*Direniş Ekseninin bölgedeki DEAŞ tekfirci terörizminin hâkimiyetini sona erdirilmesindeki önemli zaferlerinden sonra, dün Soçi şehri İran, Rusya ve Türkiye'nin siyasi ve askeri liderlerinin üçlü toplantısına ev sahipliği yaptı. Bu toplantıda İran'ın bölgedeki istikrar ve güvenliğin merkezi olarak yapıcı rolü vurgulandı"* İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve son olarak Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın açıklamalarına yer veren *Keyhan*, özellikle Putin'in Türkiye ve İran'ın üstlendikleri role vurgu yapan ifadelerini ön plana çıkarmıştır (İran Mihver-i Sebât…, 2017).

Türkiye ve İran tüm ihtilaflara rağmen bölgede ortak bir güvenlik tehdidi hissetmeleri durumunda müşterek hareket edebilmektedir. Bu doğrultuda karşılıklı suçlamalar en üst seviyeye çıktığı 2017 yılında Katar, IKBY ve Suriye konusunda iş birliği kurarak birlikte hareket edebilmişlerdir. Türkiye-İran ilişkilerinin seyri doğrultusunda zaman zaman Erdoğan ve Türkiye karşıtı haberler paylaşan *Keyhan* gazetesi bu tavrı, ülke liderlerinden gelen yapıcı açıklamalara göre olumlu yönde değişiklik gösterebilmiştir. Bunun son örneği yukarıda bahsedilen üç konuda görülebilmektedir. Ancak *Keyhan* başta olmak üzere İran basınında Türkiye'ye karşı sergilenen olumlu tavır, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından, Suriye'nin kuzeybatısında yer alan Afrin bölgesine 20 Ocak 2018'de başlatacağı Zeytin Dalı Harekâtı ile tam tersine dönecektir.

2.7. Keyhan Gazetesinde Türkiye-İran İlişkileri (2018)

Türkiye ve İran, 2018 yılında da Astana Görüşmeleri kapsamında sık sık bir araya gelmiştir. Devlet başkanları düzeyinde geçen yıl Soçi'de başlayan Üçlü Zirveler bu sene Ankara ve Tahran'da gerçekleştirilmiştir. Seçim vaatleri arasında önceki ABD Başkanı Barack Obama döneminde İran ile imzalanan Nükleer Anlaşmadan çekileceğinin sinyallerini veren ABD Başkanı Donald Trump, 12 Ocak tarihinde Nükleer Anlaşmanın 120 gün daha uzatılmasına karar verdiğini açıkladı. ABD'nin İran ile P5+1 ülkeleri arasında 2015 yılında imzalanan Nükleer Anlaşmanın yaptırımlara ilişkin maddesini iptal etmeyeceğini bildiren yetkililer, ülkeye sağlanan yaptırım muafiyetinin 120 gün uzatıldığını kaydetti. ABD'nin 8 Mayıs'ta anlaşmadan tek taraflı olarak çekilmesi Türkiye ve İran ilişkilerini de doğrudan etkilemiştir. ABD'nin İran'a yaptırımları devam ederken muafiyet dâhilinde İran'dan petrol ithalatını sürdüren Türkiye, kasım ayında İran'dan ham petrol ithalatını durdurmuştur. Türkiye, 20 Ocak 2018 tarihinde bölgede ve sınırlarında güvenlik ve istikrarı sağlamak amacıyla Suriye'nin kuzeybatısındaki Afrin bölgesine 'Zeytin Dalı Harekâtı'nı başlattı. Türkiye'nin söz konusu operasyonuna İranlı yetkililerden ve basından çeşitli tepkiler gelmiştir. 2018 yılında iki ülkenin en önemli gündem maddelerinden biri de Irak'ta yapılan genel seçimler olmuştur. Türkiye-İran iş birliği Irak konusunda olumlu sonuçlar doğurmuştur. Barzani referandumuna karşı gösterilen ortak duruş, bölgeyi yeni bir çatışma alanının oluşmasını engellemiştir. Irak'ta 12 Mayıs'ta yapılan genel seçimlerini, Şii lider Mukteda es-Sadr'ın desteklediği koalisyonun birinci çıkması Ankara ve Tahran arasında yeni rekabet alanı oluşturmuştur.

2.7.1. Zeytin Dalı Harekâtı

Türkiye, sınırlarının güvenliğini sağlamak amacıyla 20 Ocak tarihinde Suriye'nin kuzeybatısında Afrin bölgesinde, PKK/KCK/PYD-YPG ve DEAŞ'a mensup teröristleri etkisiz hale getirmek için operasyon başlatmıştır. TSK'dan yapılan açıklamada, *"Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından, hudutlarımızda ve bölgede güvenlik ve istikrarı sağlamak maksadıyla, Suriye'nin kuzeybatısında Afrin bölgesinde, PKK/KCK/PYD-YPG ve DEAŞ'a mensup teröristleri etkisiz hale getirmek ve dost ve kardeş bölge halkını bunların baskı ve zulmünden kurtarmak üzere, 20 Ocak 2018 saat 17:00'dan itibaren 'Zeytin Dalı Harekâtı' başlatılmıştır. Harekâtın planlama ve icrasında sadece teröristler ve bunlara ait barınak, sığınak, mevzii, silah, araç ve gereçler hedef alınmakta olup, sivil/masum kişilerin zarar*

görmemesi için her türlü dikkat ve hassasiyet gösterilmektedir" denildi (TSK: Zeytin Dalı Harekâtı Başladı, 2018).

Türkiye'nin Zeytin Dalı Harekâtı'na başlamadan önce İran'dan ilk tepki Dışişleri Bakan Yardımcısı Hüseyin Cabir Ensari'den geldi. Suriye'de gerçekleştirilecek herhangi bir kara harekâtının 29-30 Ocak'ta Soçi'de yapılması planlanan Suriye Ulusal Diyalog Kongresi'ni etkileyebileceğini belirten Cabiri, *"Herhangi bir kara harekâtı kongreyi olumlu veya olumsuz olarak etkileyebilir. Suriye'deki ateşkesin garantör ülkelerinin (Türkiye, Rusya ve İran) böyle bir şeyin olmaması için harekete geçeceklerini umarız"* dedi (İran'dan Afrin Açıklaması, 2018). İran Genelkurmay Başkanı Tümgeneral Muhammed Bakıri, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hulusi Akar ile 21 Ocak'ta yaptığı telefon görüşmesinde, "Suriye'nin toprak bütünlüğü, egemenlik hakları ve sivillerin zarar görmemesine" vurgu yaptı (İran'dan Akıl Tutulması, 2018). İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Behram Kasımi ise Astana sürecinde Türkiye'nin rolüne işaret ederek, *"İran, Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması, egemenlik haklarına saygı, insani kriz oluşmaması, sivil ve günahsız Suriyelilerin can güvenliğinin korunması gerektiğini vurguluyor. İran, tüm ülkelerden özellikle Astana sürecinde siyasi yöntemlerle krizin sonlanması konusunda yapıcı role sahip Türkiye'nin, Suriye'nin sorunlarının siyasi yollarla çözülmesi kararlılığına devam etmesini beklemektedir. Ümit ediyoruz bu operasyon bir an önce sona erer ve Suriye ve Türkiye'nin sınırındaki krizin yayılmasının önü alınır"* dedi (Vâkoneş-i İran Be Ameliyyât…, 2018). Kasımi, operasyonun devam ettiği günlerde düzenlediği basın toplantısında ise Türkiye'nin Afrin'e düzenlediği askerî harekâtın İran ile Türkiye arasında anlaşmazlığa sebep olup olmadığına yönelik soruya *"Suriye konusunda sürekli Türkiye'yle irtibat halindeyiz; bazı konularda aramızda görüş birliği, bazı konularda görüş farklılığı mevcuttur ancak önemli olan birlikte çalışmamızdır"* şeklinde cevap vermiştir (İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü'nden Afrin Açıklaması, 2018).

Muhammed Emin Abadi, Zeytin Dalı Harekâtı'ndan birkaç gün sonra *'Türkiye'nin Afrin'deki Operasyonu: Fillerin Kavgası ve Otların Ezilmesi'* başlıklı uzun bir yazı kaleme aldı. Yazı "ABD'nin Yeni Stratejisi, Türkiye'nin Kırmızı Çizgisi, Afrin Operasyonu, Rusya, Suriye Hükûmeti, Yeni İttifak ve Sonuç" bölümlerinden oluşmaktadır. Türkiye ile ilgili Afrin Operasyonu kapsamında birtakım analizlerde bulunan Abadi, *"Eğer Türkiye, gerçekten kuzey Suriye'de ABD stratejisiyle mücadele etmek ve federal bir Kürt devletinin kurulmasını engellemek istiyorsa, bu hedefe [İran'ın] Direniş Cephesi'nin yardımı olmadan tek başına ulaşabilir mi?"* sorusunu yöneltti. Yazıda bir yandan PKK için "terörist" ifadeleri

kullanılırken diğer yandan PYD/YPG için "Suriye Kürtleri" ibaresine yer verilmiştir. Abadi, *'Türkiye'nin Kırmızı Çizgisi'* başlıklı bölümde Türkiye'nin, kuzeyinde federal bir Kürt devleti kurulmasından endişe ettiğine dair bir değerlendirme yaptı: *Türkiye, Suriye krizi başladığında bölgedeki, Avrupa'daki ve ABD'deki bazı hükûmetlerin yardımıyla Beşşar Esad hükûmetini devirmek için çok uğraştı. Ancak Suriye krizinin üzerinden geçen altı yılda durum tamamen değişti. Erdoğan, geç kalınması durumunda Türkiye'nin güvenliğinin ve istikrarının, ABD'nin yardımıyla kuzey Suriye'de federal hükûmetin kurulmasıyla yok olacağını düşünüyor. Türkiye sınırları boyunca kuzey Suriye'de terörist PKK grubuna ve lideri Abdullah Öcalan'a bağlılıklarını gizlemeyen federal bir devlet ve 30 bin Kürt'ten oluşan ordunun kurulması Erdoğan'ın kırmızı çizgisi olarak biliniyor. Türkiye, Suriye hükûmetinin, DEAŞ ve diğer terörist gruplara karşı verdiği mücadele sonucu zayıflaması ve ABD'nin Kürt milisleri silah ve mali olarak desteklemesi nedeniyle, Türklerin her zaman korktuğu bir kâbus olan güney sınırında başka bir Kürdistan bölgesel yönetiminin kurulmasından endişeleniyor.*

Afrin Operasyonu'ndan bahsedilen bölümde, Genelkurmay Başkanlığı'ndan harekâta ilişkin yapılan açıklamaları paylaşan Abadi, Zeytin Dalı Harekâtı'nın başka hedefleri olduğunu ileri sürdü:

> *Uzmanlar, Zeytin Dalı Harekâtı'nın başarısının, Erdoğan'a, beklenenden çok daha uzun süren ve Ankara yetkilileri için istenilen sonuç alınamayan Fırat Kalkanı Harekâtı sonrası zarar gören itibarını yeniden kazanma imkânı vereceğine inanıyorlar. Şimdi Erdoğan, bu operasyonda Türk askerinin başarısından bir kez daha emin ve Türk kuvvetlerinin Afrin'i aldıktan sonraki hedefinin, Rakka'ya giden yolda en önemli şehir olarak bilinen Münbiç olacağını açıkladı.*

Suriye, Rusya ve ABD'nin pozisyonlarının değerlendirildiği yazıda Zeytin Dalı Harekâtı'nın Suriye için hem iyi hem de kötü yanı olduğuna dikkat çekildi. Suriye'nin bu krizde çelişen menfaatleri olduğunu belirten Abadi, ABD'nin Suriye'nin kuzeyindeki varlığı ve bu bölgede 30 bin kişilik Kürt ordusunun kurulmasının Suriye'nin parçalanması ve bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasının başlangıcı olarak görüldüğünü ve Şam'ın bunu hiçbir şekilde kabul etmediğini, ancak Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyindeki operasyonlarının ve Kürt gruplarının yok edilmesinin Suriye hükûmetinin lehine olduğunu ifade etti. Diğer taraftan üçüncü bir ülkenin Suriye topraklarına saldırısını, Suriye'nin egemenliğinin açık bir ihlali olduğunu dile getiren Abadi, bunun bağımsız devlet prestijine zarar verdiği ve diğer

ülkelerin Suriye'ye saygı göstermediği şeklinde kabul edileceği yorumunda bulundu: *Suriye hükûmeti de Türkiye'nin yegâne amacının Kürtlerle mücadele etmek ve Suriye Kürdistanı'nda federal bir hükûmet kurulmasını engellemek olduğuna inanmıyor. Onlar, Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyindeki Kürtleri bastırarak bölgede işgalci bir güç haline gelmesinden ve terörist gruplarla mücadele ve sınırlarının güvenliğini sağlama bahanesiyle Suriye'nin kuzeyinde kalmasından ve bu askeri müdahalenin, Türkiye'nin istediği zaman oraya asker konuşlandırmasına izin veren bir alışkanlık haline gelmesinden korkuyorlar. Türk hükûmetinin hırsları göz önüne alındığında, Afrin'deki Zeytin Dalı Harekâtı başarılı olması durumunda bunun önümüzdeki aylarda gerçekleşmesi muhtemeldir.*

Yazının devamındaki 'Yeni İttifak' bölümünde ABD'nin bölgede bulunmasının hiçbir ülkenin lehine olmadığına işaret eden Abadi, Suriye meselesinin çözümünün bölge ülkelerinin iş birliğinden geçtiğini söyledi:

> *ABD'nin hangi bahaneyle olursa olsun Suriye'nin kuzeyindeki varlığı ve Washington'un desteğiyle bir Kürt federal hükûmetinin kurulması, bölgedeki hiçbir devletin ve Suriye krizindeki aktörlerin (İran, Irak, Suriye, Türkiye ve Rusya) menfaatine değildir. Diğer taraftan ABD, bu stratejiyi benimsemesi ve bir Kürt ordusu kurma amacını açıklamasıyla, Türkiye'nin ciddi endişelerini önemsemeyen güvenilmez bir müttefik olduğunu ispatladı. Öte yandan Türkiye tek başına ABD'nin bu stratejisine karşı duramaz ve uluslararası hukuk açısından, bir ülkenin topraklarına, o ülkenin hükûmeti ile koordinasyon sağlamadan asker göndermek onun egemenliğini ihlal olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, eğer [Türkiye'nin] asker göndermesinin gerçek amacı Suriye'nin kuzeyindeki Kürt terörist gruplarla mücadele etmek ve onların Irak Kürdistan'ı ve Türkiye ile irtibatını kesmekse, Erdoğan'ın krizi çözmek için yanlış yolu seçtiği görünüyor (...). Bu nedenle krizin çözümü bölge ülkelerinin (İran, Irak, Suriye ve Türkiye) ortak çabalarını gerektirmektedir. Recep Tayyip Erdoğan, Suriye topraklarında gözü olmadığını söyledi. Türkiye Cumhurbaşkanı bu sözüne bağlıysa, Suriye'nin kuzeyindeki bu ciddi güvenlik endişesini gidermek için öncelikle bölge ülkeleriyle birlikte çalışmalı ve sorunun çözümü için Suriye ordusuna öncelik vermelidir.*

Sonuç olarak Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyindeki krizi tek başına yönetemeyeceğini bilmesi gerektiğine vurgu yapan Abadi: *Eğer filler iş birliği yaparsa bütün otlar yenecektir ve eğer [filler] birbirleriyle çatışırlarsa, nihayetinde fillerin altında ezilmiş olan yine otlar*

olacaktır. Birkaç gün önce, Türkiye'nin kuzey Suriye'deki operasyonu başladı (...) Suriyeli Kürtlerin, Suriye merkezi hükûmetinin çatısı altında yaşamaktan başka seçeneği yoktur. Aksi takdirde yıllarca süren kargaşayla karşı karşıya kalacaklar. Türkiye de Suriye'nin kuzeyindeki krizi tek başına yönetemeyeceğini bilmelidir. Bu krizi çözmenin en iyi yolu İran, Suriye ve Irak ile yeni bir ittifak kurmak ve Suriye ordusuna öncelik vermektir (Abadi, 2018).

Türkiye'nin Afrin operasyonuna Astana sürecinin bir diğer aktörü olan Rusya'dan olumsuz bir tepki gelmemiştir. Rusya'nın bu tutumu Türkiye'nin endişelerini anladığı yönünde değerlendirilmiştir (Yılmaz, 2018b). Ankara'yı bu noktaya ABD'nin dış politikasının getirdiğini savunan Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, "ABD'nin Suriye'de attığı tek taraflı adımlar, Türkiye'yi çıldırttı" yorumunu yaptı (Zeytin Dalı Harekâtı İçin Suriye'deki Aktörler Ne Diyor? 2018). İranlı yetkililerden Afrin operasyonuna gelen yumuşak tavır İran basınında pek hoş karşılanmamış ve hatta bazı açıklamalar çarptırılmıştır. İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Behram Kasımi'nin açıklamaları bazı gazetelerde, "Tahran yönetiminin Afrin harekâtıyla ilgili olumsuz tepkisi" olarak yansıtılmıştır. Birçok gazete ve haber ajansı Türkiye ve Erdoğan karşıtı söylemlerini devam ettirmiştir. Bazı gazeteler Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "yeni bir maceraya" atıldığı ve Türkiye'nin Suriye'de "Kürtlere" saldırdığı şeklinde yetkililerin açıklamalarının tam tersi yönünde birçok haber yapılmıştır. Fakat Zeytin Dalı Harekâtı'nı tarafsız bir bakış açısıyla haber yapan bazı yayın organları da olmuştur. Bu haberlerde harekâtla ilgili "ABD'ye bağlı bin terörist TSK tarafından etkisiz hale getirildi" ve "Türkiye, Afrin operasyonuyla topu ABD sahasına attı" manşetlerini kullandı. (İran'da Zeytin Dalı Harekâtı İkilemi, 2018).

Türkiye'nin 2016 başında Astana Süreci ile birlikte Suriye politikalarında değişiklik yapması Tahran'ı memnun etmiştir. Öyle ki o dönemden itibaren iki ülke başta Irak referandumu ve Katar ablukası olmak üzere bölgesel konularda benzer tutumlar sergilemişlerdir. Türkiye, İran'da Aralık 2017'de başlayan sokak olaylarına ilişkin net bir tavır göstermesi şüphesiz Ankara ve Tahran arasında son yıllardaki yakınlaşmanın etkisinden kaynaklanmıştır. Bu nedenle Tahran yönetimi, Türkiye'nin Suriye'de yaptığı operasyonlarda İran'ın "direniş hattını" tehdit etmemesi nedeniyle Zeytin Dalı Harekâtı'na yönelik çok sert tepkiler göstermemiştir. Türkiye'nin bu dönemde ABD ile yaşadığı sorunlar nedeniyle İran ve Rusya'ya yakınlaşma ihtimali de Tahran'ın Ankara'nın askeri operasyonlarına çok büyük tepki göstermemesinin bir diğer nedeni olarak yorumlanmaktadır. Ayrıca harekâttan önce Türkiye'nin Suriye rejimini yazılı olarak

bilgilendirilmesi İran ve Rusya'nın tepkisinin yumuşatılmasında önemli bir rol oynamıştır (Uygur, 2018).

Keyhan gazetesi Zeytin Dalı Harekâtı'nı İran basınında hâkim olan genel görüş çerçevesinde değerlendirmiştir. Yine Türkiye'nin "Kürtleri" ve "sivilleri" öldürdüğü yönünde haberler yapılmıştır. Operasyondan bir gün önce Türkiye Savunma Bakanı Nurettin Canikli'nin "Havan saldırıları başladı, ancak Türk kuvvetleri Afrin'e girmedi ve sınırı geçmedi" açıklamalarına yer verilen haber, *'Türk Ordusu Suriye'nin Afrin Kentinde Kürt Mevzilerine Ateş Açtı'* başlığıyla sunmuştur. Haberinde devamında Halk Korumu Birlikleri (YPG) ve Suriye Demokratik Güçleri'nin (SDG) ABD destekli "Kürt birlikler" olduğu sık sık vurgulanırken herhangi bir şekilde "terörist" ifadesine yer verilmemesi dikkat çekmiştir. ABD ve Suriye'nin Türkiye'ye operasyon için uyarıda bulunmasına yer verilen haberin devamında İran basınında "Türkiye, Kürt birliklerine saldırıyor" şeklindeki genel algı böylece kasıtlı bir şekilde *Keyhan* tarafından da devam ettirildi:

> *Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve diğer yetkililer, daha önce Amerika'yı, kuzey Suriye'deki Kürtleri desteklemeyi bırakmazsa, Türk ordusunu oraya göndereceği konusunda defalarca uyardı. Son olarak DEAŞ karşıtı ABD koalisyonu, Washington'un silahlı Kürtlerden oluşan 30 bin kişilik bir ordu kurmayı planladığını açıkladı. ABD'nin bu kararı Türkiye'nin ve bölgenin geniş tepkileriyle karşılaştı ve ABD'nin bu karardan dönmesine neden oldu* (Erteş-i Türkiye Mevâzi-i Kürthâ…, 2018).

Son olarak bazı uzmanların görüşlerine yer verilen yazıda Türk güçlerinin Afrin'e girmesi durumunda oradan çıkmalarının garantisi olmadığı yorumu yapıldı. Zeytin Dalı Harekâtı'nın başladığı gün Sadullah Zarei'nin kaleminden çıkan *'Afrin Operasyonunda Türkiye'nin Hedefleri ve Şüpheleri'* başlıklı yazıda Türkiye'nin operasyondan beklentileri ve endişeleri yazıldı. Türkiye'nin Astana, Soçi ve Cenevre müzakerelerine aykırı olarak güney sınırlarına yönelik Suriyeli Kürtlerin oluşturduğu tehditlere karşı yaklaşık bir hafta önce Afrin şehrine saldırı başlattığını belirten Zarei, Türkiye'nin aralarında Suriye hükûmetine muhalif teröristlerin de bulunduğu 22 bin kişilik bir ordunun hazırlığını yaptığını söyledi. Zarei: *Türk hükûmetinin bu adımı, ülkeler arasında tanınan ve kabul edilen yasalara göre "tam bir saldırganlık" örneğidir ve bölge için ciddi sonuçlar doğurabilir. Çünkü bir ülkenin başka bir ülkenin topraklarındaki askerî operasyonları durumun karmaşıklaşmasına ve diğerlerinin müdahalelerinin artmasına neden olabilir. Bu*

nedenle Türk ordusunun Suriye'de tek taraflı ve anlaşmalara aykırı hareketi, herkesten önce Türkiye'nin zararına olacağı söylenebilir. Tecrübeler, Suriye ordusu ve müttefiklerinin bu askerî saldırıyla başa çıkabileceğini gösteriyor. Ayrıca önemli bir sorun var. Acaba Türk ordusu, doğrudan ve büyük askerî müdahale olmadan, sadece yıllardır Türk emniyet sistemi tarafından beslendiği ve desteklendiği Türk makamlarınca resmî olarak açıklanan, terörist milisler yoluyla bunu başarabilir mi? Türk ordusunun bir adım ileri ve bir adım geri davranışı, komuta merkezinde ciddi tereddüt olduğunu gösteriyor (Zarei, 2018).

Ankara'nın operasyon öncesi Rusya, İran ve Suriye yetkililerine bilgilendirme yapmasını görmezden gelen Zarei, Türkiye'nin bu üç ülkeyle herhangi bir bilgi paylaşmadığını sürekli vurguladı ve Türk yetkililerin İranlı yetkililerin karşısında, "koordinasyonsuz kararlarına" yönelik eleştirileri yumuşatmaya çalıştığını ileri sürdü. Rusya'nın operasyonlar konusundaki pozisyonunun önemine işaret eden yazar, Türkiye'nin attığı adımlarla Astana Görüşmelerini ve gelecekteki anlaşmaları engellediğini söyledi. Zarei, Türkiye'nin operasyonlarının hedefinin Salih Müslim önderliğindeki Kürtlerin güçlenmesini ve güney sınırlarında bir Kürt gücünün oluşmasını engellemek olduğunu vurguladı:

> *Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyindeki adımlarının iyi niyetli olmadığı bir gerçektir. Türkiye'nin Suriye ve Irak'a yönelik toprak iddiaları göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin burada önemli bir bölge arayışına gireceği söylenebilir (...) Türkiye'nin, Halep'in Kürt bölgelerini, yani Halep-El-Bab bölgesinin doğusu ile Suriye'nin kuzeybatısındaki İdlib arasındaki bölgeyi birleştirerek Suriye Kürt Federasyonunu da kapsayan kendisine bağlı bir federasyon oluşturma niyetinde olduğu görülüyor. Türkiye, yıllardır Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan Lozan görüşmelerinin uygulanması için gayret etmektedir (...) Türk hükûmetinin adımları 'gerilimi azaltma bölgelerini' ciddi şekilde etkileyecektir. Çünkü Astana'da devam eden müzakerelerin ana felsefesi Suriye'deki çatışmayı azaltmak ve güvenlik krizini sona erdirmekti. Aslında olanlar, Türkiye'nin Astana ve Soçi Zirvesi ile Cenevre görüşmelerinden çekildiği algısını oluşturabilir. Böyle bir şey gerçekleşirse doğal olarak İran da görüşmelerden çıkacaktır ve bu durum Rusya'nın Suriye konusundaki çok taraflı planını tamamen gündemden çıkarabilir. Buna ilaveten Türk hükûmetinin söz konusu hamlesi bölgedeki bazı ülkelerde ciddi endişeler uyandırmakta ve Ankara'nın onlarla ilişkilerini etkilemektedir (...) Türkiye'nin bu adımı, Suriye'nin parçalanmasının yanı sıra yeni bir çatışmanın da başlangıcıdır. Bu çok taraflı savaşın bir tarafı da Türkiye*

ordusudur. Bu nedenle, Türkiye'nin bu çatışmada hızlı ve kolay bir şekilde başarısız olacağına hiç şüphe yok.

Keyhan, Zeytin Dalı Harekâtı'nı '*Afrin'e Türk Tanklarının ve Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) Teröristlerinin Eş Zamanlı Girişi'* şeklinde verdiği bir başka haberinde Türkiye'nin bu saldırgan adımı silahlı Kürtlerle mücadele bahanesiyle attığını ve sadece İngiltere ve Azerbaycan'ın Ankara'ya destek verdiğini yazdı. Haberde Fransa'nın BM Güvenlik Konseyi'ni olağanüstü toplantıya çağırdığı, Rusya Parlamentosunun ise herhangi bir şekilde olaya müdahil olmadıklarını açıkladığı bilgisi paylaşıldı (Vurûd-i Hem Zaman-i Tankhâ-yi Türkiye…, 2018). Türkiye'nin Afrin'de gerçekleştirdiği operasyona en başından itibaren sürekli yer veren *Keyhan* gazetesi, Suriye ordusunun İdlib'te ilerleyişiyle ilgili verdiği haberde Türkiye'nin operasyonuna da değinmiştir. *'Suriye Ordusu İdlib Havalimanını Geri Aldı'* başlığıyla verdiği haberde rejim güçlerinin Abu al-Duhur Askeri Hava Üssü'nü tekfircilerden geri aldığı bilgisi paylaşıldı. Haberde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "Suriye'de gözümüz yok. Operasyona Türkiye ve Irak sınırında devam edeceğiz" açıklamalarına yer verildi. Devamında ise Cumhurbaşkanı Erdoğan ve diğer Türk yetkililerin aklında 2011 yılında topraklarını genişletme düşüncesi olduğu ve bu doğrultuda Suriye ve Kuzey Irak'ta sözde nüfuzlarını pekiştirmek için yavaş yavaş "Neo-Osmanlıcılık" stratejisi öğrendikleri ifade edildi (Erteş-i Suriye…, 2018).

Bir başka haberde ise Türkiye sınırında Türk ordusu ile 'Suriyeli Kürtler' arasında şiddetli çatışmaların yaşandığı bilgi paylaşıldı. Haberde teröristler için "Halkın Savunma (YPG) milisler" ve "Suriye Kürtleri" ifadesi vurgulanırken Türkiye'nin ortak hareket ettiği Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) için 'Türkiye'nin desteklediği teröristler' ifadesi ön plana çıkarılmıştır. Bu iki kullanım İran basınında ve özellikle *Keyhan* gazetesinde sürekli vurgulanan kavramlar haline gelmiştir. Söz konusu haberde bir taraftan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın *"Türkiye'nin hiçbir ülkede gözü yoktur ve biz Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunmasını istiyoruz"* açıklamalarına yer verilirken diğer taraftan YPG komutanının *"Moskova Ankara'nın böyle bir operasyon yapmasına izin verdi ve Rusya bu adımıyla Suriyeli Kürtlere ihanet etti"* ifadeleri paylaşıldı (Tebâdül-i Ateş-i Sengin…, 2018). Türkiye'nin Zeytin Dalı Harekâtı boyunca hem *Keyhan* gazetesinde hem de genel olarak İran basınında Türkiye ve Erdoğan karşıtı söylemler devam etmiştir.

2.7.2. İran'da Doğal Gaz Tazminatı Tartışmaları

İran Ulusal Gaz Şirketi Genel Müdürü Hamid Rıza Iraki, 5 Şubat tarihinde yaptığı açıklamada İran'ın şimdiye kadar Türkiye'ye 8 milyar metreküp doğal gazı bedelsiz olarak sevk ettiğini ve böylece İran'ın Türkiye'ye olan 1.9 milyar dolarlık borcunun tamamını ödemiş olduğunu duyurdu (Pâyân-i Sâdırât-i Gâz-i Râygân Be Türkiye, 2018). İran'dan yılda 10 milyar metreküp doğal gaz ithal eden Türkiye, 2012 yılında yüksek fiyatla satış yapıldığı gerekçesiyle İran'a dava açmıştı. Uluslararası Tahkim Mahkemesi, 2016 yılında İran'ın Türkiye'ye toplam satışının yüzde 13'üne tekabül eden 1,9 milyar dolar tazminat ödemesine karar vermişti. İran Petrol Bakanı Bijen Namdar Zengene ise geçen yıl, İran'ın borcunu Türkiye'ye ihraç ettiği gazın parasını almadan ödediğini söylemişti (İran Türkiye'ye Borcunu Kapattı, 2018). Uluslararası Tahkim Mahkemesi'nin bu kararı vermesi İran'da bazı tartışmaları beraberinde getirdi. Ulusal Gaz Şirketi Genel Müdürü Hamid Rıza Iraki'nin bu konudaki açıklamalarını paylaşan *Keyhan*, İran Milli Petrol Şirketi ile Birleşik Arap Emirlikleri'ne (BAE) ait petrol ve gaz şirketi Crescent Petroleum arasında 2001 yılında yapılan gaz anlaşmasındaki birtakım yolsuzlukların İran'ın Türkiye'ye 2 milyar dolar ödemesine neden olduğunu yazdı. Türkiye-İran arasında 1996 yılında yapılan gaz anlaşması, BOTAŞ'ın pahalı gaz şikâyetleri ile mahkeme süreci ve sonucunun aktarıldığı haberin devamında Petrol Bakanı Bijen Namdar Zengene, olayın üstünü örtmeye çalışmak ve Türkiye'nin şikâyetinin BAE ile yapılan Crescent anlaşmasındaki benzeri görülmemiş yolsuzlukla bağlantılı olduğunu söylememekle suçlandı:

> *Zengene, yaptığı açıklamalarda İran ve Rus gazının Türkiye'ye satış fiyatının mukayese edilmesi nedeniyle Türk şirketinin şikâyetçi olduğunu iddia etti. Ancak Tahran Milletvekili Ali Rıza Zakani, Türk şirketinin (BOTAŞ), İran gazının BAE'nin Crescent şirketine çok ucuza satılması nedeniyle şikâyetçi olduğunu söyledi. Eşi benzeri görülmemiş yolsuzluğun yapıldığı Crescent anlaşması İran'ın gaz satış sözleşmelerine yıllarca zarar vermeye devam edecektir. Bu anlaşma Zengene'nin Muhammed Hatemi hükûmetinde Petrol Bakanı olduğu dönem yapılmıştır. Bu kötü anlaşmaya göre, İran gazı BAE şirketine çok ucuzdan satıldı. Bölgesel fiyatın tekdüzeliği yasasına göre, şimdi İran gaz sözleşmelerinin tarafları, bozuk Crescent anlaşmasına İran gazının bölgesel fiyatı olarak bakıyorlar ve İran gazını çok ucuza alıyorlar* (Perdâht-i Cerîme…, 2018).

Keyhan gazetesinde bu konuda 2017 yılında *'Türkiye'ye Ücretsiz Gaz İhraç Etmek Hangi Ekonomik Yolsuzluğun Bedeli?'* başlığıyla yayımlanan bir diğer yazıda Petrol Bakanı Bijen Namdar Zengene hedef alınmıştı. Yazıda Zengene'nin, Uluslararası Tahkim Mahkemesi'nin İran'ın doğal gaz indiriminin yanı sıra yaklaşık 2 milyar dolarlık tazminat ödemesine karar vermesini bir süre inkâr ettiği ve sonradan gerçek tazminat rakamını itiraf ettiği belirtildi. Türkiye'nin talep ettiği tazminatın aslında büyük bir yolsuzluğun (Crescent) sonucu olduğuna dikkat çekilen yazıda şu ifadeler kullanıldı:

> *Türkiye'nin şikâyetinin ana konusundan da anlaşılacağı üzere talep edilen bu ağır tazminat, bir başka büyük yolsuzluğun sonucuydu: Crescent Yolsuzluğu. İran halkının gaz kaynaklarına ilişkin reformist hükûmetin (Muhammed Hatemi hükûmeti) son dönemlerinde bölgenin küçük ülkelerinden biri olan BAE'nin bir vatandaşıyla 25 yıllığına Crescent anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, İran'a BAE'ye 500 ile 800 milyon metreküp kaynak ihraç etme yükümlülüğü getiriyor. Kaynağın fiyatı 7 yıla kadar 17 dolardan ihraç edilecek ve sonrasında fiyatı 40 dolara kadar attırılabilecektir. Bu anlaşma, Türkiye ve İran arasında 150 dolardan benzer bir sözleşmenin yapıldığı dönemde olmuştur. Petrol Bakanlığı'nda özel bir komisyoncunun ülke sermayesini yağmalamasının yanı sıra Türkiye, gaz fiyatının bölgesel olması ve İran gazının Crescente ucuza verilmesi nedeniyle Uluslararası Tahkim Mahkemesi'ne şikâyette bulundu (...) Bununla birlikte bir yandan ülkenin gazı, bazıları tarafından Crescente anlaşması şeklinde çok düşük bir fiyata yabancılara satıldı ve diğer yandan İran'ın yüksek gaz fiyatları bahanesiyle Türkiye'nin şikâyet etmesi için zemin hazırlandı (...) Hükûmet, Türkiye'nin neden birkaç ay önce İran'ın diğer ülkelere gazı daha ucuza sattığı gerekçesiyle şikâyette bulunduğunu, İran'ın satış fiyatında yüzde 13,3 indirim yapmaya ve önümüzdeki yıllarda 1 milyar 875 milyon dolar ceza ödemeye mahkûm edildiğini halka açıklamalıdır. Mahkeme kararına göre İran'ın cezası Ocak 2017'den itibaren yürürlüğe girdi ve bu sebepten ceza olarak Türkiye'ye ücretsiz gaz ihraç edeceğiz. Bu diplomasi akıllıca mı?* (Sudûr-i Gaz-i Meccânî…, 2017). İran ve Birleşik Arap Emirlikleri arasında 2001 yılında yapılan Crescent anlaşmasında, İran'ın Hürmüzgan eyaletindeki petrol bölgesi olan Salman'dan BAE'ye boru hattının inşa edilmesi suretiyle, Abu Dabi ile ortak rezervuardan BAE'ye bu bölgeden günde 500 milyon fit gaz ihraç edilmesi kararlaştırılmıştı. Böylece İran gazı BAE'ye normalin altında daha ucuza satıldı (Rivâyet-i Zengene Ez Crescent, 2019). Ancak daha sonra Crescent

Petroleum, İran'ın anlaşmayı ihlal ettiği gerekçesiyle dava açtı. Necefabad Milletvekili Ebu Turabi, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Crescent anlaşmasına uymadığı için İran'ı BAE'ye 18 milyar dolar tazminat ödemeye mahkûm ettiğini söyledi (İran'a 18 Milyar Dolar Para Cezası Kesildi, 2018).

2.7.3. Ankara Zirvesi

Türkiye, Rusya ve İran Astana Görüşmeleri kapsamında ilki Rusya'nın Soçi kentinde düzenlenen Suriye konulu üçlü zirvenin ikinci ayağı Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin ve İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin katılımıyla 4 Nisan tarihinde Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde düzenlendi. Astana süreci kapsamında 'gerilimi azaltma bölgelerinin' oluşturulmasıyla birlikte Suriye'de şiddet olayları ciddi oranda azalmıştı. Üçlü Zirve'nin ardından yayımlanan ortak açıklamada, Suriye'nin egemenliği, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne vurgu yapıldı. Afrin'i YPG'den kurtaran Türkiye, yeni hedefinin Tel Rıfat, Münbiç ve Sincar olduğunu daha önce açıklamıştı. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan bu zirvede Münbiç başta olmak üzere PYD/YPG'nin kontrolündeki bütün bölgeleri temizlemeden durmayacaklarının mesajını verdi. Erdoğan, zirveden sonra düzenlenen ortak basın toplantısında ise, *"Türkiye, Rusya ve İran kalıcı ateşkes için aktif iş birliğinin sürmesi konusunda kararlılığını teyit etmiştir. Suriye'nin toprak bütünlüğünün sağlanabilmesi, bütün terör örgütlerine aynı mesafede olunmasına bağlıdır. Tel Rıfat için Rusya ve İran ile birlikte çalışmaya hazırız"* açıklamasında bulundu (Ankara'daki Suriye Zirvesinde Ortak Vurgu Toprak Bütünlüğü, 2018).

Suriye'nin toprak bütünlüğüne vurgu yapan İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, bütün terör örgütlerinin bölgeden temizlenmesi gerektiğini belirtti. Ruhani, *"Bizim üstümüze düşen Suriye'nin geleceği için destek olmaktır. Kimsenin Suriye'nin geleceğiyle ilgili söz söyleme hakkı yoktur. Suriye halkı, anayasa reformu isteyerek ve özgür bir seçime katılarak kendi geleceğine karar verebilir. Bizler Astana sürecinin garantörü üç ülke olarak bu çabalarımıza devam edeceğiz. Suriye halkı en kısa sürede özgür bir seçim yapacak ve kendi geleceğine karar verecektir"* diye konuştu. Bugünkü görüşmenin son derece yapıcı bir havada gerçekleştiğini ve Suriye'de kalıcı çözüm için fikir alışverişinde bulunduklarına işaret eden Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, *"Rusya, İran ve Türkiye, Suriye'nin egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün sağlanmasından yanadır. Biz üçlü iş birliğimizi artırmaya karar verdik. Daha önce Astana'da aldığımız kararlar sonrası ülkedeki*

çatışmalar azalırken, Suriyeli vatandaşlar ilk kez evlerine dönmeye başladı" dedi. Üç liderin açıklamalarında Astana sürecinin Suriye'de şiddeti azaltan tek inisiyatif olduğu ve krizin ancak müzakere yoluyla siyasi bir çözüme kavuşacağı yönünde ortak görüş hâkimdi (Ankara'da Türkiye-Rusya-İran Zirvesi Sona Erdi, 2018).

Ankara'daki zirve öncesinde genel olarak yapıcı açıklamalarda bulunan İran basını ve siyasi çevreleri, söz konusu tutumlarını zirve sonrasında da sürdürmüşlerdir. Bazı gazetelerde Türkiye, Rusya ve İran için 'Ateşkesin Mimarları' yorumu yapılırken Trump'ın Suriye'den askerlerini çekmek istediği bir dönemde Suriye'nin parçalanmasını istemeyen üç ülkenin yeniden bir araya geldiğine dikkat çekildi (Masumî, 2018a). *Keyhan*, Ruhani'nin *'Amerika'nın Sözlerine Güvenilmez'* ifadelerini manşete taşımıştır. Üç liderin de zirve sonrası yaptığı açıklamalara yer veren gazete, özellikle Ruhani'nin ABD yönetimini hedef alan, "*ABD hükûmeti her gün bir şeyler söylüyor. Amerika'nın sözlerine güvenilmez. Önce Suriye'den çıkacaklarını söylediler sonra Arap ülkelerinden Suriye'de kalmak için para istediler"* sözlerine vurgu yapmıştır (Ruhani: Ne Be Harfhâ-i Emrîka…, 2018). Türkiye'yi hedef alan bazı haberleri saymazsak İran basını üçlü zirve konusunda genel olarak olumlu bir tutum sergilemiştir. Suriye krizin başından itibaren her fırsatta Türkiye'yi ve Erdoğan'ı sert bir şekilde eleştiren İran basınındaki bu değişim, Astana sürecinin devamı niteliğindeki Üçlü Zirvelerin Suriye'ye çözüm getirme olasılığı taşıması ve ABD Başkanı Trump'ın nükleer açıklamadan çekildikten sonra verdiği 120 günlük sürenin sonuna gelinmiş olmasıdır. İran'ın önümüzdeki günlerde yeni bir uluslararası baskıyla karşı karşıya kalma riski İran için Türkiye'nin önemini arttırmaktadır. *Keyhan* gazetesi de Türkiye'ye karşı tutumunu bir müddet değiştirmiştir. *Keyhan* bu tutumunu, Üçlü Zirve'den yaklaşık üç ay sonra Türkiye'de gerçekleşen seçimler de göstermiştir. Türkiye'de 24 Haziran tarihinde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili seçimlerinde Recep Tayyip Erdoğan'ın yeniden seçilmesini, *'Recep Tayyip Erdoğan Yüzde 52 Oyla Seçimi Kazandı'* başlığıyla ilk sayfadan duyurduğu haberde Türkiye ve Erdoğan karşıtı herhangi olumsuz bir ifade kullanılmamıştır (Recep Tayyip Erdoğan Bâ Kesb-i 52 Der Sad Ârâ Der İntihâbât Pîrûz Şod, 2018).

2.7.4. Tahran Zirvesi

4 Nisan'da Ankara'da yapılan Suriye konulu üçlü zirvede Cumhurbaşkanı Erdoğan bir sonraki görüşmenin Tahran'da yapılacağını açıklamıştı. Türkiye, Rusya ve İran devlet başkanları bu kez 7 Eylül tarihinde Tahran'da bir araya geldiler (T.C. Cumhurbaşkanlığı,

2018a). Basına açık bir şekilde düzenlenen zirve sonrası taraflar zirve sonrası 12 maddelik ortak bir bildiri yayımladılar. Bildiride Suriye'nin egemenliği, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü ile BM Güvenlik Konseyi tarafından terörist olarak tanımlanan DEAŞ, Nusra Cephesi ile El Kaide veya DEAŞ'la bağlantılı tüm diğer oluşumların tamamen ortadan kaldırılması amacıyla iş birliğini sürdürme kararlılıkları teyit edildi. Terörle mücadelede, terörist grupların ateşkese katılacak olan silahlı muhalif gruplardan ayrıştırılmasının sivil zayiatın önlenmesi açısından büyük önem arz ettiğinin altını çizen taraflar, Suriye ihtilafına askeri çözüm getirilemeyeceğine ve ihtilafın yalnızca müzakere edilmiş bir siyasi süreç yoluyla sona erdirilebileceğine dair inançlarını ve Anayasa Komitesi'nin kurulması ile çalışmalarının başlatılmasına yardımcı olmaya yönelik taahhütlerini yinelediler. Söz konusu bildiride genel olarak Astana formatının "başarısına" ve "üçlü eşgüdümün" devamına vurgu yapıldı (Tahran Bildirisi Yayımlandı, 2018).

İdlib'e yapılacak olan saldırının felaketle sonuçlanabileceğine işaret eden Cumhurbaşkanı Erdoğan, *"İdlib, sadece Suriye'nin geleceği için değil Türkiye'nin milli güvenliği ve bölgenin istikrarı için büyük önem arz ediyor. İdlib'e yapılan ve yapılacak bir saldırı felaketle, katliamla ve çok büyük bir dramla sonuçlanacaktır. Türkiye, mülteci ağırlama kapasitesini zaten doldurmuştur. Türkiye, Suriye'nin siyasi, coğrafi ve sosyal bütünlüğü gerçek anlamda sağlanana kadar bölgedeki varlığını korumakta kararlıdır"* dedi (Tahran'da Kritik Zirve: Tahran Bildirisi Onaylandı, 2018). İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, *"Bu zirvenin başarılı olacağını umuyorum. Astana sürecinin garantör ülkeleri, sonuna yaklaşan Suriye savaşını tamamen bitirmeye yardımcı olabilir. İdlib'de terörle mücadeleye girmek kaçınılmazdır. Suriye'de barışa ulaşmak için terörle, kökleriyle ve dış müdahaleyle mücadele etmek gerekiyor"* diye konuştu (Tahran'daki Üçlü Zirvede…, 2018). Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ise, *"Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın teklifiyle bütün taraflara silahları bırakma çağrısında bulunduk. Suriye'nin yüzde 95'i teröristlerden kurtarıldı. Suriye hükûmetinin topraklarının tamamı üzerinde kontrolü yeniden ele geçirmesi gerekiyor"* ifadelerini kullandı (İran'daki İdlib Zirvesinde Ateşkes Tartışması, 2018). Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bütün çabalarına rağmen Tahran Zirvesi'nde ateşkes konusunda anlaşma sağlanamamıştır. İdlib ile ilgili olan üçüncü maddeye "ateşkes" ifadesinin eklenmesini isteyen ve bunun zirvenin en önemli adımlarından biri olacağını belirten Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu talebi Rusya ve İran tarafından kabul edilmedi. Son olarak Putin'in daveti üzerine, bir sonraki toplantının Rusya Federasyonu'nda yapmayı kararlaştırıldığı bilgisi paylaşıldı (Tahran'daki Zirveye Ateşkes Damgası, 2018). İdlib ile

ilgili kısma "ateşkes" ibaresi eklenmemiş olmasına karşın sürecin Astana Görüşmeleri çerçevesinde ilerleyeceği açıklanmıştır. Putin ve Ruhani'nin İdlib'e operasyon sinyalleri vermesi Türkiye tarafını ciddi anlamda rahatsız etmektedir. Çünkü olası bir İdlib operasyonunda yüzbinlerce mülteci Türkiye'ye akın edecek ve bunun siyasi, askerî ve ekonomik yükü Türkiye'nin üzerine kalacaktır (Yılmaz, 2019b, s.265-266). Son olarak Tahran'daki üçlü zirve kapsamında Erdoğan ve Putin İran Devrim Rehberi Ali Hamaney ile bir görüşme gerçekleştirdi.

İran basını, Türkiye, Rusya ve İran devlet başkanlarının Tahran'da Suriye'deki barışı tesis etmek amacıyla toplandığı yönünde olumlu haberleri ön plana çıkarmış. Basındaki bu olumlu tavır Ankara Zirvesi'nde olduğu gibi Tahran'daki görüşme sonrası da devam etmiştir. Örneğin; 'Sulh İçin Savaş' manşetiyle zirveyi duyuran ülkedeki bazı gazeteler Türkiye, Rusya ve İran'ın Suriye konusundaki tüm ihtilaflara rağmen öfkeyi yerine müşterekleri önceleyerek diyalog için uygun bir zemin hazırladığını yazdılar. Bunun yanı sıra Türkiye, Rusya ve İran'ın ABD yaptırımlarına maruz kaldığı hatırlatılarak söz konusu yaptırımlarının üç ülkenin ilişkilerini güçlendirdiği ve bölge dışı bir güç olmadan Suriye'nin siyasi ve ekonomik geleceği için bir araya geldikleri yorumu yapıldı (Masumî, 2018b). *Keyhan* gazetesi, İran Devrim Rehberi Ali Hamaney'in Putin'le görüşmesinde sarf ettiği *'ABD Beşeriyet İçin Tehlikelidir, Dizginlenebilir'* sözleriyle zirveyi manşetten verdi. Haberde Hamaney'in Putin'le görüşmesinde Suriye'de yaşananların ABD'nin dizginlendiğine başarılı bir örnek olduğunu ve Amerika'nın Suriye'de gerçek bir yenilgi aldığı ifadelerine vurgu yapıldı. Bu görüşmede, ABD'nin Suriye'de yenilgiye uğradığını ve hedeflerine ulaşamadığına işaret eden Hamaney, Rusya ve İran'ın Suriye'deki iş birliğinin müstesna bir örnek ve çok iyi bir deneyim olduğunu, iki ülkenin insanlık için tehlike arz eden ABD'nin kontrol edilmesi konusunda da birbiriyle iş birliği yapabileceğini söyledi. Haberin devamında Hamaney'in Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'la yaptığı görüşmeye de yer verildi:

> *Bugün İslam dünyasının en önemli ihtiyacı daha fazla yakınlıktır. Müslüman ülkeler arasındaki iş birliği, bölgedeki problemleri çözmeyi kesinlikle kolaylaştıracaktır. Bu nedenle ABD, İslam ülkelerinin iş birliği ve yakınlığı ile İslami bir gücün tesis edilmesinden endişe duymaktadır. İran ve Türkiye, bölgenin iki onurlu ve güçlü ülkesidir ve İslam Dünyası için karşılıklı motivasyonları vardır; bu nedenle, iki ülkenin siyaset ve ekonomi alanında iş birliği ve ortak noktaları öncekinden daha fazla genişlemeli ve güçlendirilmelidir.*

Son olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açıklamaları paylaşıldı: *"Erdoğan, İslam ülkeleri arasında dağınıklığın bulunmasını ve dayanışmanın olmamasını mevcut durumdaki etkenler olarak gösterdi: Batı'nın bağımsız İslam ülkelerine yönelik yeni tutumu nedeniyle durum daha da hassastır ve bu mesele özellikle Türkiye ve İran İslam Cumhuriyeti arasında artan dayanışma ve kardeşliği gerektiriyor."* (Rehber-i İnkılâb…, 2018).

Keyhan bir başka haberinde üçlü zirveyi '*Tahran Zirvesi'nin İdlib'deki Teröristlere Mesajı: Teslimiyet ya da Savaş; Seçiniz!'* şeklinde vermiştir. Astana Görüşmelerinin ve İran, Rusya ve Türkiye'nin üçlü zirvelerinin en önemli konularının terörizmle mücadele, Suriye hükûmetine yardım, insani yardımların nasıl devam ettirileceği ve Suriye krizinin nasıl sona erdirileceği olduğu belirtilen haberde öncelikle Türkiye, Rusya ve İran devlet başkanlarının ikili görüşmeleri aktarılmıştır. Erdoğan ve Ruhani görüşmesinde bankacılık ilişkileri ve ticarette yerli paranın kullanılması gibi konuların ele alındığı ifade edildi:

> *Türkiye ve İran'ın ABD yaptırımlarına karşı ekonomik ilişkilerini daha da geliştirmesi gerektiğine işaret eden Ruhani, iki ülke arasında yerli parayla ticaretin ve tercihli ticaret anlaşmasına önemine vurgu yaptı ve İran'ın, Türkiye ile enerji ticaretini daha da geliştirmeye hazır olduğunu söyledi (…). Mevcut durumda iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin olabildiğince geliştirilmesini belirten Erdoğan ise, Türkiye-İran bankacılık ilişkilerinin geliştirilmesini ve ticarette ulusal para birimlerinin kullanılmasını vurguladı.*

Son olarak üçlü zirve hakkında genel bir bilgilendirme yapılan haberin devamında Ruhani, Erdoğan ve Putin'in açıklamalarından satır başlarına yer verildi (Teslîm Ya Cenk…, 2018). *Keyhan* gazetesi Tahran Zirvesi'ne genel olarak daha önceki Üçlü Zirvelerde olduğu gibi yine olumlu bir yaklaşım göstermiştir. Bunda Türkiye, Rusya ve İran arasında gelişen iş birliği etkili olmuştur. Tahran'daki zirveden birkaç gün sonra İran Merkez Bankası Başkanı Abdunnasır Himmeti, Türkiye, Rusya ve İran'ın petrol, gaz ve temel ürünlerin alışverişi ile bankacılık konularında uzlaşı sağladıklarını söyledi. Üç ülkenin ticarette doların kullanılmaması hususunda aynı düşüncede olduklarına işaret eden Himmeti, yerel para birimleriyle ticaret yapma konusunda mutabık kalındığını ve yakın zamanda Türkiye ve Rusya Merkez Bankalarının yöneticileriyle bir araya geleceklerini açıkladı (İran'dan Yerel Para ile Ticaret Açıklaması, 2018). Bu gelişme üç ülke arasında Suriye üzerinden gerçekleşen yakın iş birliğinin diğer alanlara da yansıdığını göstermesin açısından önemli bir adım olmuştur. Türkiye ve Rusya 2018 yılında Suriye'de çözüm için zaman zaman ikili

görüşmeler ve İran'ın olmadığı farklı toplantılarda bir araya gelmiştir. Suriye'de çözüm için Türkiye, Rusya, Almanya ve Fransa arasında 27 Ekim 2018 tarihinde İstanbul'da dörtlü zirve gerçekleştirilmiştir. Almanya ve Fransa'nın Suriye'deki en önemli iki aktör olan Türkiye ve Rusya ile görüşmeleri iki Avrupa ülkesinin ABD olmadan bir çözüm arayışı içerisinde olduklarını göstermiştir. İstanbul'daki zirveye ABD ve İran'ın davet edilmemiş olması şaşkınlık yaratsa da bunun haklı nedenleri bulunmaktadır. İran, 5 Kasım'da yürürlüğe girecek olan yaptırımlar öncesi ABD'yi provoke etmemek için davet edilmemiştir. ABD ise Türkiye ve Rusya'nın olduğu masadan uzak durarak çözüme yönelik kendi politikalarını uygulamak istemiştir (Yılmaz, 2019b, s.329-330).

2.7.5. ABD Yaptırımlarının Türkiye-İran İlişkilerine Etkileri

ABD Başkanı Donald Trump'ın 12 Ocak 2018 tarihinde İran'ın P5+1 ülkeleriyle imzaladığı Nükleer Anlaşmayı son kez uzatma kararı alması ve İran balistik füzelerini anlaşmaya dâhil etme girişimleri hem Avrupalıları hem de Türkiye ve Rusya'yı baskı altına almıştır. Nükleer Anlaşmanın İran'ın füze denemelerine engel olmaması ve bölgedeki adımlarını kısıtlamaması nedeniyle bunu kötü bir anlaşma olarak gören ABD Başkanı Donald Trump, göreve başlar başlamaz "İran ile yapılan felaket anlaşmadan çekileceğim" demişti. Trump, 120 günlük uzatma süresinin sona ermesiyle Nükleer Anlaşmadan çekileceklerini ve İran'a yönelik yaptırımların yürürlüğe gireceğini açıkladı (Trump'ın İran Kararı: 7 Soruda Nükleer Anlaşma Nedir? 2018). İran Devlet Televizyonu Trump'ın anlaşmadan çekilme kararının hukuka aykırı olduğunu ve uluslararası anlaşmaları yıktığını açıkladı. ABD'nin anlaşmadan çekilmesi durumunda "tarihi bir pişmanlık" yaşayacağını söyleyen Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, *"Uluslararası aktörlerle iş birliğine devam etmek istiyoruz. Dış politikamız dünya ile yapıcı ilişkiler kurmaya dayanıyor. Yaptırımlar olsun ya da olmasın kendi ayaklarımız üzerinde durmalıyız"* açıklamasında bulundu (ABD Başkanı Trump İran Nükleer Anlaşmasından Çekildiklerini Açıkladı, 2018). 120 günlük uzatma süresinin dolmasının ardından 8 Mayıs 2018 tarihinde ABD'nin Nükleer Anlaşmadan "kısmen" çekilmesiyle birlikte ABD'nin yaptırımlarına takılan Ankara'nın, Suriye meselesinde ortak çözüm aradığı Tahran'la olan ilişkilerini zor duruma sokmuştur. Bir yandan İran ve Rusya ile iş birliğini devam ettiren Türkiye diğer taraftan ABD ile olan ilişkilerini korumak istemiştir.

ABD, 5 Kasım 2018 tarihinde İran'a karşı ikinci aşama yaptırımlarını yürürlüğe koydu. ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, İran'dan petrol alımı konusunda Türkiye, Çin,

Hindistan, Yunanistan, Güney Kore, Japonya, Tayvan ve İtalya'nın geçici olarak muaf tutulacağını açıkladı. İran'ın "bölgeye istikrarsızlık getiren bir güç" olduğunu belirten Pompeo, şimdiye kadar 20 ülkenin İran'dan petrol alımını kestiğini ve İran'ın günlük petrol ihracatının 1 milyon varil azaldığını söyledi. (ABD'nin İran Yaptırımları…, 2018). ABD yönetimi, 2017 verilerine göre günlük 2 milyon 130 bin varil petrol eden ihraç eden İran'ın günlük petrol ithalatını sıfıra indirmek istediklerini açıklamıştı. 8 Mayıs'ta anlaşmadan çekildiğini ilan eden Washington yönetimi, İran'a yönelik ilk yaptırım paketini 7 Ağustos'ta yürürlüğe koymuştu. Bu paket, İran'ın ABD dolarına erişimini, devlet tahvili satmasını, altın ve diğer değerli madenler ile çelik, alüminyum ve kömür gibi metallerle ticaret yapmasını ve yolcu uçağı ya da parçalarını ithal etmesini yaptırımlara tabi tutmaktaydı. İran'ın petrol ihracatı ise nisan-ekim arası günlük 970 bin varil kayıpla yüzde 34 düştü (ABD Yeni İran Yaptırımlarını Uygulamaya Başladı, 2018). ABD Hazine Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada ise ABD'nin Nükleer Anlaşmadan "tamamen" çekildiği ve İran'ın petrol, bankacılık ve ulaştırma sektörlerine yönelik yaptırımların yeniden uygulamaya konduğu belirtildi. ABD Hazine Bakanı Steven Mnuchin ise, 50 İran bankası ve iştiraklerine, 200'den fazla kişiye ve Tahran'ın ulusal havayolu şirketine yaptırım uygulanacağını ve bunun yanı sıra İran Atom Enerji Kurumu ve 23 iştirakinin de yaptırım listesinde olduğunu söyledi (ABD Dışişleri Bakanı Pompeo…, 2018). ABD'nin yeni yaptırım kararına tepki gösteren İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, yaptırımları deleceklerini söyledi. Ruhani, *"Yaptırımları rahatlıkla delebilmemiz gerekiyor ve bunu yapacağız. ABD'nin yeni komplosu İran'ı vaatlerinden vazgeçirmeye çalışmak. Ancak İran uluslararası alandaki taahhütlerine bağlı kalacaktır*" dedi (Ruhani'den İlk Tepki: Yaptırımları Deleceğiz, 2018). Bir başka konuşmasında ise, ABD yaptırımlarının ülke ekonomisine herhangi bir etkisi olmayacağını ve bu yaptırımların bir "psikolojik savaş" olduğunu söyledi (Ruhani: Tahrîmhâ-yi Emrîka…, 2018).

Türkiye, ABD'nin İran'a uyguladığı yaptırımlarına karşı çıkmıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 25 Temmuz tarihinde yaptığı bir konuşmada ABD'nin İran'a yönelik ambargo talebine karşılık, İran'dan gaz alımının devam edeceğini söyledi. İran'ın da ABD gibi Türkiye'nin stratejik ortağı olduğunu vurgulayan Erdoğan, "*Yaptırımlarla ilgili her şeyden önce şunu bilmemiz lazım. Amerika nasıl stratejik ortağımız ise, nasıl model ortağımız ise bizim dünyada diğer stratejik ortaklarımızla olan ilişkilerimizde de onlarla olan ilişkiyi kesmek bir defa bizim ülkeler arasındaki bağımsızlık anlayışımıza ters düşer. Hem komşumuz olacak, bunun yanında stratejik ortaklığımız olacak. Çünkü öyle ürünler*

alıyoruz ki onlardan bu ürünleri almadığımız zaman benim ülkemi kış boyu kim ısıtacak?" diye sordu (Erdoğan: ABD Gibi İran Da Stratejik Ortağımız, 2018). 2017 yılında 25 milyon 767 bin ton ham petrol ithal eden Türkiye, bu ithalatın 11 milyon 492 bin tonunu İran'dan temin etmiştir. Ancak Türkiye daha sonra ABD'nin İran'a karşı yaptırımları yeniden yürürlüğe sokmasıyla birlikte İran'dan petrol alımını sıfıra indirmek durumunda kalmıştır. ABD yaptırımları uygulanmadan önce İran, Türkiye'nin en büyük ikinci petrol tedarikçisiydi. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) rakamlarına göre, 2017 yılında Türkiye'ye petrol ihracatında yüzde 27'yle ilk sırada olan İran, 2018'in ilk sekiz ayında Türkiye'nin toplam petrol ithalatının yüzde 23,83'ünü karşıladı. Böylece İran yüzde 25,67 ile ilk sırada yer alan Rusya'nın gerisinde kalmıştı. ABD, yaptırım kararını açıkladığı ağustos ayından sonra Türkiye, İran'dan ithalatı kademeli olarak azalttı (Hacaloğlu, 2019). Türkiye, daha önce İran'dan aylık ortalama 1 milyon tonun üzerinde ithalat gerçekleştirmekteydi. Bu rakam haziran ayında bir önceki aya göre yüzde 69 azalarak günlük 287 bin 843 tona gerilemiştir. Temmuz ayında ise yüzde 201 artarak 867 bin 269 tona çıkmış olsa da kademeli olarak azaldı ve kasım ayında sıfırlandı (İran'dan Petrol İthal Eden Ülkeler, 2018). 2017 Haziran-Kasım döneminde İran'dan 6 milyon 66 bin ton ham petrol ithal eden Türkiye'nin 2018'in haziran-kasım döneminde aldığı petrol bir önceki yıla göre yüzde 50,59 azalarak 2 milyon 997 bin tona indi. Türkiye, bu dönemde ham petrol ihtiyacını Irak, Kazakistan, Rusya, Kuveyt, Nijerya, Suudi Arabistan ve Azerbaycan'dan karşıladı (Türkiye Kasım'da İran'dan Petrol Alımını Durdurdu, 2019). İran'dan petrol alımını sıfırlayan Türkiye, İran'a alternatif olarak petrolün çoğunu Irak'tan aldı. Söz konusu dönemde (haziran-kasım) Irak'tan petrol alımı bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 67,85 yükselerek döneminde 2 milyon 783 bin tondan 4 milyon 671 bin tona yükselmiştir (Türkiye Kasım'da İran'dan Petrol Alımını Durdurdu, 2019).

2.7.6. Ruhani'nin Ankara Ziyareti

İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani 7 Eylül'de Tahran'da gerçekleştirilen üçlü zirveden sonra Türkiye'ye 20 Aralık tarihinde resmî bir ziyaret gerçekleştirdi. Türkiye ve İran arasındaki Yüksek Düzeyli İş Birliği Konseyi'nin (YDİK) beşinci ve son toplantısına katılmak üzere Ankara'ya gelen Ruhani, Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde resmî törenle karşılandı (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2018b). Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, baş başa görüşme ve YDİK toplantısının ardından ortak basın toplantısı düzenledi. Ruhani ile iki ülke arasındaki ikili ekonomik ve ticari ilişkiler ve bölgesel gelişmeleri ele aldıklarını belirten Erdoğan, iki ülkenin 30 milyar dolarlık ticaret

hacmine dikkat çekerek 2017 yılında 11 milyar dolar olan ticaret hacminin, 2018'de 8 milyar dolar düzeyinde gerçekleştiğine hatırlattı. İran'ın yaptırımlarla baskı altına alınmaya çalışıldığı dönemde bu ziyaretin gerçekleştiriliyor olmasının farklı bir önem taşıdığını vurgulayan Erdoğan, *"İran'a yönelik haksız bulduğumuz baskıların yoğunlaştığı bu dönemde, kardeş İran halkının yanında durmaya devam edeceğiz. Köklü geçmişimizden ilham alan ilişkilerimizi geleceğe daha da güçlü bir şekilde taşıyacağımıza inanıyorum. Son dönemde ilgili güvenlik kurullarımız arasında temasların artmış olmasından da memnunuz. Ülkemizin ve bölgemizin istikrarını ve güvenliğini hedef alan hiçbir oluşuma müsamaha göstermedik, göstermeyeceğiz. Bölgemizde yaşanan çatışmaların sona erdirilmesi, barış ortamının tesis edilmesi için Türkiye ve İran'ın atabileceği çok adımlar var"* diye konuştu. Cumhurbaşkanı Erdoğan'a ABD'nin ambargoları karşısında gösterdikleri açık tutum için teşekkür eden İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, ABD yaptırımlarının uluslararası hukuka aykırı "terörist" bir eylem olduğunu söyledi. Ruhani son olarak görüşmede bölgesel konuların da ele alındığını ve Astana sürecinde Türkiye, İran ve Rusya'nın yakın iş birliği içinde çalıştığını belirtti (Cumhurbaşkanı Erdoğan: ABD'nin Yaptırımlarına Karşı İran'ın Yanındayız, 2018).

Daha sonra Türkiye-İran İş Forumu'nda konuşan Cumhurbaşkanı Erdoğan, ekonomik ilişkileri siyasi ilişkilerle aynı seviyeye çıkarmak istediklerini ve Türkiye-İran arasındaki ticaret hacminin 2012 yılında 22 milyar dolara çıkmış olmasının 30 milyar dolar hedefine ulaşmanın mümkün olduğunu gösterdiğini söyledi. ABD'nin İran yaptırımlarına da işaret eden Erdoğan, *"İkili ekonomik ilişkilerimizin arzu edilen noktaya taşınması hususunda önümüzde birlikte aşmamız gereken ciddi bir mesele daha var. Bu da ABD'nin, İran'a yönelik olarak uygulamaya koyduğu yaptırımlardır. Amerika'nın yaptırım kararının bizi hedeflerimize ulaşmaktan alıkoymasını engellemek mecburiyetindeyiz. Yaptırımlara karşı çıktığımızı, bu tür baskı araçlarına başvurulmasının İran halkını cezalandırmak anlamına geldiğini her fırsatta ve platformda açıkça ifade ediyorum"* dedi (Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bölgenin Güvenliğini Sağlamamız Gerekiyor, 2018). Bu dönemde ABD yaptırımlarına maruz kalan Türkiye ve İran, tek taraflı bu ambargolara karşı ortak hareket ederek dayanışma göstermiştir. İki ülke Suriye konusunda yakaladıkları iş birliği fırsatını daha da ileriye taşıma çalışmıştır.

Keyhan gazetesinde Türkiye, Rusya ve İran arasında gerçekleştirilen Üçlü Zirveler genel anlamda olumlu karşılanmıştır. Türkiye'nin Zeytin Dalı Harekâtı'na yönelik Erdoğan ve Türkiye karşıtı haberlere sık sık yer veren gazete, hem Üçlü Zirvelerin Suriye için bir

çözüm getireceği umudu ile hem de ABD Başkanı Donald Trump'ın Nükleer Anlaşmadan çekilerek İran'a uygulanan yaptırımları yeniden devreye sokmasıyla birlikte Tahran'ın Ankara ile yakın ilişkiler kurmaya çalışması nedeniyle Türkiye karşıtı önceki tavrını değiştirmiştir. İki ülkenin de ABD yaptırımlarının kıskacında olması Ankara ve Tahran'ın yakın ilişkiler kurmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu dönemde Türkiye yerine Yemen meselesi nedeniyle Suudi Arabistan'a yönelik haberlere çok fazla yer verildiği görülmüştür. ABD ve Türkiye'nin karşılıklı yaptırımlar uyguladığı ve Türkiye İçişleri Bakanı Süleyman Soylu ve Adalet Bakanı Abdülhamit Gül'ü yaptırım listesine alındığı dönemde *Keyhan*, Türkiye'nin ABD'ye yönelik eleştirilerine vermiştir (Köker, 2018). Örneğin; '*Erdoğan, Trump'ın Türkiye'ye Yaptırım Konusundaki Tehditlerinin Değersiz Olduğunu Söyledi'* başlığıyla verilen haberde ABD Başkanı Trump'ın Rahip Brunson'un serbest bırakılmaması durumunda Türkiye'ye yaptırım uygulayacağı yönündeki açıklamalarına ve Türkiye'nin tepkilerine yer verildi. ABD ve Türkiye arasında bir süredir devam eden gerginliğin nedenlerinden birisinin de Ankara'nın İran'la ilişkileri olduğunu belirtildi (Erdoğan Tehdidât-i Trump…, 2018). Yine aynı günlerde Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun ABD heyetiyle yaptığı görüşmede söylediği "ABD'nin İran yaptırımlarını uygulamayacağız" açıklaması paylaşılırken (Türkiye: Tahrîmhâ-yi Zıdd-i İrânî …, 2018) bir başka haberde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, *"Ankara, sadece Rusya ile değil, diğer ülkelerle yaptığı bütün işlemlerde doları çıkaracaktır"* ifadeleri paylaşılmıştır. ABD'nin Türkiye'ye yönelik yaptırımlarına dikkat çekilen haberde Trump'ın yaptırımlar için Rahip Brunson'u bahane ettiği belirtildi:

> *ABD'nin öfkesinin asıl sebebi, Erdoğan'ın doğuya yönelmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin Rusya'dan füze savunma sistemi almak istemesi ve Ankara'nın ABD'nin İran yaptırımlarına karşı çıkması, Beyaz Saray yetkililerini çok sinirlendirmiştir* (Erdoğan: Reftâr-i Emrîkâ …, 2018).

2017 Anayasa referandumunda Cumhurbaşkanı Erdoğan'a yönelik sert eleştiriler getiren ve hatta Erdoğan'ı her fırsatta 'Diktatörleşmek' ve 'Neo-Osmanlıcılık' yapmakla suçlayan *Keyhan* gazetesinin bu değişimi de yine Türkiye, Rusya ve İran arasında Astana Görüşmeleri kapsamında devam eden Üçlü Zirvelere bağlamak mümkündür.

2.8. Keyhan Gazetesinde Türkiye-İran İlişkileri (2019)

2019 yılında Türkiye-İran ilişkileri genel anlamda üç ana konu etrafından şekillenmiştir: Dördüncüsü 14 Şubat'ta Soçi'de ve beşincisi 16 Eylül'de Ankara'da düzenlenen Üçlü Zirveler ve Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı. *Keyhan* gazetesi Soçi ve Ankara zirvelerinden sonra da Türkiye'ye karşı pozitif tavrını aynı şekilde devam ettirirken Barış Pınarı Harekâtı ile birlikte aksi yönde tavır sergilemeye başlamıştır. Türkiye, 2019 yılında bunların yanı sıra 2019 yılında ABD'nin İran yaptırımlarını yeniden yürürlüğe sokması ve muafiyetinin sona ermesiyle birlikte İran'dan petrol alımını durdurmak durumunda kalmıştır.

2.8.1. Soçi Zirvesi

Suriye konulu Türkiye-Rusya-İran Üçlü Zirvesi'nin dördüncü toplantısı 14 Şubat tarihinde Rusya'nın Soçi kentinde düzenlendi (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019a). Zirvenin ardından yayımlanan ortak bildiride, Suriye'nin "egemenliği ve toprak bütünlüğünün" korunacağı vurgulandı. Üç lider İdlib'de ihlallerin önlenmesi gerektiğini konusunda da ortak tavır sergilediler (Soçi'de Suriye Zirvesi…,2019). Üç toplantıda da beklentileri boşa çıkarmadıklarını ve Suriye'de siyasi çözüm konusunda umudun hiç bu kadar filizlenmediğini ifade eden Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, siyasi sürecin ilerletilmesi, ateşkesin tahkimi ve terörle mücadele konusunda çok önemli mesafeler alındığını ve Astana Platformu'nun Suriye'de akan kanın sona erdirilmesi için somut çözümler içeren en başarılı girişim olduğunu söyledi (Yılmaz, 2020b, s.53). Erdoğan, *"PYD ve YPG Münbiç'ten ve Fırat'ın doğusundan temizlenmeden Suriye'nin toprak bütünlüğü sağlanamaz. Görüşmede, ABD'nin Suriye'den çekilme kararını da değerlendirdik. Çekilme sürecinin PYD ve DEAŞ'ın dolduracağı bir güç boşluğuna mahal vermemelidir. Güney sınırımızda bir terör koridoruna izin vermeyeceğiz"* açıklamasında bulundu (Soçi'deki Kritik Zirve Sona Erdi, 2019).

Astana'nın Suriye'de kalıcı bir siyasi çözüm sürecine vesile olduğunu ve Rusya, Türkiye ve İran'ın ortak çabalarla Suriye'deki hayatın normale dönmesi için çalıştığını vurgulayan Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Suriye'de barışın sağlanması ve Suriye'nin yeniden ıslah edilmesi için olumlu koşullar sağlandığını ve sadece siyasi yöntemlerle siyasi çözümün mümkün olabileceğini söyledi. (Erdoğan, Putin ve Ruhani'den Ortak Açıklama, 2019). İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ise tüm terörizmle kararlılıkla

ortak mücadele, diyaloğun genişletilmesi, siyasi ilişkilerin sağlanması, anayasanın yenilenmesi ve Suriyelilerin ülkelerine dönmesini ele aldıklarını söyledi. Ruhani, *"Teröristleri koruyanlar hiçbir şekilde terörizmi kullanarak (Suriye'ye) yer altından müdahale edemeyeceklerini bilsinler. ABD maalesef Suriye'de ve Irak'ta terör gruplarını koruyor, terör yapılarını kullanarak amacına ulaşmaya çalışıyor"* ifadelerini kullandı (Suriye Konulu Üçlü Zirve Sona Erdi, 2019).

Gerek Ruhani'nin Suriyeli mültecilerin ülkelerine dönmesi konusundaki ifadeleri gerekse Putin'in Suriye'nin yeniden ıslahı yönündeki beyanatları mevcut durumda pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü Türkiye, Suriye'de terörle mücadele sona ermeden, Esad korkusu bertaraf edilip altyapı sorunları çözülmeden mültecilerin geri dönmeyeceğini düşünmektedir. Türkiye, aynı şekilde Esad olduğu müddetçe Suriye'de bir altyapı çalışmasının imkânsız olduğunu ileri sürerken Rusya ve İran bölgeye Batı'dan mali destek beklemektedir. Bunların yanı sıra rejim unsurlarının hâkim olmadığı bölgelerde imar faaliyeti yapılmasını hedefleyen ABD, bunu göz önünde bulundurarak Esad ile iş birliği içerisinde bölgeye yatırım yapacak olan kişi ve kurumları yaptırım listesine alacağını daha önceden açıklamıştır (Yılmaz, 2020b, s.57). Soçi'deki Üçlü Zirve İran medyasında da geniş yer buldu. Birçok basın yayın organı bu zirveyi önemle takip etmiş ve olumlu haberlere yer verdi. Özellikle, Türkiye, Rusya ve İran liderlerinin Suriye'nin toprak bütünlüğü, terörle mücadele ve ABD'nin Suriye'den çekilmesi yönündeki mesajları ön plana çıkarıldı (Soçi Zirvesi İran Medyasında, 2019). Bunlardan birisi de *Keyhan* gazetesi oldu. Soçi Zirvesi'ni Cumhurbaşkanı Ruhani'nin sözlerine atıfta bulunarak ilk sayfadan, *'ABD ve Siyonist Rejim Bölgedeki Terörizmin Ana Kaynağıdır'* başlığıyla duyurdu (Emrîkâ ve Rejim-i Sehyonîstî…, 2019). Cumhurbaşkanı Ruhani'nin ABD ve Siyonist rejimin (İsrail) Suriye'de terörizmi desteklediği ve İsrail'in Suriye'ye yaptığı saldırıların uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye attığı ve dünya kamuoyunu bu eylemlere karşı mücadele etmeye çağırdığı ifadelerine yer verildi. Genel anlamda Ruhani'nin açıklamalarına yer verilen haberde özellikle Ruhani'nin üçlü iş birliğinin önemine işaret eden beyanatları ön plana çıkarıldı. Haberin devamında Ruhani'nin Cumhurbaşkanı Erdoğan ile yaptığı ikili görüşmeye de yer verildi:

> *Türkiye Cumhurbaşkanı ile yaptığı görüşmede terörü, bölgenin en önemli sorunlarından biri olarak nitelendiren Ruhani, terörizmle mücadelede iş birliğine ihtiyaç duyulduğunu ifade etti. Türkiye ve İran'ın terörle mücadelede ortak irade ve iş birliğine sahip olduğunu belirten Ruhani, bölgedeki terörist grupların, uzun yıllardır*

başta ABD olmak üzere yabancı güçler tarafından desteklendiğini söyledi. Türkiye Cumhurbaşkanı ise bu görüşmede Türk milletinin de terörizme maruz kaldığını vurgulayarak, İran ile teröre karşı ikili ve bölgesel iş birliğinin devam edeceğini açıkladı.

Keyhan gazetesi Soçi Zirvesi'ne yönelik genel anlamda Ruhani'nin üçlü iş birliğinin önemi, terörle mücadele ve ABD ile İsrail'e yönelik açıklamalarını ele aldı. Özellikle Ruhani ve Erdoğan arasında yapılan görüşmede terörle mücadele ve ikili iş birliğine ilişkin verilen mesajlara yer verilmesi dikkat çekmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri, 8 Mayıs 2018 tarihinde İran'la yapılan Nükleer Anlaşmadan çekildiğini ilan ederek 7 Ağustos'ta İran'a yönelik ilk yaptırım paketini devreye sokmuştu. 5 Kasım tarihinde devreye giren ikinci yaptırım paketi kapsamında ise Çin, Hindistan, Japonya, Güney Kore, Tayvan, Türkiye, İtalya ve Yunanistan İran'dan petrol ithalatı konusunda 180 günlüğüne muaf tutulmuştu (Çopur ve Kurşun, 2019). Beyaz Saray'dan 22 Nisan'da yapılan açıklamada, *"ABD Başkanı Donald Trump, mayıs başında süresi dolan muafiyetleri uzatmama kararı verdi. Bu karar, İran'ın petrol ihracatını sıfırlamayı ve rejimin ana gelir kaynağını sınırlamayı hedeflemektedir"* ifadeleri kullanıldı. Bu kararla birlikte, ABD'nin İran'dan petrol ithalatı konusunda 180 gün muafiyet tanıdığı Çin, Hindistan, Japonya, Güney Kore, Tayvan, Türkiye, İtalya ve Yunanistan'ın muafiyetleri 2 Mayıs tarihinde sona ermiş oldu. ABD'nin İran'a yönelik petrol yaptırımlarıyla İran üzerindeki ekonomik baskıyı daha da artırmayı hedeflediklerini belirten ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, düzenlediği basın toplantısında, 5 Kasım 2018'de devreye giren ABD'nin İran'a yönelik ikinci yaptırım paketinden 180 günlüğüne muaf tutulan 8 ülkeye yeni muafiyet hakkı verilmeyeceğini ve söz konusu ilgili ülkelerin İran'dan petrol ithalatını böylece tamamen sonlandıracaklarını söyledi (ABD, İran Yaptırımlarında Muafiyete Son Verdi, 2019). İran, 2018 yılında günlük yaklaşık 2,5 milyon varil petrol ihracat ederken, bu rakam yaptırımlar nedeniyle 1,3 milyon varil bandına kadar indi (Yaşar, 2019). Türkiye, muafiyetlerinin sona ermesiyle birlikte mayıs ayında İran'dan petrol alımını sıfıra indirmiştir. Reuters'a konuşan üst düzey bir yetkili, Türkiye'nin ABD'nin İran'dan ham petrol alımını tamamen durdurma talebine uymaya devam edeceğini söyledi. Ankara'nın ABD ile yaptırımlar konusunda hemfikir olmadığını belirten yetkili, *"Yaptırımlara inanmıyoruz, ancak stratejik bir müttefik olarak ABD kararına saygı duyuyoruz. İran'ın dışlanmasının soruna çözüm olmayacağına inanıyoruz"* değerlendirmesinde bulundu (Türkiye Mayıs Ayında İran'dan Petrol Alımını Durdurdu, 2019). Kasım 2018'de İran'dan

petrol alımını durduran Türkiye, yaptırım muafiyeti kapsamında İran'dan petrol almaya devam edebilecek. Söz konusu muafiyet Türkiye'ye günlük 60 bin varil petrol ithal etme hakkı tanıyor. Bu da yıllık 3 milyon tona tekabül ediyor (ABD'nin İran Petrolü Muafiyetleri…, 2019). 2019 yılında petrol alımlarını bu şekilde devam ettiren Türkiye, 2 Mayıs'ta muafiyetlerin kaldırılmasıyla birlikte söz konusu ayda İran'dan petrol alımını durdurmuştur. Bundan birkaç ay sonra ise Türkiye'nin İran'dan petrol alımını durdurduğuna ilişkin çıkan haberler, Türkiye Petrol Rafinerileri (TÜPRAŞ) tarafından doğrulandı. TÜPRAŞ, ABD'nin Türkiye dâhil 8 ülkenin İran yaptırımları muafiyetini kaldırmasının ardından, İran'dan petrol ithalatını tamamen durduklarını açıkladı (Sudagezer, 2019).

2.8.2. Ankara Zirvesi

Türkiye, Rusya ve İran arasında Astana formatında Beşinci Üçlü Zirve Toplantısı, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ev sahipliğinde, İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin'in katılımıyla 16 Eylül 2019 tarihinde Çankaya Köşkü'nde gerçekleştirildi (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019b). Suriye konulu Türkiye-Rusya-İran Üçlü Zirvesi'nin ardından ortak bir bildiri yayımlandı. Bildiride, üçlü zirvede Suriye'deki mevcut durumun ele alındığı ve 14 Şubat 2019 tarihinde Soçi'de yapılan görüşme sonrası meydana gelen gelişmelerin gözden geçirildiği belirtildi ve aralarındaki anlaşmalar uyarınca üçlü eşgüdümü güçlendirme hususundaki kararlılıkların yinelendiği ifade edildi. Aynı şekilde üç lider, Suriye'nin egemenliği, bağımsızlığı, birliği ve toprak bütünlüğü ile Birleşmiş Milletler (BM) ilkelerine kuvvetli taahhüdü vurguladılar. Bu ilkelere evrensel düzeyde saygı gösterilmesi ve hiçbir eylemin bu ilkelere halel getirmemesi gerektiğinin altı çizildi. İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesi'ndeki durumu detaylı bir şekilde gözden geçiren liderler, 17 Eylül 2018 tarihli muhtıra başta olmak üzere, İdlib ile ilgili bütün anlaşmaların tüm unsurlarıyla hayata geçirilmesinin gerekliliğine dair kararlılıklarını vurguladılar. Aynı şekilde Suriye'nin egemenliği ve toprak bütünlüğünü zayıflatmayı amaçlayan ve komşu ülkelerin milli güvenliğini tehdit eden ayrılıkçı gündemlere karşı durma kararlılıkları ifade edildi. ABD Başkanı Donald Trump'ın İsrail'in Golan Tepeleri üzerindeki egemenliğini tanıdığına dair kararı kınandı ve İsrail'in Suriye'deki askeri saldırılarının ülkenin istikrarını bozduğu, egemenliği ihlal ettiği ve bölgedeki gerilimi tırmandırdığı kaydedildi (Türkiye-Rusya-İran Üçlü Zirvesi Ortak Bildirisi Yayımlandı, 2019).

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Suriye'nin siyasi birliği ile toprak bütünlüğünün muhafazası, sahada sükûnetin korunması ve ihtilafa kalıcı bir siyasi çözüm bulunması konusunda tam bir mutabakat içinde olduklarını ve Soçi Mutabakatı'na dair yükümlülüklerini tekrar mütalaa ettiklerini söyledi. Suriye'de barışın sağlanması için daha fazla sorumluluk alınması ve tarafların elini taşın altına daha fazla koyması gerektiği bir dönemde olduklarına işaret eden Erdoğan, *"Zirve'de, Suriye'de siyasi çözüm umutlarını yeşertecek önemli kararlar aldık. Suriye'nin toprak bütünlüğüyle siyasi birliğinin korunması hususunda hepimizin de aynı hassasiyete sahip olduğunu bir kez daha teyit ettik"* dedi (Türkiye-Rusya-İran Üçlü Zirvesi Sona Erdi, 2019). Suriye çözümüne yönelik beşinci zirvenin çok başarılı ve verimli bir şekilde gerçekleştirildiğini belirten Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, kabul edilen bildiride Suriye'de kalıcı barışın tesis edilmesi için ilgili maddelerin olduğunu ve buna siyasi ve diplomatik yöntemlerle ulaşmanın mümkün olacağını söyledi. Putin, *"Suriye'ye çözüm konusunda garantör ülkesi olarak toprak bütünlüğünü destekleyen üç ülkeyiz. Biz üç garantör ülkesinin katılımı ile Anayasa komisyon komitesi onaylanmıştır. Siyasi çözüm sayesinde Suriye'de ve Orta Doğu'da barış ve istikrara katkı sağlayacaktır."* diye konuştu. Faydalı ve yapıcı bir toplantı gerçekleştirdiklerini ve Astana sürecinde tüm faaliyetlerin gözden geçirildiğine dikkat çeken İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ise, *"Ne mutlu ki üç ülke birçok konuda neredeyse bütün konularda Suriye ile ilgili görüş birliği içindedir. Hepimiz Suriye'nin toprak bütünlüğü konusunda hemfikiriz. Suriye'ye yabancı ülkelerin müdahalede etmesine karşıyız"* açıklamasında bulundu (Çankaya Köşkü'nde Erdoğan'dan Kritik Görüşmeler, 2019). Çankaya'daki Üçlü Zirve İdlib, Anayasa Komitesi, güvenli bölge ve mülteciler olmak üzere dört ana konu etrafında gerçekleşti. Türkiye-Rusya-İran zirvesinden çıkan en somut sonuç ise üç liderin de Anayasa Komitesi'nin oluşumuyla ilgili pürüzlerin ortadan kalktığını açıklaması oldu (Yılmaz, 2020b, s.187). BM Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı kararına göre, Suriye'de siyasi çözümün gerçekleşebilmesi için Anayasa Komitesi'nin oluşturulması gerekmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, İdlib'de yaşanacak bir sorunun yeni bir mülteci dalgasına yol açacağını ve bunun sadece Türkiye için değil Avrupa için de sorun teşkil edeceğini vurgulaması Avrupa'ya bir mesaj olarak yorumlandı (Ankara'daki Üçlü Suriye Zirvesinden Ne Sonuç Çıktı? 2019). Ankara Zirvesi'nde İdlib konusunda tarafların anlaşmazlıkları gideremediği görülmüştür. Türkiye, Rusya'nın İdlib'te düzenlediği saldırılardan rahatsızlık duyduğunu dile getirerek devamlı ateşkes sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye, Soçi Mutabakatı'ndan taviz vermeyeceğinin altını çizerek Rusya ve İran'dan Soçi ve Astana'da alınan kararlara uymalarını istemiştir (Yılmaz, 2020b, s.191).

İran basınında Ankara Zirvesi genel anlamda olumlu karşılanmıştır. Ancak bazı uzmanlar, Türkiye'nin Astana Süreci kapsamında gerginliği azaltma bölgeleri hususunda imzalanan bazı anlaşmaları İdlib'e askerlerini konuşlandırmak için birtakım bahanelerle ihlal ettiğini ileri sürerek, Türkiye ve ABD'nin bu bölgedeki ortak çabalarının Suriye'de istikrar ve güvenliği zayıflattığı ve Suriye'nin toprak bütünlüğünü ihlal ettiği yorumlarını yaptı (Zarei, 2019). Uzmanlar Türkiye'nin ise savaşın son aşamaya geldiğine inandığı ancak İdlib konusunda ve Türkiye-Suriye sınırındaki tehditler, terör unsurları ve Suriyeli mülteciler hakkında yeni önerilerinin olacağına işaret etti (Kasımzade, 2019). Ankara'da yapılan ikili ve üçlü görüşmelerin İran, Rusya ve Türkiye arasındaki bazı ihtilafları çözmesi, ortaklıkları takviye etmesi ve ilişkileri geliştirmesi açısından iyi bir fırsat olduğu değerlendirmesinde bulunanlar da oldu (Ahmediyan, 2019). İran basınında Ankara'daki üçlü zirve hakkında bazı yazarlar tarafından Türkiye'nin İdlib'de birtakım anlaşmaları ihlal ettiği iddiaları ortaya atılmış olsa da genel olarak değerlendirildiğinde İran, Rusya ve Türkiye arasında gerçekleşen Üçlü Zirvelerin Suriye'ye çözüm ve istikrar getireceğine vurgu yapıldı. *Keyhan* gazetesi ise üçlü zirveyi Ruhani'nin, *'Uluslararası Toplum Siyonist Rejimin Suriye, Lübnan ve Irak'taki Düşmanca Eylemlerine Karşı Durmalı'* sözleriyle ilk sayfadan verdi. Haberinde girişinde Erdoğan ve Ruhani görüşmesine yer verilerek iki ülke arasındaki iş birliği sürecinin ve Tahran-Ankara anlaşmalarının nasıl uygulanacağının incelediği belirtildi:

> *İkili görüşmede, ABD'nin İran'a uyguladığı yaptırımlar karşısında net tavır sergileyen Türk hükûmetini öven Ruhani, zorluklara rağmen Türkiye ve İran arasındaki çok yönlü ekonomik ilişkilerin devam edeceğini hatırlattı. Ankara ve Tahran'ın ekonomik ilişkilerde ulusal para kullanmasının iki ülke arasında ticari iş birliğine ivme kazandıracağına işaret eden Ruhani, İran'ın, ortak projelerin hayata geçirilmesinde Türk yatırımcıların ve özel sektörün varlığını memnuniyetle karşıladığını söyledi* (Câmiâ-i Beynelmilelî…, 2019).

Haberin devamında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ikili görüşmede Türkiye ile İran arasındaki dostluk ve kardeşliğe ve gelişen ilişkiler ile ABD yaptırımlarına değindiği hatırlatıldı. Erdoğan'ın *"İki ülke ilişkilerinde atılan büyük adımları sürdürmek ve geliştirmekte kararlıyız. İki ülke arasındaki ticari iş birliği, ulusal para birimlerinin kullanılmasıyla birlikte önemli ölçüde arttı ve bu süreç devam edecektir. ABD'nin İran'a yönelik yaptırımları yapıcı değildir. Türkiye açısından diyalog ve diplomasi başarısının önemli bir sembolü olan Nükleer Anlaşmanın muhafaza edilmesi temel öneme sahiptir. Türkiye ve İran zor günlerde birbirlerinin yanında durdular ve yine duracaklardır"*

açıklamaları ön plana çıkarıldı. Daha sonra ise Ruhani'nin Ankara Zirvesi'ndeki açıklamaları paylaşıldı.

Ankara Zirvesi'nden iki gün sonra *Keyhan*'da yayımlanan *'Suriye'deki Gelişmeler ve Ankara Durağında Astana Süreci'* başlıklı yazıda ise zirvede ele alınan en önemli konunun İdlib'de sahadaki gelişmelerin olduğu belirtildi. İdlib'te son günlerde rejim ve muhalif güçler arasında şiddetli çatışmaların yaşandığı ancak Ankara Zirvesi'ne doğru bu çatışmaların azaldığı kaydedildi. *Cumhuri-yi İslami* gazetesinden alıntılan haberde İran, Rusya ve Beşşar Esad'ın çok net bir şekilde Suriye'deki savaşa kesin bir son verilmesi ve muhalif güçlerle terör örgütlerinin yerleştiği merkezlerin temizlenmesini istediği ancak hâlihazırda İdlib'in bazı bölgelerinin Heyet Tahrir el-Şam (HTŞ) kontrolünde olduğu aktarıldı. Ayrıca ABD, Türkiye ve Suudi Arabistan tarafından desteklenen grupların, Şam hükûmetinin Suriye topraklarındaki mutlak egemenliğini etkileyecek sorunlar çıkardığı değerlendirmesi yapılarak İdlib'e operasyon mesajı verilmek istenmiştir. İdlib'deki saldırıların durdurulmasını isteyen Türk makamlarının, çatışmanın devam etmesinin ülkeyi yeni bir mülteci akınıyla karşı karşıya bırakacağını iddia ettikleri belirtildi ve Suriye'de bir süredir devam eden Türkiye-ABD gerginlik değerlendirildi. Türkiye ve ABD'nin Suriye'nin kuzeyinde Ankara-Washington anlaşmasına göre iki ülke tarafından himaye edilen grupları desteklemek ve Suriye'nin bugünü ve geleceğinde çıkarlarını güvence altına amaçlayan güvenli bir bölgenin (güvenlik şeridi) kurulması yönünde ortak çabalarının olduğuna dikkat çekildi:

> *Bu adım, Türk yetkililerin Astana sürecindeki diğer iki ülke (İran ve Rusya) ile daha önce yaptığı anlaşmalara aykırıdır ve Suriye'nin toprak bütünlüğü ilkesiyle çelişmektedir. Elbette Türkiye'nin Suriye'de Amerikalılarla çatışan çıkarları da bulunmaktadır; Washington'un bazı Kürt gruplarına ve "Demokratik Suriye Güçleri" ne destek vermesi Ankara'nın sert tepkisine yol açtı ve Ankara'nın Tahran ve Moskova'ya daha çok yakınlaşmasına neden oldu. Bu bağlamda bazı medya kuruluşları, Amerikalıların "Suriye Demokratik Güçleri" tarafından kullanılmak üzere 150 kamyon silahı Suriye'ye gönderdiğini ve bunun Ankara'da büyük memnuniyetsizliğe neden olduğunu aktadır.*

Suriye'nin yeniden inşasına ve bunun için şartların nasıl oluşturulacağına değinilen yazıda, bunun birçok stratejik ve askeri ihtilaf ve düşüncelerin aksine Suriye'de barışın garantörü olan üç ülkenin (Türkiye-Rusya-İran) yanı sıra bu ülkedeki gelişmelere müdahil

olan diğer aktörler arasında daha fazla yakınlaşmaya vesile olabileceği değerlendirmesi yapıldı. Son olarak 2254 sayılı BMGK kararına dayanan Suriye anayasasının hazırlanmasına ilişkin görüşmelerin, Türkiye-Rusya ve İran liderlerinin üzerinde çalıştıkları bir diğer odak noktası olduğu yorumu yapıldı (Tahavvulât-i Suriye…, 2019).

2.8.3. Barış Pınarı Harekâtı

Türkiye, 2016 Fırat Kalkanı ve 2018 Zeytin Dalı Harekâtı'ndan sonra güney sınırında oluşturulmaya çalışılan terör koridorunu yok etmek, bölgeye barış ve huzur getirmek amacıyla Türk Silahlı Kuvvetleri'nce Suriye Milli Ordusu ile Suriye'nin kuzeyinde YPG/PKK ve DEAŞ terör örgütlerine karşı 9 Ekim 2019 tarihinde Barış Pınarı Harekâtı'nı başlattı (Barış Pınarı Harekâtı Başladı, 2019). Suriye'nin toprak bütünlüğünün sağlanacağı ve bölge halkının terörden kurtulacağını vurgulayan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, harekâta ilişkin yayımladığı mesajda, *"TSK, Suriye'nin kuzeyinde PKK/YPG ve DEAŞ terör örgütlerine karşı Barış Pınarı Harekâtı'nı başlatmıştır. Amacımız güney sınırımızda oluşturulmaya çalışılan terör koridorunu yok etmek ve bölgeye barış ve huzuru getirmektir"* ifadelerini kullandı (Barış Pınarı Harekâtı…, 2019). Millî Savunma Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada ise şu ifadeler kullanıldı: *"Hudutlarımızın güvenliğini sağlamak, sınırlarımızın güneyinde bir terör koridoru oluşturulmasını engellemek, DEAŞ ve PKK/KCK/PYD-YPG başta olmak üzere, milli güvenliğimize tehdit oluşturan terör örgütleri ve teröristleri etkisiz hale getirmek, yerinden edilmiş Suriyelilerin evlerine ve topraklarına dönüşleri için uygun şartları sağlamak maksadıyla Barış Pınarı Harekâtı saat 16.00'da uygulanmaya başlamıştır."* (Barış Pınarı Harekâtı Başladı, 2019). Millî Savunma Bakanlığı, Barış Pınarı Harekâtı'nın uluslararası hukuktan kaynaklanan haklar ve BMGK'nin terörle mücadeleye yönelik özellikle sayılı kararları ve BM sözleşmesinin 51'inci maddesinde yer alan "Meşru Müdafaa Hakkı" çerçevesinde icra edildiğini ve harekâtta, Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı'nda olduğu gibi sadece teröristlerin hedef alındığını ve Suriye'nin toprak bütünlüğüne saygılı olarak icra edildiğini belirtti (MSB: Barış Pınarı Harekâtı…, 2019).

Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı'na dünyadan ve İran'dan çok farklı tepkiler gelmiştir. Özellikle Rusya'dan Türkiye'nin operasyonuna yönelik destekleyici açıklamalar gelmiştir. Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov, Valdai Toplantısı'nda Türkiye'nin haklı sebeplerle söz konusu operasyonu düzenlediğini ifade etmiştir. Astana Görüşmeleri çerçevesinde tavrını belirleyen ve Türkiye'ye destek veren Rusya, bu operasyonun Türkiye ve Suriye arasında yeni bir diyalog kapısını açacağını tahmin etmekteydi (Yılmaz, 2020,

s.214). Barış Pınarı Harekâtı sırasında BM Genel Kurulu'nda Türkiye aleyhine alınan kınama bildirisinin Rusya ve Çin'in veto etmesi sonucu yayımlanmamış olması Rusya'nın Türkiye'nin operasyonlarına verdiği desteğin bir başka göstergesi olmuştur (Yılmaz, 2020b, s.216).

Operasyon öncesi İranlı birçok üst düzey yetkili, Türkiye'nin güvenlik endişelerini anladıklarını ancak askerî operasyona karşı olduklarını söyledi. Harekâtla ilgili, İran'daki Cuma imamlarından ünlü sanatçılara, akademisyenlerden sporculara kadar bütün kesim menfi tavır sergiledi. Sadece ülke içindeki değil aynı zamanda ülke dışındaki rejim muhalifleri de İran ile ortak tepkiyi gösterdi. ABD'de yaşayan rejim muhalifi Mesih Alinejad ve sürgündeki Rıza Pehlevi de aynı tutumu sergiledi (Ahıshalı, 2019). İran'da her ne kadar harekâta ilişkin çok farklı ve çatlak sesler yükselmiş olsa da Ruhani hükûmeti, son dönemde Türkiye ile kurduğu yakın ilişkileri korumak adına Barış Pınarı Harekâtı'na temkinli yaklaşarak sert açıklamalardan kaçınmıştır. Bazı kesimlerden Türkiye'ye yönelik sert söylemler kullanılmış olsa da Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ve Dışişleri Bakanı Cevad Zarif'in ılımlı dil kullanması ve Ali Ekber Velayeti ve Ali Şemhani gibi etkili isimlerin sessizliklerini korumaları dikkat çekmiştir. Bu operasyona yönelik Devrim Muhafızları Komutanları da belli bir süre herhangi bir tepki göstermemiştir (Uygur, 2019). Operasyonun başladığı gün Bakanlar Kurulu toplantısı sonrası açıklamalarda bulunan İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Türkiye'nin güney sınırlarıyla ilgili endişelerinde haklı olduğunu söyledi. Ruhani, *"Türkiye hükûmetinin güney sınırlarıyla ilgili endişeleri var ve endişelenmekte haklıdır. Türkiye'nin güvenlik endişeleri giderilmelidir. Bunun için doğru yol seçilmelidir. Türkiye kararını yeniden gözden geçirmelidir. Ancak Suriye'de temel sorun Fırat'ın doğusu değil İdlib'tir"* dedi (Derhâst-i Ruhani Ez Türkiye, 2019). Benzer bir şekilde Türkiye'nin endişelerini anladıklarını belirten İran Cumhurbaşkanlığı Ofisi Başkanı Mahmud Vaizi, Suriye'ye asker göndermenin bölgeye zarar vereceğini söyledi. Bunların yanı sıra İran Silahlı Kuvvetleri, Barış Pınarı Harekâtı'nın başladığı gün Türkiye sınırına yakın olan Urumiye'de daha önceden planlanmayan askeri bir tatbikat icra etti. İran'ın bu adımı, Türkiye'nin operasyonuna karşı askerî açıdan teyakkuzda olduğunu yönünde yorumlandı (Yılmaz, 2019).

Operasyondan bir gün önce Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif arasında telefon görüşmesi gerçekleştirildi. Görüşmede Adana Mutabakatı'na işaret eden Zarif, bu mutabakata uymanın Türkiye'nin terörle ilgili endişelerini gidermek için en iyi yol olduğunu söyledi. Askerî operasyona karşı olduklarını

belirten Zarif, Suriye'nin toprak bütünlüğüne ve ulusal egemenliğine saygı gösterilmesi gerektiğini ifade etti (İran Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı'na Karşı Çıktı, 2019). Aynı şekilde İran Dışişleri Bakanlığı yayımladığı bildiride, Ankara'nın olası operasyonunun Türkiye'nin güvenliğini temin etmeyeceği gibi bölgede de insani bir krize yol açacağı ifade edilerek, Tahran'ın operasyona karşı olduğu belirtildi. Türkiye'nin operasyonu bir an önce durdurması ve Suriye topraklarından çekilmesinin vurgulandığı bildiride, *"İran İslam Cumhuriyeti, mevcut endişeleri barışçıl yollarla çözmek için Türkiye ve Suriye makamlarıyla acil temas kurmaya hazırdır. Suriye'nin ulusal egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı ile Adana Mutabakatı'nın bu diyalog için uygun bir temel olduğunu vurgulanmaktadır"* ifadeleri yer aldı (Beyâniyye-i Vezâret-i Hârici…, 2019). Barış Pınarı Harekâtı'nın devam ettiği günlerde İran Dışişleri Bakanı Dışişleri Bakanı Cevad Zarif'ten ilginç bir öneri geldi. PKK/PYD gibi terör örgütlerini "Suriye Kürtleri" olarak nitelendiren Zarif, *"İran, Suriye ordusunun Türkiye ile birlikte sınırlarını koruyabilmesi için Suriye Kürtleri, Suriye hükûmeti ve Türkiye'yi bir araya getirmeye yardımcı olabilir"* dedi (Zarif Pîşnehâd Dâd…, 2019). Eski Dışişleri Bakanı Yardımcısı ve İslami Şura Meclis Başkanı Uluslararası Özel İşler Yardımcısı Hüseyin Emir Abdullahiyan, sosyal medya hesabından yaptığı açıklamada operasyonun, bölgedeki gerilimi daha da arttıracağını ve yeni göçlere neden olacağını ifade etti (Abdullahiyan, 2019). Devrim Rehberi Ali Hamaney'in baş danışmanı olan Ali Ekber Velayeti'ye yakınlığıyla bilinen *Ferhikhtegan* gazetesi operasyonu 'Sultanizm Terörizmin Hizmetinde' manşetiyle duyurdu. Türkiye'nin tepkileri sonrası mezkûr yazı gazetenin web sitesinden kaldırıldı. Söz konusu gazetenin ilgili makamlarca uyarıldığını açıklayan İran'ın Ankara Büyükelçisi Muhammed Farazmand, *"Farhikhtegan Gazetesi, milli çıkarlara aykırı girişimlerde bulunmak ve mesleki ilkeleri göz ardı etmekten dolayı, ilgili makamlardan uyarı aldı. Türkiye Devleti ve halkı ile en iyi ilişkilere sahip olmak ve Türkiye devlet adamlarına saygı hususuna riayet etmek İranlı tüm yetkili makamların üzerinde ittifak ettiği bir konudur"* açıklamasında bulundu (Farazmand, 2019).

İran'da bazı önemli isimler önceden planlanan Türkiye ziyaretlerini iptal ederek Barış Pınarı Harekâtı'na tepki göstermişlerdir. TBMM Başkanı Mustafa Şentop tarafından daha önce davet edilen İran Meclis Başkanı Ali Laricani, Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine başlattığı operasyon sonrası ziyaretini iptal etti (Lağv-i Sefer-i Reis-i Meclis…, 2019). İran Eski Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad da daha önce katılacağını duyurduğu 21-22 Ekim tarihlerinde İstanbul'da düzenlenecek olan TRT World Forum programını Barış Pınarı Harekâtı nedeniyle iptal ettiğini açıkladı. Ahmedinejad'ın ofisinden yapılan açıklamada,

"Türk Ordusu ve Suriyeli Kürt halkı arasında yaşanan şiddetli çarpışmalar nedeniyle barış için çaba sarf edilmesi, karşılıklı saygı ve adalet çerçevesinde diyalog tavsiyesinde bulunarak bu ziyaretimi iptal ediyor ve başka bir vakte erteliyorum" ifadeleri kullanıldı (Ahmedinejad Hem Sefereş…, 2019). İran Meclisi'ndeki bazı isimler tarafından Türkiye'nin operasyonunun meşru olmadığı, bölgedeki Kürtlere saldırdığı ve sivilleri katlettiğini iddiaları ileri sürdü (İran Meclisinden Barış Pınarı Harekâtı'na Tepkiler, 2019). Devrim Rehberi'nin Eyaletlerdeki Temsilcileri olan Cuma imamları da hutbelerde Barış Pınarı Harekâtı'na değindiler. Türkiye'nin Suriye topraklarından çekilmesi gerektiğini belirten Cuma imamları, operasyonu, Türkiye'nin Osmanlı Devleti'ni ihya etme rüyasının peşinden gittiği ve Moğalvari bir şekilde saldırıya geçtiği yönünde yorumladılar (İran'da Cuma Hutbelerinde Barış Pınarı Harekâtı, 2019).

Harekâtın başından itibaren İran devlet televizyonu başta olmak üzere İran medyasında çok ciddi manipülasyon yapılmış ve yalan haberlere yer verilmiştir. Özellikle Suriye ile ilgisi olmayan eski fotoğraflar kullanılarak Türkiye'nin Suriye'de Kürt nüfusu hedef aldığı yönünde algı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu görüşlerin çoğu olayla ilgisi olmayan görselleri kullanarak operasyonu kınamıştır. İran'ın resmî haber ajansları dışında İspanyolca yayın yapan devlet televizyonu HİSPAN TV de terör örgütü yanlısı hesapların Türkiye'yi karalamaya dönük gerçek dışı haberlerini paylaştı. YPG/PYD terör örgütünün Tel Abyad şehrinde tuzakladığı mayının patlamasından kaçan sivillerin fotoğrafını manipüle edilerek *"Türk Ordusu'nun Suriye'nin kuzeyine düzenlediği saldırı sivillerin hayatını tehlikeye attı"* ifadesi kullanıldı (Canlı, 2019). Çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu bazı kentlerde Türkiye aleyhinde "polis gözetiminde" yapılan gösterilerde Türkiye karşıtı sloganlar atıldı, Türk bayrağı ateşe verildi. Tahran'da Türkiye büyükelçiliği binası önünde toplanan kalabalık elçilik binasının duvarlarına Türkiye karşıtı sloganlar yazdı (Ahıshalı, 2019). Tahran yönetimi, ülkedeki Türk karşıtları ve Kürt milliyetçilerinin gösterilerine ve Türkiye Büyükelçiliği'nin önünde toplanan kalabalığa bir süre müdahale etmemesi ve ikili tavır sergilemesi ülkedeki Türklerin tepkisine yol açtı. Meclis'te terör örgütleri lehine yapılan açıklamalara Türk kökenli milletvekilleri tepki gösterdi. İran Meclisi Doğu Azerbaycan Eyaleti Milletvekili Muhammed Hasannejad, bazı milletvekillerinin PYD/PKK terör örgütü lehine açıklamalarına, *"Burası İran Meclisi mi yoksa Suriye Kürtlerinin meclisi mi? Biz düne kadar onlara 'ABD'nin desteklediği teröristlerdir ve askerlerimizi şehit ediyorlar' diyorduk. Şimdi ne oldu da bu teröristler için üzülüyoruz?"* şeklinde tepki gösterdi (Ahıshalı ve Shamizi, 2019). Urumiye Milletvekili Nadir Kadıpur, İran'ın KOMALA ve PJAK terör

örgütlerinden çok zarar gördüğünü hatırlattı. Bir başka Urumiye Milletvekili Hadi Bahaduri ise ister DEAŞ ister PKK olsun bütün teröristlerin ve destekçilerinin ortadan kaldırılması gerektiğini söyledi (İran'dan Barış Pınarı Harekâtı'na Destek Sesleri, 2019). Diğer taraftan İran'daki Azerbaycan Türklerinin desteklediği ve başında Mustafa Denizli'nin bulunduğu Tractor Futbol Kulübü'nün oyuncusu Mehdi Bebri, sosyal medya hesabından Barış Pınarı Harekâtı'nı desteklemek amacıyla Türk bayrağı ve Türk askerinin fotoğrafını paylaşması üzerine İran Futbol Federasyonu tarafından sahalardan men cezası aldı. Federasyondan yapılan açıklamada Bebri'nin "sportmenliğe aykırı ve gayri ahlaki sosyal medya paylaşımı" nedeniyle ikinci bir emre kadar sahalardan uzaklaştırıldığı bilgisi paylaşıldı (Mahrûmiyyet-i Muvakkat…, 2019).

Keyhan, Barış Pınarı Harekâtı'nın başından sonuna kadar operasyonla ilgili en fazla haber yapan gazetelerden biri oldu. Neredeyse her gün operasyon hakkında haber ve analiz yayımlanmıştır. Türkiye tarafından Suriye'de bir operasyon yapılacağının sinyalleri verilmeye başladığında *Keyhan* gazetesi, Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyini işgal etmeye hazırlandığını yazdı. ABD ve Türkiye arasında Suriye'nin kuzeyinde operasyon yapılması için anlaşmaya varıldığı belirtilen haberde, *"Ankara, Suriye topraklarına saldırı için 'Suriyeli mültecilerin yeniden yerleştirilmesi için güvenli bir bölgenin oluşturulması zorunluluğunu bahane etti'* ifadeleri kullanıldı. Haberde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yıllardır Suriye'nin kuzeyini kontrol etmeyi hayal ettiği ve Suriye'de teröristlere tam destek verdiği iddia edildi. Ayrıca Erdoğan'ın, Süleyman Şah'ın kabrinin Suriye'den Türkiye'ye taşınması, Suriye'nin kuzeyinde üç üniversite kurma projesi ve Irak'ın kuzeyine asker göndermesi yönündeki politikalarını bazı uzmanların "Neo-Osmanlıcılık" olarak adlandırdığı belirtildi. YPG/PYD terör örgütlerinin ısrarla "Suriye Demokratik Güçleri" ve "Silahlı Kürtler" olarak verilen haberde bu terör örgütünün bildirisine yer verildi. Söz konusu bildiride, Türkiye'nin operasyonunun DEAŞ'a karşı verilen mücadeleyi büyük ölçüde olumsuz etkileyeceği ve son yıllarda elde edilen bütün istikrarlı durumu yok edeceği ifade edildi. *Keyhan* gazetesinde, ABD'nin Türkiye sınırlarından askerlerini çekmesi ve Ankara'ya operasyon için yeşil ışık yakmasını, "ABD'nin Suriye'de desteklediği Kürtleri daha önce olduğu gibi sırtından bıçakladığı" yönünde yorumlandı (Şimâl-i Suriye…, 2019).

Keyhan, Barış Pınarı Harekâtı'nın başladığı gün *'Erdoğan Türk Ordusunun Suriye'ye Saldırısını Resmen Açıkladı'* başlığıyla verdiği haberde, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın operasyonun başladığına ilişkin sosyal medya paylaşımına ve Dışişleri Bakanlığı'nın açıklamalarına yer verdi. Haberin sonunda ise Türkiye'nin Suriye sınırı boyunca 230

kilometre uzunluğunda ve 30-40 kilometre derinliğindeki güvenli bölge oluşturmayı, Kürt milislerini uzaklaştırmayı ve Türkiye'de yaşayan 2,3 milyon Suriyeli mülteciyi yerleştirmek için zemin hazırlamayı hedeflediği belirtildi (Erdoğan Hamle-i Erteş…, 2019). Operasyonun üçüncü gününde Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, *"Harekât planladığımız şekilde başarıyla devam ediyor. Şu ana kadar 342 terörist etkisiz hale getirildi"* açıklamasında bulundu (Bakan Akar…, 2019). *Keyhan* gazetesi, Akar'ın bu açıklamalarını *'Erdoğan'ın Suriye'ye Saldırısının Üçüncü Günü/Ankara: Suriye'nin Kuzeyinde 342 Kürt'ü Öldürdük'* başlığıyla paylaştı. Birçok ifadenin çarpıtıldığı haberde henüz olaya müdahale etmediği için ABD'ye tepki gösterildi:

> *Türk ordusunun Suriye'nin kuzeyinde yaygın cinayetlerine ve yaklaşık 350 ölü ve 70 binden fazla Kürt ailenin yerinden edilmiş olmasına rağmen, bir Beyaz Saray yetkilisi, Türkiye'nin Suriye'deki Kürt bölgelerinde henüz Amerikalıların kırmızı çizgilerini aşmadığını söyledi.*

Beyaz Saray'dan yapılan "Türkiye henüz kırmızı çizgimizi aşmadı" açıklamasındaki kırmızı çizgiden kastının "Kürtlerin etnik temizliği" olduğu belirtildi. Haberde Türk ordusunun Suriye'nin kuzeyindeki savunmasız Kürt halkına yönelik cinayet işlediği, Rakka ve Haseke'de yaşayan insanların bombalandığı için yerlerinden edildiği ve Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar'ın 342 silahlı Kürt'ü öldürdüklerini açıkladığı ifade edildi. Türkiye tarafından "terörist" olarak görülen silahlı grupların kasıtlı olarak "Kürt halkı" ve "siviller" olduğu vurgulanmıştır. ABD Başkanı Donald Trump'ın Türkiye sınırlarından askerlerini çekeceğini açıklamasının Ankara'ya operasyon için yeşil ışık yakmasının, ABD'nin desteklediği Kürt milisler tarafından "arkadan hançerlenme" olarak tavsif edildiği aktarıldı (Ankara: Der Şimâl-i Suriye…, 2019).

İran'da gerek basında ve gerekse bazı yetkililer tarafından Türkiye karşıtı bu denli saldırgan ifadelerin kullanılması Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı da ciddi anlamda rahatsız eden bir konu olmuş ve tepkisine yol açmıştır. Özellikle güvenli bölge hususunda yapılan açıklamalar Türkiye tarafında rahatsızlık meydana getirdi. Erdoğan, 22 Ekim tarihinde Rusya ziyareti öncesi bu konuya değinerek İran'dan çatlak seslerin geldiğini ve Türkiye'nin İran'ın nükleer çalışmaları konusunda her zaman yanında durduğunu hatırlattı. Erdoğan, *"İran'dan maalesef bazı çatlak sesler çıkıyor. Sayın Ruhani'den değil. İran'dan gelen bazı açıklamalar gerçekten bende ciddi manada üzüntüye sebep olmuştur. Bunları başta Sayın Ruhani olmak üzere susturmaları gerekirdi. Zira biz şu anda Soçi mutabakatının*

3 taraf ülkesiyiz. Rusya, Türkiye, İran var. Birbirine bu şekilde ihanet eder mi? Maalesef bu yapılanlar yanlıştır, kendilerini ciddi manada kınıyorum" şeklinde tepki gösterdi (Erdoğan, Putin'i Ziyareti Öncesi…, 2019). *Keyhan* gazetesi, Barış Pınarı Harekâtı boyunca Batı kaynaklı argümanları kullanmıştır. Türk ordusunun herhangi bir sivil yerleşim yerine operasyon düzenlememiş olmasına rağmen, bütün haberlerde Türkiye'nin sivilleri bombaladığı ve "Kürt halkını" hedef aldığı ifadelerine yer verilmiştir. Birçok haberde yine aynı şekilde YPG/PYD terör örgütleri "silahlı Kürtler" olarak gösterilmiştir. Harekâtın başından itibaren YPG/PYD terör örgütleri için "terörist" ifadesinin kullanılmadığı haberlerde TSK'nın ortak hareket ettiği Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) için "Türkiye'nin desteklediği teröristler" ibaresi her defasında vurgulanmıştır. Aynı şekilde haberlerin içeriğinde Türk ordusunu "işgalci" olarak nitelendirilmiştir (Kürthâ Bâ Dımaşk…, 2019). PKK'nın İran kolu PJAK başta olmak üzere birçok silahlı örgütün saldırılarına maruz kalan İran'ın terör örgütlerine karşı bu çifte standartlı yaklaşımı Türkiye-İran arasında güvene dayalı sağlıklı ilişkilerin kurulmasında en büyük engellerden birisi olmuştur.

İran'dan gelen bu tepkiler Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı'ndan memnun olmadıklarını gösteriyor. Türkiye'nin Suriye'de sahada da güçlenmesi Suriye'de ciddi anlamda nüfuzu bulunan Tahran yönetiminin endişelerini arttırmıştır. 2010 sonrası başta Suriye krizi ve NATO Füze Kalkanı Projesi nedeniyle bozulan Türkiye-İran ilişkileri 2016 yılında başlatılan Astana süreciyle iyileşme yoluna girmiş ve bölge sorunlarının çözümü konusunda iki ülke arasındaki iş birliği artmıştı. Ancak Barış Pınarı Harekâtı'nda Tahran'ın Türkiye'nin argümanlarına kulak tıkayarak Batı kaynaklı argümanları kullanması ve Türkiye aleyhine yürütülen kampanyalara izin vermesi, ikili ilişkilere zarar verecek dereceye ulaşmıştı. *Keyhan* gazetesi de bazı yetkililerin Tahran'ın Suriye konusundaki kaygıları nedeniyle yaptığı açıklamalar doğrultusunda hareket etmiştir. Bu gazete, Türkiye ve İran arasında son zamanlardaki yakınlaşma nedeniyle bir süredir Türkiye ve Erdoğan'a karşı sürdürdüğü iyimser tavrı Barış Pınarı Harekâtı ile birlikte tam tersi yöne çevirmiştir.

SONUÇ

2014 yılı ve takip eden yıllar yakın dönem Türkiye-İran ilişkilerinde önemli olaylara sahne oldu. Eldeki çalışmanın ikinci bölümünde ele alınan bu olaylar, önceki dönemlerin devamı ve belirli yönleriyle ise özgün gelişmelerdi. Özgün olan taraf, belki de tarihte örneğine pek az rastlanır şekilde Türkiye-İran ilişkilerinde bir yoğunlaşma görülmüş ve iki ülke arasında en üst düzey dâhil çok çeşitli düzeylerde müteaddit ikili ve diğer bir ülkenin, çoğunlukla Rusya'nın, katılımıyla üçlü temaslar meydana gelmiştir. İlişkilerdeki tüm bu gelişmeler 11 Eylül olaylarının, Arap Baharı'nın ve tabi küresel ölçekte yaşanan belirsizliklerin etkisi altında meydana gelmiştir. 2014 yılından itibaren, paradoksal şekilde Türkiye uluslararası toplumdan ve parçası olduğu geleneksel ittifak yapılarından radikal bir kopuş göstermese de daha bağımsız bir çizgide hareket etmeye başlarken İran İslam Cumhuriyeti Nükleer Anlaşma'nın da etkisiyle uluslararası topluma entegrasyonunu hızlandırmaya çalıştığı gibi Şangay İş Birliği Teşkilatı'na katılım kararlılığını da güçlendirmiştir. Türkiye'nin özellikle Orta Doğu'da takip ettiği bağımsız politikaların bu ülkeyi İran'la karşı karşıya getirmesi ise sürpriz olarak görülmemelidir.

Pehleviler döneminde vurgulanan kadim medeniyet iddiasını İslam Devrimi ile beraber başta Şiiler gelmek üzere Müslümanlara liderlik etme iddiasıyla ileri bir düzeye taşıyan İran, varlığını bölgesel anlamda İsrail (Siyonizm) ve Suudi Arabistan (Vehhabilik) karşıtı bir konuma yerleştirirken Türkiye'nin sürece artan şekilde müdahil olmasını bir süre anlamlandırmakta zorlanmıştır. İran bu zorluğu, bölgede DEAŞ terörünün çıkması sonrası Türkiye ile bu terör örgütü arasında bağlantı kurmaya çalışarak yapmışsa da bölgenin dizaynında aparat işlevi gören bu terör yapısına karşı Türkiye'nin yürüttüğü mücadeleler ve nihayet bu örgütün en azından büyük oranda ortadan kalkması İran için Türkiye ile Suriye özelinde ciddi bir iş birliği yürütmeyi zorunlu kılmıştır. Benzer bir durum Türkiye ve hatta Rusya için de geçerli olmuştur.

2002 sonrası hızlı bir yükseliş gösteren Türkiye-İran ilişkiler, 2010 sonrası Füze Kalkanı Projesi ve Suriye İç Savaşı ile birlikte yerini gerginliğe bıraktı. İki ülkenin özellikle Suriye İç Savaşı'nda farklı saflarda yer alması bu gerginliği yeni bir boyuta taşımış ve yerini bölgesel rekabete bırakmıştır. Bu rekabet ekonomik ilişkileri de doğrudan etkilemiştir. 2012 yılında 21,8 milyar dolarlık ticaret hacmine ulaşan Türkiye ve İran bunu 2015 yılında 30 milyar dolara çıkarmayı hedeflemiştir. Ancak bu hedefe, gerek savaşın etkisi ve bölgesel rekabetin yaşanması gerekse İran'a uygulanan yaptırımlar nedeniyle bir türlü ulaşamamışlardır. 2012 yılında 21,8 milyar dolar ile en yüksek seviyeye çıkan ticaret hacmi, 2019 yılında 5,01 milyar dolara kadar düşmüştür (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019). Suriye'de silahla bir sonuca varılamayacağını anlayan Türkiye ve İran, ikili ilişkilerde yeni bir sayfa açarak Rusya ile birlikte Suriye'de çözüm arayışına girmişlerdir. İlk olarak 20 Aralık 2016 tarihinde üç ülke arasında varılan Moskova Mutabakatı ile üçlü ittifak dönemi başlamış ve üç ülke arasında Astana Görüşmeleri kapsamında devlet başkanları düzeyinde üçlü zirveler gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada *Keyhan* gazetesi bağlamında Türkiye ve İran'ın 2014-2019 yılları arasındaki ilişkilerinin ele alınmasının en önemli nedeni iki ülkenin söz konusu yıllarda hem bölgesel güç olma yolunda çatışma yaşamış olması hem de iş birliği kurabilmiş olmasıdır. Özellikle 2014-2017 arası ikili ilişkilerdeki gergin atmosferin had safhaya çıktığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Astana Görüşmeleri çerçevesinde iki ülke ittifak sağlamış olsa da Türkiye'nin düzenlediği operasyonlarla Suriye'de etkisini giderek arttırması İran tarafını eden konulardan biri olmuş ve karşılıklı suçlamalar yaşanmıştır. Türkiye, Rusya ve İran arasında Suriye'de çözüm arayışlarının devam etmesi 2017-2019 yıllarında ikili ilişkilerdeki gerginliğin azaldığı bir dönem olmuştur. Çalışmanın 2014-2019 yılları arasında sınırlı tutulmasının bir diğer nedeni ise 2019 sonrası bölgesel meselelerde Suriye meselesinin biraz daha arka planda kalmasıdır. Özellikle 2020 yılında Suriye'nin yerini bölgede yaşanan Libya, Doğu Akdeniz ve Dağlık Karabağ olayları almıştır. İran'ın Orta Doğu'daki faaliyetlerini yürüten Devrim Muhafızları Ordusu Kudüs Gücü komutanı Kasım Süleymani'nin ABD tarafından Irak'ta öldürülmesi de İran'ın Suriye'de etkisini kısmen azalttı.

Genel Yayın Yönetmeni İran Devrim Rehberi Ali Hamaney tarafından atanan *Keyhan* gazetesinin bu yıllarda Türkiye ve Cumhurbaşkanı Erdoğan hakkında kimi zaman saldırganlık boyutuna ulaşan haberleri İran'daki müesses nizamın Türkiye'ye bakış açısını anlamak adına önem arz etmektedir. Söz konusu gazetenin Türkiye-İran ilişkilerine dair

yorum ve analizleri dikkatle takip edilirse rejimin ana unsurlarının Türkiye hakkındaki görüşlerini anlamamıza yardımcı olacaktır. Her ne kadar *Keyhan* gazetesi, iki ülke arasında yakınlaşmanın yaşandığı dönemlerde Türkiye'ye yönelik eleştirilerinin dozunu azaltsa da genel olarak Türkiye'ye karşı her zaman eleştirileri en üst düzeyde yapmıştır. İran basınında iki ülke ilişkilerinde yaşanan en ufak fikir ayrılığında topyekûn başlatılan basın savaşlarında Türk basınının karşı hamle yapmakta yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu nedenle bir ülkenin kendisini uluslararası topluma ifade etmesinin en önemli araçlarından biri olan basın yayın organlarının daha aktif bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Türkiye ve İran ilişkilerinde ciddi krizlerin yaşandığı bu dönemlerde *Keyhan* gazetesi ve genel olarak İran basınında Türkiye hakkında çıkan haberlere Türkiye tarafından basın yoluyla gerekli karşılık verilememiştir.

KAYNAKÇA

Abadi (24 Ocak, 2018). Ameliyât-i Türkiye Der Afrin Davâ-yi Fîlhâ ve Leh Şoden-i Alafhâ. *Keyhan*. http://kayhan.ir/fa/news/124528 (14.10.2020).

Abdullahiyan, H. E. [@Amirabdolahian] (2019, 9 Ekim). https://twitter.com/Amirabdolahian/status/1181953235688574987 (27.11.2020).

Abrahamian, E. (2019). *Modern İran Tarihi*. (Şendil, D., Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Afacan, S. (2017a). İran Basınında 15 Temmuz Darbe Girişimi. İsmail Çağlar, Mehmet Akif Memmi, Fahrettin Altun (Ed.), *15 Temmuz'da Medya: Darbe ve Direnişin Mecrası* içinde (s.297-313). İstanbul.

Afacan, S. (2017b, 7 Ekim). Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın İran Ziyareti ve Türkiye-İran İlişkilerinin Geleceği. https://tinyurl.com/y6kbthv6 (29.09.2020).

Afrasyabi, S. (2011, 5 Ocak). Rûznâme-i Irân-ı Nov. *Aftabir*. https://vista.ir/w/a/16/mw1av (20.04.2020).

Aftabnews (2019, 12 Ekim). Ahmedinejad Hem Sefereş Be Türkiye Râ Lağv Kerd. https://tinyurl.com/y5hq95ga (27.11.2020).

Ahıshalı, M. M. (2016b, 25 Ağustos). İran Basını Fırat Kalkanı'nı Manipülasyon İçeren Haberlerle Gördü. *Anadolu Ajansı.* https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-basini-firat-kalkanini-manipulasyon-iceren-haberlerle-gordu/635317 (13.04.2020).

Ahıshalı, M. M. (2017, 2 Ekim). Genelkurmay Başkanı Orgeneral Akar: Mevcut Tehditlere Karşı İran'la İş Birliğimizi Geliştiriyoruz. *Anadolu Ajansı*. https://tinyurl.com/y3rtlt56 (28.09.2020).

Ahıshalı, M. M. (2019, 16 Ekim). Barış Pınarı Harekâtı İran'da Karşıt Grupları Birleştirdi.

Anadolu Ajansı. https://tinyurl.com/yxt2lrtc (27.11.2020).

Ahıshalı, M. M. ve Shamizi, O. (2019, 14 Ekim). İranlı Vekilden Mecliste PYD/PKK Tepkisi. *Anadolu Ajansı.* https://tinyurl.com/y5pysa5e (27.11.2020).

Ahmediyan, B. E. (2019, 16 Eylül). Fırsat-i Takviyyet-i Hemkârî Der İclâs-i Ankara. *İran Gazetesi*. https://tinyurl.com/y5poxx5t (24.11.2020).

Akgül, H. (2012). Rıza Han'ın (Rıza Şah Pehlevi) Türkiye Ziyareti. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları (7).* 1-42. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/9895 (18.01.2020).

Akbaş, M. (2017, 15 Temmuz). 15 Soruda Temmuz Bilançosu. *Yeni Şafak.*

https://www.yenisafak.com/gundem/15-soruda-temmuz-bilancosu-2756541 (29.07.2020).

Akşin, S. (2017). *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlar

Akutay, S. S. ve Ateş, D. (2013). Türkiye'nin Sınır Ötesi Operasyonlarının Hukuki Çerçevesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17 (3).* https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789212 (12.02.2020).

Al Jazeera Türk (2011, 14 Aralık). İran'dan Türkiye'ye Ilımlı Mesaj. http://www.aljazeera.com.tr/haber/irandan-turkiyeye-ilimli-mesaj (07.04.2020).

Al Jazeera Türk (2014, 10 Haziran). İran ile Anlaşma Yok. http://www.aljazeera.com.tr/haber/iran-ile-anlasma-yok (03.06.2020).

Al Jazeera Türk (2014, 9 Haziran). İran'la İş Birliği Artacak. http://www.aljazeera.com.tr/haber/iranla-isbirligi-artacak (03.06.2020).

Al Jazeera Türk (2015, 14 Temmuz). İran ile 5+1 Anlaştı. http://www.aljazeera.com.tr/haber/iran-ile-51-anlasti (01.07.2020).

Al Jazeera Türk (2015, 30 Mart). İran'dan Türkiye'ye Nota. http://www.aljazeera.com.tr/haber/irandan-turkiyeye-nota-0 (23.06.2020).

Al Jazeera Türk (2015, 6 Aralık). Dışişleri'nden İran Açıklaması. http://www.aljazeera.com.tr/haber/disislerinden-iran-aciklamasi (10.07.2020).

Al Jazeera Türk (2016, 14 Nisan). Erdoğan: Mezhepçilik Fitnedir. http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-mezhepcilik-fitnedir (24.07.2020).

Al Jazeera Türk (2016, 5 Ekim). Irak'la Yeniden Başika Krizi. http://www.aljazeera.com.tr/haber/irakla-yeniden-basika-krizi (17.08.2020).

Al Jazeera Türk (2016, 5 Mart). Başbakan Davutoğlu İran'da. http://www.aljazeera.com.tr/haber/basbakan-davutoglu-iranda (19.07.2020).

Al Jazeera Türk (2017, 20 Şubat). Türkiye ve İran Arasında Karşılıklı Söylemler Sertleşiyor. http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkiye-ve-iran-arasinda-karsilikli-soylemler-sertlesiyor (14.09.2020).

Al Jazeera Türk (2017, 24 Ocak). İran'dan Türkiye'ye Doğal Gaz İndirimi ve Tazminat. http://www.aljazeera.com.tr/haber/irandan-turkiyeye-dogalgaz-indirimi-ve-tazminat (26.08.2020).

Al Jazeera Türk (2019, 6 Ocak). Geçmişten Günümüze Türkiye-İran İlişkileri. http://www.aljazeera.com.tr/dosya/gecmisten-gunumuze-turkiye-iran-iliskileri (08.02.2020).

Al Jazeraa Türk (2017, 27 Mart). İran Dışişleri: Erdoğan'ın Sözleri Kabul Edilemez. http://www.aljazeera.com.tr/haber/iran-disisleri-erdoganin-sozleri-kabul-edilemez (15.09.2020).

Albayrak, H. (2010, 18 Mayıs). Tahran Bildirisi. https://www.yenisafak.com/yazarlar/hakanalbayrak/tahran-bildirisi-22347 (04.04.2020).

Altunışık, M. B. (2009). Orta Doğu ve ABD: Yeni bir Döneme Girilirken. *Orta Doğu Araştırmaları Derneği Ortadoğu Etütleri, 1 (1).* 69-81. https://tinyurl.com/yxhypnnf (20.03.2020).

Anadolu Agency Persian (2017, 17 Nisan). Zarif Pirûzi-yi Referândum-i Kânûn-i Esâsi-yi Türkiye Râ Be Çavuşoğlu Tebrik Goft. https://tinyurl.com/y4qwoshl (19.09.2020).

Anadolu Ajansı (2011, 26 Kasım). İranlı Komutandan Türkiye'ye Tehdit. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iranli-komutandan-turkiyeye-tehdit/391950 (06.04.2020).

Anadolu Ajansı (2014, 28 Ekim). İran'dan Türk Tırlarına Yakıt Satışını Durdurma Açıklaması. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-dan-turk-tirlarina-yakit-satisini-durdurma-aciklamasi/106815 (04.06.2020).

Anadolu Ajansı (2015, 12 Aralık). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Başika Kampı İbadi'nin Talebi Nedeniyle Kuruldu. https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-basika-kampi-ibadinin-talebi-nedeniyle-kuruldu/489706 (16.08.2020).

Anadolu Ajansı (2015, 15 Ocak). Türkiye ve İran Akaryakıt Fiyat Farkında Anlaştı. https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-ve-iran-akaryakit-fiyat-farkinda-anlasti/84047 (15.06.2020).

Anadolu Ajansı (2015, 16 Ocak). Suriyeli Muhalifleri 400 ABD Askeri Eğitecek. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyeli-muhalifleri-400-abd-askeri-egitecek/83428 (19.06.2020).

Anadolu Ajansı (2015, 6 Nisan). Bakan Yıldız'ın Tahran'daki Gündemi Doğal Gaz. https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/bakan-yildizin-tahrandaki-gundemi-dogalgaz/60232 (25.06.2020).

Anadolu Ajansı (2015, 7 Nisan). En Pahalı Doğal gazı İran'dan Alıyoruz. https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/en-pahali-dogalgazi-irandan-aliyoruz/59793 (24.06.2020).

Anadolu Ajansı (2016, 14 Nisan). İslam İş Birliği Teşkilatı 13. Zirvesi Başladı. https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/islam-isbirligi-teskilati-13-zirvesi-basladi/554744 (29.07.2020).

Anadolu Ajansı (2016, 24 Ağustos). TSK'dan DAEŞ'e Operasyon. https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/tskdan-daese-operasyon/2#! (06.08.2020).

Anadolu Ajansı (2017, 24 Ocak). Anayasa Değişikliği Kabul Edildi. https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/anayasa-degisikligi-kabul-edildi/731787 (18.09.2020).

Anadolu Ajansı (2017, 24 Ocak). İran'dan Türkiye'ye Doğal Gaz İndirimi. https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/irandan-turkiyeye-dogalgaz-indirimi/733942 (06.09.2020).

Anadolu Ajansı (2018, 22 Ocak): İran'da Zeytin Dalı Harekâtı İkilemi. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iranda-zeytin-dali-harekâti-ikilemi/1039077 (17.10.2020).

Anadolu Ajansı (2018, 4 Nisan). Ankara'daki Suriye Zirvesinde Ortak Vurgu Toprak Bütünlüğü. https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ankaradaki-suriye-zirvesinde-ortak-vurgu-toprak-butunlugu/1108513 (29.10.2020).

Anadolu Ajansı (2018, 5 Kasım). ABD Yeni İran Yaptırımlarını Uygulamaya Başladı. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-yeni-iran-yaptirimlarini-uygulamaya-basladi/1302744 (05.11.2020).

Anadolu Ajansı (2018, 6 Kasım). İran'dan Petrol İthal Eden Ülkeler. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irandan-petrol-ithal-eden-ulkeler-/1304110 (08.11.2020).

Anadolu Ajansı (2018, 6 Kasım). Ruhani'den İlk Tepki: Yaptırımları Deleceğiz. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ruhaniden-ilk-tepki-yaptirimlari-delecegiz/1303052 (06.11.2020).

Anadolu Ajansı (2018, 7 Eylül). Tahran Bildirisi Yayımlandı. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tahran-bildirisi-yayimlandi/1249122 (31.10.2020).

Anadolu Ajansı (2018, 9 Eylül). İran'dan Yerel Para ile Ticaret Açıklaması. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-dan-yerel-para-ile-ticaret-aciklamasi/1250073 (01.11.2020).

Anadolu Ajansı (2019, 9 Ekim). Barış Pınarı Harekâtı Başladı. https://www.aa.com.tr/tr/baris-pinari-harekâti/baris-pinari-harekâti-basladi/1607139 (26.11.2020).

Arslan, R. (2017, 23 Ocak). İlklere Sahne Olan Astana Görüşmeleri Başladı. BBC Türkçe. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38714279 (06.09.2020).

Aslan, M. ve Çakır, M. (2017, 10 Ekim). Erdoğan'ın İran Ziyareti ve 4 Ekim Ekonomik Kararları https://iramcenter.org/erdoganin-iran-ziyareti-ve-4-ekim-ekonomik-kararlari/ (28.09.2020).

Asriran (2010, 6 Ekim). Metn-i Kânûn-i Esasi-yi Meşrute. https://www.asriran.com/000aEt (21.04.2020).

Asriran (2020, 28 Eylül). Sohengû-yi Vezâret-i Harici: Berâyi Sistâni İhtirâm-i Vîje Gâilîm. https://www.asriran.com/0038oh (02.10.2020).

Atuk, M. V. (2017). İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye Ziyareti. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 17 (35)*. 219-247. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/474408 (22.01.2020).

Aydoğmuşoğlu, C. (2011). Abbas Mirza (1789-1833) ve Dönemi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *4(19).* 128-137.

https://www.sosyalarastirmalar.com/cilt4/sayi19_pdf/2_tarih_uluslararasi/aydogmusoglu_cihat.pdf (17.04.2020).

Bağcı, H., ve Sinkaya, B. (2005). Türkiye-İran İlişkileri: Güvenlik Perspektifinden Bir Değerlendirme. https://tinyurl.com/yx9uzrtn (05.03.2020).

Balkan, S. ve Tiryaki, F. (2014). İran Mitolojisinin İslam Devrimindeki Rolü ve Humeyni ve Şah'ın Söylemlerinin Analizi. *Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi, 1(2). 85-113.* https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/159003 (18.02.2020).

BBC Persian (2006, 25 Kasım). Bonyângozâri Keyhân Der Gozeşt. https://www.bbc.com/persian/arts/story/2006/11/061125_mf_mesbahzadeh.shtml (26.04.2020).

BBC Persian (2017, 20 Aralık). Bonyâd-i Mustazafân Ez Âgâz Tâ Eknûn. https://www.bbc.com/persian/iran-features-42378588 (26.04.2020).

BBC Persian (2018, 10 Kasım). Ruhani: Tahrîmhâ-yi Emrîka Millet-i Mâ Râ Haste Nemî Koned, Âmâdeter Mî Koned. https://www.bbc.com/persian/iran-46162819 (06.11.2020).

BBC Persian (2018, 21 Ocak). Vâkoneş-i İran Be Ameliyyât-i Türkiye Der Şimâl-i Suriye: Umîdvârîm Fovren Temâm Şeved. https://www.bbc.com/persian/world-42766234 (07.10.2020).

BBC Persian (2019, 12 Ekim). Zarif Pîşnehâd Dâd İran Beyni Türkiye ve Suriye ve Kürthâ-yi Suriye Meyâncîgerî Koned. https://www.bbc.com/persian/iran-50026901 (27.11.2020).

BBC Türkçe (2009, 28 Ekim). Türkiye-İran Ticaretini Artırma Sözü. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/10/091028_turkey_iran (25.03.2020).

BBC Türkçe (2014, 10 Haziran). Financial Times: Ruhani'nin Ziyareti Buzları Eritme Umudu Yaratıyor.https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/06/140610_ft_iran_turkiye (03.06.2020).

BBC Türkçe (2014, 28 Ocak). Erdoğan'dan İran'a Çok Önemli Ziyaret. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/01/140128_iran_erdogan (03.06.2020).

BBC Türkçe (2015, 26 Mart). Erdoğan: İran Yemen'deki Güçlerini Çekmeli. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150326_erdogan_yemen (22.06.2020).

BBC Türkçe (2015, 27 Aralık). Erdoğan İran'ı, Suriye'de Mezhepçilik Yapmakla Suçladı. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151227_erdogan_iran (13.07.2020).

BBC Türkçe (2016, 20 Aralık). Türkiye, Rusya ve İran'dan Suriye Mutabakatı. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38377569 (18.08.2020).

BBC Türkçe (2017, 16 Ağustos). İran Genelkurmay Başkanı'nın Türkiye Ziyareti, İyileşen İlişkilerin İşareti. https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-40951448 (26.09.2020).

BBC Türkçe (2017, 17 Nisan). Referandum 2017: Anayasa Değişikliğine Yüzde 51 Oyla

Evet. https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39612452 (17.09.2020).

BBC Türkçe (2017, 21 Şubat). Türkiye'nin Tahran Büyükelçisi İran Dışişleri Bakanlığı'na Çağrıldı. https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39034325 (14.09.2020).

BBC Türkçe (2017, 4 Ekim). 4 Soruda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Kritik İran Ziyareti. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41493827 (27.09.2020).

BBC Türkçe (2018, 20 Ocak). Zeytin Dalı Harekâtı İçin Suriye'deki Aktörler Ne Diyor? https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42769930#anchor4 (15.10.2020).

BBC Türkçe (2018, 5 Kasım). ABD'nin İran Yaptırımları: Türkiye Dahil 8 Ülke Geçici Olarak Muaf. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46098231 (05.11.2020).

BBC Türkçe (2018, 7 Eylül). Tahran'daki Üçlü Zirvede Liderler Arasında Ateşkes Tartışması. https://www.bbc.com/turkce/live/haberler-turkiye-45444958 (31.10.2020).

BBC Türkçe (2018, 8 Mayıs). ABD Başkanı Trump İran Nükleer Anlaşmasından Çekildiklerini Açıkladı. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44033357 (05.11.2020).

BBC Türkçe (2018, 8 Mayıs). Trump'ın İran Kararı: 7 Soruda Nükleer Anlaşma Nedir? https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44039074 (05.11.2020).

BBC Türkçe (2019, 17 Eylül). Ankara'daki Üçlü Suriye Zirvesinden Ne Sonuç Çıktı? https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49723076 (23.11.2020).

BBC Türkçe (2019, 22 Nisan). ABD'nin İran Petrolü Muafiyetlerini Kaldırması Petrol Fiyatlarını Nasıl Etkiler? https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48011793 (22.11.2020).

BBC Türkçe (28 Ocak, 2014). Erdoğan'dan İran'a Çok Önemli Ziyaret. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/01/140128_iran_erdogan (03.06.2020).

Bloomberg HT (2018, 7 Eylül). Tahran'daki Zirveye Ateşkes Damgası. https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2153320-tahran-daki-zirveye-ateskes-damgasi (31.10.2020).

Bloomberg HT (2019, 14 Şubat). Soçi'de Suriye Zirvesinde Liderden İlk Açıklamalar. https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2196979-erdogan-putin-gorusmesi-basladi (20.11.2020).

Bloomberg HT (2019, 17 Eylül). Türkiye-Rusya-İran Üçlü Zirvesi Sona Erdi. https://www.bloomberght.com/turkiye-rusya-iran-uclu-zirvesi-sona-erdi-2232943 (23.11.2020).

Bloomberg HT (2019, 9 Ekim). Barış Pınarı Harekâtı Başladı. https://www.bloomberght.com/erdogan-tsk-baris-pinari-harekâtini-baslatmistir-2234937 (26.11.2020).

Boloori, C. (2015, 6 Aralık). Derdserdhâ-yi İmparator-i Kâğezi. *Keyhan.* http://kayhan.ir/fa/news/62539 (05.07.2020).

Boloori, C. (2016, 26 Ağustos). İhya-yi İmparatori-yi Osmânî Arzû-yi Derd-i Sersâz-i Erdoğan. *Keyhan.* http://kayhan.ir/fa/news/83859 (10.08.2020).

Braun, E. (1963). Tarikhe Matbuat ve Edebiyat-i İran Der Dovre-yi Meşrutiyet. (Abbasi, M., Çev.) Cilt 2, Tahran: Neş're Elm.

Canlı, E. (2019, 22 Ekim). İran Televizyonu YPG/PKK'nın Tuzakladığı Mayını Harekât Aleyhine Çarpıttı. Anadolu Ajansı. https://tinyurl.com/y6ll68dd (27.11.2020).

Celalifer Ekinci, A. (2008). İran Türkiye Enerji İş Birliği Analizi. *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.* https://tinyurl.com/y46habcc (19.06.2020).

Cleveland, W. L. (2015). *Modern Orta Doğu Tarihi*. (Harmancı, M., Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı

CNN Türk (2011, 28 Nisan). ABD: Bank Mellat'ın İzolesini İstiyoruz. https://www.cnnturk.com/2011/turkiye/04/28/abd.bank.mellatin.izolesini.istiyoruz/614433.0/index.html (09.04.2020).

CNN Türk (2015, 27 Aralık). İran'dan Rusya-Türkiye Krizi Mesajı. https://www.cnnturk.com/dunya/irandan-rusya-turkiye-krizi-mesaji (10.07.2020).

CNN Türk (2015, 29 Aralık). İran'dan Erdoğan'ın Sözlerine Tepki. https://www.cnnturk.com/dunya/irandan-erdoganin-sozlerine-tepki (13.07.2020).

CNN Türk (2016, 16 Nisan). İran Cumhurbaşkanı Ruhani Cumhurbaşkanı Erdoğan'la Görüştü. https://www.cnnturk.com/turkiye/iran-cumhurbaskani-ruhani-cumhurbaskani-erdoganla-gorustu (02.08.2020).

CNN Türk (2016, 16 Nisan). İran Cumhurbaşkanı Ruhani Cumhurbaşkanı Erdoğan'la görüştü. https://www.cnnturk.com/turkiye/iran-cumhurbaskani-ruhani-cumhurbaskani-erdoganla-gorustu (25.07.2020).

CNN Türk (2017, 15 Şubat). İran'dan Erdoğan'ın O Sözlerine Açıklama. https://www.cnnturk.com/dunya/irandan-erdoganin-o-sozlerine-aciklama (12.09.2020).

CNN Türk (2017, 15 Şubat). İran'dan Erdoğan'ın O Sözlerine Açıklama. https://www.cnnturk.com/dunya/irandan-erdoganin-o-sozlerine-aciklama (15.09.2020).

CNN Türk (2017, 15 Şubat). Türkiye ile İran Arasında Yeni Sınır Kapıları Açılacak. https://www.cnnturk.com/turkiye/turkiye-ile-iran-arasinda-yeni-sinir-kapilari-acilacak (01.09.2020).

CNN Türk (2018, 25 Temmuz). Erdoğan: ABD Gibi İran Da Stratejik Ortağımız. https://www.cnnturk.com/video/turkiye/erdogan-abd-gibi-iran-da-stratejik-ortagimiz (08.11.2020).

CNN Türk (2018, 4 Nisan). Ankara'da Türkiye-Rusya-İran Zirvesi Sona Erdi. https://www.cnnturk.com/dunya/ankarada-turkiye-rusya-iran-zirvesi-basladi (29.10.2020).

CNN Türk (2018, 7 Eylül). Tahran'da Kritik Zirve: Tahran Bildirisi Onaylandı. https://www.cnnturk.com/video/dunya/tahrandaki-kritik-zirveden-onemli-aciklamalar (31.10.2020).

Cumhuriyet (1934, 15 Haziran). Şehinşah Hz. Hoş Geldiler, Sefalar Getirdiler. s.1

Cumhuriyet (1934, 26 Haziran). Şehinşah Hz. İle Gazi Hz. Bu Sabah 11 Buçukta İstanbul'u Şereflendiriyorlar. s.1

Cumhuriyet (1934, 27 Haziran). İstanbul Dün Hakiki Bir Bayram Yaşadı. s.1

Çelik, A. (2018). İkinci Dünya Savaşı'nda Hükûmet-Basın İlişkileri ve Gazeteci Mebuslar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 28 (2).* 315-331.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/537328 (18.01.2020).

Çetinsaya, G. (1999). Atatürk Dönemi Türkiye-İran İlişkileri 1926-1938. *Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 5(3)*. 148-175. https://tinyurl.com/ycta5wp7 (09.01.2020).

Çopur, H. ve Kurşun, M. (2019, 22 Nisan). ABD, İran Yaptırımlarında Muafiyete Son Veriyor. *Anadolu Ajansı*. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-iran-yaptirimlarinda-muafiyete-son-veriyor/1459921 (21.11.2020).

Daban, E. Z. ve Daban, C. (2018.). Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt'in İşgali ve ABD'nin Irak'a Müdahalesi. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2 (1).* 83-109. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/500295 (01.03.2020).

Deutsche Welle (2008, 15 Ağustos). Ahmedinejad İstanbul'dan Diyalog Mesajı Verdi. https://www.dw.com/tr/ahmedinejad-istanbuldan-diyalog-mesajyüzdeC4yüzdeB1-verdi/a-3565308 (25.03.2020).

Deutsche Welle (2017, 11 Kasım). Erdoğan'dan NATO'ya Tepki: Kuru Bir Özürle Geçiştirilemez. https://tinyurl.com/y6k5xlx4 (29.09.2020).

Deutsche Welle (2019, 23 Mayıs). Türkiye Mayıs Ayında İran'dan Petrol Alımını Durdurdu. https://tinyurl.com/y6yukbd7 (22.11.2020).

DHA (2018, 26 Şubat). İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü'nden Afrin Açıklaması. https://www.dha.com.tr/dunya/iran-disisleri-bakanligi-sozcusunden-afrin-aciklamasi/haber-1566482 (08.10.2020).

Doğan, S. (2016). Türkiye-İran İlişkilerinde Suriye Faktörü: Risk Üçgeninde İstikrar Arayışı. *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*. https://insamer.com/rsm/icerik/dosya/dosya_315.pdf (13.03.2020)

Duman, Ç. (2017, 7 Nisan). 1. Körfez Savaşı. *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi.*

https://tasam.org/tr-TR/Icerik/40063/1_korfez_savasi (14.02.2020).

Duman, S. (2016). Tek Parti Dönemi Türkiye-İran İlişkileri. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi.* 2(3). 1-30. https://dergipark.org.tr/tr/download/article- file/923034 (15.01.2020).

Dunya-yi İktisad Gazetesi (2015, 8 Kasım). Enteşâr-i Nahostîn Rûznâme Der İrân. https://tinyurl.com/y4vy7bsv (27.10.2020).

DW Türkçe (2014, 9 Haziran). İran Cumhurbaşkanı Ruhani Ankara'da https://www.dw.com/tr/iran-cumhurbayüzdeC5yüzde9FkanyüzdeC4yüzdeB1-ruhani-ankarada/a-17693058 (03.06.2020).

Elhan, N. (2019). Pehleviler Dönemi'nde İran'da Ulus-Devlet: Milli Kimlik ve Geleneğin İcadı. *İran Çalışmaları Dergisi 3 (2).* 13-37. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/905675 (13.06.2020).

Elhan, N. (2016). İran Devrimi'nin Türkiye'de Yansımaları: İrancılık ve İrancı İslamcılık.

Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi 3 (2). 28-57. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/234581 (13.06.2020).

El-Hılo, M. (2020, 23 Ekim). Hamenei'nin Temsilcisi Sistani'yi Neden Hedef Aldı? *İran Araştırmaları Merkezi.* https://iramcenter.org/hameneinin-temsilcisi-sistaniyi-neden-hedef-aldi/ (02.11.2020).

Enserov, V. (2018). Mehmet Emin Resulzade Önderliğinde Türkiye'de Çıkarılan Azerbaycan Siyasi Muhaceret Dergileri. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi 3(1).* 100-126. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/488686 (10.01.2020)

Farazmand, M. [@MhdFarazmand] (2019, 9 Ekim).

https://twitter.com/MhdFarazmand/status/1181593766785945601 (27.11.2020).

Farsnews (2019, 9 Ekim). Lağv-i Sefer-i Reis-i Meclis Be Türkiye Der Pey-i Âmeliyyât-i În Kişver Der Hâk-i Suriye. https://tinyurl.com/y3b6mz9j (27.11.2020).

Garthwaite, G. R. (2019). *İran Tarihi*. (Aytuna, F., Çev). İstanbul: İnkilap.

Gökalp, E. (2016). *Devrim Sonrası İran İslam Cumhuriyeti`nde Siyaset.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya

Göksedef, E. (2016a, 15 Nisan). Zirvede İran'a Ağır Eleştiri. *Al Jazeera Türk.*

http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/zirvede-irana-agir-elestiri (25.07.2020).

Göksedef, E. (2016b, 16 Nisan). İran Cumhurbaşkanı Beştepe'de. *Al Jazeera Türk.*

http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/iran-cumhurbaskani-bestepede (25.07.2020).

Göksedef, E. (2017, 19 Şubat). Münih'te Oklar İran'a Döndü. http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/munihte-oklar-irana-dondu (12.09.2020).

Gürcemal, D. (2016). *Uluslararası Ekonomi Politiği Açısından Türkiye-İran İlişkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Yeniyüzyıl Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Haber 7 (2011, 25 Eylül). İranlı Yetkili: Türkiye Çifte Standart Yaptı. https://www.haber7.com/dis-politika/haber/788088-iranli-yetkili-turkiye-cifte-standart-yapti (06.04.2020).

Haber 7 (2011, 8 Ekim). İran'dan Türkiye'ye Ticaret Tehdidi. https://www.haber7.com/ortadogu/haber/793003-irandan-turkiyeye-ticaret-tehdidi (07.06.2020).

Habertürk (2014, 26 Temmuz). İran ile Türkiye Arasında Kritik Anlaşma. https://www.haberturk.com/ekonomi/para/haber/974153-iran-ile-turkiye-arasinda-kritik-anlasma (04.06.2020).

Habertürk (2018, 6 Kasım). ABD Dışişleri Bakanı Pompeo: Türkiye Dahil 8 Ülke İran Yaptırımlarından Muaf. https://tinyurl.com/y2ufx432 (05.11.2020).

Habertürk (2018, 9 Eylül). İran'daki İdlib Zirvesinde Ateşkes Tartışması. https://www.haberturk.com/iran-daki-idlib-zirvesinde-ateskes-tartismasi-2134516 (31.10.2020).

Habertürk (2019, 14 Şubat). Soçi'deki Kritik Zirve Sona Erdi. https://tinyurl.com/yyaqp2ow (20.11.2020).

Habertürk (2019, 16 Eylül). Çankaya Köşkü'nde Erdoğan'dan Kritik Görüşmeler. https://www.haberturk.com/erdogan-putin-ve-ruhani-ankara-da-bir-araya-geliyor-2522404 (23.11.2020).

Hacaloğlu, H. (2019, 2 Mayıs). ABD'nin İran Yaptırım Muafiyetleri Kalkıyor: Türkiye Ne Yapacak? *Amerika'nın Sesi.* https://tinyurl.com/yyt7kus5 (08.11.2020).

Hâkrend, Ş. ve Subûrîmend, F. (2014). Nakş-i Radyo Der Dovre-i Pehlevi. *Pârse Dergisi* (22). 23-35. http://ensani.ir/file/download/article/20150405083742-9900-15.pdf (25.01.2020).

Hürriyet (1997, 11 Aralık). Demirel Erken Döndü. https://www.hurriyet.com.tr/dunya/demirel-erken-dondu-39278039 (10.03.2020).

Hürriyet (2011, 10 Ekim). Türkiye Acı Deneyimlerden Ders Çıkarmalı. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiye-aci-deneyimlerden-ders-cikarmali-18944729 (06.04.2020).

Hürriyet (2011, 15 Şubat). Cumhurbaşkanı Gül, Hamaney'le Görüştü. https://www.hurriyet.com.tr/dunya/cumhurbaskani-gul-iranda-hamaneyle-gorustu-17029765 (10.04.2020).

Hürriyet (2011, 16 Şubat). Cumhurbaşkanı Gül'e Tebriz'de Büyük İlgi. https://www.hurriyet.com.tr/dunya/cumhurbaskani-gule-tebrizde-buyuk-ilgi-17037625 (10.04.2020).

Hürriyet (2012, 29 Mart). Yıldız: İran'a Yaptırım Konusunda Türkiye'den Beklenti Olmamalı. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yildiz-irana-yaptirim-konusunda-turkiyeden-beklenti-olmamali-20230375 (26.10.2020).

Hürriyet (2014, 13 Ekim). İran'dan Türkiye'ye 72 Lira Tehdidi. https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/irandan-turkiyeye-72-lira-tehdidi-27375849 (04.06.2020).

Hürriyet (2015, 17 Nisan). Türkiye'den İran'a Sert Doğal Gaz Cevabı. https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turkiyeden-irana-sert-dogalgaz-cevabi-28755306 (25.06.2020).

Hürriyet (2015, 21 Temmuz). IŞİD'den Suruç'ta Katliam. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/isidden-suructa-katliam-29597281 (01.07.2020).

Hürriyet (2017, 12 Ocak). 1 Milyon Dolara Vatandaşlık. https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/1-milyon-dolara-vatandaslik-40334740 (27.08.2020).

Hürriyet (2019, 15 Şubat). Soçi Zirvesi İran Medyasında. https://www.hurriyet.com.tr/dunya/soci-zirvesi-iran-medyasinda-41118150 (21.11.2020).

Hürriyet (2019, 22 Nisan). ABD, İran Yaptırımlarında Muafiyete Son Verdi. https://www.hurriyet.com.tr/dunya/abd-iran-yaptirimlarinda-muafiyete-son-verdi-41190812 (21.11.2020).

Hürriyet (2019, 28 Ocak). Türkiye Kasım'da İran'dan Petrol Alımını Durdurdu. https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turkiye-kasimda-irandan-petrol-alimini-durdurdu-41097017 (08.11.2020).

ILNA (2019, 10 Ekim). Beyâniyye-i Vezâret-i Hârici-i İran Derbâre-i Luzûm-i Tevagguf-i Fovri Hemelât ve Hurûc-i Nizâmiyân-i Türkiye Ez Hâk-i Suriye. https://tinyurl.com/y5x6tlp2 (27.11.2020).

Independent Türkçe (2019, 1 Nisan). İran'da İslam Devrimi'nin 40. Yılı. https://bit.ly/2HawBTt (20.02.2020)

Independent Türkçe (2019, 22 Ekim). Erdoğan, Putin'i Ziyareti Öncesi İran ve Fransa'ya Tepki Gösterdi. https://tinyurl.com/y3xz6pzz (28.11.2020).

Iran International (2019, 10 Ekim). Derhâst-i Ruhani Ez Türkiye Berâyi Tecdîd Nazar, Lağv-i Sefer-i Laricani Be İstanbul. https://tinyurl.com/y3ttkuou (26.11.2020).

IRNA (2017, 4 Ağustos). Ensari'nin Moskova ve Ankara Ziyaretleri Sona Erdi. https://tr.irna.ir/news/3507979/Ensari-nin-Moskova-ve-Ankara-ziyaretleri-sona-erdi (26.09.2020).

IRNA (2019, 15 Ekim). Mahrûmiyyet-i Muvakkat Berâyi Bâzîkon-i Trakctor Sâdır Şod. https://tinyurl.com/y3nfq5mq (27.11.2020).

ISNA (2017, 19 Şubat). Vâkoneş-i İran Be İzhârât-i Gayr-i Sâzende- Çavuoğlu Der Münîh. https://tinyurl.com/y558xg7f (14.09.2020).

ISNA (2017, 30 Mayıs). Tedâvüm-i Riyaset-i Cumhuri-yi Hasan Ruhani https://tinyurl.com/y4o4oaly (17.09.2020).

ISNA (2017, 8 Kasım). *Keyhân Tovgîf Şod*. https://tinyurl.com/y2nchn8j (01.05.2020).

ISNA (2019, 20 Şubat). Rivâyet-i Zengene Ez Crescent. https://tinyurl.com/y5zysy3w (25.10.2020).

İbrahimzâde, F. (2014, 23 Ekim). Ez Kâgez-i Ahbar Tâ Nahostin Kânûn-i Matbuât-i İran.

Siyasi Araştırmalar Enstitüsü. https://psri.ir/?id=aqdgrhn3 (21.04.2020).

İnat, K. (2012). Türkiye'nin İran Politikası 2011. *Sakarya Üniversitesi Orta Doğu Yıllığı (7).* 9-30. https://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/oy2012_09_29.pdf (05.04.2020).

İnat, K. (2014, 30 Ocak). Başbakan Erdoğan'ın İran Ziyareti. https://www.setav.org/basbakan-erdoganin-iran-ziyareti/ (03.06.2020).

İnat, K. (2015). Ekonomik İş Birliği Teşkilatı'nın 30. Yılında Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.* http://file.setav.org/Files/Pdf/20150703172909_turkiye-iran-ekonomik-iliskileri-pdf.pdf (23.03.2020).

İntihab (2017, 9 Eylül). İttilâât Çegûne Tevessud-u Bonyâd-i Mustazafân Musâdere Şod. https://tinyurl.com/ybv3jkyb (30.10.2020).

İran Meclisinden Barış Pınarı Harekâtı'na Tepkiler (2019). *İran Araştırmaları Merkezi (İRAM).* https://iramcenter.org/iran-meclisinden-baris-pinari-harekâtina-tepkiler/ (27.11.2020).

İran'da Cuma Hutbelerinde Barış Pınarı Harekâtı (2019). *İran Araştırmaları Merkezi (İRAM).* https://iramcenter.org/iranda-cuma-hutbelerinde-baris-pinari-harekâti/ (27.11.2020).

İran'dan Barış Pınarı Harekâtı'na Destek Sesleri (2019). *İran Araştırmaları Merkezi (İRAM).* https://iramcenter.org/irandan-baris-pinari-harekâtina-destek-sesleri/ (27.11.2020).

İttilaat (1926, 11 Temmuz). Merkez-i İttilâât ve Nazariyât-i Ân. https://www.ettelaat.com/wp-content/uploads/2018/07/p01.pdf (22.04.2020).

İttilaat (1979, 1 Şubat). İmâm Âmed. s.1

Kalhor, M. R. (2014, 24 Kasım). Türkiye În Gûne Nov Osmânîgeri Peşîmân Şod. *Keyhan*. http://kayhan.ir/fa/news/30366 (14.06.2020).

Kara, P. (2010). *Türkiye-İran İlişkileri (1923-1960).* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Karaalp, H. (2020, 13 Eylül). Irak'ta Şii Dini Merci Sistani: Erken Seçim BM Denetiminde, Zamanında Yapılsın. *Anadolu Ajansı.* https://tinyurl.com/ybv7t4pd (23.09.2020).

Karacan, O. (2013). *1906 İran Meşrutiyeti*. (Yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya

Karar (2019, 8 Ekim). İran Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı'na Karşı Çıktı. https://www.karar.com/iran-turkiyenin-baris-pinari-harekâtina-karsi-cikti-1346224 (27.11.2020).

Kasımzade, E. K. (2019, 16 Eylül). Nişest-i Se Cânebe Der Ankara. *İttilaat Gazetesi*. https://tinyurl.com/y295yvzm (24.11.2020).

Kaştan, Y. (2015). Atatürk Dönemi Türkiye-İran Siyasi ve Ekonomik İlişkileri. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Tarih ve Medeniyet Tarihi. Cilt.1, (2012).* https://tinyurl.com/yytzu5x5 (14.01.2020).

Kaya, Ş. (1953, 18 Ağustos). Görüşler: İran'ın Başına Gelenler. *Hürriyet*. s.5. Keyhan (1979, 16 Ocak). Şâh Reft. s.1

Keyhan (2014, 11 Ekim). Tevâfuk-i Washington ve Ankara Berâyi Âmûzeş ve Techîz-i Teröristhâ Der Suriye. http://kayhan.ir/fa/news/26495 (07.06.2020).

Keyhan (2014, 13 Ekim). Âteş-i Kobânî Der Dâmen-i Ankara: Cenk Beyni Türkiye ve PKK Âgâz Şod. http://kayhan.ir/fa/news/26759 (20.06.2020).

Keyhan (2014, 13 Ekim). Türkiye Be Bahâne-i Mukabele-i Bâ DÂEŞ Pâygâh-i İncirlik Râ Der İhtiyâr-i Emrîka Gozaşt. http://kayhan.ir/fa/news/26604 (09.06.2020).

Keyhan (2014, 13 Haziran). İfşâ-yi Poşt-i Sahne-i Cenk-i DAEŞ-i Tarrâhi-yi Türkiye, Dolarhâ-yi Âl-Suûd. http://kayhan.ir/fa/news/15434 (05.06.2020).

Keyhan (2014, 19 Ekim). Suudi Arabistan, Türkiye ve Katar Teslîh-î Tekfirîhâ Der Kobâni Ez Ser Giriftend. http://kayhan.ir/fa/news/27165 (11.06.2020).

Keyhan (2014, 24 Ekim). DÂEŞ Ez Tarik-i Türkiye Neft-i Irak Râ Mi Furûşed, 2014). http://kayhan.ir/fa/news/27614 (12.06.2020).

Keyhan (2014, 28 Ekim). Makâm-i Vezâret-i Hârici İrân: Dehâlet-i Türkiye Der Suriye Bâis-i Tûlânî Şoden-i Cenk Şode Est. http://kayhan.ir/fa/news/28107 (10.06.2020).

Keyhan (2014, 29 Ocak). Der Dîdâr-i Reis- Cumhur-i İran: Erdoğan: Der Mukâbele Bâ Terörism Dûşâdûş-i İran Hestîm. http://kayhan.ir/fa/news/4310 (03.06.2020).

Keyhan (2014, 29 Ocak). Rehber-i İnkılâb Der Dîdâr-i Erdoğan: Berâderî ve Dustî Du Kişver Der Garnhâ-yi Ehîr Bî Nazîr Bude Est. http://kayhan.ir/fa/news/4323 (03.06.2020).

Keyhan (2014, 6 Ekim). Ankara Peyvesten Be Muhâlefân-i Esed Râ Tenhâ Şard-i Komek Be Kurdhâ-yi Suriye E'lam Kerd. http://kayhan.ir/fa/news/26016 (06.06.2020).

Keyhan (2014, 9 Haziran). İmzâ-yi Deh Sened Hemkâri-yi Beyni İran ve Türkiye Bâ Huzur-i Rûsâ-yi Cumhûr Du Kişver. http://kayhan.ir/fa/news/15142 (03.06.2020).

Keyhan (2015, 10 Ekim). Himâyet Ez DÂEŞ Kar-i Dest-i Erdoğan Dâd. http://kayhan.ir/fa/news/57603 (04.07.2020).

Keyhan (2015, 17 Nisan). Komekhâ-yi Türkiye Be Teröristhâ Nebûd İdlib Sugûd Nemikerd. http://kayhan.ir/fa/news/42245 (22.06.2020).

Keyhan (2015, 17 Ocak). DEAŞ Ez Nigâh-i Garb Der Suriye Hûb Der Pâris Bed Est!

Keyhan. http://kayhan.ir/fa/news/35038 (20.06.2020).

Keyhan (2015, 20 Temmuz). İnficâr-i Bomb Der Cunûb-i Türkiye 27 Koşte ve 45 Zahmi Berca-yi Gozâşt. http://kayhan.ir/fa/news/50250 (02.07.2020).

Keyhan (2015, 21 Temmuz). Tezâhürât Der 19 Şehr-i Türkiye Aleyhi Himâyet-i Erdoğan Ez DEAŞ. http://kayhan.ir/fa/news/50381 (03.07.2020).

Keyhan (2015, 27 Kasım). Türkiye Der Berzah-i Feşârhâ-yi Moskû ve Bî Tefâvüti-yi NATO. http://kayhan.ir/fa/news/61829 (14.08.2020).

Keyhan (2015, 3 Aralık). Erdoğan Nemî Tavâned Bâ Sirgat-i Neft-i Suriye İmparâtori Besâzed. http://kayhan.ir/fa/news/62299 (11.07.2020).

Keyhan (2015, 5 Eylül). Âylân Se Sâle Hemçonân Haber-i Evvel Resânehâ-yi Cihân, http://kayhan.ir/fa/news/54516 (04.07.2020).

Keyhan (2015, 7 Aralık). DÂEŞ Mî Dozded, Türkiye Delâlî Mi Koned, İsrail Mî Hered. http://kayhan.ir/fa/news/62577 (09.07.2020).

Keyhan (2015, 7 Nisan). Kişverhâ-yi İslami Ez İ'timad Be Emrikâ Behreî Nemî berend. http://kayhan.ir/fa/news/41320 (25.06.2020).

Keyhan (2015, 7 Ocak). Efsorân-i Türk Berâyi Necat-i Teröristhâ Der Haleb Vârid-i Amel Şodend. http://kayhan.ir/fa/news/34175 (19.06.2020).

Keyhan (2016, 13 Nisan). Tekîd-i Melik Selman ve Erdoğan Ber Lüzûm-i Mübâreze Bâ Terörism. http://kayhan.ir/fa/news/72316 (27.07.2020).

Keyhan (2016, 16 Nisan). Ruhânî Der Nişest-i Pâyâni-yi İclâs-i İslâmbûl Şirket Nekerd. http://kayhan.ir/fa/news/72497 (26.07.2020).

Keyhan (2016, 16 Temmuz). Yek Kudetâ ve Çend Gomâne Türkiye Çegûne Der Girdâb Furû Reft? http://kayhan.ir/fa/news/80174 (01.08.2020).

Keyhan (2016, 17 Nisan). Nişest-i İslâmbûl, Bedterîn Nişest-i Sâzmân-i Hemkâri-yi İslâmî Ez Zaman-i Tesis Bûd. http://kayhan.ir/fa/news/72519 (28.07.2020).

Keyhan (2016, 17 Temmuz). Defâ Ez Dovlet-i Kânûni-yi Ankara Movze-i Sarîh ve Resmî-yi Tahran Der Beraberi Kudetâ-yi Türkiye. http://kayhan.ir/fa/news/80198 (29.07.2020).

Keyhan (2016, 17 Temmuz). Erdoğan Tasfiye-i Bî Sâbıga -i Erteş ve Destgâh-i Gazâ-yi Râ Kilid Zed. http://kayhan.ir/fa/news/80275 (03.08.2020).

Keyhan (2016, 19 Temmuz). Âyâ Dest-i Dusti-Yi Erdoğan İmrûz Be Semt-i Beşşar Esad Dirâz Mî Şeved? http://kayhan.ir/fa/news/80486 (04.08.2020).

Keyhan (2016, 23 Aralık). Lavrov: Be Teröristhâ Bâc Nemî Dehîm. http://kayhan.ir/fa/news/93175 (21.08.2020).

Keyhan (2016, 23 Aralık). Tarrâhî Der Washington, Çekânden-i Mâşe Der Ankara. http://kayhan.ir/fa/news/93160 (20.08.2020).

Keyhan (2016, 30 Aralık). Cüziyyat-i Tâze Ez Poşt-i Perde-i Terör-i Sefir-i Rusya Der Türkiye. http://kayhan.ir/fa/news/93253 (23.08.2020).

Keyhan (2016, 5 Mart). Hîç Mâni-yi Der Tovsie-i Revâbıd Tahran ve Ankara Vücûd Nedared. http://kayhan.ir/fa/news/70100 (20.07.2020).

Keyhan (2017, 11 Şubat). Ray El-Yem: Erdoğan Çâh-i Suriye ve Melik Selman Der Çâh-i Yemen Giriftar Şode End http://kayhan.ir/fa/news/97570 (01.09.2020).

Keyhan (2017, 15 Ağustos). Berâyi Hemkâri-yi Du Cânibe Der Mukâbele Bâ Terörism Sefer Be Türkiye Zarûrî Bûd. http://kayhan.ir/fa/news/111473 (27.09.2020).

Keyhan (2017, 15 Ocak). Erdoğan Berâyi Necât-i İktisad-i Türkiye Be Tabeiyyet Furûşî Oftad. http://kayhan.ir/fa/news/95277 (28.08.2020).

Keyhan (2017, 15 Ocak). Erteş-i Suriye Der El-Bab Mukâbil-i Nizâmîyân-i İşgalger-i Türkiye Karar Girift. http://kayhan.ir/fa/news/96186 (29.08.2020).

Keyhan (2017, 17 Nisan). Pirûzi-yi Şikende Reis-i Cumhur-i Türkiye Der Heme Porsi/Erdoğan Der Arzû-yi İmparatori-yi Osmânî. http://kayhan.ir/fa/news/101668 (24.09.2020).

Keyhan (2017, 18 Kasım). İhânet-i NATO Be Erdoğan ve Atâtürk Revâbıt-i Türkiye Bâ NATO Şekerâb Kerd. http://kayhan.ir/fa/news/119123 (30.09.2020).

Keyhan (2017, 18 Nisan). Vâkoneş-i Câlib Be Heme Porsi-yi Türkiye. http://kayhan.ir/fa/news/101799 (24.09.2020).

Keyhan (2017, 21 Ocak). Şomâreş-i Ma'kûs Berâyi Âğaz-i Diktatöri-yi Erdoğan. http://kayhan.ir/fa/news/95794 (19.09.2020).

Keyhan (2017, 22 Şubat). Erdoğan ve Melik Selmân Ez Derd-i Kodam Sîlle Nâle Mî Konend? http://kayhan.ir/fa/news/98632 (15.09.2020).

Keyhan (2017, 23 Kasım). İran Mihver-i Sebât ve Emniyyet-i Mıntıka Est. http://kayhan.ir/fa/news/119451 (02.10.2020).

Keyhan (2017, 23 Ocak). İntikâl-i Gayr-i Kânûni-yi Silah ve Komekhâ-yi Malî Be Şûreşiyân-i Suriye Bâyed Mehâr Şeved. http://kayhan.ir/fa/news/96041 (07.09.2020).

Keyhan (2017, 27 Mayıs). Sudûr-i Gaz-i Meccânî Be Türkiye Tâvân-i Kodâm Fesâd-i İktisâdî Est?! http://kayhan.ir/fa/news/104989/ (25.10.2020).

Keyhan (2017, 4 Ekim). Heme Porsi-yi Der Kurdistan-i Irak Hiyânet Be Mıntıka ve Tehdit-i Âyende Est. http://kayhan.ir/fa/news/115641 (28.09.2020).

Keyhan (2017, 5 Kasım). Şelik-i Mûşek-i Ensârullâh Be Riyâd, Hedef-i Ba'di Dubâi. http://kayhan.ir/fa/news/118340 (01.05.2020).

Keyhan (2017, 7 Ekim). Derhâst-i Resmî-yi Irak Ez İrân ve Türkiye Berâ-yi Besten-i Merzhâ ve Tevakkuf-i Mübâdâlât Bâ İklîm-i Kürdistan. http://kayhan.ir/fa/news/115757 (29.09.2020).

Keyhan (2018, 19 Ocak). Erteş-i Türkiye Mevâzi-i Kürthâ Der Şehri Afrin-i Suriye Râ Zir-i Âteş Girift. http://kayhan.ir/fa/news/124053 (19.10.2020).

Keyhan (2018, 20 Ocak). Erteş-i Suriye Furûdgâh-i İdlib Râ Pes Girift. http://kayhan.ir/fa/news/124168 (20.10.2020).

Keyhan (2018, 21 Ocak). Vurûd-i Hem Zaman-i Tankhâ-yi Türkiye ve Teröristhâ-yi Erteş-i Âzâd Be Afrin. http://kayhan.ir/fa/news/124267 (20.10.2020).

Keyhan (2018, 22 Ocak). Tebâdül-i Ateş-i Sengin Beyni Erteş-i Türkiye ve Kürthâ-yi Suriye Şehrhâ-yi Merzi-yi Türkiye Der Vaziyyet-i Cengî. http://kayhan.ir/fa/news/124341 (21.10.2020).

Keyhan (2018, 24 Temmuz). Türkiye: Tahrîmhâ-yi Zıdd-i İrânî-yi Emrîkâ Râ İcrâ Nemî Konîm. http://kayhan.ir/fa/news/138000 (16.11.2020).

Keyhan (2018, 25 Haziran). Recep Tayyip Erdoğan Bâ Kesb-i 52 Der Sad Ârâ Der İntihâbât Pîrûz Şod. http://kayhan.ir/fa/news/135519 (30.10.2020).

Keyhan (2018, 27 Temmuz). Erdoğan Tehdidât-i Trump Der Movrid-i Tahrim-i Türkiye Bî Erzeş Hând. http://kayhan.ir/fa/news/138168 (14.11.2020).

Keyhan (2018, 4 Nisan). Ruhani: Ne Be Harfhâ-i Emrîka Mî Tavân İtimâd Kerd Ne Be Gulhâyeş. http://kayhan.ir/fa/news/129182 (29.10.2020).

Keyhan (2018, 6 Şubat). Perdâht-i Cerîme Dû Milyârdî Be Türkiye Ber Eser-i Fesâd-i Karârdâd-i Crescent. http://kayhan.ir/fa/news/125684 (24.10.2020).

Keyhan (2018, 7 Eylül). Rehber-i İnkılâb: Emrîka Yek Hater Berâyi Beşeriyyet Est, Mî Tavân Ân Mahâr Kerd. http://kayhan.ir/fa/news/141570 (01.11.2020).

Keyhan (2018, 7 Eylül). Teslîm Ya Cenk: İntihâb Konîd / Peyâm-i İclâs-i Tehran Berâyi Teröristhâ Der İdlib. http://kayhan.ir/fa/news/141551/ (01.11.2020).

Keyhan (2018, Eylül). Erdoğan: Reftâr-i Emrîkâ Şebîh-i Gorghâ-yi Vahşî Est. http://kayhan.ir/fa/news/141143 (16.11.2020).

Keyhan (2019, 11 Ekim). Ankara: Der Şimâl-i Suriye 342 Kürt Râ Koştîm. http://kayhan.ir/fa/news/172197 (28.11.2020).

Keyhan (2019, 14 Ekim). Kürthâ Bâ Dımaşk Müttehid Şodend Pîşrevi-yi Erteş-i Suriye Be Semt-i Merz-i Türkiye. http://kayhan.ir/fa/news/172487 (28.11.2020).

Keyhan (2019, 15 Şubat). Emrîkâ ve Rejim-i Sehyonîstî Rîşe-i Aslî-yi Terörism Der Mıntıka. http://kayhan.ir/fa/news/154663 (21.11.2020).

Keyhan (2019, 16 Eylül). Câmiâ-i Beynelmilelî Bâ İkdâmât-i Hasmâne-i Rejim-i Sihyonîstî Der Suriye, Lübnan ve Irak Mukâbele Koned. http://kayhan.ir/fa/news/170130 (23.11.2020).

Keyhan (2019, 18 Eylül). Tahavvulât-i Suriye ve Revend-i Astana Der Îstigâh-i Ankara. http://kayhan.ir/fa/news/170258 (25.11.2020).

Keyhan (2019, 7 Ekim). Şimâl-i Suriye Der Âstâne-i İşğâl-i Türkiye. http://kayhan.ir/fa/news/171893 (28.11.2020).

Keyhan (2019, 9 Ekim). Erdoğan Hamle-i Erteş-i Türkiye Be Hâk-i Suriye Râ Resmen İ'lam Kerd. http://kayhan.ir/fa/news/172070 (28.11.2020).

Keyhan (2020). About. http://kayhan.ir/fa/about (01.05.2020).

Keyhan Arapça. http://kayhan.ir/ar (01.06.2020).

Keyhan İngilizce http://kayhan.ir/en (01.06.2020).

Keyhan London (2020). Dîrûz Ra Poşt-i Ser Nehâdîm.. https://tinyurl.com/y2qs7rug (27.04.2020).

Khabaronline (2011, 24 Temmuz). Keyhân: PKK Vâgien Nemâyende-i Kürdhâ-yi Türkiye Est. https://tinyurl.com/y6g37wm2 (18.06.2020).

Khabaronline (2015, 27 Mart). Vâkoneş-i Zarif Be İzhârât-i Erdoğan: Bolendpervâzân Bihter Est Siyasethâ-yi Mes'ûlâneteri İttihaz Konend. https://tinyurl.com/yy9k6kma (23.06.2020).

Kılıç, H. (2006). *İran'ın Modernleşme Sürecinde Osmanlı Devleti'nin Rolü (1848-1923).* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Marmara Üniversitesi/Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul

Kılınç, T. (2018). Şah'ı Hatırlamak. *Yeni Şafak.* https://www.yenisafak.com/yazarlar/tahakilinc/sahi-hatirlamak-2046319. (16.06.2020).

Kibaroğlu, M. (2012). NATO'nun Balistik Füze Savunma Sistemi ve Türkiye. *Uluslararası İlişkiler Dergisi, 9 (34).* 183-204. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/540215 (09.04.2020).

Kiyanfer, C. (2009). Matbuat-i Dovleti İran Der Asr-i Kaçar. *Peyam-i Beharistan (3).* s.273-299. http://ensani.ir/file/download/article/20101204135059-0yüzde20(25).pdf (18.04.2020).

Köker, İ. (2018, 1 Ağustos). ABD'den Türkiye'ye Yaptırım: Karar Neye Dayanıyor, Bundan Sonra Ne Olacak? *BBC Türkçe.* https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya- 45029793 (13.11.2020).

Kuduoğlu, A. (2018). İran'da Musaddık Dönemi: 1951-1953. *İran Çalışmaları Dergisi. 2 (2).* 37-62. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/657488 (03.06.2020)

Kurtuluş, R. (2016). Ahter. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul. Cilt: EK-1. s. 56-57. https://islamansiklopedisi.org.tr/ahter (18.04.2020).

Mashregh (2017, 27 Mayıs). Rûznâme-i Keyhan Heftad-û Penç Sâle Şod. https://tinyurl.com/yaggo94h (25.04.2020).

Masumî, S. (2018a, 5 Nisan). Mi'mârân-i Âteşbes. *İtimad Gazetesi.*

http://www.etemadnewspaper.ir/fa/main/detail/99314 (29.10.2020).

Masumî, S. (2018b, 8 Eylül). Mâ Berâyi Sulh Mî Cengîm. *İtimad Gazetesi*. http://www.etemadnewspaper.ir/fa/main/detail/109330 (01.11.2020).

Mecra (2020, 23 Temmuz). Bir Devrim Hikâyesi. https://www.gzt.com/mecra/bir-devrim-hikyesi-3509769 (13.08.2020).

Merkez-i Dairetü'l Muarif-i Bozarg-i İslami (2016, 6 Ağustos). Matbuât, Rukn-i Agahi Der Cenbeş-i Meşrute. https://tinyurl.com/y2959hcz (17.14.2020).

Milliyet (1997, 3 Şubat). Sincan'a DGM İncelemesi. https://www.milliyet.com.tr/siyaset/sincana-dgm-incelemesi-5388128 (09.03.2020)

Milliyet (2005, 3 Şubat). Bush, İran ve Suriye'yi Açıkça Hedef Aldı. https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bush-iran-ve-suriyeyi-acikca-hedef-aldi-38692202 (21.03.2020).

Milliyet (2012, 3 Haziran). İran'dan Türkiye'yi Vururuz Tehdidi. https://www.milliyet.com.tr/dunya/iran-dan-turkiye-yi-vururuz-tehdidi-1548732 (06.04.2020).

Milliyet (2015, 8 Nisan). İran Gazının Fiyatı Yeniden Gündemde. https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/iran-gazinin-fiyati-yeniden-gundemde-2040894 (26.06.2020).

Milliyet (2019, 11 Ekim). Bakan Akar: Barış Pınarı Harekâtı'nda 342 Terörist Öldürüldü. https://www.milliyet.com.tr/gundem/bakan-akar-baris-pinari-harekâtinda-342-terorist-olduruldu-6053403 (28.11.2020).

Milliyet (2019, 14 Şubat). Erdoğan, Putin ve Ruhani'den Ortak Açıklama. https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-putin-ve-ruhaniden-ortak-aciklama-2827691 (20.11.2020).

Moradi, M. R. (2015, 30 Kasım). Erdoğan Berzah-i Hodsâhte. *Keyhan*. http://kayhan.ir/fa/news/62120 (09.07.2020).

Muhterem, M. H. (2016, 28 Ağustos). E'ittilaf-i Cedid Der Mıntıka Bâ Yâ Bedûni Türkiye.

Keyhan. http://kayhan.ir/fa/news/84071 (09.08.2020).

Muradoğlu, A. (2005, 18 Eylül). İran Şahı Askeri Darbeyi Menderes'ten Sakladı. *Yeni Şafak.* https://www.yenisafak.com/gundem/iran-sahi-askeri-darbeyi-menderesten-sakladi-2694321 (10.06.2020).

Muzaffermagam, A. (2009). Esnâd-i Ez Bâzgeşt-i Nâmuvâffâk Muhammed Ali Şâh Be Gudret. *Peyam-i Beharistan (6).* 651-674. http://ensani.ir/file/download/article/20101205134304-Pagesyüzde20fromyüzde20payam6-42.pdf (21.04.2020).

NTV (2011, 18 Mayıs). Türk Bankalar Bizimle İlişkisini Kesti. https://www.ntv.com.tr/ekonomi/turk-bankalar-bizimle-iliskisini-kesti,3dMn7wjMWU-K_dUkaVhH0w (09.04.2020).

NTV (2016, 25 Ağustos). Cerablus'a Fırat Kalkanı Harekâtı: IŞİD Bölgeden Temizlendi. https://www.ntv.com.tr/turkiye/cerablusa-firat-kalkani-harekâti,0z11J-HAjEOWPVH2cn- 5TQ (06.08.2020).

NTV (2016, 28 Ağustos). İran'dan Fırat Kalkanı'na İlk Tepki. https://www.ntv.com.tr/dunya/irandan-firat-kalkanina-ilk-tepki,7G677xtd8E-4PUFe2NwV5w (07.08.2020).

NTV (2018, 20 Ocak). İran'dan Afrin Açıklaması. https://www.ntv.com.tr/dunya/irandan-afrin-aciklamasi,5gDDsXRWs0KkNhOaKCA8Ow (06.10.2020).

NTV (2019, 16 Eylül). Türkiye-Rusya-İran Üçlü Zirvesi Ortak Bildirisi Yayımlandı. https://tinyurl.com/y4y54phw (23.11.2020).

Nuhoğlu, G. (2012). İkinci Dünya Harbi Sonuna Kadar İran Basını ve Mecelle-i Rûzigâr-ı Nev. *Şarkiyat Mecmuası (21),* 81-110. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/10506 (17.14.2020).

Olson, R. (2005). *Türkiye-İran İlişkileri 1979-2004: Devrim, İdeoloji, Savaş, Darbeler ve Jeopolitik*. (Acar, K., Çev.). 1. Baskı, Ankara: Babil Yayıncılık.

Öğür, B., Baykal, Z., Balcı, A. (2014). Kuzey Irak-Türkiye İlişkileri: PKK, Güvenlik ve İş Birliği. *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (1).* https://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/kuzey_irak_turkiye_ormer.pdf (12.02.2020).

Özdemir, S. (2020). Türkiye-İran Sınır Meseleleri: 1913-1939. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı 18(28).* 163-188. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1207215 (25.03.2020)

Özel, H. (2020). *1953 Muhammed Musaddık Darbesinin Türk Basınına Ynasıması*. (Yayımlanmamış Lisans Bitirme Tezi). İstanbul Medeniyet Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Özkan H. ve Rigiderakhshan, M. (2019). İran'da Basının Doğuşu ve Gazeteler. *Erciyes İletişim Dergisi, 6 (2).* 975-994. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/767303 (19.04.2020).

Palabıyık, M, S. (2010). Sadabad Paktı (8 Temmuz 1937): İttifak Kuramları Açısından Bir İnceleme. *Orta Doğu Araştırmaları Derneği Orta Doğu Etütleri, 2 (3).* 147-179. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/209569 (03.02.2020).

Parsine (2012, 10 Ağustos). Mâcerâ-yi Tesîs-i Rûznâme-i Keyhan Be Tasmim-i Muhammed Rızâ Şâh. https://tinyurl.com/y5ogf7ex (25.04.2020).

Radio Farda (2015, 3 Nisan). Davet-i Resmi-yi Ruhani Ez Erdoğan; Telâş Der Meclis Berâyi Lağv-i Sefer. https://www.radiofarda.com/a/f16-iran-erdogan-rohani-travel-to-iran/26939350.html (24.06.2020).

Readh, M. A. (2009). *Körfez Savaşı'ndan Sonra Türkiye Irak İlişkileri.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Rezai, N. (2017, 17 Nisan). Vâkoneş-i İran Be Heme Porsi-yi Islâh-ı Kânûn-i Esâsi-yi Türkiye. Anadolu Agency Persian. https://tinyurl.com/yx9l48gu (22.09.2020).

Sabah (2014, 4 Aralık). İran'dan Türk Tırlarına Yeni Yasak. https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2014/12/04/irandan-turk-tirlarina-yeni-yasak (04.06.2020).

Sabah (2016, 2 Şubat). Türkiye, İran'a Açtığı Doğal gaz Davasını Kazandı. https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2016/02/02/turkiye-irana-actigi-dogalgaz-davasini-kazandi (21.07.2020).

Sabah (2017, 5 Ağustos). Ruhani Yemin Etti: İran'da İkinci Ruhani Dönemi Resmen Başladı. https://www.sabah.com.tr/dunya/2017/08/05/ruhani-yemin-etti-iranda-ikinci-ruhani-donemi-resmen-basladi (17.09.2020).

Sabah (2018, 5 Şubat). İran Türkiye'ye Borcunu Kapattı. https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2018/02/05/iran-turkiyeye-borcunu-kapatti (25.10.2020).

Salehi, N. (2019). İranlı Meşrûtiyetçilerin II. Abdülhamid Devrindeki Faaliyetleri: İstanbul'da Yayınlanan İki Farsça Gazete Ahter ve Şems Bağlamında. Mehmet Bulut, Muhammet Enes Kala, Nuri Salık ve Maşallah Nar (Ed.), *Sultan II. Abdülhamit Dönemi Siyaset-İktisat-Dış Politika-Kültür-Eğitim* (içinde s. 203-214). İstanbul.

Salihyâr, G. H. (1979, 16 Ocak). Şah Gitti. *İttilaat*. s.1

Sarı, İ. ve Farzam, R. (2018, 15 Mart). Suriye'de İran'ın Şii Milisleri. *Anadolu Ajansı*. https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/suriye-de-iran-in-sii-milisleri/1089525 (12.04.2020).

Sarıaslan, F. (2013). 2000'li Yıllarda Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri. *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, 7 (14).* 66-91. http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu14makale/fatma_sariaslan.pdf (18.06.2020).

Sayın, Y., ve Kılıncarslan İ.Y. (2019). Rekabet ve İş birliği Denkleminde Türkiye-İran İlişkileri: Suriye Krizi Örneği. *Medeniyet ve Toplum Dergisi, 3(2),* 237-257. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/912302 (11.02.2020).

Serbest, B. (2016). Bağdat Paktı'nın Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye'nin Rolü.

MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(3). 401-424.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/577483 (12.03.2020).

Simavi, S. (1953, 15 Eylül). Yeni İran Politikası. *Hürriyet*. s.1.

Simpson, J. (2019). 1 Şubat 1979: 40 Yıl Önce Humeyni'nin İran'a Dönüşüne Tanıklık Etmek. *BBC Türkçe*. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47076700 (19.02.2020)

Sinkaya, B. (2011). Türkiye-İran İlişkileri ve Cumhurbaşkanı Gül'ün Ziyareti. *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Ortadoğu Analiz Dergisi, 3 (27).* 21-29.

https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/3bayram.pdf (13.03.2020).

Sinkaya, B. (2014, 10 Haziran). Türkiye-İran Siyasi İlişkilerinde Son Nokta. *Al Jazeera Türk.* http://www.aljazeera.com.tr/gorus/turkiye-iran-siyasi-iliskilerinde-son-nokta (01.06.2020).

Sözcü (2014, 13 Ekim). İran ve Türkiye Arasında Gümrük Restleşmesi. https://tinyurl.com/yxdq567v (04.06.2020).

Sözcü (2018, 17 Mayıs). İran'a 18 Milyar Dolar Para Cezası Kesildi. https://www.sozcu.com.tr/2018/dunya/ucmden-irana-18-milyar-dolar-para-cezasi-2413811/ (26.10.2020).

Sözcü (2018, 20 Ocak). TSK: Zeytin Dalı Harekâtı Başladı. https://tinyurl.com/y6ra5d9z (05.10.2020).

Sputnik Türkiye (2015, 13 Aralık). Erdoğan, Ailesiyle İlgili Haberlerden Dolayı İran Basınını Eleştirdi.https://tr.sputniknews.com/turkiye/201512131019642973-erdogan-iran-cihangiri-medya/ (10.07.2020).

Stein, A. (2012, Kasım). Türkiye ve İran'ın Karmaşık İlişkisi. *Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi.* https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2012/03/turkiye-iran-karmasik-iliski.pdf (05.04.2020).

Sudagezer, E. (2019, 11 Temmuz). Tüpraş: Türkiye, İran'dan Petrol İthal Etmiyor. https://sptnkne.ws/5Ymp (22.11.2020).

Sümer, F. (2001). Kaçarlar. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul. Cilt: 24. s.53-54. https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/24/C24015730.pdf (18.04.2020).

Şafak, T. (2020, 6 Nisan). Muhammed Musaddık ve İran Petrolünün Millîleştirilmesi. *İran Araştırmaları Merkezi.* https://iramcenter.org/muhammed-musaddik-ve-iran-petrolunun-millilestirilmesi/ (18.05.2020)

Şehrvend (2017, 17 Nisan). Pâyân-i Târih-i Atatürk. https://tinyurl.com/y36zf9mf (23.09.2020).

Şener, B. (2012). Ağrı İsyanı (1926-1930) ve Türkiye-İran Krizi (1930): Türk Dış Politikası Tarihinde Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması. *History Studies 4 (4).* 385-413. http://www.historystudies.net/dergi/tar20151263685.pdf (10.01.2020)

Şeriatmedari, H. (2016, 17 Temmuz). Âyâ În Şarab Sirke Hâhed Şod. http://kayhan.ir/fa/news/80211 (02.08.2020).

Şeriatmedari, H. (2020a, 26 Eylül). Berhâste Ez İrâded. *Keyhan.*

http://kayhan.ir/fa/news/199321 (02.06.2020).

Şeriatmedari, H. (2020b, 28 Eylül). Bâr-i Diger Berhâste Ez İrâdet. *Keyhan*. http://kayhan.ir/fa/news/199614 (02.06.2020).

T.C. Cumhurbaşkanlığı (2017a). Bahreyn. https://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/355/71050/bahreyn (12.09.2020).

T.C. Cumhurbaşkanlığı (2017b). İran. https://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/355/84802/iran (27.09.2020).

T.C. Cumhurbaşkanlığı (2018a). Türkiye-Rusya-İran Zirvesi Tahran'da Toplandı. https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/96496/turkiye-rusya-iran-zirvesi-tahran-da-toplandi (31.10.2020).

T.C. Cumhurbaşkanlığı (2018b). İran. https://www.tccb.gov.tr/konuklar/356/100219/iran (10.11.2020).

T.C. Cumhurbaşkanlığı (2019a). Rusya. https://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/355/102009/rusya (18.11.2020).

T.C. Cumhurbaşkanlığı (2019b). Türkiye-Rusya-İran Üçlü Zirvesi Çankaya Köşkünde Toplandı. https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/109637/turkiye-rusya-iran-uclu-zirvesi-cankaya-koskunde-toplandi (23.11.2020).

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2014). Başbakan Erdoğan İran'ı Ziyaret Etti. http://www.mfa.gov.tr/basbakan-erdogan-iran_i-ziyaret-etti.tr.mfa (03.06.2020)

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2019). Türkiye-İran Siyasi İlişkileri. http://www.mfa.gov.tr/turkiye-iran_siyasi-iliskileri.tr.mfa (03.06.2020).

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2020a). Ekonomik İş Birliği Teşkilatı. http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-teskilati-_eit_.tr.mfa (07.03.2020).

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2020b). Gelişen Sekiz Ülke. http://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-_d-8_.tr.mfa (07.03.2020).

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2015). Cumhurbaşkanı Erdoğan Tahran'da. http://www.mfa.gov.tr/cumhurbaskani-erdogan-tahran_da.tr.mfa (24.06.2020).

T.C. Tahran Büyükelçiliği (2020). Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz https://tinyurl.com/y2dl4lcf (10.02.2020)

T.C. Ticaret Bakanlığı (2019). İran Türkiye Ticaret Hacmi Yüzde 39 Azaldı. https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/iran/iran-turkiye-ticaret-hacmi-39-azaldi (29.11.2020).

Taâdol Gazetesi (2019, 29 Mayıs). İntişâr-i Nahostîn Şomâre-i Sûr-i İsrâfil. https://tinyurl.com/rqzwz9c (21.04.2020).

Tabnak (2016, 16 Temmuz). Velâyetî: İran Muhâlif-i Kûdetâ Der Türkiye Est. https://tinyurl.com/yy5rjt34 (29.07.2020).

Tabnak (2018, 5 Şubat). Pâyân-i Sâdırât-i Gâz-i Râygân Be Türkiye. https://tinyurl.com/y4jfofrg (23.10.2020).

Tamer, C. (2018). 2018 Yılında Türkiye-İran İlişkileri. *Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi.* https://tinyurl.com/y4wtj26c (08.01.2020)

Tasnim (2016, 5 Şubat). Rehber-i İnkılâb: Eger Medâfeân-i Harem Mobâreze Nemî Kerdend Bâyed Der Kermânşâh ve Hemedân Mî Cengîdîm. https://tn.ai/991703 (20.04.2020).

Tasnim (2017, 16 Şubat). İran ile Türkiye Arasında Yeni Sınır Kapıları Açılacak. https://tinyurl.com/y52lutcl (01.09.2020).

Tasnim (2017, 4 Ekim). İran ve Türkiye 4 Sened-i Hemkâri İmzâ Kerdend. https://tinyurl.com/y36zewb4 (28.09.2020).

TBMM (2002). 2002 Genel Seçimi Sonuçları. https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLISyüzde20BULTENI/2469_2002_0000_0093_0000/0002.pdf (17.03.2020).

Temizer, M. ve Erkul, N. (2016, 2 Şubat). Türkiye İran Tahkimini Kazandı. https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-iran-tahkimini-kazandi/513968 (16.04.2020).

Timetürk (2017, 13 Şubat). Erdoğan: Pers Milliyetçiliğinin Önünü Kesmeliyiz. https://www.timeturk.com/erdogan-pers-milliyetciliginin-onunu-kesmeliyiz/haber-487924 (12.09.2020).

Türkman, S. (2005). *ABD'nin Orta Doğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Torkçi, F. (2013, 20 Şubat). Dâniş, Nahostin Mecelle-i Zenân-i İran. *Dunya-yi İktisad*. https://tinyurl.com/sb78trx (22.04.2020).

Tosun, M. (2020, 26 Mayıs). Demokrasiye Vurulan Darbenin Üzerinden 60 Yıl Geçti. *Anadolu Ajansı*. https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/demokrasiye-vurulan-darbenin-uzerinden-60-yil-gecti/1853665 (09.06.2020)

TRT Haber (2012, 30 Mart). Türkiye'den İran Petrolüyle İlgili Önemli Karar. https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiyeden-iranpetroluyle-ilgili-onemli-karar-34695.html (16.04.2020).

TRT Haber (2014, 29 Ocak). Erdoğan, Ruhani ve Hamaney ile Görüştü. https://www.trthaber.com/haber/gundem/erdogan-ruhani-ve-hamaneyn-ile-gorustu-116744.html (03.06.2020).

TRT Haber (2017, 1 Ekim). Genelkurmay Başkanı Orgeneral Akar İran'da. https://www.trthaber.com/haber/gundem/genelkurmay-baskani-orgeneral-akar-iranda-335945.html (28.09.2020).

TRT Haber (2017, 22 Kasım). Soçi'de Üçlü Liderler Zirvesi. https://www.trthaber.com/haber/dunya/socide-uclu-liderler-zirvesi-341607.html (02.10.2020).

TRT Haber (2017, 7 Ocak). Başbakan Binali Yıldırım Irak'ta. https://www.trthaber.com/haber/gundem/basbakan-binali-yildirim-irakta-292524.html (04.09.2020).

TRT Haber (2018, 20 Aralık). Cumhurbaşkanı Erdoğan: ABD'nin Yaptırımlarına Karşı İran'ın Yanındayız. https://tinyurl.com/y29d56yk (12.11.2020).

TRT Haber (2018, 20 Aralık). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bölgenin Güvenliğini Sağlamamız Gerekiyor. https://tinyurl.com/y6ghfaf9 (10.11.2020).

TRT Haber (2019, 14 Şubat). Suriye Konulu Üçlü Zirve Sona Erdi. https://www.trthaber.com/haber/gundem/suriye-konulu-uclu-zirve-sona-erdi-405013.html (20.11.2020).

TRT Haber (2019, 9 Aralık). Dünden Bugüne Astana Görüşmeleri. https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunden-bugune-astana-gorusmeleri-445403.html (18.08.2020).

TRT Haber (2019, 9 Ekim). Barış Pınarı Harekâtı Başladı. https://www.trthaber.com/haber/gundem/baris-pinari-harekâti-basladi-434852.html (26.11.2020).

TRT Haber (2019, 9 Ekim). MSB: Barış Pınarı Harekâtı'nda Sadece Teröristler Hedef Alınmaktadır. https://tinyurl.com/y3ubbwan (26.11.2020).

Uygur, H. (2018, 31 Ocak). Afrin Operasyonu ve İran'ın Tutumu. *İran Araştırmaları Merkezi*. https://iramcenter.org/afrin-operasyonu-ve-iranin-tutumu/ (18.10.2020).

Uygur, H. (2019, 10 Ekim). İran ve Barış Pınarı Harekâtı. *Sabah Gazetesi*. https://www.sabah.com.tr/perspektif/yazarlar/hakki-uygur/2019/10/19/iran-ve-baris-pinari-harekâti (26.11.2020).

Ürküt, H. ve Sarı, G. (2014). İran Nükleer Programının Türk Dış Politikasına Etkisi.

Güvenlik Stratejileri, 10(20). 199-228. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/84475 (02.04.2020).

Vezâret-i Farhang ve İrşâd-i İslamî Defter-i Tebligât ve İttilaa Resânî (2020). https://e-rasaneh.ir/view_Certificate_Details.aspx?CertificateID=71896 (01.06.2020).

Yapar, E. (2012, 16 Ocak). İran Tahkim Yolunda. *İhlas Haber Ajansı.*

http://www.iha.com.tr/haber-iran-tahkim-yolunda-210726/ (15.04.2020).

Yaşar, D. (2019, 25 Nisan). İran'a Yaptırımlarda Muafiyet Kalktı; Petrol Fiyatları 80 Dolara İlerliyor. *Sputnik Tükiye.* https://sptnkne.ws/mrgr (21.11.2020).

Yaycı, C. (2019). Irak'ta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye'ye Etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi, 15 (30).* 331-352. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/809363 (17.02.2020).

Yazıcı, T. (2003). Fars Edebiyatı. *TDV İslam Ansiklopedisi.* İstanbul. Cilt. 28. s.125-127

Yeni Şafak (2015, 26 Mart). Erdoğan: İran'a Tahammül Etmek Mümkün Değil. https://www.yenisafak.com/gundem/erdogan-irana-tahammul-etmek-mumkun-degil-2110060 (23.06.2020).

Yeni Şafak (2015, 8 Nisan). Akan Kanı Durduralım https://www.yenisafak.com/amphtml/gundem/akan-kani-durduralim-2116370 (25.06.2020).

Yeni Şafak (2016, 1 Ağustos). Ruhani Darbe Gecesi Uyuyamadı. https://www.yenisafak.com/dunya/ruhani-darbe-gecesi-uyuyamadi-2502675(29.07.2020).

Yeni Şafak (2016, 1 Ağustos). Türkiye'nin Yanındayız. https://www.yenisafak.com/dunya/turkiyenin-yanindayiz-2502524 (08.08.2020).

Yeni Şafak (2016, 12 Ağustos). Bakan Çavuşoğlu'nun 15 Temmuz Gecesi En Çok Görüştüğü İsim. https://www.yenisafak.com/gundem/bakan-cavusoglunun-15-temmuz-gecesi-en-cok-gorustugu-isim-2510190 (30.07.2020).

Yeni Şafak (2016, 16 Aralık). Haşdi Şabi'den Küstah Tehdit: Türkiye'ye Savaş Açarız. https://www.yenisafak.com/dunya/hasdi-sabiden-kustah-tehdit-turkiyeye-savas-acariz-2581657 (17.08.2020).

Yeni Şafak (2018, 1 Mart). Hafızalardaki Kara Leke 28 Şubat. https://www.yenisafak.com/gundem/hafizalardaki-kara-leke-28-subat-3164536 (09.03.2020).

Yeni Şafak (2018, 27 Ocak). İran'dan Akıl Tutulması. https://www.yenisafak.com/dunya/irandan-akil-tutulmasi-3047119 (06.10.2020).

Yeni Şafak (2019, 28 Ocak). Türkiye Kasım'da İran'dan Petrol Alımını Durdurdu. https://www.yenisafak.com/ekonomi/turkiye-kasimda-irandan-petrol-alimini-durdurdu-3443548 (08.11.2020).

Yetim, M. ve Kalaycı, R. (2011). Türkiye İran İlişkileri, Sıfır Sorun mu?, Nükleer Sorun mu? *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, 5*(2). 86-108. https://tinyurl.com/yxa57qyn (18.03.2020)

Yıldırım, E. (2009). *Türkiye-İran İlişkileri (1918-1960).* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi/Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Yıldız, G. (2017). İstanbul'da Bir Acem Matbaası: Kitapçı Tahir ve Ahter. *İSAM Osmanlı Araştırmaları Dergisi, (50).* 175-218.

https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/761356 (19.04.2020).

Yılmaz, A. (2019, 11 Ekim). İran'ın Barış Pınarı Harekâtı Kaygısı. *Independent Türkçe.*

https://tinyurl.com/y56lnlgs (26.11.2020).

Yılmaz, A. (2020, 4 Ekim). İranlı Gazeteci Şeriatmedari'nin Sistani Eleştirisi Tartışmalara Sebep Oldu. *Independent Türkçe.* https://tinyurl.com/y2lfnvq2 (02.06.2020).

Yılmaz, M. Ş. (2020, 15 Haziran). D-8 23'üncü Yılını Kutluyor. *Anadolu Ajansı*. https://www.aa.com.tr/tr/politika/d-8-23uncu-yilini-kutluyor/1877799 (08.03.2020).

Yılmaz, S. (2014). Birinci Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrasında Türkler ile Büyük Devletlerin Siyasetleri. *Türkiye Yazarlar Birliği Akademi*, 4 (11). 11-35.

Yılmaz, S. (2016). *Rusya Neden Suriye'de?* Ankara: Yazar Yayıncılık

Yılmaz, S. (2018a). *Türkiye-Rusya İlişkilerine Bakış (2016-2017)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Yılmaz, S. (2018b). Suriye'de Dengeler Değişiyor mu? Hangi Ülke Ne İçin Suriye'de? *Rusya Araştırmaları Enstitüsü*. http://www.rusen.org/rusen-analiz-prof-dr-salih-yilmaz-suriyede-dengeler-degisiyor-mu-hangi-ulke-ne-icin-suriyede-2/ (15.10.2020).

Yılmaz, S. (2019a). *Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Yılmaz, S. (2019b). *2018 Yılında Türkiye-Rusya İlişkilerinde Ne Oldu?* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Yılmaz, S. (2020a). *Putin Era Russia'a Foreign Policy and Security Doctrines*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Yılmaz, S. (2020b). *Rusya'nın Suriye Politikası*. Ankara: İlbilge Yayıncılık

Yılmaz, S. (2020c). *Türkiye-Rusya İlişkileri Analizi-2019*. Ankara: İlbilge Yayıncılık

Yüzbaşıoğlu, N. (2019, 25 Kasım). İslam İş Birliği Teşkilatı 50 Yaşında. *Anadolu Ajansı*. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/islam-isbirligi-teskilati-50-yasinda-/1654646 (03.06.2020)

Zarei, A. (2019, 16 Eylül). Çâleşhâ-yi Pîşrûyi Nişest-i Astana. *ISNA*. https://tinyurl.com/y5724yar (24.11.2020).

Zarei, S. (2014a, 10 Ekim). Ameliyât Der Suriye-i Bâtlak-i Müşterek Emrîka ve Türkiye.

Keyhan. http://kayhan.ir/fa/news/26470 (17.06.2020).

Zarei, S. (2014b, 19 Ekim). Sed-i Muhkem Pişrûyi Erdoğan Der Hamle Be Suriye. *Keyhan*. http://kayhan.ir/fa/news/27244 (14.06.2020).

Zarei, S. (2014c, 1 Kasım). Erdoğan, Asâbâniyet ve Hatâ-yi Râhbordî. *Keyhan*. http://kayhan.ir/fa/news/28480 (10.06.2020).

Zarei, S. (2015, 18 Ocak). Türkiye Der Astâne-i Vurûd Be Girdâb. *Keyhan*. http://kayhan.ir/fa/news/35240 (23.06.2020).

Zarei, S. (2017, 17 Ocak). Zemîn-i Zîr-i Pây-i Erdoğan Lagzende Est! *Keyhan*. http://kayhan.ir/fa/news/95552 (05.09.2020).

Zarei, S. (2018, 20 Ocak). Ehdâf ve Terdidhâ-yi Türkiye Âmeliyyât-i Afrin. *Keyhan.*

http://kayhan.ir/fa/news/124222 (20.10.2020).

Zarif, J. [@JZarif] (2020, 28 Eylül).

https://twitter.com/JZarif/status/1310527051322068993 (02.06.2020).

EKLER

EK.1. Kagez-i Ahbâr Gazetesinin İlk Yılından Bir Örnek (1837)

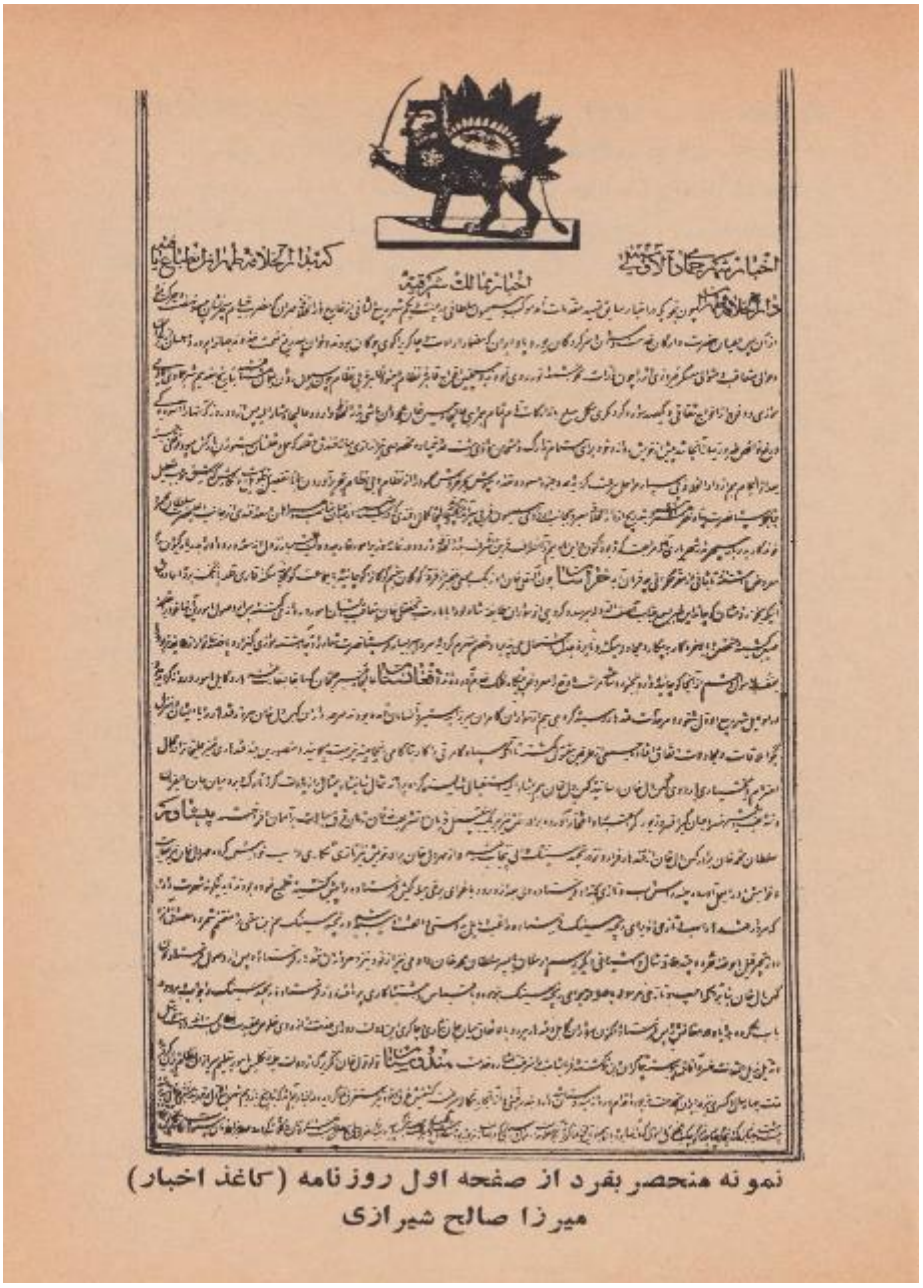

نمونه منحصر بفرد از صفحه اول روزنامه (کاغذ اخبار)
میرزا صالح شیرازی

EK.2. Vekâ-yi İttifakiyye Gazetesinin İlk Sayısı: 5 Rebiüssani 1267 (7 Şubat 1850)

یک کشتی دیگر که نام او عزال بود نزدیک بهمین رودخانه
طلس در شبی که طوفان زیاد شده بود بر یک نشست
چنان غرق شد که از کشتی و آدمهای او هیچ یک نشانی
پیدا نشد مگر پارچه های تخته کشتی و بعضی از کاغذها که بروی
آب متفرق شده بود و امواج بکنار رو آورده بود بعد از
چند روز دیگر جسد و اثاثها معلوم کردند که کشتی مزبور
که در تابستان گذشته از مملکت استرالیا روانه شده
بود که بولایت انگلیس مراجعت نماید در طوفان دریا
در کنار مملکت انگلیس بر یک نشسته غرق شده است

شخصی از اهل قریه از بوکرست می آمد که بامبیر برود وقتی که
بامبیول رسید بخواست که بکشتی سوار شده از راه دریا
بامبیر برود اتفاقا در آن روز طوفان شدید شده
و کشتیها یکدیگر را خورده و پاره پاره زده و غرق کرده
نزدیک بکشتیها بود مدتها طاهر امواج معوش شدند
و اتفاقا در این بین بنزد بانی رسید که سوار کشتی بزرگ بشود
کم مانده بود که بدریا بیفتد که هزار و ششصد تومان پول
در میانش بود از دستش بدریا افتاد و برد
بنزد بان چند بعد از ان غواص میان آب انداخت
که شاید کیسه پول را پیدا کند و غواص رفته و کیسه را
پیدا کرد لکن توبره ای بسیار از زنگ در ته آب دید و معلوم
نبا کرده اند که روزها از این توبره ها برون
می آورند و به توبخانه میبرند و کسی نمیداند که در چه ایام

این توبره ها در دریا افتاده اند که این قدر میدانند
که صد و بیست سال قبل از این کشتی جنگی عثمانلو در
اینجا غرق شده است گمان میکنند که این
توبره ها که حالا پیدا شده است از کشتی مزبوره بود

در یکی از روزنامه های فرانسه که در شهر مرسیلیه
چاپ زده اند نوشته اند که شخصی است چوپان فرنگ
با آن شهر که یکصد و چهار سال عمر دارد و پسری دارد شصت
ساله و هشتم پسری دارد چهل ساله و آن چهل ساله هم
دختری دارد پنجاه و دو ساله مزبوره چهار سال
قبل از این شوهر کرده و حالا طفلی دارد سه ساله
و این هیچ دلیل همه با کمال توانائی و صحت بدن میباشند
و اگر صد و چهار سال دارد مانند مزدور در زراعت کار کن
روزی چهار مرتبه غذا میخورد و گاهی گوسفند را
فراموش میکند با دخترهای جوان خوش گل آن
اطراف مزاح و شوخی مینماید و در جای قدمات صد و فتی که پسر شصت
ساله خود تغییر میشود و مسکوکاتی پسر تو جائی و
ناقص است هنوز کامل نشده ساکت باش

فی یوم جمعه پنجم شهر ربیع الثانی سنه ۱۲۶۷

EK.3. Aḫter Gazetesinin 2. Yılı 1. Sayısının İlk Sayfası (26 Aralık 1878)

شماره ۱ ﴿ سال دویم ﴾ صفحه ۱

کتابخانه مرکزی
Central Library
Tehran University

اختر

مطبعه و ادارهٔ ﴿ اختر ﴾ در جادهٔ بلیطاست ۰ در نمرهٔ (۲۵)

کاغذهایی که بخواهش نوشته شدن در اختر فرستاده شود اداره در نوشتن آن مختار است

کاغذی که بی اجرت و ست بنام اختر فرستاده شده باشد دریافت نخواهد شد ۰

اسمای وکیلا و قرارداد قیمت کاهی در آخرین صفحه نگاشته خواهد شد ۰

صوی ۲۵ سلیمفرنگی ۱۸۷۸

چهارشنبه ۱ محرم الحرام سنه ۱۲۹۶

این کاغذ از هر گونه وقایع واخبار و از سیاسات و پولیتک و علم و ادب و دیگر منافع قومیه سخن خواهد گفت ۰ هفته بکبار روزهای چهارشنبه طبع می شود ۰

﴿ مطالب مخصوصه ﴾

لخصوص اینقدر است که بیاری خدای از سال و هجری بسیع واقتدار آن اخذ می کنیم ۰ عباس خدای را که بر حسب وظیفه این اخباررا نامه را چنانکه درنظر داشتیم تا کنون باد نداشته حتی الامکان درضمنوه ساخق مشترکین کرامی کوشش کردیم و در روزهای معین انتشار او سایل نداشته و بوسیلهای دیگر فرستاده اهمال و کوتاهی در فرستادکاری روا نداشتیم ۰ امیدواریم بعد ازین نیز بیاری خدای و همت درستان کاری بدین منوال بی بهره نباشیم ۰ از خدا بخواهیم که ما را از این خدمت ارجمند درنگذارد تا بتمام غایت ومحصول برسانیم ۰ اگرچه روی هم رفته از حضرات مشترکین دور دراز بت که از روی مهربانی اظهار میل ورغبت بفرستادن مقالات و اخبار نامه نموده اند لیکن شمار کنندگان زیاد نیستند ۰ ولی چنانکه در ضمن بعضی نسخها هم یادآوری کردیم بعضی از وکلای اختر بواسطه آنکه در ولایات مخصوصان و ایران زحمت وکالت را افتاده مروت و برادری بعهده خود لازم گرفته اند در فرستادن وجوه و قیمت اعمال تاخیر شده واز تجار و مهربان هر حساب درست واصحی ازشاهای پیش ترسیده است یاران منتظر هستیم که حضرات وکلای سوی الیهم در این زمینها صورت حساب را با اسمای مشترکین بادارنامه گماشتهایشان بیش بکلی پرداخته شود ۰ وخصوصی از ماجناب سابق فاضل عمده الرهاب صاحب وکیل بمی موضع هستیم که حسابهای این مدت طولانی را بزودی بما برسانند و برای آینده از قرار دستور العمل مرقومه که قرار داده شده است و پیش درضمن یک اعلان جداگانه اخلاع دادیم رفتار نموده ما را فرمن امتنان وشکر میسازند تا آنکه این اخبارنامه بواسطهٔ هم مرتبط ابشان منتظم خود واداره را دلگرای ازین رهگذر طی نماند ۰

(ادارهٔ اختر)

﴿ خلاصهٔ تلگرافها ﴾

﴿ از لندن ۲۱ ذی حجه ﴾

امروز در پارلمانیه در مجلس مبعوثان باب در جواب سؤال که درمجلس کرده شده بیان نمود کار بصلح عهود تازه و بکلی وا گذار شدن قبرس بانگلستان مخن درمیان انگلیس ودولت عثمانی نیست ۰ وکلای دولت انگلیس درقرار نجیون مقرری برای بجار کان رودوب که وکلای دولت از مجلس می خواستند صرف نظر کردند ۰

﴿ از برلن ایضا ﴾

پرنس بلارث سکرتر دوسای امپریز بهنجاب سلیمان بیک ایلچی دولت عثمانی را پذیرایی کرده سفیر مزبور الیه اعتقادنامهٔ خودرا بامپرس ابلاغ نمود ۰

﴿ از لندن ایضا ﴾

مجلس مبعوثان نامیزدهم ماه فوریه فرانسه تعطیل خواهد کرد ۰

﴿ از آن ایضا ﴾

مجلس مبعوثان بودجهٔ (میزان مخارج) دائرهٔ وزارت مالیه وسایر قسمها داشت استقراض شصت ملیون (فرانکی) (۱) برای افزودن سرمایهٔ ساختن راهها و پلها قبول وتصدیق کردند ۰

﴿ از لندن ۲۰ ذی حجه ﴾

بانک عثمانی برای اعانت مهاجرین مسلم وغیر مسلم بلاد مقاتبه که آواره از وطن شده اند دفتر اعانتی باز کرده است ۰

﴿ از لندن ایضا ﴾

دولت انگلیس یک پروتست محقق بدو بار روس فرستاده بود امروز دو بار روس جواب گرا داده است که امر داده شده است حکومت روسی که در کابل بود تا مدت هفتهٔ دیگر از آنجا حرکت کرده بیرون بیاید

﴿ از لندن ۲۰ ذی حجه ﴾

دو روزنامهٔ تایمس تبریک میکنند دوره پیکونسفیلد را از جهت ثبات و استقلالی که در دوره

(۱) دراتنی ماخوذ از درهم است که یونانیان در پول نقره که دارند استعمال میکنند وبعضا دانی قران ایران و یک فرانک فرانسه است

EK.4. Kânûn Gazetesinin İlk Sayısı; Recep 1307 (Mart 1890)

قانون

اتفاق . عدالت . ترقی .

نمرهٔ اول غرهٔ رجب ۱۳۰۷	محل صدور این جریده در دفترخانهٔ کمپانی انتشارات شرقی در کوچهٔ لومبارد نمرهٔ ۳۸ در لندن .	قیمت اشتراک سالیانه یک لیره انگلیس

بسم الله الرحمن الرحیم

اللهم بدأنا باسمک العظیم . بعد الاتکال علی عونک الکریم . بنشر صحیفة "القانون" قانوناً لعبادک المومنین . ودستوراً یهتدی باموله خیر المهتدین . فارشدنا وایاهم الی سواء الرشاد المستقیم . وانر عقولنا بنبراس العلم السلیم . لنسلک فی منهاج العدل والاستقامه . بحفظ نظامة العالمین یوم القیامه .

جمیع کثیر از خلق ایران به چندین سبب خودرا از وطن مالوف بیرون کشیده در ممالک خارجه متفرق شده اند . در میان این مهاجرین متفرقه آن اشخاص باشعور که ترقی خارجه را با اوضاع ایران تطبیق میکنند سالها در این فکر بودند که آیا چه تدبیر می‌توان بآن بیچاره‌گان که در ایران گرفتار مانده اند جزئی امدادی برسانند . پس از تفحص و تفکر زیاد برآین عقیده متفق‌شدند که بهترین جهات وترقی خلق ایران بهتر از یک روزنامهٔ آزاد هیچ اسباب نمی‌توان تصوّر کرد .

•

این چند نفر اشخاص وطن‌پرست که معنی و قدرت روزنامه‌جات را درست فهمیده اند در این چهار پنج سال بیک عزم مردانه افتادند باطراف دنیا و بهر وسیله چه بامرار چه بالتماس و چه بگدائی از دولتخواهان ایران وارباب کرم و طالبان ترقی آنانرابدور جمع نمودند و بعونالهی این روزها یک کمپانی معتبری ترتیب دادند باین عزم مبارک که از اطراف ایران بقدری که بتوانند روزنامه‌جات و کتابچهای‌مفید انتشار بدهند که از آن جمله یکی همین جریده قانون است .

ایران مملوّ است از نعمات خداداد .
چیزی که همهٔ این نعمات را باطل گذاشته نبودن قانون است .
هرچیکس در ایران مالک هیچ چیز نیست زیراکه قانون نیست .
حاکم تعیین میکنیم بدون قانون . مرتّب معزول میکنیم بدون قانون . حقوق دولت را میفروشیم بدون قانون . بندگان خدا را حبس میکنیم بدون قانون . خزانهٔ می‌بخشیم بدون قانون . شکم پاره میکنیم بدون قانون .

•

در هند در پاریس در تفلیس در مصر در اسلامبول حتی در میان ترکمن هرکس میداند که حقوق و وظایف او چیست .
در ایران احدی نیست که بداند تفسیر چیست و خدمت کدام .
ملل مجهد را چه قانون اخراج کردند .
مواجب ملل مرتّب را چه قانون قطع نمودند .
ملل وزیر بکدام قانون مغضوب شد .
ملل سفیه چه قانون خلعت پوشید .
هیچ امیر و هیچ شاهزادهٔ نیست که از شرط زندگی خود بقدر غلمان سفرای خارجه اطمینان داشته باشد .

EK. 5. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın İran Ziyareti

"Hamaney: Son Yüzyıllarda İki Ülkenin Kardeşliği ve Dostluğu Eşsizdir" (Keyhan, 29 Ocak 2014)

کیهان

افزایش کمک‌های تسلیحاتی آمریکا به تروریست‌ها در سوریه

سهمیه سوخت خودروهای شخصی کاهش نمی‌یابد

در تطق سالانه کنگره مطرح شد

طبل توخالی آمریکا علیه ایران اوباما باز هم رجز خواند

برادری و دوستی دو کشور در قرن‌های اخیر بی‌نظیر بوده است

تجمع علما و مردم بحرین علیه تحرکات ضد دینی آل خلیفه

مجلس کلیات لایحه بودجه ۹۳ را تصویب کرد

کاهش ۱۵ تا ۲۰ درجه‌ای هوا در اکثر نقاط کشور

کد خبر: ۴۳۳۲ تاریخ انتشار: ۰۹ بهمن ۱۳۹۲ - ۲۲:۰۶

سرویس کیهان » اخبار

رهبر معظم انقلاب در دیدار اردوغان: برادری و دوستی دو کشور در قرن‌های اخیر بی‌نظیر بوده است

رهبر معظم انقلاب اسلامی عصر روز چهارشنبه در دیدار نخست وزیر ترکیه، «برادری، محبت و دوستی» کنونی دوکشور را در قرن های اخیر، بی‌نظیر خواندند و تأکید کردند: ظرفیت‌های گسترده دو طرف، زمینه مساعدی برای گسترش و تعمیق هرچه بیشتر روابط است.

رهبر معظم انقلاب اسلامی عصر روز چهارشنبه در دیدار نخست وزیر ترکیه، «برادری، محبت و دوستی» کنونی دوکشور را در قرن های اخیر، بی‌نظیر خواندند و تأکید کردند: ظرفیت‌های گسترده دو طرف، زمینه مساعدی برای گسترش و تعمیق هرچه بیشتر روابط است.

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، جدیت تهران و آنکارا را در اجرایی شدن توافق های سفر آقای اردوغان، ضروری برشمردند و افزودند: این جدیت باعث استحکام بیشتر و پیشرفت سریع‌تر مناسبات خواهد شد.

ایشان، گرایش‌ها و پیوندهای قلبی دو ملت را خاطرنشان کردند و افزودند: باید از فرصت‌ها و موقعیت‌های موجود، بهره برداری صحیح به عمل آورد.

رجب طیب اردوغان نیز در این دیدار با ابلاغ سلام گرم رئیس جمهور و مردم ترکیه گفت: ایران را خانه دوم خود می‌دانیم.

نخست وزیر ترکیه دیدارهای روز چهارشنبه با آقای روحانی و دیگر مسئولان کشورمان را بسیار مفید ارزیابی کرد و با اشاره به امضای چندین یادداشت تفاهم گفت: امیدواریم روابط دو کشور با پیشرفت و گسترش روزافزون، به الگویی برای منطقه و جهان تبدیل شود.

آقای اردوغان، امضای سند شورای عالی همکاری ایران و ترکیه را بسیار مهم دانست و گفت: با نشست‌های مستمر و متقابل، روابط را به حدی گسترش می‌دهیم که گویی وزیران دو کشور در یک کابینه مشترک به مذاکره و همکاری مشغولند.

EK. 6. Erdoğan, Suriye Petrolünü Çalarak İmparatorluk Kuramaz (Keyhan, 3 Aralık 2015)

کیهان

هلاکت ۲۰۰۰ نظامی سعودی در جنگ یمن

شکل‌گیری رویش معنوی آرام و نامحسوس در غرب

گزارش خبری تحلیلی کیهان از تله‌گذاری حریف

کف و سوت آمریکا و اسرائیل برای گزارش آژانس

تروریست‌ها در آمریکا حمام خون به راه انداختند

اردوغان نمی‌تواند با سرقت نفت سوریه امپراطوری بسازد

راهپیمایی ۱۸۰ کیلومتری شیعیان نیجریه فقط به عشق امام حسین(ع)

این چه اعتدالی است که در زمین افراطیون بازی می‌کند؟!

امتیاز نقد و حلوای نسیه!

نامه سرگشاده لاله افتخاری به همسر اردوغان

EK. 7. Bir Darbe Birçok Kuşku: Türkiye Girdaba Nasıl Düştü (Keyhan, 16 Temmuz 2016)

کیهان

وعده‌های پسابرجامی ۶ ماه پس از اجرای برجام رنگ باخت

آمریکا بعد از عادی‌سازی روابط تحریم‌ها علیه کوبا را تشدید کرد

گزارش خبری تحلیلی کیهان

یک کودتا و چند گمانه ترکیه چگونه در گرداب فرو رفت؟

«او یک مسلمان بود»!

دروغ شاخ‌دار اوباما درباره عامل حمله تروریستی نیس

مردم همچنان در انتظار برخورد قاطع

رونمایی کیهان از جدیدترین فیش‌های حقوقی چشم نجومی‌ها روشن!

بعد از نیروی انتظامی نوبت کیست؟!

آیا این شراب سرکه خواهد شد؟!

EK. 8. Referandumda Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Kırılgan Zaferi/Erdoğan Osmanlı İmparatorluğu'na Talip! (Keyhan, 17 Nisan 2017)

کیهان

پرداخت ۳ برابری یارانه در مقطع کنونی جنبه تبلیغاتی دارد

پیروزی شکننده رئیس‌جمهور ترکیه در همه‌پرسی اردوغان در آرزوی امپراتوری عثمانی!

گزارش خبری تحلیلی کیهان

انضباط مالی دولت یازدهم از شعار تا واقعیت

هواداران نامزدهای انتخاباتی پاریس را به آشوب کشیدند

رقیب من بیکاری، ناکارآمدی، فقر و کارهای انجام نشده است

چرخ بزرگ‌ترین کارخانه دوچرخه‌سازی کشور هم از حرکت ایستاد

تعطیل شد

سانسور دسته‌جمعی نشریات زنجیره‌ای درباره فتح‌الفتوح عسلویه

فرار از گوی داغ؛ عملیات غیرممکن

EK. 9. Huzur İçinde Uyu Türkiye; 1921-2017 (Keyhan, 18 Nisan 2017)

کیهان

بزرگ‌ترین کارخانه خصوصی خودروسازی کشور هم تعطیل شد

هر هفته یک آزمایش موشکی واکنش پیونگ‌یانگ به تهدیدات نظامی آمریکا

گزارش خبری تحلیلی کیهان

اعتراف دولت به نگرانی از طرح مطالبات اقتصادی مردم در انتخابات

نامه رئیسی به روحانی: حیف است صحنه انتخابات به شانیه نمایش‌های تبلیغاتی آلوده شود

فارین افرز: خدا ترکیه را رحمت کند تولد ۱۹۲۱؛ مرگ ۲۰۱۷

تحمیل هوو در روز آخر وضعیت روحانی را متزلزل کرد

سنگر رها شده!

نمایش اقتدار نظامی در رژه باشکوه ارتش

گزارش دیوان محاسبات از تخلف ۱۸ هزار میلیارد تومانی در وزارت نفت

روزنامه‌های راهبردی مدعی شدند

مردم راضی هستند مشکلات هم مربوط به دولت قبل است!

EK. 10. Hamaney: IKBY Referandumu Bölgeye İhanet ve Geleceğe Tehdittir (Keyhan, 4 Ekim 2017)

کیهان

رکود اقتصادی و قاچاق بسیاری از کارخانه‌ها را تعطیل کرده است

اگر قاتل ۵۹ آمریکایی مسلمان بود کنگره جنجال به پا می کرد

رهبر انقلاب در دیدار اردوغان تاکید فرمودند:

همه پرسی در کردستان عراق خیانت به منطقه و تهدید آینده است

آمریکا و رژیم صهیونیستی در پی ایجاد یک اسرائیل جدید در منطقه هستند

سوچی دروغ می گوید
سرکوب مسلمانان به شدت ادامه دارد

وزیر اطلاعات: شایعه‌سازی علیه رئیس قوه قضائیه عملیات روانی دشمن است

محاسبات یک دیوانه!

محکومیت عفو تیم مذاکرات هسته‌ای به ۵ سال زندان

رمضان‌زاده: فراکسیون امید هرکدام یک اعلیحضرت هستند!

EK. 11. Recep Tayyip Erdoğan Yüzde 52 Oyla Seçimi Kazandı (Keyhan, 25 Haziran 2018)

کیهان

سیف: بازار ثانویه ارز تا هفته آینده تشکیل می‌شود

بادبادک‌های آتش‌ساز بلای جان صهیونیست‌ها

رژیم صهیونیستی: متخلفان را می کشیم!

با تهدید و ارعاب کسبه صورت گرفت

موج‌سواری تروریست‌های اقتصادی روی گلایه‌های بازاریان

رجب طیب اردوغان با کسب ۵۲ درصد آراء در انتخابات پیروز شد

بیانیه ۱۵ هزار نخبه اصولگرا و اصلاح‌طلب در محکومیت نامه مذاکره با آمریکا

تشییع با شکوه پیکر مطهر شهید مدافع حرم سردار دایی‌پور

استقبال گسترده از تیتر کیهان اعدام مفسدان جواب می‌دهد

آستین خالی از دست همت!

وزارت کشور: حضور زنان در ورزشگاه به حل مشکلات اقتصادی می‌انجامد!

EK. 12. ABD ve Siyonist Rejim Bölgedeki Terörizmin Ana Kaynağıdır (Keyhan, 15 Şubat 2019)

کیهان

مشکلات اقتصادی با تصمیم‌های ساده مدیریتی قابل حل است

پلیس آمریکا سالی ۱۰۰۰ نفر را در کوچه و خیابان می‌کشد

گزارش خبری تحلیلی کیهان

اجلاس ورشکسته‌ها در ورشو نمایش تحقیر آمریکا

قصاص تروریست‌ها کافی نیست باید برنامه‌ریزان را هم به جهنم فرستاد

آمریکا و رژیم صهیونیستی ریشه اصلی تروریسم در منطقه

مجمع تشخیص هوشیار باشد FATF یعنی فرش قرمز زیر پای تروریست‌ها

دشمن خود را بشناس

«مجمع» کوتاه نیاید: خون شهدای ترور بر گردن گردانندگان FATF است

هر چه کرد آن «آشنا» کرد!

۲۲ بهمن امسال تحقیر تاریخی دشمنان و هشدار به «کم‌گذاران» بود

سناریوی توطئه برجام در ICU سیاسی اروپا

تحلیل از شهید «ابراهیم هادی» و شهدای کانال کمیل در همایش «هادی دل‌ها»

دستگاه‌های مسئول ارتباط عاملان جنایت با سازمان‌های جاسوسی را با جدیت دنبال کنند

EK. 13. Cumhuriyet Gazetesi (15 Haziran 1934)

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ATATÜRK KİTAPLIĞI KÜTÜPHANESİ

Bütün Türkiye Mehmet Efendi Mahtumları Kahvesini içiyor
İst. Mısırçarşısı kapısı karşısında

Cumhuriyet

Onbirinci sene: No. 3630 — İSTANBUL — CAĞALOĞLU — Cuma 15 Haziran 1934

Telgraf ve mektup adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul, No. 246
Telefon: Başmuharrir ve evi: 24296, Tahrir heyeti: 24295, İdare ve matbaa kısmile Matbaacılık ve Neşriyat Şirketi, 24299

Bütün Türkiye Mehmet Efendi Mahtumları Kahvesini içiyor
İst. Mısırçarşısı kapısı karşısında

Şehinşah Hz. hoşgeldiler, sefalar getirdiler

Bütün dünyanın anlıyacağı hakikat:

Türkiye, İranı İran Türkiyeyi İkmal etmektedir

Günler var ki komşu ve kardeş İran devletinin muhterem ve sevgili Şehinşah Rıza Pehlevi Hazretleri karasında ve denizinde Türk vatanının mesafelerini ala ala ilerliyorlar, ve seyahatlerinin asıl menzili olan devlet merkezimiz Ankaraya bugün biraz daha yaklaşıyorlar. Vatanımızın havası milletimizin hürmet ve muhabbet hisiyatile meşbu olarak bütün misafirinizi sarmıştır. Bizim söylemekliğimize ne hacet, kendileri görüyor ve duyuyorlar: Bu, milletten millete bugün daha ziyade sağlaşan dostluk ve kardeşlik bağlarının en son ifadesi olarak emsalsiz bir sevgi ve say - gıdır.

Yeni Türkiye ile yeni İran Yakın şarkta, yani Avrupanın şarkında ve Asyanın önünde, birbirini takiben doğmuş iki güneş gibidir. İnsanlık tarihinin tekevvün ve teşekkül yerleri olan memleketlerimizdeki kadim ve asil iki millet kendilerini yeniden bu tarihin istikbal sahifelerine nakşetmek üzere temaşamıza doyum olmaz hamlelerle tekrar ayaklanmışlardır.

İran Şehinşahı Hazretleri tarafından ihtiyar olunan bu kıymetli seyahat ve ziyaret esnasında gösterdikleri yeni tarihin parlak hulasasını teşkil eden yüksek bir hareketliz, bütün terakkilerimizin yenilenme ve yükselme yolunda göstermekte olduklarımız kabiliyet ve kemal, yalnız milli ve münferit gayretlerden ibaret olmanın haysiyetmilleri ve beşeriyetimizdir. Hiç olmazsa işte her ikisi inkılâp hengâmeleri ile kendilerine mütemadiyen yükselen yepyeni istikametler çizmiş iki komşu milleti birbirlerini anlıyan çok derin bir muhabbetin heyecanları içinde sarmaşdolaş olmuş görüyoruz. Ankaraya kadar gelmek zahmetini ihtiyar buyuran İran Şehinşahı Hazretleri tarihe yeni simasını vermekte olan bu vatanın kendi yüksek şahsiyetlerinin farik alâmetile hariz bir surette tezahür etmiş bulunuyorlar. Muazzez bir yüklüğünü ve yüceköğünü yarın devlet merkezimizde Şehinşah Hazretlerini karşılıyacak olan ev sahibi bizim devlet reisimizin samimî ve azimli şahsiyeti ikmal edecektir. Yarın iki komşu milletin kardeş dostluğu devlet ve idarelerinin saf ve samimî teşkilerinde en yüksek ifadesini bulmuş olacaktır.

Milletlerin büyük felâketleri daima tevakki içinde puyan olmak iktidarında olan beşeriyet dünyasında kendi benliklerini unutan bir gaflet uykusuna dalmalarındadır. Bunların kuvvetleri ise kendi benliklerini duyan bir uyanıklıkla hassas ve sürülü ayaklanmalarındadır. Hiçbir kuvvet vasıtası bizinci şıktaki felâketin izmihlâl neticelerini bertaraf etmeğe yaramadığı gibi ikinci şıktaki uyanıklık ve anlayış kudretini mat edecek kuvvet dehi tasavvur olunamaz. Benliğini idrak etmiş millet tarihe kendisini kaydettirmiş ve istikbale doğru önüne geçilemez hamlelerle yürümeği hakketmiştir artık. Türk ve İran milletleri büyük rehberlerinin irade ve idarelerinde işte bu kendi benliklerinin idraki hakikatini en kat'i ifadelerile göstermiş bulunuyorlar. Milli anlayışlarımızın büyük küçük beynelmilel anlayışlarımızın genişliğile bütün dünyaya güçler kamaştıran çok yüksek bir manzara arzetmektedir. Beynelmilin bütün küreyi şamil olduğunu biliriz. Fakat nazarı dikkatimizde Türkiye ile İran maddeten ve manen, hissen ve filen yekdiğerine en yakın iki millet olduğundan bütün insanlık mikyasındaki inkılâplarımızın en büyük delilini komşularımızla olacak mütekabil münasebetlerimizin yüksekliğinde bulurum.

Biz Türkler ön Asyada tarihin içinde yuvarlanıp gittiği meş'um bir cereyanı durdurduk. Bu meş'um cereyanın ne olduğunu daha dün kadar Avrupa devletlerinin aslan pençelerinde bir nevi uyumak hayatı yaşamış olan İran da pek iyi bilir. Avrupanın şarka imtidadında Mustafa Kemal insanlığın milli benliğe müstenit yeni bir harika-sını göstericken Asyanın garbi cenubisinde Şehinşah Rıza Pehlevi Han aynı muvaffakiyet sırrile İranı istiklâline kavuşturdu. Bu parlak meşalelerin aydınlığile asırların ölümüze yığageldiği olduğu karanlıklar birden yırtıldı. Mazlum milletlerimiz kendi varlıklarının yeni anlayış heyecanlarile sarsıldılar, ve denebilir ki o tarihten itibaren birbirlerine sarıldılar. Biz Şehinşah Hazretlerini kardeş Türkiyeyi ziyarete sevkeden güzel sebebi işte bu tarihî inkılâpta bulurux. Bu ziyaret o inkılâbın hakikaten emsalsiz bir ifadesini teşkil ediyor.

Tamamen bir ve müstakil iki millet'in kardeş dostluğu yeryüzünün en kuvvetli hâdiselerinden birini teşkil edeceğine şüphe yoktur. Bizim komşu ve kardeş İranla rahatımız ise dünden bugüne tekevvün etmiş tesadüfî ve binaenaleyh geçici bir keyfiyet değildir. İki millet yekdiğerini ezelîdenberi tanır dersek mubalâğa olmaz. Bu ezeli tanışış şimdi ebedî bir kardeş dostluğile tahkim edilmiş bulunuyor.

Şehinşah Rıza Pehlevi Hazretlerinin memleketimizi ziyaretlerinden bizim ve bütün dünyanın anlıyacağımız hakikat hulasası şudur: Hayatta Türkiye İranı, İran Türkiyeyi ikmal ediyor. Bu her türlü mazneer fikirden azade olan çok saf ve samimî mütekabil bir kardeş dostluğunun yüksek kıymetli bir tezahüridür. Biz şarkta iki millet hesap ve kitabı gibi hududu dahi olmayan muhabbet bağlarile yekdiğerile bağlanmış iki milletiz, ve aztık tarihte elde yürüyüp gideceğiz. Reisicumhurumuz Hazretlerile Şehinşah Hazretlerinin birbirlerini sıkacak elleri işte bu ellerdir. Bu çok güzel hisiyatın heyecanları içinde Şehinşah Rıza Pehlevi Hazretlerine memleketimize hoş geldicklerini ve sefalar getirdiklerini söylerken tereddütsüz bütün Türk milletinin en samimî hissiyatına tercümanıyız.

YUNUS NADİ

Şehinşah Hz. Samsuna hareket ettiler

Muhterem misafirimiz dün Trabzonda Hariciye Vekilimiz tarafından karşılandılar ve coşkun tezahüratla Yavuza râkip oldular

Trabzon 14 (Suretî mahsusada gönderdiğimiz muharririmizden) — Büyük misafirimiz, kardeş İran Şehinşahı Rıza Pehlevi Hz. bu sabah beşi kırk beyte Gümüşsuyundan hareket buyurdular. Şehinşah Hz. asker, mektepliler ve sporcular tarafından merasimle teşyi edildi. Gerek yollar, gerek güvergâhtaki köyler donanmıştı.

Şehinşah Hazretlerinin foto muhabirimize iltifatları

Yolda Arsaxaharşit deresine en hâkim bir noktada Şehinşah Hz., civarın coğrafî vaziyeti hakkında, Ali Sait Paşadan izahat aldılar, Şehinşah Hz., bu sahayı çok beğendiklerini ehir tablo gibi güzel» tavsifile izhar buyurdular ve Şehinşah Hz. nin seyahatlerini benimle birlikte takip eden gazetemizin Ankara hususî foto muhabiri Cemal Beye bu sahanın fotoğrafisini alarak kendilerine vermesini emir buyurdular.

Ali Sait Paşa, Şehinşah Hz. ne, bu sahada çektiyeh atmin olan Türk

(Mabadi beşinci sahifede)

Garip bir ihtilâf

Posta idaresile Denizyolları İşletme idaresi arasında çıkan ihtilâf yüzünden koliler sevkedilemiyor

İhtilâf yüzünden sevkedilmiyen kolipostallar havi çantalar

Posta Başmüdüriyetile Devlet Denizyolları İşletmesi idaresi arasında bir ihtilâf çıkmış olduğundan bu yüzden kolipostallar on gündenberi sevkedilememektedir. Bu ihtilâfın sebebi şudur:

Posta Başmüdüriyeti şimdiye ka-

(Mabadi ikinci sahifede)

Venedik mülâkatı

İtalya ve Almanya Başvekilleri dün Venedikte birleştiler ve müzakerelere başladılar

Venedik 14 (A.A.) — M. Hitleri taşıyan tayyare saat 9,55 te Lido tayyare meydanında yere inmiştir. Tayyare meydanına İtalyan bayraklarile, biri gamalı salibi ihtiva eden üç Alman bayrağı asılı bulunuyordu. Venedik kolordusu erkânı harbiyesile beyaz üniformalı otuz tayyare zabiti ve piyade, topçu, bahriye ve milislerden mürekkep muhtelit bir kıt'a musika ile resmi ihtiramı ifa etmiştir.

Saat 10,10 da, karaya inme işleri bittikten sonra, M. Musolini ile M. Hitler uzun ve hararetli bir surette el sıkışarak selâmlamışlar ve bu esnada musika Alman ve İtalyan millî marşlarını çalmıştır.

Siyasî müzakerelere başlandı

Venedik 14 (A.A.) — M. Hitlerle maiyeti öğle vakti Stra satosuna gitmişlerdir. Orada saat 13 te M. Musolini tarafından verilen otuz kişilik bir öğle ziyafetinden sonra si-

Dün Venedikte müzakerelere başlıyan M. Musolini ve M. Hitler

İtalyan gazetelerinin yazdıkları

Roma 14 (A.A.) — Gazetler Hitler - Musolini mülâkatına sahifeler dolusu yazı tahsis etmektedirler. Bununla beraber, müşâkatı, Avrupa diplomasinin bu karışık devresinde bir salâh vücude getirebilecek çok mühim bir hâdise olarak telâk-

(Mabadi ikinci sahifede)

İskân kanunu dün kabul edildi

Bu münasebetle gene Mecliste hararetli münakaşalar oldu

Ankara 14 (Telefonla) — Meclis bugün Reis vekili Hasan Beyin riyasetinde toplandı.

Üç kanun lâyihasının ve Sinop meb'usu Hulûsi Beyin Sinop vilâyetine dışarıdan getirilecek elektrik tesisatının gümrük resminden muafiyeti hakkındaki kanuni teklifin geri verilmesi hakkındaki tezkere ve takrir okunduktan sonra ruznameye geçildi.

Şark mıntakaları dahilinde muhtaç zürraa tevzi edilecek araziye dair kanunun dördüncü maddesinin tefsiri ile askeri, mülkî tekaüt kanununun 66 ve 68 inci maddelerile memurin kanununun 73 ve 85 inci maddelerinin tefsiri hakkındaki tezkereler müzakere ve kabul edilerek iskân kanun lâyihasının müzakeresine geçildi.

Lâyihanın birinci maddesi evvel-

(Mabadi beşinci sahifede)

M. Suriç geliyor

Sovyet sefiri Ankaraya giderek veda edecek

M. Suriç

Mezuniyet müddetini Moryenbad kaplıcala-rında geçiren Sovyet sefiri M. Suriç bu sabahki ekspresile şehrimize gelecektir.

M. Suriç bu akşamki trenle Ankaraya gidecek ve iran Şehinşahı Hz. şerefine tertip edilecek geçit resminde bulunacaktır.

M. Suriç, Ankarada bir hafta kadar kalacak ve Şehinşah Hz. ne mahsus merasimin hitamından sonra Gazi Hz. tarafından kabul edilerek, Berlin sefirliğine tayini münasebetile, arzı veda edecektir.

Bunu müteakip Berline hareket edecek olan M. Suriçin yerine gelecek zat hakkında Sovyet sefaretinde henüz malûmat olmadığı beyan edilmektedir.

Eski Sovyet sefareti müsteşarı M. Potemkin ile sabık Sovyet Hariciye Komiser muavini M. Karahanın isimleri mevzuu bahsolmakla beraber diğer bir zatın tayini ihtimali de mevcut bulunduğu söylenmektedir.

Londranın havadan müdafaası

İngilizler yeni müdafaa tertibatı alıyorlar

Londra 14 (A.A.) — İngiltere'nin havadan müdafaası, yeni bir bombardıman filotillâsile kuvvetlendirilmiştir. Bu filotilla bu sene hava bütçesinde tasavvur edilen dört filotillâdan biridir.

Bundan sonra bilhassa Londranın müdafaasına tahsis edilen filotillâların sayısı on bir olacaktır. Bunlar, şehrin garbinde, şimali garbisinde, şimalinde bulunan hava meydanlarına tahsis edilecektir.

(Mabadi dördüncü sahifede)

İran inkılâbı

Komşu ve kardeş İranda yapılan inkılâp ve teceddüt hareketleri hakkında Açaoğlu Ahmet Bey gazetemiz için gayet kıymetli bir seri makale yazmıştır.

İlk makale bugün üçüncü sahifemizdedir.

EK. 14. Cumhuriyet Gazetesi (16 Haziran 1934)

Bütün Türkiye Mehmet Efendi Mahtumları Kahvesini içiyor

Cumhuriyet

Bütün Türkiye Mehmet Efendi Mahtumları Kahvesini içiyor

Onbirinci sene: No. 3641 İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU Salı 26 Haziran 1934

روزنامه جمهوریت با علیحضرت عرض خوش آمدی مینماید

Büyük kurtarıcılar, Aziz olun, Var olun!

Şehinşah Hz. ile Gazi Hz. bu sabah 11 buçukta Istanbulu şereflendiriyorlar

Istanbul aziz misafirini ve büyük Gazisini muazzam merasim ve tezahürat ile karşılayacak

Izmirden Soma, Balıkesir ve Çanakkaleye

Gazi Hz., Somada Şehinşah Hz. nin arzuları üzerine askere muharebe tatbikatı yaptırdılar, Balıkesir-Çanakkale şosesi üzerinde Kirazlı mevkiinde öğle yemeğini yedikten sonra hareketle saat 15.45 te Çanakkaleyi şereflendirdiler, saat 17,15 te Gülcemalle İstanbula hareket buyurdular

Yapılacak merasim ve tezahürat için hazırlanan program